תנ״ך · ראשונים · ספורנו · תורה

ספורנו על בראשית

ספורנו

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

ספורנו על בראשית

ספורנו

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/ספורנו-על-בראשית/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611160902 של הספרייה.

תוכן העניינים

הקדמה 4
פרק א 23
פרק ב 29
פרק ג 32
פרק ד 36
פרק ה 39
פרק ו 39
פרק ז 41
פרק ח 42
פרק ט 43
פרק י 46
פרק יא 47
פרק יב 49
פרק יג 51
פרק יד 52
פרק טו 54
פרק טז 56
פרק יז 58
פרק יח 60
פרק יט 64
פרק כ 67
פרק כא 68
פרק כב 71
פרק כג 72
פרק כד 74
פרק כה 79
פרק כו 81
פרק כז 84
פרק כח 87
פרק כט 89
פרק ל 92
פרק לא 96
פרק לב 99
פרק לג 103
פרק לד 104
פרק לה 106
פרק לו 109
פרק לז 110
פרק לח 114
פרק לט 116
פרק מ 118
פרק מא 119
פרק מב 122
פרק מג 125
פרק מד 127
פרק מה 129
פרק מו 131
פרק מז 133
פרק מח 135
פרק מט 138
פרק נ 145

הקדמה

כַּוָּנוֹת הַתּוֹרָה

אָמַר הַגָּאוֹן הַמְחַבֵּר זַצַ"ל: מֵרֹב עֲבוֹדַת וְטִרְדַּת בְּנֵי עַמֵּנוּ, מֵאָז נֶעְתְּקוּ מֵאַרְץ אֲבוֹתָם, אָבְדָה בֵּינֵינוּ חָכְמַת טוּב טַעַם וְדַעַת הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה. וּבְכֵן הִרְחִיבוּ פִּיהֶם רַבִּים, חֲלָלִים בָּאוּ וְחִלְלוּהָ, בְּאָמְרָם הֱיוֹתָהּ סָרַת טַעַם, עִם סְפָרֵי סִפּוּרֵי נִמְנָעוֹת וְדֵעוֹת אֲשֶׁר צִוְּתָה לְהַאֲמִין בְּלִי שׂוּם מוֹפֵת שִׂכְלִי מֵעִיד עֲלֵיהֶם, עִם הֱיוֹת הָאֱמוּנָה צִיּוּר דָּבָר בַּנֶּפֶשׁ, טַעֲמוּ אֵיזֶה טַעַם מַטָּה לֵב לַחֲשׁוֹב שֶׁיִּהְיֶה כֵּן חוּץ לַנֶּפֶשׁ כְּמוֹ שֶׁיְּצוּיַּר בַּנֶּפֶשׁ. וְהִנֵּה כָּל זֶה דָּבָר בִּלְתִּי בְּחִירִי, לֹא תִפּוֹל עָלָיו מִצְוַת שׂוּם מְצַוֶּה, וּבְכֵן הָיוּ בְּעֵינֵיהֶם מְיוּסָּדִים עַל אַדְנֵי תֹהוּ, וְנִמְצָא שֵׁם שָׁמַיִם מִתְחַלֵּל. לָכֵן קִדַּמְתִּי אֲנִי הַצָּעִיר עוֹבַדְיָה יִשְׁמְרוֹ צוּרוֹ וְיִחַיֵּהוּ בֶּן כְּבוֹד מוֹרִי אֲדוֹנִי רַבִּי יַעֲקֹב סְפוֹרְנוֹ זִכְרוֹ לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא לְהוֹדִיעַ קְצָת מוֹפְתִים שִׂכְלִיִּים עַל יְסוֹדוֹת הַחֵלֶק הָעִיּוּנִי בְּתוֹרַת אֱלֹהֵינוּ בְּסֵפֶר קְרָאתִיו "אוֹר עַמִּים", נְתוּנִים נְתוּנִים הֵמָּה מִפִּי עֶלְיוֹן בְּתוֹרַת קָדְשׁוֹ בְּסִפּוּר מַעֲשֶׂה בְרֵאשִׁית וְזוּלָתוֹ, כַּאֲשֶׁר בֵּאַרְתִּי שָׁם כְּיַד הַשֵּׂם הַטּוֹבָה, דְּמִטּוּבֵיהּ יִיטִיב לְעַמֵּיהּ.

וּבִהְיוֹת הֶבְדֵּל מַעֲלַת כָּל פְּעֻלַּת מַשְׂכִּיל, בֵּין רַב לִמְעַט, כְּפִי מַעֲלַת הַתַּכְלִית הַמְכֻוָּן מִמֶּנָּה, הִנֵּה רָאוּי שֶׁהַמְכֻוָּן בְּתוֹרַת אֵל עֶלְיוֹן אֲשֶׁר כָּתַב לְהוֹרוֹת גְּדֻלּוֹ וְטוּבוֹ, יִהְיֶה תַּכְלִית נִכְבָּד מְאֹד מִצַּד הַיְדִיעָה וְהַמּוֹדִיעַ, כַּאֲשֶׁר בֵּאֵר הֱיוֹת כֵּן בְּפֹעַל כְּאָמְרוֹ יִתְבָּרַךְ: "אִם לֹא בְרִיתִי יוֹמָם וָלָיְלָה חֻקּוֹת שָׁמַיִם וָאָרֶץ לֹא שָׂמְתִּי". וּבְכֵן רָאוּי לְהִתְבּוֹנֵן כִּי אָמְנָם הַתּוֹרָה אֲשֶׁר שָׂם מֹשֶׁה מְצַוֶּה וְעוֹשֶׂהוּ לִפְנֵי בְּנֵי עַמֵּנוּ, הָיָה הַמְכֻוָּן בָּהּ לְקַדְּשָׁם וּלְזַכּוֹתָם בָּהּ לְחַיֵּי עוֹלָם לְרָצוֹן לִפְנֵי אֵל עֶלְיוֹן מְקַדְּשָׁם, וְזֶה בְּהַדְּמוֹתָם אֵלָיו כְּפִי הָאֶפְשָׁר בָּעִיּוּן וּבַמַּעֲשֶׂה, כַּאֲשֶׁר הָיָה הַמְכֻוָּן מֵאִתּוֹ בָּכָל הַמִּין הָאֱנוֹשִׁי כְּאָמְרוֹ יִתְבָּרַךְ: "נַעֲשֶׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ כִּדְמוּתֵנוּ".

וּלְמַעַן הַשִּׂיג זֶה נָתַן בְּתוֹרָתוֹ חֵלֶק עִיּוּנִי הַנִּקְרָא "תּוֹרָה" בָּרֵאשׁוֹנָה וּבְעַצְמוּת, וְחֵלֶק מַעֲשִׂי הַנִּקְרָא "מִצְוָה" בֶּאֱמֶת, כְּאָמְרוֹ יִתְבָּרַךְ: "וְהַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה אֲשֶׁר כָּתַבְתִּי לְהוֹרֹתָם". וְעִמָּהֶם חֵלֶק סִפּוּרִי מַגִּיד דַּרְכֵי טוּבוֹ וְחַסְדָּיו וּקְצָת נִפְלָאוֹת עָשָׂה, אֲשֶׁר קְצָתָם שָׂם זֵכֶר לָמוֹ מִיָּד וְלַדּוֹרוֹת, כְּעִנְיַן רָקִיעַ שֶׁל יוֹם שֵׁנִי הַהֶכְרַחִי בִּירִידַת הַמָּטָר, וְגִבּהּ הַיָּם עַל הֶחוֹל וְלֹא יַעַבְרֻנָהוּ, מְקוֹם הַשֶּׁמֶשׁ בְּגַלְגַּל רְבִיעִי שֶׁהָיָה מְקוֹמוֹ לְפִי טֶבַע מַעֲלָתוֹ בַּשְּׁמִינִי – כָּל אֵלֶּה בְּמַעֲשֵׂי בְרֵאשִׁית, וְעִנְיַן נְטִיַּת מַהֲלַךְ הַשֶּׁמֶשׁ בְּעִנְיַן הַמַּבּוּל, וְעִנְיַן "וַהֲשִׁמוֹתִי אֲנִי אֶת הָאָרֶץ" בְּגָלוּת יִשְׂרָאֵל מִמֶּנּוּ, שֶׁלֹּא יַכְחִישֶׁנּוּ זוּלָתִי אֵיזֶה עִקֵּשׁ מְבַקֵּשׁ לְהַכְחִישׁ אֶת הַמּוּחָשׁ. וּמוֹדִיעַ קְצָת פְּעֻלּוֹת רִאשׁוֹנִים וְאֵיךְ קְצָתָם הִשִּׂיגוּ אַרְחוֹת חַיִּים וּקְצָתָם נָפְלוּ בְּהֶפְכָּם, לְמַעַן יִתְבּוֹנֵן קוֹרֵא בָּם אֵיזֶה הַדֶּרֶךְ שָׁכַן אוֹר.

אָמְנָם הַמְכָוָּן בַּחֵלֶק הָעִיּוּנִי מִמֶּנּוּ, הַקּוֹדֵם בִּזְמַן בְּמַעֲלָה וּבְסִבָּה. כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה "נִמְנוּ וְגָמְרוּ תַּלְמוּד גָּדוֹל", הוּא בְּלִי סָפֵק לְהָבִין וּלְהוֹרוֹת בְּמוֹפְתִים שִׂכְלִיִּים אֶת מְצִיאוּת הָאֵל יִתְבָּרַךְ וְשֶׁהוּא עֶצֶם מַשְׂכִּיל נִבְדָּל מֵחֹמֶר, מַמְצִיא כָּל זוּלָתוֹ, בְּלִתִּי נוֹשֵׂא קוֹדֶם, יוֹדֵעַ כָּל זוּלָתוֹ בִּידִיעַת עַצְמוֹ. וּבָזֶה הַחֵלֶק יִהְיֶה הוּא יִתְבָּרַךְ נוֹרָא תְּהִלּוֹת אֵצֶל הַמְעַיֵּן, לֹא מִיִּרְאַת עֹנֶשׁ, אֲבָל בְּהַכִּיר רֹב גָּדְלוֹ. אָמְנָם בִּידִיעָה עַל הֱיוֹתוֹ גּוֹמֵל וְעוֹנֵשׁ, תִּהְיֶ יִרְאָתוֹ יִרְאַת עֹנֶשׁ וְתִקָּוֹת שָׂכָר בִּלְבַד (בְּלִבָּם).

וּמִזֶּה הַחֵלֶק הָעִיּוּנִי הוּא לְהִתְבּוֹנֵן בְּדַרְכֵי טוּבוֹ וְרַחֲמָיו עַל כָּל מַעֲשָׂיו, וּבְפָרָט עַל הַמִּין הָאֱנוֹשִׁי אֲשֶׁר בָּרָא בְּצַלְמוֹ בִּדְמוּתוֹ, לְמַעַן יִשְׁתַּדֵּל הַמְעַיֵּן בִּבְחִירָתוֹ לְהִדָּמוֹת לְבוֹרְאוֹ כְּפִי הָאֶפְשָׁר לְדָבְקָה בּוֹ לְרָצוֹן לְפָנָיו, כִּי חֶפֶץ חֶסֶד הוּא. וּמִזֶּה יִמָּשֵׁךְ הֱיוֹת הָאָדָם אוֹהֵב לְאֵל יִתְבָּרַךְ בְּלִי סָפֵק, וּמַה גַּם עִם אֲשֶׁר בָּחַר בַּאֲבוֹתָיו בְּרַחֲמָיו וּבְרֹב חֲסָדָיו. וּבִידִיעַת שְׁתֵּי אֵלֶּה יִקְנֶה הַמִּתְבּוֹנֵן חַיֵּי עוֹלָם, בַּעֲשׂוֹתוֹ אֶת שִׂכְלוֹ הַכֹּחִיִּי אֲשֶׁר אֵין לוֹ מְצִיאוּת בְּפֹעַל בְּתוֹלַדְתּוֹ, זוּלָתִי בְּכֹחַ בִּלְבַד, שֶׁיִּקְנֶה בְּהִתְבּוֹנְנוּתוֹ עַצְמוּת כְּלִי נִמְצָא בְּפֹעַל, וְיִחְיֶה עוֹד לָנֶצַח כְּפִי טִבְעוֹ, כְּאָמְרוֹ יִתְבָּרַךְ "כִּי הוּא חַיֵּיכֶם". וּמִמֶּנָּה כְּמוֹ כֵן יִמָּשֵׁךְ הִשְׁתַּדֵּל הַמִּתְבּוֹנֵן לָלֶכֶת בְּדַרְכֵי טוּבוֹ יִתְבָּרַךְ, לְהִדָּמוֹת אֵלָיו בְּפָרָט לְהֵיטִיב אֶל הַזּוּלַת כְּפִי הָאֶפְשָׁר לְרָצוֹן לְפָנָיו וּלְדָבְקָה בּוֹ, כְּאָמְרוֹ יִתְבָּרַךְ "וְהִתְקַדִּשְׁתֶּם וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים כִּי קָדוֹשׁ אֲנִי", וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה "זֶה אֵלִי וְאַנְוֵהוּ" – מַה הוּא חַנּוּן וְכוּ', וְזֶה שֶׁהֵבִינוּ מִמִּלַּת "וְאַנְוֵהוּ" – אֲנִי וְהוּא, כְּלוֹמַר אֶהְיֶה כְּמוֹתוֹ. וּבָזֶה יֵאָשֵׁר לְחַיֵּי עוֹלָם יוֹתֵר מִכָּל זוּלָתוֹ, כְּאָמְרוֹ "הֵן לַה' אֱלֹהֶיךָ הַשָּׁמַיִם וְכוּ' בַּאֲבוֹתֶיךָ חָשַׁק". וּבְכֵן אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה: גְּדוֹלִים צַדִּיקִים יוֹתֵר מִמַּלְאָכֵי הַשָּׁרֵת, וּבָזֶה יֻשַּׁג הַתַּכְלִית הַמְכָוָּן מֵאִתּוֹ יִתְבָּרַךְ בַּמִּין הָאֱנוֹשִׁי. וְכָל אֵלֶּה הַחֲלָקִים הָיוּ אֵצֶל אֲבוֹתֵינוּ הַקְּדוֹשִׁים וּבְקִצָּת צַדִּיקֵי הַדּוֹרוֹת קֹדֶם מַתַּן תּוֹרָה, וּבְכֵן מָצְאוּ חֵן לְפָנָיו כַּמִּשְׁפָּט לְאוֹהֲבֵי שְׁמוֹ.

אָמְנָם הַמְכָוָּן בַּחֵלֶק הַמַּעֲשִׂי מִמֶּנָּה הוּא עַל צַד הַכְּוָנָה הַשְּׁנִיָּה, וְזֶה לְכוֹנֵן בְּנֵי אָדָם וּלְהַדְרִיכָם אֶל הַכְּוָנָה הָרִאשׁוֹנָה וְהַנִּמְשָׁךְ מִמֶּנָּה. וְהִנֵּה זֹאת הַכְּוָנָה הַשֵּׁנִית בַּחֵלֶק הַמַּעֲשִׂי הַלֹּז חָצְבָה עַמּוּדֶיהָ שִׁבְעָה: רִאשׁוֹן: כִּי אָמְנָם קְצָת הַמִּצְוֹות, כְּמוֹ תַּבְנִית הַמִּקְדָּשׁ וְקָדְשָׁיו וּלְבוּשֵׁי מְשָׁרְתָיו וַעֲבוֹדַת קָדְשָׁיו וְטָהֳרָתָם וּמַתָּנוֹת הַמְּשָׁרְתִים בָּם, הֵם כֻּלָּם לְכוֹנֵן לֵב טָהוֹר אֶל הַכְּוָנָה הָרִאשׁוֹנָה בְּהַכְנָעַת מֵבִיא הַקָּרְבָּן בְּהִתְיַצְּבוֹ עָלָיו, וּבְכַוָּנָתוֹ בְּפָרְטֵי הָעֲבוֹדָה בּוֹ, וּבְתִפְלָתוֹ וּוִדּוּיוֹ בְּעֵת סְמִיכָה עַל רֹאשׁ הַקָּרְבָּן, וּלְהַרְחִיק כָּל מֵעִיק וּמְטַמֵּא כְּמוֹ חֶבְרַת הַשֵּׁדִים וְרוּחַ הַתַּאֲוָה וְזוּלָתָם, וּלְעוֹרֵר לִתְשׁוּבָה בְּכָל אֵלֶּה וּוִדּוּי יוֹם הַכִּפּוּרִים וְעִנּוּיוֹ. שֵׁנִי: וּמֵהֶם לְהַרְחִיק דֵּעוֹת מְשֻׁבָּשׁוֹת, וּבִשְׁמִירַת מִקְרָאֵי קֹדֶשׁ לִקְרֹא בָהֶם בְּשֵׁם ה', גַּם לֶהָמוֹן לְהַרְחִיק מֵהֶם דֵּעוֹת מְשֻׁבָּשׁוֹת וּלְהוֹדִיעָם קִשְׁטָ אִמְרֵי אֱמֶת וְדֵעוֹת אֲמִתִּיּוֹת וְאֹפֶן שְׁמִירַת

מִצְוֹות הָאֵל יִתְבָּרַךְ וְהַהַדָּמוֹת אֵלָיו כְּפִי כֹּחַ הַמְקַבְּלִים בִּגְמִילוּת חֲסָדִים וְזוּלָתָהּ. שְׁלִישִׁי: וּמֵהֶם לְתַקֵּן מְשָׁרְתֵי הַשֵּׂכֶל בַּתּוֹלָדָה כְּעִנְיַן בְּאִסּוּרֵי עֲרָיוֹת וְנִדָּה וְזָבָה וְזוּלָתָהּ. רְבִיעִי: וּמֵהֶם לְתַקְּנָם בְּעִנְיַן מְזוֹנָם כְּאִסּוּרֵי מַאֲכָלוֹת. חֲמִשִּׁי: וּמֵהֶם לְאוֹת וּלְזֵכֶר הַבְּרִית שֶׁכָּרַת עִם אֲבוֹתֵינוּ עִנְיַן מִילָה וְשַׁבָּת. שִׁשִּׁי: וּמֵהֶם לְזִכָּרוֹן לָעוֹבֵד כְּעִנְיַן צִיצִית וּתְפִלִּין וּמְזוּזָה. שְׁבִיעִי: וּמֵהֶם בְּתִקּוּן הַנְהָגַת הַבַּיִת וְהַמְּדִינָה כְּעִנְיַן הַמִּשְׁפָּטִים וְזוּלָתָם.

וְהַמָּכְוָן בַּחֵלֶק הַסִּפּוּרִי בָּהּ הוּא לְהוֹדִיעַ בְּנִסָּיוֹן הַקַּדְמוֹנִים אֹרַח חַיִּים לְמַעְלָה לְהַמַּשְׂכִּיל, וְזֶה בְּהוֹדִיעַ דַּרְכֵי צַדִּיקֵי הַדּוֹרוֹת וּפְרָטֵי פְּעֻלּוֹתָם אֲשֶׁר בָּם מָצְאוּ חֵן בְּעֵינֵי הָאֵל יִתְבָּרַךְ, לְמַעַן יֵצֵא הָאָדָם בְּעִקְבוֹתֵיהֶם. וּלְהוֹדִיעַ כְּמוֹ כֵן קְצָת פְּעֻלּוֹת רִשְׁעֵי הַדּוֹרוֹת אֲשֶׁר סָרוּ מִן הַדֶּרֶךְ הַמְכֻוָּן מֵאֵת הָאֵל יִתְבָּרַךְ אֶל הֶפְכּוֹ, לְמִצְוֹא עָנָם לִשְׂנֹא לְמַעַן יִרְחַק הַמַּעְיָן מִכָּל דַּרְכֵיהֶם וְיִתֵּן תָּמִים דַּרְכּוֹ. וּלְהוֹדִיעַ כְּמוֹ כֵן הַנִּסָּיוֹן הַנַּעֲשֶׂה לַצַּדִּיקִים מֵאִתּוֹ יִתְבָּרַךְ לִפְעָמִים, לְהוֹדִיעַ בְּקֶהָל קְדוֹשָׁיו וּמַלְאָכָיו וּלְהַגִּיד כִּי יָשָׁר ה' בְּתָתוֹ לַצַּדִּיקִים מַעֲלָה עַל מַלְאֲכֵי הַשָּׂרֵת, וּבְכֵן אָמַר הַמַּלְאָךְ לְאַבְרָהָם: "כִּי עַתָּה יָדַעְתִּי כִּי יְרֵא אֱלֹהִים אַתָּה ... מִמֶּנִּי" בִּבְחִירָתְךָ, וְזֶה כִּי "לֹא חָשַׂכְתָּ אֶת בִּנְךָ אֶת יְחִידְךָ". וְעַל זֶה הַדֶּרֶךְ אָמַר "לְמַעַן אֲנַסֵּנּוּ", וְאָמַר "לְמַעַן נַסּוֹתְךָ לְהֵיטִיבְךָ בְּאַחֲרִיתֶךָ", וְאָמַר "כִּי מְנַסֶּה ה' אֱלֹהֵיכֶם אֶתְכֶם לָדַעַת" – וְזֶהוּ שֶׁיֵּדְעוּ מַלְאֲכֵי הַשָּׂרֵת וְיַצְדִּיקוּ דִּינִי בְּתִתִּי לָכֶם מַעֲלָה עֲלֵיהֶם. וּלְהוֹדִיעַ אֵיךְ רִשְׁעֵי אֶרֶץ סָבְבוּ וְגָרְמוּ בְּרֹב רִשְׁעָם לְדוֹרוֹת רָעוֹת רַבּוֹת וְצָרוֹת, כְּעִנְיַן בְּחֵטְא אָדָם הָרִאשׁוֹן שֶׁנִּקְנְסָה מִיתָה עַל יָדוֹ, וְחֵטְא דּוֹר הַמַּבּוּל שֶׁהָיָה סִבָּה לְהִשְׁתַּנּוֹת הַזְּמַנִּים וְקִלְקוּל הַיְסוֹדוֹת וְהַמְּזוֹנוֹת וְקִצּוּר הַיָּמִים, וְחֵטְא דּוֹר הַפְּלָגָה שֶׁסִּבֵּב בִּלְבּוּל הַלְּשׁוֹנוֹת וְתוֹסֶפֶת בְּקִצּוּר יְמֵי חַיֵּיהֶם, וְחֵטְא סְדוֹם וּבְנוֹתֶיהָ שֶׁהָיוּ אָז מִבְחַר הַיְשׁוּב וְנִצְרְבוּ בָהּ כָּל פָּנִים, וְחֵטְא יִשְׂרָאֵל בָּעֵגֶל אַחַר שֶׁשִּׁשִּׁיבָם בְּמַתַּן תּוֹרָה לְמַדְרֵגַת אָדָם הָרִאשׁוֹן קֹדֶם חֶטְאוֹ, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה פֶּרֶק קַמָּא דַּעֲבוֹדַת גִּלּוּלִים: "חֲרוּת עַל הַלּוּחוֹת – חֵרוּת מִמַּלְאַךְ הַמָּוֶת". וּלְמַעַן דַּעַת צַדְקוֹת ה' וְדַרְכֵי טוּבוֹ, הוֹדִיעַ אֵיךְ כְּרֹב רַחֲמָיו הִטָּה כְּלַפֵּי חֶסֶד לְתַקֵּן אֶת אֲשֶׁר עִוְּתוּ בְּצַד מָה, וְתִקֵּן קְצָת עִנְיַן אָדָם הָרִאשׁוֹן בְּהוֹצִיא לֶחֶם מִן הָאָרֶץ נָאוֹת לְמִזּוֹנוֹ מִכָּל זוּלָתוֹ לְהַאֲרִיךְ יָמָיו בְּצַד מָה, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה: כְּשֶׁאָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא "וְאָכַלְתָּ אֶת עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה" זָלְגוּ עֵינָיו דְּמָעוֹת, אָמַר לְפָנָיו: "רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, אֲנִי וַחֲמוֹרִי נֹאכַל בְּאֲבוּס אֶחָד?" כֵּיוָן שֶׁאָמַר לוֹ "תֹּאכַל לֶחֶם" נִתְקָרְרָה דַּעְתּוֹ. וְעִנְיַן דּוֹר הַמַּבּוּל תִּקֵּן קְצָת בְּהַתִּירוֹ לַמִּין הָאֱנוֹשִׁי לְמִזּוֹנוֹ אֶת בְּשַׂר כָּל בַּעֲלֵי חַיִּים זוּלָתוֹ וּבְהַטִּיל אֵימָתוֹ עַל שְׁאָר בַּעֲלֵי חַיִּים, וְתִקֵּן עִנְיַן יִשְׂרָאֵל בְּחֵטְא הָעֵגֶל בְּהָשִׁיב שְׁכִינָתוֹ בְּתוֹכָם בְּאֹפֶן מָה, וְזֶה בַּעֲשִׂיַּת מִשְׁכָּן וְכֵלָיו וּמִשְׁרָתָיו וְקָרְבְּנוֹתָיו, וּבְהַרְחִיק כָּל מִינֵי הַטֻּמְאָה וּבְמִינֵי הַטָּהֳרָה מֵהֶם בְּטְבִילָה וְהַזָּאַת מֵי חַטָּאת וְכַפֶּרֶת קְצָת הַטְּמֵאִים בְּקָרְבָּן, לְמַעַן יָשִׁיב שְׁכִינָתוֹ בְּתוֹכָם, כְּאָמְרוֹ יִתְבָּרַךְ: "וְעָשׂוּ

לִי מִקְדָּשׁ וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹכָם כְּכֹל אֲשֶׁר אֲנִי מַרְאֶה אוֹתְךָ", וְזֶה עִם "תַּבְנִית הַמִּשְׁכָּן" וְ"כֵלָיו", כְּלוֹמַר וְלֹא בְּאֹפֶן אַחֵר, וְעִם כָּל זֶה אָמַר יִתְעַלֶּה: "הַשּׁוֹכֵן אִתָּם בְּתוֹךְ טֻמְאֹתָם".

וּבְכֵן רָאוּי לְהִתְבּוֹנֵן, כִּי אָמְנָם קֹדֶם לְחֵטְא הָעֵגֶל תֵּכֶף אַחַר מַתַּן תּוֹרָה, לֹא הָיוּ יִשְׂרָאֵל צְרִיכִים לְכָל אֵלֶּה לְמַעַן הַשְׁרוֹת שְׁכִינָתוֹ בְּתוֹכָם, וְלֹא נִצְטַוּוּ עַל עֲשׂיַת מִשְׁכָּן וְכֵלָיו וְכֹהֲנָיו וּמְשָׁרְתָיו, וְלֹא עַל שׂוּם קָרְבָּן לְחוֹבַת צִבּוּר אוֹ יָחִיד כְּלָל, זוּלָתִי אַחַר מַעֲשֵׂה הָעֵגֶל. כְּאָמְרוֹ יִתְבָּרַךְ: "כִּי לֹא דִבַּרְתִּי אֶת אֲבוֹתֵיכֶם וְלֹא צִוִּיתִים בְּיוֹם הוֹצִיאִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עַל דִּבְרֵי עוֹלָה וְזָבַח". אֲבָל הוֹדִיעָם אָז תֵּכֶף שֶׁאֵינָם צְרִיכִים לְכָל אֵלֶּה וּלְשׂוּם אֶמְצָעֵי לְהַשְׁרוֹת שְׁכִינָתוֹ בְּתוֹכָם, וְלֹא הִתְחַיְּבוּ לְשׂוּם זֶבַח וְלֹא מִשְׁכָּן וְכֵלִי. וְאָמַר שֶׁאִם יִתְנַדְּבוּ עוֹלוֹת וּשְׁלָמִים יַסְפִּיק מִזֶּבַח אֲדָמָה, וְאָמַר: "בְּכָל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַזְכִּיר אֶת שְׁמִי" – וְהוּא כָּל מָקוֹם שֶׁיִּקָּרֵא בֶּאֱמֶת בֵּית אֱלֹהִים, כְּעִנְיַן בָּתֵּי מִדְרָשׁוֹת וּזוּלָתָם – "אָבוֹא אֵלֶיךָ וּבֵרַכְתִּיךָ". וְכָל אֵלֶּה בֵּאֵר תֵּכֶף אַחַר מַתַּן תּוֹרָה, כְּאָמְרוֹ: "כֹּה תֹאמַר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, אַתֶּם רְאִיתֶם וְכוּ'", וְאַחֲרֵי כֵן תֵּכֶף נָתַן הַמִּשְׁפָּטִים. וּבְכֵן בְּרֶדֶת מֹשֶׁה רַבֵּנוּ אָז מִן הָהָר אֶל הָעָם אֲשֶׁר עָמְדוּ מֵרָחוֹק בִּירְאָתָם, הִגִּיד לָהֶם אֶת כָּל דִּבְרֵי ה' אֲשֶׁר בְּפָרָשַׁת "כֹּה תֹאמַר" הַנִּזְכָּר, וְאֶת הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תֵּכֶף אַחֲרֶיהָ, וְלֹא הִגִּיד דָּבָר מִמִּצְוֹת מִשְׁכָּן וְכֵלָיו וַעֲבוֹדוֹתָיו וּמְשָׁרְתָיו כְּלָל. אֲבָל בָּנָה מִזְבֵּחַ וְהִקְרִיבוּ הַבְּכוֹרוֹת עוֹלוֹת וּשְׁלָמִים בִּלְבַד, וַעֲלֵיהֶם כָּרַת הַבְּרִית, וְעָלָה אָז הוּא וְהַזְּקֵנִים, "וַיִּרְאוּ אֶת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל" בְּעוֹדָם מִשְׁתַּמְּשִׁים בְּחוּשֵׁיהֶם, כְּאָמְרוֹ: "וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ".

אָמְנָם אַחַר חֶטְאָם בָּעֵגֶל, גַּם כִּי בִּתְפִלַּת מֹשֶׁה בְּחִירוֹ נֶעְתַּר לְשֹׁאת חַטָּאתָם וּלְהַשְׁרוֹת שְׁכִינָתוֹ בְּתוֹכָם, עִם כָּל זֶה אָמַר "וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וְכוּ'", וְלֹא בְּאֹפֶן אַחֵר, כִּי לֹא הֵשִׁיבָה כְּלָל אֶל מַדְרֵגַת מַעֲלָתָם שֶׁהָיוּ בָּהּ קֹדֶם. וּבְכֵן הוֹרָה בְּאֹפֶן תַּבְנִית הַמִּשְׁכָּן וְכֵלָיו וּמְקוֹמָם וּמְשָׁרְתָיו וְקָרְבָּנוֹתָיו וּמִינֵי טָהֳרוֹת, עַל יֵיוֹת תַּכְלִית הַמְכָוָן מֵאִתּוֹ שֶׁיַּשִּׂיגוּ בְּנֵי עַמּוֹ שְׁלֵמוּת הַנֶּפֶשׁ הַשִּׂכְלִית, עַד הִדָּמוֹתָהּ לְבוֹרְאָהּ כְּפִי הָאֶפְשָׁר בְּעִיּוּן וּבְמַעֲשֶׂה, לְמַעַן יִזְכּוּ לְחַיֵּי עוֹלָם וְאָשְׁרָם, הַבְּכוֹר כִּבְכוֹרָתוֹ וְהַצָּעִיר כִּצְעִירָתוֹ. וְהוֹרָה עַל אֹפֶן הַשְּׁגַת זֶה בְּצַוּאתוֹ לַעֲשׂוֹת אֲרוֹן עֵץ, הַמּוֹרֶה עַל גּוּף נִפְסָד עַל נְקֵלָה, מְצֻפֶּה זָהָב מִבַּיִת וּמִחוּץ, לְהוֹרוֹת עַל חָכְמָה בְּתוֹרַת קְדֻשּׁוֹ הַמֵּאִיר בִּפְעֻלּוֹתָיו וְדַרְכֵי טוּבוֹ לִזּוּלָתוֹ, וְעַל הֱיוֹתוֹ תּוֹכוֹ כְּבָרוֹ, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יומא פ' בא לו): "כָּל תַּלְמִיד חָכָם שֶׁאֵין תּוֹכוֹ כְּבָרוֹ אֵינוֹ תַּלְמִיד חָכָם, שֶׁנֶּאֱמַר "מִבַּיִת וּמִחוּץ תְּצַפֶּנּוּ", וּבְתוֹכוֹ שָׂם לוּחוֹת הָעֵדוּת אֲשֶׁר בָּהֶם כְּלֵלֵי הַתּוֹרָה וְהַמְצָוָה. וְעָלָיו כַּפֹּרֶת עִם כְּרוּבִים מוֹרִים עַל עֲצָמִים נִבְדָּלִים מֵחֹמֶר כְּמוֹ הַנִּרְאִים לַנְּבִיאִים, וְהֵם פּוֹרְשִׂים כְּנָפַיִם לְמַעְלָה לְהוֹרוֹת עַל הִתְבּוֹנֵן בְּעִנְיַן הָאֵל יִתְבָּרַךְ וְגָדְלוֹ וְטוּבוֹ. "וּפְנֵיהֶם אִישׁ אֶל אָחִיו" מוֹרֶה עַל הֱיוֹת שְׁלֵמוּת שֵׂכֶל נְקֵנָה עַל יְדֵי פּוֹעֵל וְהִתְפַּעֲלוּת, וְזֶה בְּהַפְשָׁטַת הַמּוֹבִיל אֶל

הַכֹּחַ הַשֹּׂכְלִי מִן הַמְּדַמֶּה וְקַבָּלָתוֹ עַל אֹפֶן מֻפְשָׁט מֵחֹמֶר, וְהֵם פּוֹנִים אֶל הַכַּפֹּרֶת לְהוֹרוֹת עַל הֱיוֹת זֶה הַשְׁלֵמוּת נִקְנֶה אֶל נָכוֹן בְּהַבִּיט אֶל הַתּוֹרָה הַמְכֻסָּה בַּכַּפֹּרֶת, כְּעִנְיַן "גַּל עֵינַי וְאַבִּיטָה נִפְלָאוֹת מִתּוֹרָתֶךָ". וְיֵעֵד עַל הֶרְאוֹת הַשֵּׂכִינָה שָׁם בְּמָקוֹם קִנְיַן הַשְׁלֵמוּת הַהוּא, כְּאָמְרוֹ יִתְבָּרַךְ "וְנוֹעַדְתִּי לְךָ שָׁם". וְקָרוֹב לָזֶה מַה שֶּׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה: "אֵין לוֹ לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בָּעוֹלָמוֹ אֶלָּא אַרְבַּע אַמּוֹת שֶׁל הֲלָכָה בִּלְבָד". וּבְכֵן צִוּוּם שֶׁיִּהְיֶה מְקוֹמוֹ בֵּית קֹדֶשׁ הַקָּדָשִׁים, וְלֹא יוּשַׁם שָׁם זוּלָתוֹ, וְצִוָּה שֶׁיִּהְיוּ סְבִיבָיו יְרִיעוֹת עִם הַכְּרוּבִים, וּלְפָנָיו מָסָךְ מַבְדִּיל בֵּינוֹ וּבֵין כָּל זוּלָתוֹ כְּמוֹ כֵן עִם כְּרוּבִים.

וְחוּצָה לוֹ מְקוֹם הַקֹּדֶשׁ עִם יְרִיעוֹת וּכְרוּבִים, וּבְתוֹכָהּ מְנוֹרָה בַּדְּרוֹם שֶׁהוּא יָמִין, מוֹרָה עַל תַּלְמִידִים מַעֲלִים נֵר תָּמִיד בְּעִיּוּן, וּמִזְבַּחַ לַקְּטֹרֶת מוֹרֶה עַל הֱיוֹתָם נוֹתְנִים רֵיחַ בַּמִּדּוֹת וּבַמַּשְׂכְּלוֹת, וְשֻׁלְחָן בַּצָּפוֹן שֶׁהוּא שְׁמֹאל מוֹרֶה עַל מְזוֹנָם הַמְבֻקָּשׁ בְּשִׂמְאלָם עַל צַד הַכַּוָּנָה הַשְּׁנִיָּה, וְלִפְנֵי הַקֹּדֶשׁ מָסָךְ בֵּלְתִּי כְּרוּבִים מַבְדִּיל בֵּינוֹ וּבֵין הֶחָצֵר אֲשֶׁר בּוֹ הֶהָמוֹן, וְכָל זֶה נִקְרָא מִשְׁכַּן ה'.

וְסָבִיב לַמִּשְׁכָּן מֵרָחוֹק חֲצַר הַמִּשְׁכָּן, אֲשֶׁר שָׁם מְקוֹם הֶהָמוֹן, בְּתוֹכוֹ מִזְבַּח הָעוֹלָה לְכַפָּרַת פְּשָׁעֵיהֶם לְכָל חַטֹּאתָם, וְזֶה בִּתְשׁוּבָה וּוִדּוּי בְּעֵת הַסְּמִיכָה וְזוּלָתוֹ, וּבְמִינֵי הַקָּרְבָּנוֹת עִם כַּוָּנַת הַמֵּבִיא וְהַכְנָעָתוֹ. וְלוֹ קַרְנוֹת מוֹרִים לְהָרִים קֶרֶן לְעַמּוֹ וְלִדְּוֹת אֶת קַרְנוֹת הַגּוֹיִם, בָּהֶם עַמִּים יְנַגֵּחַ, וּמְקוֹמוֹ לִפְנֵי ה', כִּי צְפוֹנוֹ לִפְנֵי פֶּתַח הַהֵיכָל, וְלוֹ כֶּבֶשׁ בִּדְרוֹמוֹ. וְשָׁם מִשְׁרְתֵי הַמִּקְדָּשׁ הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם, בְּרֹאשָׁם הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל לָבוּשׁ בִּגְדֵי קֹדֶשׁ לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת, וְזֶה לְכָבוֹד קוֹנוֹ וְשֶׁיִּהְיֶה מְפֹאָר וְנֶחְשָׁב בְּעֵינֵי תַּלְמִידָיו, אֲשֶׁר שְׁמוֹת אֲבוֹתָם בֵּין שְׁתֵּי כְתֵפָיו וְעַל לִבּוֹ מְפֻתָּחִים עַל הָאֲבָנִים. אָמְנָם הָאֲבָנִים אֲשֶׁר עַל לִבּוֹ הֵם בְּמִלּוּאֹתָם, מוֹרִים עַל תַּלְמִידִים שֶׁהִגִּיעוּ לְהוֹרָאָה בִּשְׁלֵמוּתָם, וְלֹא כֵן הָאֲבָנִים אֲשֶׁר עַל כְּתֵפָיו. וּבְכֵן עַל הָאֲבָנִים אֲשֶׁר עַל לִבּוֹ אָמַר יִתְבָּרַךְ "לְזִכָּרוֹן לִפְנֵי ה' תָּמִיד", וּקְרָאָם "מִשְׁפַּט בְּנֵי יִשְׂרָאֵל", כִּי בְּגָלְלָם יִהְיֶה לְפָנָיו מִשְׁפַּט בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לִזְכוּת.

וְאַחֲרֵי כֹּהֲנֵי הָרֹאשׁ הַכֹּהֲנִים הַהֶדְיוֹטִים וְהַלְוִיִּם, שֶׁכֻּלָּם בְּכָלַל תַּלְמִידָיו, יָפוּצוּ מַעְיְנוֹתָיו חוּצָה לֶהָמוֹן בְּעִיּוּן וּבְמַעֲשֶׂה, כְּאָמְרוֹ "יוֹרוּ מִשְׁפָּטֶיךָ לְיַעֲקֹב וְתוֹרָתְךָ לְיִשְׂרָאֵל".

וּבְכֵן עֲבוֹדַת הַקְּרְבָּנוֹת וּמִשְׁמֶרֶת הַקֹּדֶשׁ סָרוּ מִן הַבְּכוֹרוֹת מֵאָז שֶׁחָטְאוּ בָּעֵגֶל, וְנִתְּנָה עֲבוֹדַת הַקְּרְבָּנוֹת לַכֹּהֲנִים בִּלְבַד, וּמִשְׁמֶרֶת הַקֹּדֶשׁ גַּם לַלְוִיִּם עִם עֲבוֹדַת עֲבוֹדָה בַּשִּׁיר.

וְלָזֶה נָתַן לַלְוִיִּם מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מַעֲשַׂר דָּגָן, תִּירוֹשׁ וְיִצְהָר, חֵלֶק עֲבוֹדָתָם, וְלַכֹּהֲנִים מַתְּנוֹת כְּהוּנָּה וּתְרוּמַת כֹּל, עַל הֱיוֹתָם מְכַפְּרִים עַל כֻּלָּם בְּמִינֵי עֲבוֹדַת הַקְּרְבָּנוֹת וְזוּלָתָם. אָמְנָם מִינֵי הַקְּרְבָּנוֹת הֵם: עוֹלָה וְחַטָּאת וְאָשָׁם וּשְׁלָמִים וְתָמִיד מִמִּינֵי הַבְּהֵמוֹת, וְתוֹרִים וּבְנֵי

יוֹנָה מִן הָעוֹף לְחַטָּאת וּלְעוֹלָה בִּלְבַד, וְסֹלֶת חִטִּים וְקֶמַח שְׂעוֹרִים וּשְׁעוֹרִים וְשֶׁמֶן וּלְבוֹנָה לְמִינֵי מְנָחוֹת, וְעַל הַכֹּל מֶלַח.

וְרָאוּי לְהִתְבּוֹנֵן כִּי נִבְחֲרוּ לִזְבָחִים מִמִּינֵי הַבְּהֵמוֹת הַמִּינִים הַיּוֹתֵר נִמְצָאִים וּמוֹעִילִים לָאָדָם בְּהַמְצִיא לוֹ לֶחֶם וְשִׂמְלָה וּמָזוֹן בָּחָלָב, וְהַיּוֹתֵר נְאוֹתִים בִּבְשָׂרָם לְמָזוֹנוֹ בִּהְיוֹת מִזְגָּם וְכֹחָם הַחִיּוֹנִי דּוֹמֶה לְמֶזֶג הָאָדָם יוֹתֵר מִמֶּזֶג שְׁאָר בַּעֲלֵי חַיִּים. וְלָזֶה יֵאוֹת שֶׁיִּהְיֶה דָּמָם הַנּוֹשֵׂא לְכֹחַ הַחִיּוֹנִי שֶׁלָּהֶם הוּא בַּנֶּפֶשׁ מְכַפֵּר. וּמִמִּינֵי הָעוֹף נִבְחֲרוּ כְּמוֹ כֵן הַיּוֹתֵר נִמְצָאִים וּנְאוֹתִים לְמָזוֹן הָאָדָם, וְזֶה בִּהְיוֹתָם יוֹתֵר דּוֹמִים לוֹ בְּמִזְגָּם וּבְמֶזֶג דָּמָם וְכֹחָם הַחִיּוֹנִי, וְכָלָם נִרְדָּפִים וּבְלִתִּי רוֹדְפִים כְּלָל כְּמוֹ שֶׁהִזְכִּירוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה. וְיִחֵד לְעוֹלָה שֶׁהִיא כֻּלָּהּ לְגָבוֹהַּ הַזָּכָר בְּכָל מִין, וְלִשְׁלָמִים שֶׁהֵם קָדָשִׁים קַלִּים אִם זָכָר אִם נְקֵבָה. וְיִחֵד לְחַטָּאת בְּחַטְא הַגְּדוֹלִים שֶׁבַּדּוֹר וְהֵם הַכֹּהֵן הַמָּשִׁיחַ וְהַסַּנְהֶדְרִין אֶת הַפָּר שֶׁהוּא הַנִּכְבָּד מִכָּל מִינֵי הַנִּבְחָרִים בְּגָדוֹלִים וְכֹחוֹ וְתוֹעַלְתּוֹ לָאָדָם וְהַדְּמוּתוֹ לְמִזְגּוֹ הַנִּזְכָּר וְלָעֻבַּד תּוֹלַדְתּוֹ. וּלְחַטָּאוֹת הַצִּבּוּר יְחֵד שְׂעִיר עִזִּים, כִּי אָמְנָם מִין הָעִזִּים רַב הַהֶזֵק לָאָדָם בַּשָּׂדוֹת וּכְרָמִים כַּאֲשֶׁר הוּא מְפֻרְסָם אֵצֶל עוֹבְדֵי הָאֲדָמָה. וְאוּלַי לָזֶה נִקְרְאוּ הַשֵּׂדִים שְׂעִירִים לְרֹב הֶזֵּקָן לָאָדָם בְּמַה שֶּׁאֶפְשָׁר לָהֶם, וְלָזֶה קָרְאוּם רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה מַזִּיקִין, וְלָזֶה נִבְחַר מִין הָעִזִּים לְמַעַן יְכַפֵּר בִּזְבִיחָתוֹ וְדָמוֹ עִם כַּוָּנַת הַמַּקְרִיב בְּהַכִּירוֹ עֹזֶק הַחֵטְא עִם הֱיוֹתוֹ מַסְכִּים לְהַכְנִיעַ יִצְרוֹ הָרָע אוֹ לְאַבְּדוֹ מִכָּאן הָלְאָה. וְנִבְחַר זָכָר הָעִזִּים הַשָּׁלֵם בְּמִינוֹ לְחַטַּאת הַצִּבּוּר, וּלְחַטַּאת עַם הָאָרֶץ אֲשֶׁר הוּא לְמַטָּה מֵחַטַּאת הַצִּבּוּר יְחֵד כִּבְשָׂה אוֹ שְׂעִירָה.

אָמְנָם קָרְבַּן עוֹלָה וְיוֹרֵד הוּשַׂם בְּחַטְא שְׁבוּעוֹת וְטוּמְאוֹת מִקְדַּשׁ וְקָדְשָׁיו, וְיוֹלֶדֶת וּמְצוֹרָע, כִּי הֵם יִקְרוּ הָרְבֵּה בִּבְכוֹרֵי דַלִּים הַנִּכְשָׁלִים בְּכָמוֹ אֵלֶּה, לַחְשׁוֹב אֶל ה' תּוֹעֶה וְלָתֵת תְּפִלָּה בְּצָרַת עֲנָיִם וּמְרוּדָם.

וּבְעִנְיַן פָּרְטֵי עֲבוֹדַת הַקָּרְבָּנוֹת עִם כַּוָּנַת הַמַּקְרִיב, רָאוּי לְהִתְבּוֹנֵן שֶׁהַכַּוָּנָה בָּהֶם הוּא שֶׁיִּקְנֶה מֵבִיא הַקָּרְבָּן קְבִיעוּת תְּכוּנָה בְּנַפְשׁוֹ בְּהִתְיַצְּבוֹ עַל קָרְבָּנוֹ, וְהֱיוֹתוֹ מְכַוֵּן אֶל פָּרְטֵי הַנַּעֲשֶׂה אָז בְּפֹעַל יוֹתֵר מִמַּה שֶּׁיִּקְנֶה בְּצִיּוּרוֹ וּבְמַחֲשַׁבְתּוֹ בְּזוּלַת אֱלֹה. כִּי אָמְנָם הַפְּעֻלּוֹת בְּעֵת הֵעָשׂוֹתָן בְּפֹעַל לְהוֹרוֹת עַל דָּבָר, יְעוֹרְרוּ הַמְדַמֶּה גַּם אַחֲרֵי כֵן לְהוֹבִיל אֶל הַכֹּחַ הַשִּׂכְלִי וּלְהִתְבּוֹנֵן בַּדָּבָר אֲשֶׁר הוֹרוּ עָלָיו, וּבְכֵן יִקְבְּעוּ תְּכוּנָה בַּנֶּפֶשׁ כְּעִנְיַן קִנְיַן סוּדָר לְקִיּוֹם כָּל דָּבָר. וּבְכֵן בִּדְבַר הַכַּפָּרָה בַּדָּם רָאוּי לְהִתְבּוֹנֵן: רִאשׁוֹנָה, שֶׁהַנּוֹשֵׂא לַכֹּחַ הַחִיּוֹנִי הוּא הָאֵיד הַדַּק הַנִּמְצָא בַּדָּם. שֵׁנִית, שֶׁהַכֹּחַ הַחִיּוֹנִי הוּא שׁוֹרֶשׁ לְכָל כֹּחוֹת בַּעֲלֵי הַחַיִּים. שְׁלִישִׁי, כִּי בְּכָל אֱלֹה מוֹתַר הָאָדָם מִן הַבְּהֵמָה אֵין. וְהִנֵּה בְּהִתְבּוֹנֵן מַקְרִיב הַקָּרְבָּן שֶׁאֵין יִתְרוֹנוֹ עַל הַבְּהֵמָה זוּלָתִי שֶׁזֶּה הַכֹּחַ הַחִיּוֹנִי בּוֹ וְהַנֶּאֱצָל מִמֶּנּוּ יְשָׁרְתוּ בּוֹ לִשְׁלֵמוּת צֶלֶם אֱלֹהִים אֲשֶׁר בּוֹ עַל צַד הַכַּוָּנָה הָרִאשׁוֹנָה וּלְקִיּוּם הַמְצְוֹוֹת אֲשֶׁר עַל צַד הַכַּוָּנָה הַשֵּׁנִית, וּבְכֵן יַסְכִּים לְכוֹנְנוֹ לָזֶה

מִכָּאן וָאֵילָךְ, וְזֶה יְצַיֵּר בְּתֵת בְּפֹעַל הַדָּם עַל הַמִּזְבֵּחַ, וּבְכֵן רָאוּי שֶׁיִּהְיֶה זֶה כּוֹפֶר נַפְשׁוֹ בְּלִי סָפֵק, כְּאָמְרוֹ "כִּי הַדָּם הוּא בַּנֶּפֶשׁ יְכַפֵּר".

וְאַחֲרָיו הַקְּטֹרֶת הַחֵלֶב הַנּוֹטֶה לְמוֹתָר בְּבַעֲלֵי חַיִּים יוֹתֵר מִשְּׁאָר חֲלָקָיו, בְּאֹפֶן שֶׁיּוּכַל לִהְיוֹת בָּרִיא זוּלָתוֹ אוֹ בְּמֵעַט מִמֶּנּוּ. הִנֵּה יְכַוֵּן הַמַּקְרִיב בְּתִתּוֹ אוֹתוֹ לַמִּזְבֵּחַ, שֶׁרָאוּי שֶׁיִּהְיֶה הָעוֹדֵף אֻצְלוֹ עַל הַהֶכְרֵחִי לוֹ לְלֶחֶם וְשִׂמְלָה נָתוּן לִכְבוֹד קוֹנוֹ, כְּעִנְיַן בְּדָוִד כְּאָמְרוֹ: "וְהִנֵּה בְעָנְיִי הֲכִינוֹתִי לְבֵית ה' זָהָב כִּכָּרִים מֵאָה אֶלֶף וְכוּ'".

וְאַחֲרָיו אֵיבְרֵי הַחוּשׁ וְהַתְּנוּעָה וְהַמָּזוֹן, אֲשֶׁר בָּם יִתְבּוֹנֵן הַמַּקְרִיב שֶׁרָאוּי שֶׁתִּהְיֶינָה כָּל פְּעֻלָּתָם מְכֻוָּנוֹת לִרְצוֹן לִפְנֵי ה', בְּעִיּוּן וּבְמַעֲשֶׂה, וּבָזֶה יִדְבַּק בּוֹ כְּעִנְיַן בְּדָוִד, כְּאָמְרוֹ אֲשֶׁר הָלַךְ דָּוִד אֲחֲרֵי בְּכָל לְבָבוֹ לַעֲשׂוֹת רַק הַיָּשָׁר בְּעֵינָי.

וְהִנֵּה קֹדֶם מַעֲשֶׂה הָעֶגֶל הָיוּ הַקָּרְבָּנוֹת בָּאִים נְדָבָה בִּלְבָד, כְּמוֹ שֶׁנָּהֲגוּ בָּהֶם צַדִּיקֵי הַדּוֹרוֹת. אָמְנָם אַחַר הָעֶגֶל הָיוּ קְצָתָם חוֹבָה לַצִּבּוּר, כְּעִנְיַן הַתָּמִיד וְהַמּוּסָפִין וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם, וּקְצָתָם חוֹבָה לַיָּחִיד וְלַצִּבּוּר וְהֵם הַחַטָּאוֹת, וּקְצָתָם לַיָּחִיד בִּלְבַד וְהֵם הָאֲשָׁמוֹת. אָמְנָם נִסְכֵּי יָחִיד וְקָרְבַּן צִבּוּר בַּעֲבוֹדָה זָרָה נִצְטַוּוּ אַחַר עִנְיַן הַמְרַגְּלִים, שֶׁהָיוּ אָז יוֹתֵר מְקֻלְקָלִים. וּבִלְעֲדֵי אֵלֶּה רָאוּי לְהִתְבּוֹנֵן, שֶׁבִּקְצָת קָרְבָּנוֹת נָתַן דָּמָם עַל בֵּין הַבַּדִּים וְעַל הַפָּרֹכֶת וְעַל מִזְבַּח הַזָּהָב, לְהַזְכִּיר זְכוּת חַכְמֵי הַדּוֹר הַשְּׁלֵמִים אֲשֶׁר יוֹרֶה עֲלֵיהֶם הָאָרוֹן, וְהֵם אֲשֶׁר תַּכְלִית כָּל פְּעֻלָּתָם לִכְבוֹד קוֹנָם, לְהַבִּיט נִפְלָאוֹת מִתּוֹרָתוֹ, וְלִהְיוֹתָם דּוֹמִים לוֹ יִתְבָּרַךְ כְּפִי הָאֶפְשָׁר עַל צַד הַכַּוָּנָה הָרִאשׁוֹנָה, וְזֶה בְּהָבִין יִרְאַת ה' וְדַעַת קְדוֹשִׁים מִשְׂרָתָיו שֶׁהֵם הָעֲצָמִים נִבְדָּלִים אֲשֶׁר יוֹרוּ עֲלֵיהֶם הַכְּרוּבִים.

וּבִקְצָתָם יִהְיֶה מַתַּן הַדָּם עַל הַפָּרֹכֶת וְעַל מִזְבַּח הַזָּהָב, לְהַזְכִּיר זְכוּת הַתַּלְמִידִים שֶׁיּוּרוּ עֲלֵיהֶם הָעוֹמְדִים שָׁם אֶת פְּנֵי ה' כַּנִּזְכָּר. וְהִיוּ הַהַזָּאוֹת בְּקִצָּתָם שֶׁבַע, לְהַזְכִּיר עִסְקָם גַּם בְּשֶׁבַע מִינֵי הַמַּעֲשִׂיּוֹת אֲשֶׁר עַל צַד הַכַּוָּנָה הַשֵּׁנִית כַּנִּזְכָּר. וּשְׁיָרֵי הַדָּם הָיָה שׁוֹפֵךְ עַל יְסוֹד מַעֲרָבִי שֶׁל מִזְבַּח הַחִיצוֹן אֲשֶׁר לְצַד הַהֵיכָל, לְהַזְכִּיר זְכוּת הֶהָמוֹן הָעוֹסְקִים בַּחֵלֶק הַמַּעֲשִׂי, גַּם כִּי אוּלַי יִהְיֶה עִסְקָם בּוֹ עַל צַד הַהֶרְגֵּל בִּלְבַד.

אָמְנָם בְּכָל חַטָּאוֹת אֵלֶּה הַפְּנִימִיּוֹת יִהְיֶה עוֹרָם בְּשָׂרָם וּפִרְשָׁם לְמַאֲכוֹלֶת אֵשׁ חוּץ מַחֲנֵה שְׁכִינָה, וְאֶל הַמִּזְבֵּחַ לֹא יַעֲלוּ, לְהוֹרוֹת עַל כּוֹבֶד אַשְׁמַת הֶהָמוֹן אֲשֶׁר פְּעֻלָּתָם מְכֻוָּנוֹת לְחַיֵּי שָׁעָה וּלְבַקָּשַׁת מוֹתָרוֹת, אֲבָל הָעִנְיָן הָאֱלֹהִי בְּעִיּוּן וּבְמַעֲשֶׂה וּשְׁרִיַּת שְׁכִינָתוֹ בְּתוֹכָם רָחוֹק מִכָּל יוֹתֵיהֶם וְלֹא יַעֲלוּ עַל לֵב אֻצְלָם כְּלָל.

וּבִקְצָת הַקָּרְבָּנוֹת יִהְיֶה הַדָּם עַל מִזְבַּח הַחִיצוֹן בִּלְבַד, מֵהֶם הָעוֹלָה אֲשֶׁר דָּמָהּ עַל הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב בְּזְרִיקַת שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵם אַרְבַּע, בָּהֶם יִתְבּוֹנֵן מֵבִיא הַקָּרְבָּן שֶׁרָאוּי שֶׁתִּהְיֶינָה כָּל פְּעֻלּוֹת הַכֹּחַ הַחִיּוֹנִי סוֹבְבוֹת לִכְבוֹד קוֹנוֹ, כְּעִנְיַן "אֶרְחַץ בְּנִקָּיוֹן כַּפַּי וַאֲסוֹבְבָה אֶת מִזְבַּחֲךָ

ה'". וּבְכֵן תִּהְיֶינָה כָּל פְּעֻלַּת אֵיבְרֵי הַגּוּף וַחֲלָקָיו מְכֻוָּנוֹת לַעֲבוֹדַת הָאֵל יִתְבָּרַךְ, וּבָזֶה יִהְיוּ לְרֵיחַ נִיחוֹחַ.

וְאַחַר הַקְטָרַת הָאֵד הַדַּק מִן הָעוֹלָה עַל הַמִּזְבֵּחַ, יִהְיֶה קְצָת הַנִּשְׂרָף לִתְרוּמַת הַדֶּשֶׁן אֲצֶל הַמִּזְבֵּחַ, וּקְצָתוֹ הַיּוֹתֵר שָׂרוּף יוּבַל אֶל מִחוּץ לְמַחֲנֵה שְׁכִינָה, אַךְ אֶל מָקוֹם טָהוֹר, לְהוֹרוֹת עַל הֶבְדֵּל מַדְרֵגוֹת אִישֵׁי הֶהָמוֹן בְּעִנְיַן הֱיוֹת לְרָצוֹן לִפְנֵי ה'.

וּמִמִּינֵי הַקְּרָבָנוֹת, קָרְבַּן הַחַטָּאת הַבָּא עַל חַיְבֵי כָּרֵת, אֲשֶׁר נָתַן אַרְבַּע מַתָּנוֹת עַל אַרְבַּע קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ מִדָּמוֹ, שֶׁהֵם שְׁתַּיִם בַּמַּעֲרָב לְצַד הַהֵיכָל הַנִּקְרָא "לִפְנֵי ה'", מוֹרִים לְהָרִים קֶרֶן לְעֻמּוֹ וּלְשֶׁבֵי פֶּשַׁע, וְשָׁכַן לֹא הִבְדִּיל מְקוֹם שְׁחִיטָה בֵּין חַטָּאת לְעוֹלָה כְּדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, וּשְׁתַּיִם מֵהֶן בַּמִּזְרָח לְצַד חוּץ מוֹרִים לִיהוֹת אֶת קַרְנוֹת הַגּוֹיִם הַבִּלְתִּי שָׁבִים.

וְאַף גַּם זֹאת מֵבִיא הַמַּקְרִיב עִם הָעוֹלָה, וְכֵן עִם הַשְּׁלָמִים, מִנְחָה לַכֹּהֲנִים מוֹרֵי צֶדֶק וּמְכַפְּרִים בַּעֲבוֹדָתָם, וְנִסְכֵּי יַיִן שֶׁנִּצְטַוּוּ לַצַּבּוּר אַחַר מַעֲשֵׂה הָעֵגֶל בְּקָרְבְּנוֹתָם, וְנִצְטַוּוּ בְּקָרְבַּן יָחִיד אַחַר מַעֲשֵׂה הַמְרַגְּלִים, מוֹרִים עַל הֱיוֹת מֵבִיא הַקָּרְבָּן מִכָּאן וְהָלְאָה מַשְׁלִיךְ מִנֶּגֶד כָּל תַּאֲוַת בִּלְתִּי הֶכְרֵחִי לְרָצוֹן לוֹ לִפְנֵי ה', לֹא כֵן בְּחַטָּאת וְאָשָׁם בִּהְיוֹת מֵבִיא הַקָּרְבָּן בְּבוֹאוֹ נָזוּף קָצַת.

וְשִׁיְרֵי דַם הַחַטָּאת הָיָה שׁוֹפֵךְ עַל יְסוֹד דְּרוֹמִי, לֹא עַל יְסוֹד מַעֲרָבִי אוֹ צְפוֹנִי שֶׁהֵם לִפְנֵי ה', וּבָזֶה יְכַוֵּן מֵבִיא הַקָּרְבָּן שֶׁיִּצְטָרֵךְ לַעֲשׂוֹת לֵב חָדָשׁ וְדָם חָדָשׁ לְרוּחַ חֲדָשָׁה לְהַבָּא, שֶׁיִּהְיֶה רָאוּי לִהְיוֹת קָרֵב אֶל מִשְׁכַּן ה' וְלֹא יָשׁוּב לְכִסְלָה.

וּמֵהֶם הָאִשִּׁם אֲשֶׁר דָּמוֹ בְּשִׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע, כְּמוֹ הָעוֹלָה וְהַשְּׁלָמִים, לֹא עַל קַרְנוֹתָיו כְּמוֹ הַחַטָּאת, וְלֹא יִשְׁפּוֹךְ שְׁיָרֵי הַדָּם, כִּי אֵינוֹ בָּא עַל חִיּוּב כָּרֵת, אֲבָל עַל מְעִילָה בְּקָדְשִׁים בִּלְבָד שֶׁהִיא לְמַטָּה מֵחִיּוּב כָּרֵת.

וּבַחַטָּאת וּבָאָשָׁם צִוָּה לְהַקְטִיר עַל הַמִּזְבֵּחַ הַחֵלֶב וְאַלְיָה וְהַיּוֹתֶרֶת, שֶׁהִיא הַמַּסְךְ בֵּין אֵיבְרֵי הַנְּשִׁימָה וְאֵיבְרֵי הַמָּזוֹן הַמַּנִיעַ אֶת אֵיבְרֵי הַנְּשִׁימָה, וְהַכְּלָיוֹת שֶׁהֵם רֵאשִׁית אֵיבְרֵי הַזֶּרַע, לְהוֹרוֹת עַל הֱיוֹת מֵבִיא הַקָּרְבָּן נוֹתֵן כָּל אֵלֶּה בְּגוּפוֹ בִּפְעֻלָּתָם מְכֻוָּנוֹת לַעֲבוֹדַת הָאֵל יִתְבָּרַךְ מִכָּאן וְאֵילָךְ. וְכֹהֲנִים מְשֻׁלְחָן גְּבוֹהַּ קָא זָכוּ בְּשִׁיְרֵי הַקָּרְבָּן, וְלָזֶה נֶאֱכָל לַכֹּהֲנִים מוֹרֵי צֶדֶק בְּמָקוֹם קָדוֹשׁ אֲשֶׁר שָׁם עֲדַת אֵל מוֹרִים מֵישָׁרִים בְּתוֹרַת חֶסֶד עַל לְשׁוֹנָם, בְּשֻׁלְחָן אֲשֶׁר לִפְנֵי ה', וְיִהְיֶה בָּזֶה תַּשְׁלוּם כַּפָּרָה לְמֵבִיא הַקָּרְבָּן, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה: "הַכֹּהֲנִים אוֹכְלִים וּבְעָלִים מִתְכַּפְּרִים".

וּמֵהֶם הַשְּׁלָמִים אֲשֶׁר כֻּלָּם דּוֹרוֹן לָאֵל יִתְבָּרַךְ, בְּהַכִּיר הַמַּקְרִיב הַמִּתְנַדֵּב דַּרְכֵי טוּבוֹ וְתַגְמוּלוֹהִי עָלֵינוּ תָּמִיד.

וּבְכֵן דָּמָם עַל הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב בִּשְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע, כְּמוֹ הָעוֹלָה, וְהָאֵימוּרִים לַמִּזְבֵּחַ כְּמוֹ בְּחַטָּאת וְאָשָׁם, עִם הַכַּוָּנָה בָּהֶם כְּמוֹ הַכַּוָּנָה בְּחַטָּאת וְאָשָׁם, וְזֶה בְּהַכִּיר בַּעַל הַקָּרְבָּן כַּמָּה קָטֹן מִכָּל הַחֲסָדִים אֲשֶׁר גָּמַל עָלָיו הָאֵל יוֹם יוֹם. וּמִשְׁאָר הַקָּרְבָּן זָכוּ הַכֹּהֲנִים בָּחֵזֶה אַחַר הַתְּנוּפָה הַמּוֹרָה עַל קַבָּלָתָם הַדָּבָר מֵאִתּוֹ יִתְבָּרֵךְ, וְהַשְּׁאָר נוֹתֵן הוּא יִתְעַלֶּה לַבְּעָלִים לִשְׂמֹחַ בּוֹ עַל מִדַּת טוּבוֹ יִתְבָּרֵךְ, וְהַבְּעָלִים יָרִימוּ מֵחֶלְקָם אֶת הַשּׁוֹק תְּרוּמָה לַכֹּהֵן, וּבְכֻלָּם מִנְחָה וּנְסָכִים כְּמוֹ בְּעוֹלָה עִם כַּוָּנַת הַמַּקְרִיב בָּהֶם כְּמוֹ בְּעוֹלָה. וְאִם עַל תּוֹדָה יַקְרִיב, שֶׁהִיא לְהוֹרוֹת עַל אֵיזֶה נֵס וְחֶסֶד פְּרָטִי שֶׁקִּבֵּל מֵביא הַקָּרְבָּן, יַרְבֶּה בְּהּ לֶחֶם חָמֵץ וּמַצָּה לְהַרְבּוֹת אוֹכְלִין לִשְׁמִיעַ בְּקוֹל תּוֹדָה, וּלְהוֹרוֹת בֶּחָמֵץ עַל תְּשׁוּעַת נֶּשֶׁם הַנִּפְסָד בְּחֶמְלַת ה' עָלָיו.

וּבְכָל הַנֶּאֱכָלִים קָבַע זְמַן לַאֲכִילָתָם נָאוֹת לָזֶה, שֶׁלֹּא יֶחְדַּל בּוֹ טוֹב הַכַּוָּנָה הָרְאוּיָה בָּאֲכִילָה הַהִיא. וּבְכֵן הֶאֱרִיךְ זְמַן שְׂלָמִים, בְּכוֹר וּמַעֲשֵׂר, שֶׁהֵם לְשִׂמְחָה בָּם יִשְׂמַח יִשְׂרָאֵל בְּעוֹשָׂיו, וְיַאֲרִיךְ יוֹתֵר זְמַן הַכַּוָּנָה בָּהֶם. וּבְתוֹדָה אָמְנָם שֶׁהִיא עַל נֵס פְּרָטִי, קָצַר הַזְּמַן, כִּי לֹא תֶּאֱרַךְ כָּל כָּךְ הַכַּוָּנָה בּוֹ.

וְעוֹרוֹת כָּל הַזְּבָחִים הַבִּלְתִּי נִשְׂרָפִים הֵם לַכֹּהֲנִים, שֶׁיּוּכְלוּ לִכְתֹּב עֲלֵיהֶם סִפְרֵי קֹדֶשׁ לִלְמֹד וּלְלַמֵּד, לְמַעַן יַעַמְדוּ יָמִים רַבִּים.

אָמְנָם מִינֵי מִנְחוֹת נִדְבָה הֵם כֻּלָּם דּוֹרוֹן לָאֵל יִתְבָּרֵךְ שֶׁיִּתֵּן לְמִשְׁרָתָיו, וְהוּא רַחוּם מוֹרֶה עַל הֱיוֹת הַמִּנְחָה לְרָצוֹן לְפָנָיו בְּהַקְטָרַת קֹמֶץ וּלְבוֹנָה עַל גַּבֵּי הַמִּזְבֵּחַ, וּשְׁיָרֵי הַמִּנְחָה נוֹתֵן לַכֹּהֲנִים מְשָׁרְתָיו. וְהִנֵּה מִינֵי מַאֲפֵה תַּנּוּר, מְרֻחֶשֶׁת וּמַחֲבַת הֵם כְּפִי הַמִּין שֶׁהוּא יוֹתֵר חָבִיב אֵצֶל הַמַּקְרִיב, וְנוֹתֵן לְדוֹרוֹן אֶת הַיּוֹתֵר חָבִיב בְּעֵינָיו כַּמִּשְׁפָּט. אֶפֶס כִּי בְּמִנְחַת חוֹטֵא וְסוֹטָה שֶׁהֵם לְכַפָּרָה לֹא יִהְיֶה שֶׁמֶן וּלְבוֹנָה, וּמִנְחַת הָעֹמֶר שְׂעוֹרִים לְתַת תּוֹדָה עַל הַבִּכּוּרִים, וּמִנְחַת סוֹטָה קֶמַח שְׂעוֹרִים לְכַפֵּר עַל מַעֲשֵׂה בְּהֵמָה בְּהַסְתָּרָה גַּם אִם לֹא קִלְקְלָה. אֲבָל בְּמִנְחוֹת חוֹבָה שֶׁעִם הַזְּבָחִים אֵין שָׁם מִינֵי מַאֲפֵה תַּנּוּר, מְרֻחֶשֶׁת וּמַחֲבַת, אֶלָּא סֹלֶת שֶׁמֶן וּלְבוֹנָה אֲשֶׁר הַקֹּמֶץ מֵהֶם וְהַלְּבוֹנָה לַמִּזְבֵּחַ, וְהַשְּׁאָר לַכֹּהֲנִים וְרַשָּׁאִים לְאָכְלָם בְּכָל מַאֲכָל כִּרְצוֹנָם, כִּי אֵין עִנְיָנָם תָּלוּי בִּרְצוֹן הַמַּקְרִיב.

וְעַל כָּל מִינֵי הַזְּבָחִים וְהַמְּנָחוֹת צִוָּה לָתֵת מֶלַח, לְהוֹרוֹת עַל הֱיוֹת הַתּוֹכָלִית הַמְכֻוָּן בָּהֶם דָּבָר בִּלְתִּי נִפְסָד, אֲבָל נִצְחִי וּמַצִּיל מִן הַהֶפְסֵד כְּעִנְיַן בַּמֶּלַח. אָמְנָם הַמְּלוּאִים הָיוּ חַטָּאת, עוֹלָה וּשְׁלָמִים, אֶפֶס כִּי נִשְׂרַף הַחַטָּאת שֶׁלֹּא הָיָה רָאוּי שֶׁיִּתְכַּפְּרוּ בְּאָכְלָם הֵם עַצְמָם אֶת חַטָּאתָם הַבָּא לְכַהֵן אוֹתָם, וּכְמוֹ כֵן נָתַן הַשּׁוֹק עַל גַּב הַמִּזְבֵּחַ, כִּי לֹא הָיָה שָׁם כֹּהֵן זוּלָתָם שֶׁיִּהְיֶה רָאוּי שֶׁיָּרִימוּ הַשּׁוֹק לָתֵת לוֹ תְּרוּמָה. אָמְנָם בְּעִנְיְנֵי קָרְבְּנוֹת הַמּוּסָפִין רָאוּי לְהִתְבּוֹנֵן, כִּי עִם הֱיוֹת בִּקְצָתָן לְעוֹלָה פָּרִים, אֵילִים וּכְבָשִׂים, וְשָׂעִיר לְחַטָּאת וּמִנְחָה וּנְסָכִים, הִנֵּה בְּמוּסַף

הַשַּׁבָּת אֵין בּוֹ קָרְבַּן חַטָּאת כְּלָל, כִּי אִם עוֹלוֹת כְּבָשִׂים לְכֶפֶל הַתָּמִיד, לִהְיוֹת בּוֹ לֶחֶם מִשְׁנֶה לַמַּזְבֵּחַ, לְהוֹרוֹת עַל מַעֲלַת הַשַּׁבָּת בִּבְרָכָה וְקִדּוּשׁ עַל כָּל שְׁאָר הַיָּמִים, לִהְיוֹתוֹ יוֹם מְיֻחָד לַתַּכְלִית הַמְכֻוָּן בְּכָל שֵׁשֶׁת יְמֵי בְרֵאשִׁית וּמַעֲשֵׂיהֶם אֲשֶׁר כָּלוּ בוֹ, וּבְכֵן הָיָה מִן הָרָאוּי לְיַחֲדוֹ לְהַשְׁתַּדֵּל בּוֹ לְהַשִּׂיג אוֹתוֹ הַתַּכְלִית. וּבְכֵן רָאוּי לְהִתְבּוֹנֵן מֵינֵי הַמּוּסָפִין אֲשֶׁר בָּהֶם פָּרִים, אֵילִים וּכְבָשִׂים לְעוֹלָה, וְשָׂעִיר לְחַטָּאת וּמִסְפָּרָם. אָמְנָם רָאוּי לְהִתְבּוֹנֵן כִּי מִין הַשּׁוֹר הוּא הַיּוֹתֵר נִכְבָּד מִכָּל מִינֵי הַבְּהֵמוֹת הַנִּבְחָרוֹת לְקָרְבָּן, וְזֶה בְּגֹדֶל גּוּפּוֹ וְכֹחוֹ, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה: "מֶלֶךְ בַּבְּהֵמוֹת שׁוֹר", וּכְמוֹ כֵן תּוֹעֶלְתּוֹ לַמִּין הָאֱנוֹשִׁי, כְּאָמוּר: "וְרַב תְּבוּאוֹת בְּכֹחַ שׁוֹר", וּבְטוֹב מִזְגּוֹ כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה: "מוּבְחָר שֶׁבַּבְּהֵמוֹת שׁוֹר". וְאַחֲרָיו בְּמַעֲלָה הוּא מִין הָאַיִל בְּרֹב תּוֹעַלְתּוֹ לַמִּין הָאֱנוֹשִׁי בְּצַמְרוֹ לְשִׂמְלָה וּמְזוֹנוֹ, וְגַם בְּקַרְנוֹתָיו וְעַצְמוֹתָיו, כְּמוֹ שֶׁהִזְכִּירוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּשֹׁלְהֵי קִנְיָן. וְאַחֲרָיו בְּמַעֲלָה הַכֶּבֶשׂ שֶׁהוּא מִמִּין הָאַיִל, אֶלָּא שֶׁהוּא בִּלְתִּי שָׁלֵם, אָמְנָם הוּא נִכְבָּד מִן הָעֵז בְּתוֹעַלְתּוֹ לָאָדָם וְיוֹתֵר נִבְחָר לְקָרְבָּן מִן הָעֵז, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה: "כְּבָשִׂים קוֹדְמִים לָעִזִּים", וְאַחֲרֵיהֶם מִין הָעִזִּים, וּבְכֵן נִבְחַר לְחַטָּאת בִּפְרָט בְּחַטַּאת צִבּוּר.

וּבְכֵן בְּמוֹסַף רֹאשׁ חֹדֶשׁ וְחַג הַמַּצּוֹת וְחַג הַשָּׁבוּעוֹת הָיוּ פָּרִים שְׁנַיִם, מוֹרִים עַל שְׁנֵי הַחֲלָקִים הָרִאשׁוֹנִים הַמְכֻוָּנִים בַּתּוֹרָה בִּכְלָל עַל צַד הַכַּוָּנָה הָרִאשׁוֹנָה כַּנִּזְכָּר, שֶׁהֵם יִרְאַת הָאֵל יִתְבָּרַךְ וְאַהֲבָתוֹ הַנִּמְשָׁכִים לַחֵלֶק הָעִיּוּנִי מִמֶּנּוּ. וְהָאַיִל אֲשֶׁר אַחֲרֵיהֶם בְּמַעֲלָה מוֹרֶה עַל הַחֵלֶק הַשְּׁלִישִׁי בַּכַּוָּנָה הָרִאשׁוֹנָה, וְהִיא הַתְּכוּנָה בַּנֶּפֶשׁ לְלֶכֶת בִּדְרָכָיו בְּפֹרֶט בְּמִשְׁפָּט וּבִצְדָקָה לְמַעַן הִדָּמוֹת אֵלָיו כְּפִי הָאֶפְשָׁר לְרָצוֹן לְפָנָיו. וְהַכְּבָשִׂים אֲשֶׁר הֵם אַחֲרָיו בְּמַעֲלָה הֵם שִׁבְעָה בְּמִסְפָּר, לְהוֹרוֹת עַל שִׁבְעָה חֶלְקֵי הַמַּעֲשֵׂי הַנִּזְכָּר לְעֵיל, אֲשֶׁר הֵם עַל צַד הַכַּוָּנָה הַשְּׁנִית. וְאַחֲרֵיהֶם בְּמַעֲלָה מִין הָעִזִּים, וְהוּא נִבְחָר לְהַעֲבִיר אֶת רָעַת חַטַּאת הַצִּבּוּר בִּפְרָט בְּטֻמְאַת מִקְדָּשׁ וְקָדָשָׁיו כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה. אָמְנָם בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה וְיוֹם הַכִּפּוּרִים הָיָה הַפַּר בַּמּוּסָפִין אֶחָד בִּלְבַד, כִּי הָיָה עִקַּר הָעֵסֶק בָּהֶם בַּחֵלֶק יִרְאַת ה' בִּלְבַד וְלֹא בְּהַלֵּל וְזִמְרָה אֲשֶׁר הֵם מֵאַהֲבָה כְּמוֹ בְּשְׁאָר הַמּוֹעֲדִים, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה: "אֶפְשָׁר מֶלֶךְ יוֹשֵׁב עַל כִּסֵּא דִּין וְסִפְרֵי חַיִּים וְסִפְרֵי מֵתִים לְפָנָיו נִפְתָּחִים וְיִשְׂרָאֵל אוֹמְרִים שִׁירָה?"

וְכֵן בִּשְׁמִינִי עֲצֶרֶת אֲשֶׁר הוּא מוֹרֶה עַל יְמוֹת הַמָּשִׁיחַ אוֹ הָעוֹלָם הַבָּא, אֵין שָׁם אֶלָּא פַּר אֶחָד בִּלְבַד. וְזֶה כִּי אָמְנָם יִהְיֶה רֹב הָעֵסֶק אָז בְּאַהֲבָתוֹ יִתְבָּרַךְ בִּלְבַד, כְּאָמְרָם: "הָעוֹלָם הַבָּא כֻּלּוֹ בְּיוֹ"ד ה"א" שֶׁהוּא מִדַּת רַחֲמִים שֶׁמְּמֻנֶּה הָאַהֲבָה. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה: "וְהִתְהַלַּכְתִּי בְּתוֹכְכֶם" – אֲטַיֵּל עִמָּכֶם בְּגַן עֵדֶן וְלֹא מְזַדְּעְזְעִים מִפָּנַי.

וְעִנְיַן הַכֶּבֶשׂ לְעוֹלָה בְּהָנִיף אֶת הָעוֹמֶר, הוּא דּוֹרוֹן לָאֵל יִתְבָּרַךְ עַל רֵאשִׁית הַקְּצִיר לְהַתִּירוֹ לְהֶדְיוֹט, כְּעִנְיַן בִּרְכַּת הַנֶּהֱנִין.

וְעִנְיַן קָרְבַּן שְׁתֵּי הַלֶּחֶם שֶׁהוּא בְּיוֹם מַתַּן תּוֹרָה, שֶׁהָיָה עִנְיָנוֹ וְאֹפֶן הִגָּלוּתוֹ יִתְבָּרַךְ לְסַבֵּב לָנוּ יִרְאַת גָּדְלוֹ, כְּמוֹ שֶׁבֵּאֵר בְּאָמְרוֹ "וּבַעֲבוּר תִּהְיֶה יִרְאָתוֹ עַל פְּנֵיכֶם", וְהָיָה כֵּן כְּמוֹ שֶׁהֵעִיד בְּאָמְרוֹ "מִי יִתֵּן וְהָיָה לְבָבָם זֶה לָהֶם לְיִרְאָה אוֹתִי". לָכֵן הָיָה הַקָּרְבָּן בְּמוּסָף פַּר אֶחָד בִּלְבַד, וּבִהְיוֹת כִּי אָז הָיָה לְיִשְׂרָאֵל הַהַדְּמוֹת לָאֵל יִתְבָּרַךְ לֹא בִּלְבַד בְּתָכוּנַת הַנֶּפֶשׁ לְהֵיטִיב לַזּוּלַת, אֲבָל גַּם בִּהְיוֹתָם אָז נִמְצָא בִּלְתִּי נִפְסָד כַּנִּזְכָּר. לָכֵן הָיוּ הָאֵילִים אָז שְׁנַיִם וְהַשִּׁבְעָה כְּבָשִׂים לְהוֹרוֹת עַל שִׁבְעָה חֶלְקֵי הַמַּעֲשֵׂי הַנִּזְכָּר עַל צַד הַכַּוָּנָה הַשֵּׁנִית. וֶבַח הַשְּׁלָמִים הָיָה שָׁם לְשִׂמְחָה עַל הַבְּכוּרִים הַמַּתִּירִים הֶחָדָשׁ לַמְנָחוֹת לְחֵלֶק הַמִּזְבֵּחַ וּלְחֵלֶק הַכֹּהֲנִים. וְעִנְיַן חַטַּאת כֹּהֵן גָּדוֹל וְהַצִּבּוּר בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים, עוֹלוֹתָם וְהַקְטָרַת לִפְנֵי וְלִפְנִים הָיָה שֶׁיִּזְכֶּה כֹּהֵן גָּדוֹל לְהִכָּנֵס וּלְכַפֵּר בַּעֲדוֹ וּבְעַד הָעָם הַכַּפָּרָה הַצְּרִיכָה בְּיוֹם גְּזַר הַדִּין, כִּי בְּאֹפֶן אַחֵר לֹא הוּרְשָׁה כֹּהֵן גָּדוֹל לְהִכָּנֵס שָׁם, כְּאָמְרוֹ "בְּזֹאת יָבֹא אַהֲרֹן אֶל הַקֹּדֶשׁ".

וּמִכַּוָּנוֹת הַשָּׁעִיר הַמְשֻׁתַּלֵּחַ הוּא לְהוֹדִיעַ לֶהָמוֹן אֶת כֹּבֶד פִּשְׁעֵיהֶם, שֶׁיִּצְטָרֵךְ לָתֵת אוֹתָם עַל רֹאשׁ הַשָּׁעִיר בְּסִמִיכַת הַכֹּהֵן הַמָּשִׁיחַ בִּתְפִלָּתוֹ, וְלָזֶה יָרֹה יִיֶּרֶה הַשָּׁעִיר תְּמוּרָתָם לַהֲמִיתוֹ בְּמִיתָה מְשֻׁנָּה חֲמוּרָה, וּלְטַמֵּא הַמְשַׁלְּחוֹ לְהַטְעִינוֹ כִּבּוּס בְּגָדִים, וְאֶל הַמִּזְבֵּחַ לֹא יַעֲלֶה לְרֵיחַ נִיחוֹחַ שׁוּם חֵלֶק מִמֶּנּוּ, וּלְהַגִּיד כִּי חָסִיד הָאֵל יִתְבָּרַךְ וּמַגְבִּיר עָלֵינוּ חַסְדּוֹ וּמִדַּת רַחֲמָיו לָתֵת נֶפֶשׁ תַּחַת נֶפֶשׁ.

אָמְנָם הִתְמַעֵט פְּרֵי הֶחָג עַד שִׁבְעָה, הוֹרָה עַל הֱיוֹת יְדִיעַת הַחֵלֶק הָעִיּוּנִי הוֹלֶכֶת וּמִתְמַעֶטֶת בֶּהָמוֹן עַד מוֹצָאֵי שְׁבִיעִית שֶׁבֶּן דָּוִד בָּא. וְהַכְּבָשִׂים הָיוּ כֻּפָּל בּוֹ מִמָּה שֶׁהָיוּ בְּשְׁאָר הַמּוֹעֲדוֹת, לְהוֹרוֹת כִּי יוּכְפַּל בֶּהָמוֹן עֵסֶק הַכַּוָּנָה הַשֵּׁנִית בְּרוֹב קָרְבְּנוֹתָם וּבְגֻזָּרוֹת דְּרַבָּנָן, בְּמַעַט הַבָּטָה אֶל הַכַּוָּנָה הָרִאשׁוֹנָה.

וְעִנְיַן פָּרָה אֲדֻמָּה רְאוּי לְהִתְבּוֹנֵן אֵיךְ הִיא מְטַמְּאָה כָּל הָעוֹסְקִים בָּהּ, וּמְטַהֶרֶת אֶת הַטְּמֵאִים בְּעֵפֶר שְׂרֻפָתָהּ בִּלְבַד. וְזֶה בְּאוֹתָם שֶׁהֵם טְמֵאִים לְנֶפֶשׁ אָדָם בִּלְבַד, זוּלָתִי הַמַּזֶּה וְהַמְקַדֵּשׁ אֶת הָעָפֶר בַּמַּיִם שֶׁהֵם טְהוֹרִים, כְּפִי מַה שֶּׁקִּבְּלוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה. עִם הֱיוֹת כָּל אֵלֶּה חֻקּוֹת הַתּוֹרָה, לֹא נוֹדְעוּ אֶצְלֵנוּ כָּל טַעֲמֵי פְּרָטֶיהָ אֶל נָכוֹן, עַד שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁעָלֶיהָ אָמַר שְׁלֹמֹה: "אָמַרְתִּי אֶחְכָּמָה וְהִיא רְחוֹקָה מִמֶּנִּי". וְעִם כָּל זֶה אֵין לָנוּ רְשׁוּת לְהַרְהֵר אַחֲרֶיהָ הַטּוֹבָה הִיא אִם רָעָה, כִּי מִצְוַת הַמֶּלֶךְ הִיא הַטּוֹב וְהַמֵּטִיב בְּלִי סָפֵק. אָמְנָם כִּי אֵלֵינוּ דָּבָר יִגַּע וְנִקַּח שֶׁמֶץ מִנְּהוּ, כַּאֲשֶׁר נִתְבּוֹנֵן אֵיךְ עִנְיָנָהּ מְעוֹרֵר אֶל הִתְשׁוּבָה וְהַטָּהֳרָה מִן הַמֵּתוֹת הַנִּצְחִי. וְזֶה כִּי הִנֵּה יִקָּרֶה בְּעִנְיָנֵם כְּמוֹ שֶׁיִּקָּרֶה בִּתְרוּפוֹת הַגּוּפוֹת וְהַנְּפָשׁוֹת, כַּאֲשֶׁר נְבַקֵּשׁ לְמָשְׁכָם מִן הַקְּצֶה אֶל הַקְּצֶה כְּדֵי לְהַעֲמִידָם עַל הַמְּצַע. וְזֹאת הַהַנְהָגָה, גַּם שֶׁתִּרְפֵּא אֶת הַחוֹלֶה, תַּזִּיק לַבְּרִיאִים בְּלִי סָפֵק, וְזֶה כִּי תִּמְשָׁכֵם מִן הַמְּצַע אֲשֶׁר הֵם עָלָיו וְתִדְחֵה אוֹתָם אֶל אַחַת הַקְּצָווֹת הַבִּלְתִּי נְאוֹתִים, כְּאָמְרוֹ: "וּנְעָקֵשׁ דְּרָכִים יְפוֹל

בְּאַחַת". וּבְכֵן רָאוּי לְהִתְבּוֹנֵן כִּי הַפָּרָה בְּאַדְמִימוּתָהּ תּוֹרֶה עַל הַחֵטְא, אֲשֶׁר לִפְעָמִים נָחְשָׁב בְּעֵינֵי הֶהָמוֹן הַחוֹטֵא בּוֹ לְדָבָר מֵאִיר וּמוֹעִיל בְּחַיֵּי שָׁעָה, כְּעִנְיַן "עָרֵב לָאִישׁ לֶחֶם שָׁקֶר", וְהוּא אָמְנָם אֵשׁ אוֹכְלָה לַגּוּף וְלַנֶּפֶשׁ. וּבְכֵן דִּמָּה הַנָּבִיא אֶת הַחֵטְא לְשָׁנִים, כְּאָמְרוֹ: "אִם יִהְיוּ חֲטָאֵיכֶם כַּשָּׁנִים". כְּמוֹ כֵן רָאוּי לְהִתְבּוֹנֵן אֵיךְ עֵץ הָאֶרֶז וְהָאֵזוֹב הֵם שְׁתֵּי קְצָווֹת בְּגִבְהָּה וְשִׁפְלוּת, וְעִמָּהֶם שְׁנֵי הַתּוֹלַעַת הַמּוֹרֶה עַל הֱיוֹת שְׁנֵיהֶם חֵטְא, וְהַכֹּל נִשְׂרָף עִם הַפָּרָה. וּבְכֵן רָאוּי שֶׁכָּל הַמִּתְעַסְּקִים בְּאֵלֶּה הַמּוֹרִים עַל חֵטְא בִּהְיוֹתָם קְצָווֹת יִהְיוּ טְמֵאִים. וְנִבְחֲרוּ לְטַהֵר מֵי חַטָּאת הַמֻּרְכָּבִים מִשְּׁנֵי הַקְּצָווֹת, שֶׁהֵם הַמַּיִם וְאֵפֶר שְׂרֵפָה, הַמּוֹרִים עַל אֹפֶן הַמַּשִּׂיכָה אֶל הַמְּצַע. וְלָזֶה רָאוּי שֶׁהַמְקַדֵּשׁ, הַמַּרְכִּיב וְהַמַּזֶּה, שֶׁשְּׁנֵיהֶם יוֹרוּ עַל הַמְלֻמָּדִים דַּרְכֵי הַתְּשׁוּבָה, יִהְיוּ טְהוֹרִים, וְשֶׁתִּהְיֶה הַהַזָּאָה בְּאֵזוֹב הַמּוֹרֶה עַל שִׁפְלוּת הָרוּחַ וְהַנְּטִיָּה אֶל הַהַכְנָעָה לְפָנָיו יִתְבָּרַךְ, כְּאָמְרוֹ: "זִבְחֵי אֱלֹהִים רוּחַ נִשְׁבָּרָה". וְשֶׁתִּהְיֶה הַהַזָּאָה בַּשְּׁלִישִׁי וְתִשָּׁנֶה בַּשְּׁבִיעִי לְהוֹרוֹת עַל הֶכְרֵחַ קְבִיעוּת זֹאת הַתְּכוּנָה בַּנֶּפֶשׁ, וְכָל אֵלֶּה לֹא יִצְטָרְכוּ זוּלָתִי בְּטֻמְאַת מֵת הַתּוֹרֶה עַל הָעֵסֶק בַּנִּפְסָדִים בִּלְבַד.

וּבִהְיוֹת כָּל כַּוָּנוֹת הַמְקֻדָּשׁ וְקָדָשָׁיו הָיָה לְתַכְלִית נִצְחִי בְּכַוָּנוֹת לֵב טָהוֹר מְכֻוָּן לְדַרְכֵי חַיֵּי עוֹלָם, רָאוּי הָיָה לְהַרְחִיק בָּהֶם כָּל מִינֵי הַטֻּמְאוֹת הַמְּבִיאוֹת לִידֵי רוּחַ הַטֻּמְאָה, אֲשֶׁר עִנְיָנָם לִכְלוּחַ כַּוָּנוֹת לֵב טָהוֹר וְהַעְתָּקָתוֹ מִן הַתַּכְלִית הַנִּצְחִי אֶל תַּכְלִית נִפְסָד, כְּהַגְדֶּת עֲתִידוֹת לְהִשְׁתַּדֵּל לְהַשִּׂיג מוֹתָרוֹת בְּחַיֵּי שָׁעָה וְאֶל סְבָרוֹת וְדֵעוֹת מְשֻׁבָּשׁוֹת בָּעִיּוּן, כְּאָמְרוֹ "וְאֶת הַנְּבִיאִים וְאֶת רוּחַ הַטֻּמְאָה אַעֲבִיר מִן הָאָרֶץ".

וּבְכֵן רָאוּי לְהִתְבּוֹנֵן אֵיךְ בַּטֻּמְאָה וּבְכָל טָמֵא יִתְחַבְּרוּ הַשֵּׁדִים, שֶׁהֵם מַדִּיחִים אֶת אָדָם מִן הַדֶּרֶךְ כְּפִי הָאֶפְשָׁר אֶצְלָם, וּמְשַׁבְּרִים עָלָיו רוּחַ הַטֻּמְאָה בִּמְקוֹמוֹת הַטֻּמְאָה אֲשֶׁר שָׁם רֹב מִשְׁכָּנָם, כְּמוֹ שֶׁהִזְכִּירוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה פֶּרֶק אַרְבַּע מִיתוֹת: "הַלָּן בְּבֵית הַקְּבָרוֹת כְּדֵי שֶׁתִּשְׁרֶה עָלָיו רוּחַ הַטֻּמְאָה".

וְנִרְאֶה שֶׁהַשֵּׁדִים הֵם נִשְׁמוֹת רִשְׁעֵי אֶרֶץ, נִבְדָּלוֹת זוֹ מִזּוֹ לָרוֹעַ כְּפִי מַה שֶּׁהָיָה רַב רִשְׁעָם בָּעוֹלָם הַזֶּה. וְלָזֶה אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּעֵרוּבִין פֶּרֶק שֵׁנִי: כָּל מֵאָה וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה שֶׁהָיָה אָדָם הָרִאשׁוֹן בְּנִדּוּי הוֹלִיד שֵׁדִין, רוּחִין וְלִילִין. וְלָזֶה נָטוּ קְצָת קַדְמוֹנֵי הָאֻמּוֹת. וְשֶׁהֵם לְבוּשִׁים גּוּף מֻרְכָּב מֵאֵשׁ וְאֲוִיר, דִּבְרֵי הָרַמְבַּ"ן וְזֶה לְשׁוֹנוֹ בְּפָרָשַׁת אֱמוֹר: "וְזֶה לְזִמַּן קָצוּב לָהֶם בְּגֶזֶרַת הָאֵל יִתְבָּרַךְ כְּפִי מַדְרֵגַת רִשְׁעָם, לְמַעַן יִשְׁאוּ אֶת עֲוֹנָם בָּרָעָב וּבַצָּמָא וּכְאֵב וְשֶׁבֶר רוּחַ, כְּאָמְרוֹ 'הִנֵּה עֲבָדַי יֹאכֵלוּ וְאַתֶּם תִּרְעָבוּ וְכוּ' וְאַתֶּם תִּצְעָקוּ מִכְּאֵב לֵב וְכוּ'".

וְשֶׁבְּהִיוֹתָם מֻרְכָּבִים מִשְּׁנֵי יְסוֹדוֹת, הֵם מֵתִים בְּהִפָּרֵד הַרְכָּבָתָם אוֹ בְּהַתְכַּת קְצָתָם. וּבִהְיוֹת אוֹתָם הַיְסוֹדוֹת דַּקִּים וְקַלִּים וּבִלְתִּי סוֹבְלִים שׁוּם אֶחָד מֵהַמַּרְאוֹת, הֵם בִּלְתִּי נִרְאִים וְשֶׁטִּין בָּאֲוִיר כְּדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה פֶּרֶק קַמָּא דְּחֻלִּיגָּה. וּבִהְיוֹת הַחֵלֶק הָאֲוִירִי בָּהֶם נִתָּךְ

מִן הַחֵלֶק הָאֵשִׁי בָּהֶם, הֵם בְּהֶכְרֵחַ אוֹכְלִים וְשׁוֹתִים תְּמוּרַת הַנִּתָּךְ כִּדְאִיתָא הָתָם. וְאַחַר לַחוּת הַמִּין הָאֱנוֹשִׁי יִבְחַר בְּלַחוּת כָּל בְּהֵמָה וְחַיָּה וּמִינֵי הַשְּׁרָצִים אֲשֶׁר בָּהֶם דָּם, וְהֵם הַשָּׁמוֹנָה שְׁרָצִים הַכְּתוּבִים בַּתּוֹרָה כַּאֲשֶׁר בֵּאֲרוּ הֵם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שַׁבָּת פֶּרֶק שְׁמוֹנָה שְׁרָצִים). אָמְנָם יִבְחֲרוּ יוֹתֵר בְּנִבְלַת בְּהֵמָה וְחַיָּה שֶׁהֵם רַבּוֹת הַדָּם וְהָעִפּוּשׁ גַּם בְּחַיֵּיהֶם, וּבְכֵן מְטַמְּאוֹת בְּמַגָּע וּבְמַשָּׂא בִּלְבַד, לֹא בְּמִדְרָס. וְלָזֶה נִרְאֶה שֶׁהֵם מִתְחַבְּרִים לְכָל טָמֵא לְהָנוֹת בְּרוּחַ טֻמְאָתוֹ, וְיוֹתֵר לְטָמֵא לָנֶפֶשׁ אֲשֶׁר טֻמְאָתוֹ יוֹתֵר נִבְחֶרֶת אָצְלָם, וּבְכֵן הֵם מַשְׁרִים רוּחַ הַטֻּמְאָה עַל הַלֶּחֶן בְּבֵית הַקְּבָרוֹת לְהוֹדִיעוֹ אֵיזֶה דֶּרֶךְ נוֹדָע אֶצְלָם לְהַשִּׂיג מוֹתָרוֹת לְחַיֵּי שָׁעָה וּלְפַתּוֹתוֹ כְּשֶׁה לְאַבְּדוֹ, וְזֶה בְּעוֹד רִשְׁעָם בָּם וְאֵין אֶצְלָם דֶּרֶךְ לִתְשׁוּבָה. וּבִהְיוֹת כָּל חֶבְרָתָם הַפְכִּית לִקְדוּשַׁת דַּרְכֵי חַיֵּי הָעוֹלָם הַמְכֻוָּנִים בַּמִּקְדָּשׁ וְקָדְשָׁיו, אָסְרָה הַתּוֹרָה הָאֱלֹהִית בָּהֶם כָּל מִינֵי הַטֻּמְאָה.

וּבִהְיוֹת הַיּוֹתֵר נִבְחֶרֶת אֵצֶל הַשֵּׁדִים הִיא טֻמְאַת מֵת, אָסְרָה אוֹתָהּ תּוֹרַת אֱלֹהֵינוּ לַכֹּהֲנִים גַּם חוּץ לַמִּקְדָּשׁ, וְצִוְּתָה לִהְיוֹת הַטָּהֳרָה מְמֻנָּה בְּהַזָּאַת מֵי חַטָּאת שְׁלִישִׁי וּשְׁבִיעִי, וְלֹא כֵן הִצְרִיכָה לַעֲשׂוֹת בִּשְׂאָר מִינֵי הַטֻּמְאוֹת.

אָמְנָם גְּזֵרוֹת הַטֻּמְאוֹת מִדְּרַבָּנָן רַבּוּ בְּבֵית שֵׁנִי, בִּהְיוֹת הַשֵּׁדִים מְצוּיִים אֶצְלָם, כְּמוֹ שֶׁהֵעִידוּ הֵם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּמַסֶּכֶת מְעִילָה פֶּרֶק קָדְשֵׁי מִזְבֵּחַ, וְזֶה לְהֶעְדֵּר שְׁכִינָה בְּבֵית שֵׁנִי, כִּדְאִיתָא שִׁלְהֵי פֶּרֶק קַמָּא דְּיוֹמָא.

וּכְמוֹ כֵן רָאוּי לְהִתְבּוֹנֵן, שֶׁכְּמוֹ שֶׁנִּשְׁמוֹת רִשְׁעֵי אֶרֶץ בְּמוֹת גּוּפָם תִּלְבַּשְׁנָה מִינֵי גְּוִיּוֹת לְמַעֲצֵבָה בְּרֶעַב וּבְצָמָא וּכְאֵב לֵב וְצָרוֹת כְּפִי רִשְׁעָם, כֵּן נִשְׁמוֹת הַצַּדִּיקִים תֵּכֶף אַחֲרֵי מוֹת גּוּפָם יִלְבְּשׁוּ בִּגְדֵי יֶשַׁע בְּגוּף טָהוֹר וְזַךְ בּוֹ יִתְעַנְּגוּ זְמַן, וְנִשְׁמָתָן עוֹלָה וְיוֹרֶדֶת לְהַרְגִּיל עַצְמָן אֶל הָאוֹר וְהַטּוֹב הַנִּצְחִי הָרָאוּי לְהֶן בְּעוֹלָם הַנִּשְׁמוֹת, וְלֹא יֵעָתְקוּ מִן הַקְּצָה אֶל הַקָּצֶה, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה פֶּרֶק שׁוֹאֵל: "תַּנְיָא כָּל שְׁנַיִם עָשָׂר חֹדֶשׁ גּוּפָם חַיִּים וְנִשְׁמָתָם עוֹלָה וְיוֹרֶדֶת". וְכָזֶה הָיְתָה בִּיאַת רַבֵּינוּ הַקָּדוֹשׁ אֶל בֵּיתוֹ אַחַר הַמָּוֶת כִּדְאִיתָא בְּפֶרֶק הַנּוֹשֵׂא. וְאוּלַי בְּכָמוֹ זֶה אוֹ זַךְ מִזֶּה מְאֹד הוּא הַנִּתָּן לְאֵלְיָהוּ וּלְמַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת בְּהֵרָאוֹתָם לַנְּבִיאִים וּטְהוֹרֵי לֵב, כְּמוֹ שֶׁכָּתַב הָרַמְבַּ"ן ז"ל בְּפָרָשַׁת וַיֵּרָא בְּאָמְרוֹ שֶׁזֶּה יִקָּרֵא אֵצֶל הַיּוֹדְעִים מַלְבּוּשׁ. וְנִרְאֶה כִּי כְּמוֹ אֵלֶּה יִקָּרֶה לַצַּדִּיקִים אַחַר תְּחִיַּת הַמֵּתִים, אֲשֶׁר הַמְכֻוָּן מִמֶּנָּה הוּא אִשּׁוּר חַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא, אֲשֶׁר קְרָאוּהוּ "עוֹלָם שֶׁכֻּלּוֹ שַׁבָּת" בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה, וְעָלָיו פֵּרְשׁוּ בְּסִפְרֵי דְּבֵי רַב "וְהִתְהַלַּכְתִּי בְּתוֹכְכֶם" – אֲטִיל עִמְּכֶם בְּגַן עֵדֶן וְלֹא תִּהְיוּ מִזְדַּעְזְעִים מִפָּנַי, וְנִרְאֶה שֶׁעַל זֶה אָמַר "לַעֲשׂוֹת אֶת הַשַּׁבָּת לְדֹרֹתָם".

וְנִרְאֶה שֶׁזֶּה הוּא תַּכְלִית הַחַיִּים הַמְאֻשָּׁרִים הַמְכֻוָּנִים מֵאִתּוֹ יִתְבָּרַךְ לְמִין הָאֱנוֹשִׁי בִּבְרִיאַת עוֹלָם, וּלְיִשְׂרָאֵל בְּמַתַּן תּוֹרָה, וְלַצַּדִּיקֵי הַדּוֹרוֹת אַחַר תְּחִיַּת הַמֵּתִים, אֲשֶׁר תַּכְלִיתוֹ חַיֵּי

הָעוֹלָם הַבָּא, כְּאָמְרוֹ: "וְרַבִּים מִיְּשֵׁנֵי אַדְמַת עָפָר יָקִיצוּ, אֵלֶּה לְחַיֵּי עוֹלָם", וְלָזֶה אָמְרוּ רַיִּשׁ פֶּרֶק חֵלֶק שֶׁהַכּוֹפֵר בִּתְחִיַּת הַמֵּתִים אֵין לוֹ חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא.

וְעַל זֶה הָאָפֶן מֵהַחַיִּים אֲשֶׁר בְּתַכְלִית הָאֹשֶׁר הָאֱנוֹשִׁי, אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה פֶּרֶק הַקּוֹמֵץ רַבָּא שֶׁצַּדִּיקִים שֶׁבּוֹ מוּעָטִים וּבוֹשִׁים וְזֶה מִזֶּה מִפְּנֵי שֶׁאֵין מַעֲשֵׂיהֶם דּוֹמִין זֶה לָזֶה. וְעָלָיו נִרְאֶה שֶׁאָמְרוּ בִּבְרָכוֹת פֶּרֶק הָיָה קוֹרֵא: מַרְגָּלָא בְּפוּמֵיהּ דְּרַב, עוֹלָם הַבָּא אֵין בּוֹ לֹא אֲכִילָה וְלֹא שְׁתִיָּה כּוּ', אֶלָּא צַדִּיקִים יוֹשְׁבִים וְעַטְרוֹתֵיהֶם בְּרָאשֵׁיהֶם וְנֶהֱנִים מִזִּיו שְׁכִינָה. וּכְמוֹ כֵן נִרְאֶה שֶׁעַל זֶה אָמְרוּ פֶּרֶק לוּלֵב וַעֲרָבָה דְּמִסְתַּכְּלֵי בְּאַסְפַּקְלַרְיָא הַמְּאִירָה וְעַיְלֵי. וַעֲלֵיהֶם אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן שֶׁהֵם מְעַטִּים עַד שֶׁנִּסְתַּפֵּק אִם שְׁנַיִם הֵם, וְלֹא יִפּוֹל זֶה בְּעוֹלָם הַנִּשְׁמוֹת דְּלָא בָּצִיר עָלְמָא מִתְּלָתִין וְשִׁתָּא צַדִּיקֵי דְּמְקַבְּלֵי פְּנֵי שְׁכִינָה בְּכָל יוֹם כִּדְאִיתָא הָתָם.

הֵן כָּל אֵלֶּה יִפְעַל אֵל בְּרוֹב חֶסְדָּיו, הוּא יוֹרֶה בְּנֵי עַמּוֹ וַעֲבָדָיו לְעָבְדוֹ שְׁכֶם אֶחָד, עַד מְהֵרָה יַשִּׂיגוּ אֲרָחוֹת חַיִּים נִצְחִיִּים, עִם תַּכְלִית אֲשֶׁר הַמְכֻוָּן מֵאִתּוֹ לְרָצוֹן לְפָנָיו, כִּי חָפֵץ חֶסֶד הוּא. וּבְהָיוֹת כַּוָּנַת הַתּוֹרָה בָּרִאשׁוֹנָה וּבְעַצְמוּת הֱיוֹת הָאָדָם, בִּפְרָט יִשְׂרָאֵל, דּוֹמֶה לְבוֹרְאוֹ כְּפִי הָאֶפְשָׁר בְּעִיּוּן וּבְמַעֲשֶׂה לְהַשִּׂיג הַנִּצְחִיּוּת מֵאֲשֶׁר. וּבֵאֵר הוּא יִתְבָּרַךְ הֱיוֹת זֶה הַמְכֻוָּן מֵאִתּוֹ בְּכָל מִין הָאֱנוֹשִׁי בְּמַעֲשֶׂה בְרֵאשִׁית, כְּאָמְרוֹ "נַעֲשֶׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ כִּדְמוּתֵנוּ". וְאַחֲרֵי כֵן בְּמַתַּן תּוֹרָה בֵּאֵר הֱיוֹת הַמְכֻוָּן שֶׁיֵּשׁ הַנִּצְחִיּוּת לְעַמּוֹ, כְּמוֹ שֶׁהֵעִיד יִתְבָּרַךְ בְּאָמְרוֹ בְּתִחְלָתוֹ "וְאַתֶּם תִּהְיוּ לִי מַמְלֶכֶת כֹּהֲנִים וְגוֹי קָדוֹשׁ". וּבְסוֹף הַתּוֹרָה בְּאָמְרוֹ "וַה' הֶאֱמִירְךָ הַיּוֹם וּלְהִתְהֲךָ עֶלְיוֹן וְלִהְיוֹתְךָ עַם קָדוֹשׁ". וּבְכַמָּה מְקוֹמוֹת נָדַר לְיִשְׂרָאֵל הַקְּדֻשָּׁה אֲשֶׁר הִיא בְּלִי סָפֵק הַנִּצְחִיּוּת, כְּאָמְרוֹ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה: תָּנָא דְּבֵי אֵלִיָּהוּ, מֵתִים שֶׁעָתִיד הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְהַחֲיוֹת אֵינָם חוֹזְרִים לַעֲפָרָם, שֶׁנֶּאֱמַר "וְהָיָה הַנִּשְׁאָר בְּצִיּוֹן וְכוּ' קָדוֹשׁ יֵאָמֵר לוֹ", מַה קָּדוֹשׁ לְעוֹלָם קַיָּם, אַף הֵם לְעוֹלָם קַיָּמִים.

הִנֵּה הִתְבָּאֵר שֶׁכָּל יְעוּדֵי הַתּוֹרָה לַטּוֹב וְהֶפְכָּם בְּחַיֵּי שָׁעָה אֵינָם לִגְמוּל הַמִּצְוֹות וְלֹא לְעוֹנֶשׁ הָעֲבֵירוֹת, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה "הַיּוֹם לַעֲשׂוֹתָם וְלֹא הַיּוֹם לִטּוֹל שְׂכָרָם". אֲבָל יְעוּדֵי הַטּוֹב הֵם הֲכָנוֹת הַהֶכְרְחִי לָאָדָם בְּחַיֵּי שָׁעָה שֶׁלֹּא בְּצַעַר, שֶׁבָּם יוּכַל לְקַיֵּם הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה. אָמְנָם יְעוּדֵי הָרַע הֵם הֶסֵרַת אוֹתָן הַהֲכָנוֹת מֵהֶם בְּסוֹרָם מִן הַדֶּרֶךְ, וְיַסְתִּיר פָּנָיו וְהָיוּ לְאֹכֶל לְמִקְרֵי הַמַּעֲרֶכֶת הַמּוּכָנִים תָּמִיד לְהֶמָּם וּלְאַבְּדָם. וְלִפְעָמִים יִהְיוּ עַל צַד עֹנֶשׁ אֵיזוֹ עֲבֵרָה לְבִלְתִּי הַשְׁמִידָם עֲדֵי עַד, כְּאָמְרוֹ: "רַק אֶתְכֶם יָדַעְתִּי מִכֹּל מִשְׁפְּחוֹת הָאֲדָמָה עַל כֵּן אֶפְקֹד עֲלֵיכֶם אֵת כָּל עֲוֹנוֹתֵיכֶם", אוֹ לְעוֹרֵר אֶל הַתְּשׁוּבָה כְּעִנְיַן "וְיִסְרְתִּי אֶתְכֶם", "וְיָסַפְתִּי לְיַסְּרָה אֶתְכֶם". וְהוּא רַחוּם יְכַפֵּר עָוֹן וְיִתֵּן מִצִּיּוֹן יְשׁוּעַת יִשְׂרָאֵל.

וְגַם כִּי בְּעִנְיַן הַגְּמוּל הַנִּצְחִי וְהֶפְכּוֹ אֵין אִתָּנוּ יוֹדֵעַ עַד מַה, זוּלָתִי קוֹל דְּבָרִים בִּלְתִּי צִיּוּר נָכוֹן, כְּאָמְרָם זְכְרוֹנָם לִבְרָכָה: "אֲבָל עוֹלָם הַבָּא עַיִן לֹא רָאֲתָה כּוּ'". אָמְנָם רָאוּי לְהִשְׁתַּדֵּל כְּפִי הָאֶפְשָׁר לִמְצֹא דִּבְרֵי חֵפֶץ עִם אֵיזֶה צִיּוּר נָאוֹת מִמֶּנּוּ, כִּי הֵיכִי דְּנִמְטֵי לָן שִׁבְּא מִכְּשׁוּרָא, וְזֶה בְּאֶמְצָעוּת הַקֵּרוֹב אֵלָיו בְּמוּחָשׁוֹת אֲצְלֵנוּ, לְמַעַן דַּעַת צְדָקוֹת ה', וְיִסְפּוּ עֲנָוִים בָּהֶם שִׂמְחָה.

וְהִנֵּה מִן הַמְפֻרְסָם הוּא כִּי תַכְלִית כָּל גּוֹמֵל הוּא שֶׁיְּשִׁיב מְקַבֵּל הַגְּמוּל וְהַטּוֹב אֵיזֶה תַּעֲנוּג גּוּפִיי אוֹ נַפְשִׁיי, כְּמוֹ שֶׁהוֹרָה הַנָּבִיא בְּאָמְרוֹ "וְתִתְעַנַּג בַּדֶּשֶׁן נַפְשְׁכֶם", וְכֵן הוֹרָה בְּאָמְרוֹ "אָז תִּתְעַנַּג עַל ה'".

אָמְנָם מִמִּינֵי תַּעֲנוּגִים הַנַּפְשִׁיִּים אֲצְלֵנוּ הֵם הַשִּׂמְחָה וְהַכָּבוֹד, עַד שֶׁיִּשְׁתַּדֵּל כָּל מְדִינִי בְּהַשָּׂגָתָם יוֹתֵר מִמָּה שֶׁיִּשְׁתַּדֵּל בְּהַשָּׂגַת הַמַּאֲכָל וְהַמִּשְׁתֶּה וְהַמִּשְׁגָּל וְזוּלָתָם מִן הַתַּעֲנוּגִים הַגַּשְׁמִיִּים, בִּפְרָט בִּזְמַן שֶׁלֹּא יִהְיֶה הַצֹּרֶךְ לָהֶם הֶכְרֵחִי בְּצַד מָה.

וְהִנֵּה הַשִּׂמְחָה הִיא אֲצְלֵנוּ בְּהַשִּׂיגֵנוּ הַדָּבָר אֲשֶׁר נִרְצֶה בּוֹ וְהַהֵיפֶךְ, וְהִיא הָעַצְבוּת כַּאֲשֶׁר יִהְיֶה הֶפְכּוֹ. וְעַל זֶה הַדֶּרֶךְ יֹחֶס הַמְשׁוֹרֵר הַשִּׂמְחָה לָאֵל יִתְבָּרַךְ בְּאָמְרוֹ "יִשְׂמַח ה' בְּמַעֲשָׂיו", וְזֶה בִּהְיוֹתָם עוֹשִׂים רְצוֹנוֹ וּרְאוּיִים לִגְמוּל, כִּי חֵפֶץ חֶסֶד הוּא. וְעַל הֵיפֶךְ זֶה אָמַר "וַיִּתְעַצֵּב אֶל לִבּוֹ", כִּי לֹא יַחְפֹּץ בְּמוֹת הַמֵּת.

אָמְנָם הַכָּבוֹד הוּא אֲצְלֵנוּ בְּהַשִּׂיגֵנוּ מַעֲלָה עַל זוּלָתֵנוּ, וְעַל זֶה הַדֶּרֶךְ יֹחֶס הַמְשׁוֹרֵר אֶת הַכָּבוֹד בְּהֶחְלֵט לָאֵל יִתְבָּרַךְ, בִּהְיוֹת לוֹ מַעֲלָה בְּהֶחְלֵט עַל כָּל זוּלָתוֹ, כְּאָמְרוֹ "ה' צְבָאוֹת הוּא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד". וְהֶפְכּוֹ, וְהוּא הַקָּלוֹן, יֵאָמֵר עַל אֹפֶן מְצִיאוּת גָּרוּעַ וְשָׁפָל מִזּוּלָתוֹ, וְעַל זֶה הַדֶּרֶךְ אָמַר שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם "כָּבוֹד חֲכָמִים יְנְחָלוּ וּכְסִילִים מֵרִים קָלוֹן".

וְאֵין סָפֵק כִּי הַחִיּוּת בְּכָל חַי הוּא כֹּחַ מוּכָן לַפְּעֻלָּה הַמְיֻחֶדֶת לוֹ, וּבִהְיוֹת הַפְּעֻלָּה הַמְיֻחֶדֶת לָעֻצֶם הַשִּׂכְלִי הַכֹּחִיי הַנִּתָּן לָאָדָם הַנִּקְרָא צֶלֶם אֱלֹהִים, הִיא הַהִשְׁתַּדְּלוּת לְהַשִּׂיג בַּפּוֹעַל אוֹתוֹ הַשְּׁלֵמוּת אֲשֶׁר בּוֹ בַּכֹּחַ, וְהוּא הַהִדַּמּוּת לְבוֹרְאוֹ כְּפִי הָאֶפְשָׁר אֲצְלוֹ בְּעִיּוּן בְּמַעֲשֶׂה. הִנֵּה כַּאֲשֶׁר יֻשַּׂג לוֹ זֶה, יֻשַּׂג לוֹ חַיּוּת נִצְחִי, כְּאָמְרוֹ יִתְבָּרַךְ "כִּי הִיא חַיֵּיכֶם". וְכָל אֶחָד מֵאִישֵׁי הָאָדָם נִבְדָּל בְּמַעֲלָה מִזּוּלָתוֹ בָּזֶה, כְּפִי מַעֲלַת הַמֻּשָּׂג בִּבְחִירָתוֹ בַּפָּחוֹת וּבַיָּתֵר, כְּאָמְרָם זְכְרוֹנָם לִבְרָכָה "כָּל צַדִּיק וְצַדִּיק עוֹשֶׂה לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא חֻפָּה לְפִי כְּבוֹדוֹ".

וּבִהְיוֹת כִּי הַתַּעֲנוּג, לְפָחוֹת בִּזְמַן שֶׁלֹּא נִהְיֶה צְרִיכִים מִן הַמַּאֲכָל וְהַמִּשְׁתֶּה וְהַמִּשְׁגָּל וּשְׁאָר הַתַּאֲוֹוֹת הַגַּשְׁמִיּוֹת, הֵיוֹתֵר נִכְבָּד אֲצְלֵנוּ הוּא תַּעֲנוּג הַכָּבוֹד, וְזֶה בְּהַשִּׂיגֵנוּ מַעֲלָה עַל זוּלָתֵנוּ. וְתַעֲנוּג הַשִּׂמְחָה אֲשֶׁר הוּא הַשָּׂגַת אֵיזֶה דָּבָר אֲשֶׁר נִרְצֶה בּוֹ. הִנֵּה הַשִּׂמְחָה הָרְאוּי לְיֹחֶס אֶל הָעֻצֶם הַשִּׂכְלִי הַנִּקְרָא אֱלֹהִים בְּהַשִּׂיגוֹ חַיֵּי עוֹלָם, כְּאָמְרוֹ "אֲנִי אָמַרְתִּי אֱלֹהִים אַתֶּם", אֲשֶׁר הוּא אָז בְּלִי סָפֵק בִּלְתִּי צָרִיךְ לְהַשָּׂגַת שׁוּם תַּאֲוָה גַּשְׁמִית, הִיא בְּהַשִּׂיגוֹ שְׁלֵמוּת בְּאוֹר פְּנֵי

מָלֵךְ, כְּעִנְיַן בְּמֹשֶׁה כְּאָמְרוֹ "כִּי קָרַן עוֹר פָּנָיו בְּדַבְּרוֹ אִתּוֹ", בִּפְרָט בְּהַשִּׂיגוֹ מַה שֶּׁלֹּא הָיָה יָכוֹל עָלָיו בִּהְיוֹתוֹ בְּחַיֵּי שָׁעָה, כְּאָמְרוֹ יִתְבָּרַךְ "כִּי לֹא יִרְאַנִי הָאָדָם וָחָי". וְלָזֶה אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה: "עוֹלָם הַבָּא אֵין בּוֹ לֹא אֲכִילָה וְלֹא שְׁתִיָּה וְכוּ', אֶלָּא צַדִּיקִים יוֹשְׁבִים וְעַטְרוֹתֵיהֶן בְּרָאשֵׁיהֶן וְנֶהֱנִין מִזִּיו שְׁכִינָה".

וְהַכָּבוֹד לָעֶצֶם הַשִּׂכְלִי לְחַיֵּי עוֹלָם הוּא בְּהַשִּׂיגוֹ הַמַּעֲלָה אֲשֶׁר תִּהְיֶה לַצַּדִּיקִים, אִישׁ עַל חֶבְרוֹ וְעַל מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה: "גְּדוֹלִים צַדִּיקִים יוֹתֵר מִמַּלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת". וְאֵין סָפֵק כִּי מַדְרֵגַת זֶה הַתַּעֲנוּג מֵהַשִּׂמְחָה וְהַכָּבוֹד לֹא תִּהְיֶה שָׁוָה בְּכָל הַצַּדִּיקִים, אֲבָל תִּהְיֶה נִבְדָּלָה בְּרֹב וּבִמְעָט אוֹ זוֹלֶת זֶה כְּפִי מַדְרֵגַת הַשְׁלֵמוּת הַמֻּשָּׂג אֶצְלָם בִּבְחִירָתָם בְּחַיֵּי שָׁעָה, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה: "אַשְׁרֵי מִי שֶׁבָּא לְכָאן וְתַלְמוּדוֹ בְּיָדוֹ".

וְלָזֶה אָמְרוּ בְּפֶרֶק קַמָּא דְּתַעֲנִיוֹת עִנְיַן מַדְרֵגַת הַשִּׂמְחָה: "לֹא הַכֹּל לְאוֹרָה וְלֹא הַכֹּל לְשִׂמְחָה, צַדִּיקִים לְאוֹרָה וִישָׁרִים לְשִׂמְחָה".

וּבְבָבָא בַּתְרָא פֶּרֶק הַסְּפִינָה אָמְרוּ בְּעִנְיַן מַדְרֵגַת הַכָּבוֹד: "כָּל צַדִּיק וְצַדִּיק עוֹשֶׂה לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא חוּפָּה לְפִי כְּבוֹדוֹ, וְכָל אֶחָד נִכְוֶה מֵחוּפָּתוֹ שֶׁל חֲבֵרוֹ".

וְאָמְרוּ בְּמִנְחוֹת פֶּרֶק הַקּוֹמֵץ רַבָּא שֶׁהַצַּדִּיקִים בָּעוֹלָם הַבָּא בּוֹשִׁים זֶה מִזֶּה מִפְּנֵי מַעֲשֵׂיהֶם שֶׁאֵינָם דּוֹמִים זֶה לָזֶה. אָמְנָם "הִנֵּה אֱלֹהֵינוּ זֶה קִוִּינוּ לוֹ" הוּא בַּעֲשׂוֹתֵנוּ כָּל הָאֶפְשָׁר אֶצְלֵנוּ לַעֲשׂוֹת רְצוֹנוֹ בְּעִיּוּן וּבְמַעֲשֶׂה. חֵן וְכָבוֹד יִתֵּן בְּרֹב חַסְדָּיו, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה פֶּרֶק קַמָּא דְּבְרָכוֹת: "אַמַּאי קָא בָכֵית? אִי מִשּׁוּם תּוֹרָה דִּלְא אַפְּשַׁתְּ? שְׁנִינוּ: אֶחָד הַמַּרְבֶּה וְאֶחָד הַמַּמְעִיט, וּבִלְבַד שֶׁיְּכַוֵּן לִבּוֹ לַשָּׁמַיִם".

הַקְדָּמַת הַתּוֹרָה

לְכוּ בָנִים שִׁמְעוּ וְחָכְמֵי לֵב וּדְעוּ, וְהַשְׁקוּ צֹאן וּרְעוּ. אֲמִתָּהּ שֶׁל תּוֹרָה בָּא, וְטַעֲמוּ וּרְאוּ בָהּ. דְּנַמְטִיְּיכוּ שֵׁיבָא, לְיִרְאָה וּלְאַהֲבָה. מְחוֹלֵל כֹּל בָּרָא, וְיָצַר לְכְבוֹדוֹ, וְהוֹדִיעַ הוֹדוֹ, בְּדַת מַתַּת יָדוֹ, עֲרוּכָה וּשְׁמוּרָה.

אֲנִי הַצָּעִיר עוֹבַדְיָה יִשְׁמְרוֹ צוּרוֹ וְיִחַיֵּהוּ בֶּן כְּבוֹד מוֹרִי אֲדוֹנִי רַבִּי יַעֲקֹב סְפוֹרְנוֹ זִכְרוֹ לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא. לְקוֹל דִּבְרֵי כְּבוֹד מוֹרֵנוּ הָרַב חֲנַנְאֵל אָחִי יִשְׁמְרוֹ צוּרוֹ וִיחַיֵּהוּ, אֲשֶׁר בְּקַנְאוֹ אֶת קִנְאַת עֶלְבּוֹנָהּ שֶׁל תּוֹרָה מִבָּנִים לֹא אֱמוּן בָּם, נוֹתְנִים טַעַם לִפְגָם בְּשֵׂכֶל מִלֵּיהָ, סִפּוּרֵיהָ וְסִדְרָהּ. בְּשֶׁגַּם הִיא סְגֻלָּה, שִׂכְלָהּ מַחֲמַדִּים, נְכוֹחִים לַמֵּבִין וְאֵין אוֹמֵר הַשֵּׁב. הֵעִיר בִּי אֹזֶן לִמְצֹא דִּבְרֵי חֵפֶץ, מַגִּיד מֵישָׁרִים וּמֵרִים מִכְשׁוֹל עַד יֵצֵא כַנֹּגַהּ צִדְקָהּ. אָז אָמַרְתִּי אֲסַפְּרָה מַה שֶּׁמָּץ דָּבָר מָצְאָה יְדִי בַּמֶּכְנָן בָּהּ, הֲלֹא מִצְעַר הַמְשֻׁעָר אֶצְלִי יָעִיר רַבִּים וְנִכְבָּדִים לְתֵת אִמְרֵי שֶׁפֶר וְזִכָּרוֹן בַּסֵּפֶר, יַגְדִּיל תּוֹרָה וְיַאְדִּיר. כִּי אָמְנָם טִרְדַּת וּמִקְרֵי הַזְּמַן יַלְדֵי יוֹם סוֹבְבִים כְּדִבּוֹרִים, עַד אֶפֶס מָקוֹם וּזְמַן נָאוֹת לְהַבִּיט נִפְלָאוֹת מִתּוֹרָתֵנוּ. וּבְכֵן הָיוּ

כְּחוֹלְמִים בְּקֶרֶב בּוֹעֲרִים, קָרְבוּ וְיֵאָתְיוּן בַּמִּתְוַכְּחִים בְּאָמְרָם: מַה יִּתֵּן וּמַה יּוֹסִיף כָּל יְעוּד תּוֹרַת קָדְשֵׁנוּ בִּהְיוֹתוֹ נַשְׁמִי בְּאֶפֶס תִּקְוֹת חַיֵּי עוֹלָם, וּמַה יּוֹעִיל רֹב סְפוּרֶיהָ עִם קְדִימַת הַמְאֻחָר בְּקִצָּתָהּ? וְאָתָה מֵרִבְבוֹת קֹדֶשׁ שְׁרִידֵי תּוֹפְשֵׁי הַתּוֹרָה, לְפָעָמִים מַאֲמַר רְאשׁוֹנִים בִּלְתִּי מְבֹאָר, וּפְעָמִים תְּשׁוּבָה בִּלְתִּי מַסְפֶּקֶת לְהַתִּיר הַסָּפֵק, וַתְּהִי לַחֲרָפוֹת לָמוֹ. וְנַחְנוּ מַה נִּצְטַדָּק כִּי יָקוּם אֵל וְכִי יִפְקֹד עַל דָּבָר כְּבוֹד שְׁמוֹ, הֲלֹא בְּהַגִּיד פְּלָאוֹת מְאִירוֹת עֵינֵי כָל מַשְׂכִּיל בְּסִפּוּרָהּ וְסִדְרָהּ, הַמּוֹרָה לְצַדָּקָה גֹּדֶל הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ וְטוּבוֹ בַּחֲלֶקֶת סְפָרֶיהָ וְסִיּוּמָן, בְּהַגִּיד חֶסֶד עֶלְיוֹן אֲשֶׁר נָתַן תְּשׁוּעָה אַחַר יֵאוּשׁ מֻחְלָט. כִּי אָמְנָם צִוָּה לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ לְהָבִין וּלְהוֹרוֹת בְּאִמְרוֹת טְהוֹרוֹת, מְיֻסָּדוֹת עַל אַדְנֵי עִיּוּן וּמַעֲשֶׂה לְאוֹר בְּאוֹר הַחַיִּים, כְּמוֹ שֶׁהֵעִיד הוּא יִתְבָּרַךְ בְּאָמְרוֹ: "וְהַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה אֲשֶׁר כָּתַבְתִּי לְהוֹרֹתָם". וּבָהּ הוֹדִיעַ כַּוָּנָתוֹ בַּמְּצִיאוּת בְּכָלְלוֹ וּבִבְחִירַת אֲבוֹתֵינוּ וּבִזְמַן מַתַּן תּוֹרָתוֹ, אֲשֶׁר שָׂמְמוּ עֲלֵיהֶם רַבִּים, הֲמָה רָאוּ כֵּן תָּמָהוּ. וּבִהְיוֹת תַּכְלִית הָעִיּוּן הַשָּׂכֵל וְיָדוֹעַ פָּרָשַׁת גְּדֻלַּת הָאֵל הַקָּדוֹשׁ אֲשֶׁר בָּהּ תִּהְיֶה יִרְאָתוֹ עַל פְּנֵי כָל מֵבִין, וּבִידִיעַת דְּרָכֵי טוּבוֹ וְחַסְדּוֹ בִּפְרָט כָּל הַמִּין הָאֱנוֹשִׁי אֲשֶׁר בָּהּ תִּהְיֶה הָאַהֲבָה, וְזֶה כִּי כַּאֲשֶׁר הִתְבָּאֵר שֶׁהָאֵל יִתְבָּרַךְ אָמְנָם הִשְׁתַּדֵּל בְּדוֹרוֹת עוֹלָם לְרוֹמֵם הָאָדָם וּלְתַקֵּן אֶת אֲשֶׁר עִוְּתוּ. הִנֵּה יֹאהַב כָּל מַשְׂכִּיל לַעֲשׂוֹת רְצוֹנוֹ כִּרְצוֹנוֹ. וּבִשְׁתֵּי אֵלֶּה שֶׁהֵם הַיִּרְאָה וְהָאַהֲבָה יֻשְׁלַם הַחֵלֶק הַמַּעֲשִׂי הַמְכֻוָּן מֵאִתּוֹ. לָכֵן הוֹאִיל בָּאֵר הוּא יִתְבָּרַךְ בְּמוֹפְתִים שִׂכְלִיִּים בְּסִפְרוֹ הָרִאשׁוֹן. וְהִיא.

סֵפֶר בְּרֵאשִׁית

עִנְיַן הַבְּרִיאָה וְהַהַשְׁגָּחָה כְּלָלִית וּפְרָטִית, וּמְצִיאוּת עֲצָמִים נִבְדָּלִים מֵחֹמֶר, מֵהֶם מְנִיעֵי הַגַּלְגַּלִּים וְהַנֶּפֶשׁ הָאֱנוֹשִׁית הַשִּׂכְלִית, וְשֶׁהַכֹּל מֵאִתּוֹ בְּכַוָּנָה וּבְרָצוֹן לְתַכְלִית מְכֻוָּן. וּבֵאַר מַה יָּקָר חַסְדּוֹ עַל הַמִּין הָאֱנוֹשִׁי, כִּי אָמְנָם תִּקֵּן עִנְיָנָיו בְּכָל דּוֹר וָדוֹר כְּפִי הָאֶפְשָׁר, וְהוּא הִרְבָּה אַשְׁמָה לְמַשְׁחִית לוֹ.

וְסִפֵּר רִאשׁוֹנָה כִּי הוּא יִתְבָּרַךְ בָּרָא הָאָדָם בְּצַלְמוֹ כִּדְמוּתוֹ, לְמַעַן יִבְחַר לְהִדָּמוֹת לְיוֹצְרוֹ כְּפִי הָאֶפְשָׁר, כִּי בָּזֶה יֻשְׁלַם וְיִהְיֶה פָּעֳלוֹ שָׁלֵם וְנִכְבָּד מִכָּל פֹּעַל זוּלָתוֹ, כָּרָאוּי לוֹ יִתְבָּרַךְ הַמְרוֹמָם עַל כָּל זוּלָתוֹ. וְהוּא רַחוּם בְּחֶמְלָתוֹ נָתַן לָאָדָם דַּי מַחְסוֹרוֹ שֶׁלֹּא בְּצַעַר, וַיַּנִּיחֵהוּ בְּגַן עֵדֶן עַד שֶׁהֵרַע מַעֲשָׂיו וְקִלְקֵל אֶת פַּרְנָסָתוֹ. שֶׁגֵּרְשׁוֹ הָאֵל יִתְבָּרַךְ מִשָּׁם לַעֲבֹד אֶת הָאֲדָמָה וְלִטְרֹחַ כַּמָּה טָרְחוֹת עַד שֶׁלֹּא אָכַל פִּתּוֹ.

וְסִפֵּר שֵׁנִית כִּי בְּכָל זֹאת לֹא אָבָה ה' הַשְׁחִיתוֹ, וְהָיוּ פְּרוֹת הָאָרֶץ נָאוֹתִים וּמַסְפִּיקִים לְמָזוֹנוֹ וּלְהַחֲיוֹתוֹ קָרוֹב לְאֶלֶף שָׁנִים, עַד כִּי רַבָּה רָעַת דּוֹרוֹתָיו וְנִגְמַר דִּינָם לְהַשְׁחִיתָם אֶת הָאָרֶץ, וּבְכֵן נִשְׁחַת מִן הַיְסוֹדוֹת וְהַמֻּרְכָּבִים מֵהֶם מֵהַצְּמָחִים וּמִבַּעֲלֵי חַיִּים, וְלֹא הִסְפִּיק עוֹד מָזוֹן הַפְּרוֹת לְחַיֵּי הָאָדָם כְּבָרִאשׁוֹנָה.

וְסִפֵּר שְׁלִישִׁית כִּי עִם כָּל זֹאת חָמַל עַל שְׁאֵרִיתָם וְהִתִּיר לָהֶם בְּשַׂר כָּל בַּעַל חַי זוֹלָתָם, וְהָאָרֶץ נָתַן לִבְנֵי אָדָם בְּתַת אֵימָתָם עַל כָּל חַיַּת הָאָרֶץ. וְעִם זֶה הָיוּ יְמֵי חַיֵּיהֶם מַגִּיעִים לְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה וְיוֹתֵר מֵהֶמָּה, עַד אֲשֶׁר נוֹסְדוּ יַחַד לִקְרֹא כֻּלָּם בְּשֵׁם אֵיזֶה אֵל נֶכָר נִבְחַר אָז אֶצְלָם, וְלָתֵת צַלְמוֹ בַּמִּגְדָּל אֵלָיו כֻּלָּם יִדְרְשׁוּ וְלֹא יִזָּכֵר שֵׁם הָאֵל יִתְבָּרַךְ עוֹד בֵּינֵיהֶם. וּבְכֵן הֻפֵּיצָם וְלֹא חָצוּ יְמֵיהֶם, כִּי תֵכֶף הִתְמַעֲטוּ חַיֵּי הָאָדָם וְחָיוּ כְּמוֹ מָאתַיִם שָׁנָה, וּמֵאָז הָיוּ הָלוֹךְ וְחָסוֹר. וּבְכֵן סִפֵּר כִּי בְּסוּר תְּקוּפוֹת תְּשׁוּבַת הַמִּין הָאֱנוֹשִׁי בְּכֻלָּלוֹ, כַּאֲשֶׁר כּוֹנֵן לְהַשְׁחִית כָּל תִּקּוּן אֱלֹהֵי פְּעָמִים שָׁלֹשׁ, הִפְלִיא ה' חָסִיד וּמְכַל הַמִּין וּבָחַר בְּאַבְרָהָם וְזַרְעוֹ לְהַשִּׂיג בָּם הַתַּכְלִית הַמְכֻוָּן אֲצְלוֹ מִנִּי שׁוּם אָדָם עֲלֵי אֶרֶץ כַּאֲשֶׁר הִתְבָּאֵר. וְהַחוּט הַמְשֻׁלָּשׁ בְּאַבְרָהָם נִינוֹ וְנֶכְדּוֹ, אֲשֶׁר מָלֵא כְּבוֹדוֹ אֶת כָּל הָאָרֶץ בְּקָרְאָם בִּשְׁמוֹ, מָצָא חֵן בְּעֵינָיו לְכָרוֹת לָהֶם בְּרִית לִהְיוֹת לָהֶם לֵאלֹהִים וּלְזַרְעָם אַחֲרֵיהֶם לְחַיֵּי עוֹלָם, וְלָתֵת מָקוֹם לְזַרְעָם כַּאֲשֶׁר יִהְיוּ לְגוֹי מַסְפִּיק לְקִבּוּץ מְדִינִי, וּבוֹ יִהְיוּ לַאֲחָדִים בְּיָדוֹ לְעָבְדוֹ שְׁכֶם אֶחָד. וּמֵרֹב שְׁלֵמוּת שְׁלֹשָׁה אֵלֶּה, הָיוּ פְּעֻלּוֹתֵיהֶם הַמְסֻפָּרוֹת בַּתּוֹרָה מַסְפִּיקוֹת לְהוֹרוֹת לַדּוֹרוֹת עִקְרֵי הַקּוֹרוֹת, עִם אֵיזֶה עֵזֶר לִמְצִיאוּתָם, כְּעִנְיַן תְּנוּעַת הַמַּטֶּה בְּמוֹפְתֵי מִצְרַיִם, וּכְעִנְיַן יֶרַח וַיּוֹר בְּעִנְיַן אֱלִישָׁע.

וּבְכֵן הָיוּ עִנְיְנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאָז יָצְאוּ מִמִּצְרַיִם עַד בִּנְיַן בֵּית רִאשׁוֹן, אֲשֶׁר בִּזְמַן זֶה בָּנוּ אַרְבָּעָה מִזְבְּחוֹת, וְהֵם: מִשְׁכָּן בַּמִּדְבָּר, וְשִׁילֹה, וְנֹב, וְגִבְעוֹן, כְּמוֹ עִנְיְנֵי אַבְרָהָם מֵאָז שֶׁיָּצָא מֵאוּר כַּשְׂדִּים אֶל אֶרֶץ כְּנַעַן שֶׁשָּׁם בָּנָה אַרְבָּעָה מִזְבְּחוֹת. וְעִנְיְנֵי בֵּית רִאשׁוֹן הָיוּ כְּעִנְיְנֵי יִצְחָק אֲשֶׁר בָּנָה מִזְבֵּחַ אֶחָד בִּלְבַד. וְעִנְיְנֵי בֵּית שֵׁנִי וְגָלוּתֵנוּ וְהַגְּאֻלָּה הָעֲתִידָה, אֲשֶׁר בָּזֶה הַזְּמַן נִבְנָה בַּיִת שֵׁנִי וְיִבָּנֶה הֶעָתִיד בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ, הֵם כְּעִנְיְנֵי יַעֲקֹב אָבִינוּ אֲשֶׁר בָּנָה שְׁנֵי מִזְבְּחוֹת וְרָאָה טוֹב בְּאַחֲרִיתוֹ אַחֲרֵי הַיֵּאוּשׁ, וּבָזֶה סִיֵּם אֶת סִפְרוֹ הָרִאשׁוֹן.

סֵפֶר שְׁמוֹת

וְסִפֵּר בְּסִפְרוֹ הַשֵּׁנִי כִּי מֵאָז הֵחֵל זֶרַע יִשְׂרָאֵל לְחַלֵּק בְּרִית אֲבוֹתָם בְּמִצְרַיִם, כַּאֲשֶׁר הֵעִיד יְחֶזְקֵאל בְּאָמְרוֹ: "וַיַּמְרוּ בִי וְלֹא אָבוּ לִשְׁמֹעַ אֵלַי, אִישׁ שִׁקּוּצֵי עֵינָיו לֹא הִשְׁלִיכוּ וְאֶת גִּלּוּלֵי מִצְרַיִם לֹא עָזָבוּ, וָאוֹמַר לִשְׁפֹּךְ חֲמָתִי עֲלֵיהֶם לְכַלּוֹת אַפִּי בָּהֶם בְּתוֹךְ אֶרֶץ מִצְרָיִם". הָיוּ לַעֲבָדִים בְּפֶרֶךְ עַד אֲשֶׁר שָׁבוּ קְצָתָם וְהִתְפַּלְּלוּ, וּמַלְאַךְ פָּנָיו הוֹשִׁיעָם. וְסִפֵּר רִאשׁוֹנָה כִּי כַּאֲשֶׁר חָפֵץ בִּיקָרָם, דִּבֵּר אֲלֵיהֶם פָּנִים בְּפָנִים, וּבָזֶה זָכוּ אֶל עֲדִי רוּחָנִי וְזוֹלָתוֹ בְּהַר חוֹרֵב. וְהַמָּה מָרוּ וְהִתְנַצְּלוּ אֶת עֶדְיָם וְסָלְקוּ שְׁכִינָה מֵאִתָּם. וְסִפֵּר שֵׁנִית כִּי בְּכָל זֹאת לֹא חָדַל הָאֵל יִתְבָּרַךְ לְתַקֵּן עִנְיָנָם בְּאֹפֶן מָה לְשָׁכְנוֹ בְּתוֹכָם, וְצִוָּה עַל מְלֶאכֶת הַמִּשְׁכָּן וְכֵלִים וְתִקּוּן כֹּהֲנִים לַעֲבוֹדָתָם, וּבָזֶה הֵשִׁיב שְׁכִינָתוֹ לְתוֹכָם אַחַר תַּכְלִית הַקִּלְקוּל וְהַיֵּאוּשׁ. וּבְכֵן סִיֵּם סִפְרוֹ הַשֵּׁנִי.

סֵפֶר וַיִּקְרָא

וְסִפֵּר בְּסִפְרוֹ הַשְּׁלִישִׁי אֵיךְ לְקִיּוּם שְׁכִינָתוֹ בְּתוֹכָם סִדֵּר מִינֵי קָרְבָּנוֹת, מֵהֶם חַטָּאת וְאָשָׁם וְנִסְכֵּי צִבּוּר, לְהַעֲבִיר אֶת רַעַת חַטָּאת הַצִּבּוּר וְהַיְחִיד. וְהִזְהִיר עַל מִינֵי טֻמְאָה בְּזֵרַע וּבְדֵעוֹת וּבְמַאֲכָלוֹת וּבְמַגָּע וּבְמַשָּׂא וּבְאֹהֶל. וְסִדֵּר הַמּוֹעֲדִים לְמִקְרָא קֹדֶשׁ לְמַעַן יכוֹנוּ יַחְדָּיו בְּיָמִים מְיֻחָדִים לַעֲבוֹדַת הָאֵל יִתְבָּרַךְ, וְסִדֵּר שְׁמִטָּה וְיוֹבֵל אֲשֶׁר בָּם יִזְכּוּ לִירֹשׁ אֶת אֶרֶץ ה' הַמּוּכָנֶת לַעֲבוֹדָתוֹ. וּבָהּ יֵעֵד יְעוּדִים גַּשְׁמִיִּים הֶכְרְחִיִּים לְחַיֵּי שָׁעָה לְמַעַן יִתְפָּרְנְסוּ שֶׁלֹּא בְּצַעַר וְיִהְיֶה לְבָבָם פָּנוּי לַעֲבוֹדָתוֹ. וְעַל כָּל אֵלֶּה הִשְׁבִּיעָם בִּשְׁבוּעַת הָאָלָה אַחַר שֶׁהֵפֵרוּ בְּרִיתוֹ הָרִאשׁוֹן בְּחֶטְאָם. וּבְסוֹף הָאָלוֹת הִגִּיד תְּשׁוּעַת יִשְׂרָאֵל אַחֲרֵי הַיֵּאוּשׁ, וּבָזֶה סִיֵּם סִפְרוֹ הַשְּׁלִישִׁי.

סֵפֶר בַּמִּדְבָּר

וְסִפֵּר בְּסִפְרוֹ הָרְבִיעִי כִּי חָפֵץ חֶסֶד תִּקֵּן דְּגָלֵיהֶם כְּתִקּוּן מֶרְכָּבָה הַנִּרְאֵית בְּחָזוֹן לִנְבִיאָיו, וְהָיְתָה הַכַּוָּנָה שֶׁכַּאֲשֶׁר יַחֲנוּ כֵּן יִסְעוּ לְהַכְנֵס בָּאָרֶץ תֵּכֶף בְּלִי כְּלִי זַיִן. וּלְמַעַן יִזְכּוּ לָזֶה סִדֵּר מִשְׁמְרוֹת כְּהוּנָּה וּלְוִיָּה וְהִבְדִּיל כָּל טְמֵאִים מִמַּחֲנֵיהֶם, וְסִדֵּר עִנְיַן הַסּוֹטָה וְהַנָּזִיר לְהַעֲבִיר כָּל מַמְזֵרוּת וּלְקַדֵּשׁ מִבְּנֵיהֶם לִנְזִירִים, וּבְאֵלֶּה נַעֲשׂוּ רְאוּיִים לְבִרְכַּת כֹּהֲנִים. וּבְכֵן הִזְכִּיר זְכֻיּוֹתֵיהֶם שֶׁל יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר בָּם נַעֲשׂוּ רְאוּיִים לְהִכָּנֵס בָּאָרֶץ בְּאֹפֶן מָה, וְהֵם חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ וְהִשְׁתַּדְּלוּתָם בְּטָהֳרַת הַלְוִיִּם וּבַפֶּסַח וּלְכָתָם אַחֲרָיו בַּמִּדְבָּר. וְצִוָּה עַל הַחֲצוֹצְרוֹת לְמַסַּע הַמַּחֲנוֹת וְלַמִּלְחָמָה וּזוּלָתָם, וְאָז הוֹלִיכָם דֶּרֶךְ הַמִּדְבָּר הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא בִּשְׁלוֹשָׁה מַסָּעוֹת עַד קָדֵשׁ בַּרְנֵעַ. וְהֵמָּה כְּאָדָם עָבְרוּ בְּרִית וּבָגְדוּ בְּדָבָר הַמְרַגְּלִים, וּבְכֵן הִשְׁחִיתוּ עִנְיָנָם וְנִגְזְרָה עֲלֵיהֶם מִיתָה בַּמִּדְבָּר וְעַל בָּנֵיהֶם גְּלוּת לְדוֹרוֹת בְּבֹא פְּקֻדָּתָם, וְלֹא נִכְנְסוּ בָנִים לָאָרֶץ בְּלִתִּי מִלְחָמָה, וְעִם זֶה סָבְבוּ אַרְצוֹת הָעַמִּים הֵהֵם אַרְבָּעִים שָׁנָה.

וְסִפֵּר שְׁלִישִׁית, כִּי בְּכָל אֵלֶּה לֹא כָלוּ רַחֲמֵי הָאֵל לְתַקֵּן עִנְיַן הַבָּנִים כְּפִי הָאֶפְשָׁר. וְצִוָּה עַל עִסְקֵי (קָרְבָּנוֹת) יְחִיד וְהַחַלָּה וּשְׁעִירֵי עֲבוֹדָה זָרָה, בְּהִיוֹתָם מוּכָנִים לָזֶה מִן הַמַּרְגְּלִים וְאֵילָךְ. וְקִדְּשָׁם לוֹ בְּמִצְוַת צִיצִית. וּבְכָל אֵלֶּה לֹא חָדַל קֶרַח וַעֲדָתוֹ לְמָרוֹת עֵינֵי כְבוֹדוֹ, אָמְנָם עָבְרוּ וְנֶעֱנְשׁוּ. וְהוּא רִחֵם עַל יֶתֶר הֶהָמוֹן וְגָדַר פֶּרֶץ בְּאוֹת הַמַּחְתּוֹת וְהַמַּטֶּה וּמַתְּנוֹת כְּהוּנָּה, לְבַל יָשׁוּבוּ לְכִסְלָה.

וְהִזְכִּיר טָהֳרַת מֵי חַטָּאת מִטֻּמְאַת מֵת בְּהִכָּנְסָם אָז אֶל קְצָת אֶרֶץ הָאֱמוֹרִי, אֲשֶׁר הִיא אֶרֶץ סִיחוֹן וְעוֹג. וְשָׁם נָתַן סֵדֶר לַחֲלֻקַּת הָאָרֶץ מֵעֵבֶר לַיַּרְדֵּן וְהָלְאָה. וְכָל אֵלֶּה אַחַר יֵאוּשׁ אֲבוֹתֵיהֶם בְּקִלְקוּלָם בַּמְרַגְּלִים. וּבָזֶה סִיֵּם סִפְרוֹ הָרְבִיעִי.

סֵפֶר דְּבָרִים

וְכַאֲשֶׁר דִּבֵּר מֶלֶךְ שִׁלְטוֹן גָּזַר עַל מֹשֶׁה רוֹעֵה צֹאנוֹ בְּפֶשַׁע עָמוֹ שֶׁלֹּא יִכָּנֵס לָאָרֶץ. הִנֵּה בְּטֶרֶם סָר צִלּוֹ מֵעֲלֵיהֶם הוֹאִיל בֵּאֵר אֶת הַתּוֹרָה, אַחַר שֶׁהִקְדִּים לְהוֹדִיעָם וּלְהַזְכִּירָם אֵיךְ הֻצְרְכוּ

לָזֶה מִפְּנֵי הַכְּנָסָם לָאָרֶץ בִּלְעָדָיו, וְכָל זֶה בְּסִכְלוּתָם וְחָטְאָם. וְכַאֲשֶׁר הִשְׂלִים זֶה הִבְדִּיל הֶעָרִים וְהִתְחִיל לְבָאֵר וּלְהַזְהִיר עַל מִצְווֹת מְחֻיָּבוֹת בִּכְנִיסָתָם לָאָרֶץ, כְּמוֹ כְּתִיבַת הָאֲבָנִים וּבְרִית הַר גְּרִזִים וּזוּלָתָם, שֶׁיִּהְיוּ לְאוֹת לְדוֹרוֹת וְלֹא יִבְגּוֹדוּ. וְנָתַן סֵדֶר לְהַשְׁבִּיעָם בִּשְׁבוּעַת הָאָלוֹת אַחַר שֶׁהֵפֵרוּ בְּרִית חוֹרֵב בַּמַּרְגְּלִים, וְהֵעִיד בָּהֶם וְהִגִּיד עֲתִידוֹת לָמוֹ בַּגְּלוּת וּבַגְּאֻלָּה הָעֲתִידָה מִמֶּנּוּ. וְהִתְפַּלֵּל עֲלֵיהֶם וּבֵרְכָם בְּתִתּוֹ עֵינוֹ לְטוֹבָה עַל אַרְצָם, וְהִגִּיד בִּיאַת הַגּוֹאֵל וְאִשּׁוּרֵם הֶעָתִיד בְּסוֹף בִּרְכָתוֹ לִפְנֵי מוֹתוֹ. וּבָזֶה נִשְׁלְמָה תּוֹרָתוֹ עִם עֵדוּת בְּסוֹפָהּ כִּי אָמְנָם לֹא הִגִּיעַ אָדָם זוּלַת מֹשֶׁה לְמַדְרֵגַת נְבוּאָתוֹ אֲשֶׁר בָּהּ נִתְּנָה תּוֹרַת אֱמֶת, וְעָלֶיהָ אֵין לְהוֹסִיף וּמִמֶּנָּה אֵין לִגְרֹעַ.

וּבָזֶה הוֹדִיעַ חֶסֶד עֶלְיוֹן שֶׁהִמְצִיא בְּמֹשֶׁה הֲכָנָה נִבוּאִיִּית יוֹתֵר מִן הָאֶפְשָׁר בְּטֶבַע אֱנוֹשִׁי, לְמַעַן תֵּת תּוֹרַת אֱמֶת עַל יָדוֹ אֲשֶׁר אֵין חֲלִיפוֹת לָהּ וְלֹא תוֹסֶפֶת וְגֵרָעוֹן עַל יְדֵי נְבוּאַת שׁוּם נָבִיא, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁאֵין נָבִיא רַשַּׁאי לְחַדֵּשׁ דָּבָר מֵעַתָּה. וְזֶה הוֹרָה הַנָּבִיא בְּאָמְרוֹ "ה' אֲשֶׁר עָשָׂה אֶת מֹשֶׁה וְאֶת אַהֲרֹן", כִּי אָמְנָם בְּמֹשֶׁה נָתַן הֲכָנָה לִנְבוּאָה עוֹבֶרֶת חֹק הָאֶפְשָׁר בְּטֶבַע, וְכֵן בְּאַהֲרֹן לִכְהֻנָּה לְמַעַן יִקָּדֵשׁ שָׁם גַּם זַרְעוֹ לְעוֹלָם.

הִנֵּה אֱלֹהֵינוּ זֶה גָּמַל עָלֵינוּ כָּל אֵלֶּה וְזוּלָתָם כְּרוֹב חֲסָדָיו, הֲלֹא הוּא אָבִינוּ קִוִּינוּ לוֹ וְיוֹשִׁיעֵנוּ, יַשְׁמִיעֵנוּ שָׂשׂוֹן שִׂבַע רָצוֹן וּמָלֵא בִּרְכַּת ה'. יַגְבִּיר עָלֵינוּ חַסְדּוֹ וִימַלֵּא כְּבוֹדוֹ אֶת כָּל הָאָרֶץ. אָמֵן וְאָמֵן.

פרק א

פסוק א

בְּרֵאשִׁית. בְּתְחִלַּת הַזְּמַן, וְהוּא רֶגַע רִאשׁוֹן בִּלְתִּי מִתְחַלֵּק שֶׁלֹּא הָיָה זְמַן קוֹדֵם לוֹ:

בָּרָא. עָשָׂה אֵינוֹ יֶשְׁנוֹ, וּבָזֶה לֹא יִפּוֹל זְמַן כְּלָל.

אֱלֹהִים. הִנֵּה מִלַּת אֱלוֹהַּ תּוֹרֶה עַל נִצְחִי, וְלָזֶה עַל הַשֵּׁדִים שֶׁהֵם מֵתִים כִּבְנֵי אָדָם כְּמוֹ שֶׁהֵעִידוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמַר "לַשֵּׁדִים לֹא אֱלוֹהַּ" (דברים לב:יז), וְאָמַר עַל הָאֵל יִתְבָּרַךְ "אֱלוֹהַּ" כִּי הוּא הַנִּצְחִי בְּהֶחְלֵט, כְּאָמְרוֹ "וַיִּטֹּשׁ אֱלוֹהַּ עָשָׂהוּ". וְיֵאָמֵר עָלָיו "אֱלֹהִים" לְשׁוֹן רַבִּים, לְהוֹרוֹת שֶׁהוּא צוּרַת כָּל הַצּוּרוֹת הַנִּצְחִיּוֹת וְזוּלָתָם, כְּאָמְרוֹ "מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ" (ישעיהו ו:ג), כִּי אֵין לְזוּלָתוֹ מְצִיאוּת זוּלַת הַנֶּאֱצָל מִמְּצִיאוּתוֹ. וְלֹא יִמָּצֵא שׁוּם נִמְצָא זוּלַת מְצִיאוּתוֹ, כְּאָמְרוֹ "וְאַתָּה מְחַיֶּה אֶת כֻּלָּם" (נחמיה ט:ו). וְעַל צַד הִתְדַּמּוּת יִקָּרֵא כָּל נִבְדָּל מֵחֹמֶר "אֱלֹהִים", וְיִקָּרְאוּ הַשּׁוֹפְטִים הַמְמֻחִים "אֱלֹהִים" כַּאֲשֶׁר יִשְׁפְּטוּ בְּצֶלֶם אֱלֹהִים. וּלְהוֹרוֹת עַל מַעֲלַת נִצְחִיּוּתוֹ אֲשֶׁר מִמֶּנּוּ נֶאֱצַל נִצְחִיּוּת שְׁאָר הַנִּבְדָּלִים, נֶאֱמַר שֶׁהוּא אֱלֹהֵי הָאֱלֹהִים.

אֵת הַשָּׁמַיִם. הִנֵּה מִלַּת "שָׁם" תּוֹרֶה עַל מָקוֹם רָחוֹק, וְכָל סִימַן הָרַבִּים עִם קְדִימַת פַּתַח מִלְּעֵיל יוֹרֶה עַל שְׁנַיִם שָׁוִים. וּבְכֵן מִלַּת "שָׁמַיִם" תּוֹרֶה עַל עֶצֶם רָחוֹק בְּיַחַס אֵלֵינוּ בִּשְׁנֵי מֶרְחָקִים שָׁוִים מִכָּל צַד. וְזֶה לֹא יִקָּרֶה זוּלָתִי בְּגַלְגַּל סוֹבֵב בְּתַכְלִית הָעִגּוּל, אָמַר אִם כֵּן שֶׁבָּרָא אוֹתוֹ הָעֶצֶם אֲשֶׁר הוּא עַתָּה רָחוֹק מִמֶּנּוּ מִכָּל צַד בִּשְׁנֵי מֶרְחָקִים שָׁוִים וְהוּא הַגַּלְגַּל. וְלָכֵן לֹא אָמַר "בָּרָא שָׁמַיִם" כִּי לֹא יֵאָמֵר כֵּן מִצַּד עַצְמוֹ אֶלָּא בְּיַחְסוֹ אֶל מְקוֹמֵנוּ.
וְאָמַר **וְאֵת הָאָרֶץ**, הַמֻּרְכָּז הָרָאוּי לַגַּלְגַּל.

פסוק ב

וְהָאָרֶץ הָיְתָה תֹהוּ וָבֹהוּ. וְאוֹתָהּ הָאָרֶץ הַנִּבְרֵאת אָז הָיְתָה דָּבָר מֻרְכָּב מֵחֹמֶר רִאשׁוֹן הַנִּקְרָא תֹּהוּ, וּמְצוּרָה רִאשׁוֹנָה הַנִּקְרֵאת בֹּהוּ. כִּי אָמְנָם לֹא הָיָה נָאוֹת לַחֹמֶר הָרִאשׁוֹן זוּלָתִי צוּרָה אַחַת, הִיא הָיְתָה רִאשׁוֹנָה לְכָל צוּרוֹת הַמֻּרְכָּבִים בְּהֶכְרֵחַ. וּבָזֶה הִתְבָּאֵר שֶׁהַחֹמֶר הָרִאשׁוֹן דָּבָר מְחֻדָּשׁ. וְנִקְרָא הַחֹמֶר שֶׁל אוֹתוֹ הַמֻּרְכָּב הָרִאשׁוֹן תֹּהוּ, לִהְיוֹתוֹ מִצַּד עַצְמוֹ דָּבָר כֹּחִיִּי בִּלְבַד בִּלְתִּי נִמְצָא בְּפֹעַל, כְּאָמְרוֹ "כִּי תֹהוּ הֵמָּה" (שמואל א יב:כא), כְּלוֹמַר בִּלְתִּי נִמְצָאִים בְּפֹעַל אֲבָל בְּדִמְיוֹן בִּלְבַד. וְהַצוּרָה הַנִּשׁוּאָה בְּאוֹתוֹ הַמֻּרְכָּב הָרִאשׁוֹן נִקְרֵאת בֹּהוּ, כִּי בּוֹ בַּתֹּהוּ שֶׁאָמַר נִמְצֵאת בְּפֹעַל. וְקָרָא "אַבְנֵי בֹהוּ" (ישעיהו לד:יא) הַנּוֹשֵׁא הַבִּלְתִּי עוֹמֵד עִם צוּרָתוֹ זְמַן נֶחְשָׁב, כְּמוֹ שֶׁקָּרָה לְנוֹשֵׂא הַצוּרָה הָרִאשׁוֹנָה שֶׁתֵּכֶף לָבַשׁ צוּרוֹת יְסוֹדוֹת מִתְחַלְּפוֹת.
וְחֹשֶׁךְ. הוּא הָאֲוִיר הֶחָשׁוּךְ הַנֶּאֱצָל אָז מֵהַמֶּרְכָּב הָרִאשׁוֹן הָיָה **עַל פְּנֵי תְהוֹם**, עַל פְּנֵי שְׁנֵי הַיְסוֹדוֹת הַשְּׁפָלִים שֶׁנֶּאֱצְלוּ אָז גַּם כֵּן מֵהַמֶּרְכָּב הָרִאשׁוֹן וְהָיוּ מַקִּיפִים זֶה אֶת זֶה:
וְרוּחַ אֱלֹהִים. מְנִיעֵי הַגַּלְגַּל שֶׁנִּקְרְאוּ רוּחַ, כְּאָמְרוֹ "עוֹשֶׂה מַלְאָכָיו רוּחוֹת" (תהלים קד:ד).
מְרַחֶפֶת עַל פְּנֵי הַמָּיִם. הֵנִיעוּ אָז אֶת הָאֲוִיר הֶחָשׁוּךְ עַל פְּנֵי הַמַּיִם הַסּוֹבְבִים אָז אֶת יְסוֹד הָאָרֶץ. וּבְכֵן הָיָה שֶׁהַחֵלֶק מִמֶּנּוּ הַסָּמוּךְ לַגַּלְגַּל הִתְלַהֵב בִּתְנוּעָתוֹ, וְהוּא הָאֵשׁ הַיְסוֹדִיִּי, וְהַחֵלֶק מִמֶּנּוּ הַקָּרוֹב אֶל הַמַּיִם קָנָה אָז אֵיזֶה קֹר מִן הַמַּיִם, זוּלָתִי חֵלֶק מוּעָט מִמֶּנּוּ הַמִּתְחַמֵּם בְּמִקְרֶה בְּהִתְהַפְּכוּת נְצוֹצוֹת מְאוֹרֵי הָאוֹר.

פסוק ג

יְהִי אוֹר. הוּא אוֹר שִׁבְעַת הַיָּמִים שֶׁהָיָה לְצוֹרֶךְ הַמִּתְהַוִּים בִּלְתִּי זֶרַע, וְהוּא יִהְיֶה לֶעָתִיד כְּדַאֲמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (פֶּרֶק בַּתְּרָא דִּכְתוּבוֹת) שֶׁיִּהְיֶה אָז לְצוֹרֶךְ מַה שֶּׁעָתִידָה לְהוֹצִיא גְּלוּסְקָאוֹת וּכְלֵי מִילַת שֶׁלֹּא מִכֹּחַ הַזֶּרַע.

פסוק ד

וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת הָאוֹר כִּי טוֹב. וְהָיָה כֵּן, כִּי רָאָה אֱלֹהִים וּבָחַר בְּמְצִיאוּתוֹ מִפְּנֵי הַתַּכְלִית אֲשֶׁר הוּא הַטּוֹב שֶׁבִּגְלָלוֹ הִמְצִיאוֹ בִּידִיעָתוֹ הַפּוֹעֶלֶת:

וַיַּבְדֵּל אֱלֹהִים בֵּין הָאוֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ. אוֹתָם הַיָּמִים שֶׁשִּׁמֵּשׁ בָּהֶם הָאוֹר הָרִאשׁוֹן, הָיוּ זְמַנֵּי אוֹר וְזְמַנֵּי חֹשֶׁךְ, שֶׁלֹּא בְּכֹחַ סִבּוּב גַּלְגַּל, אֶלָּא בְּרָצוֹן אֱלֹהִי שֶׁהִבְדִּיל בֵּין זְמַן הָאוֹר לִזְמַן הַחֹשֶׁךְ.

פסוק ה

וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לָאוֹר יוֹם. אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא הָיָה אָז זְמַן הָאוֹר וְהַחֹשֶׁךְ מִתְנַהֵג עַל אוֹתוֹ הָאֹפֶן שֶׁמִּתְנַהֵג אֶצְלֵנוּ הַזְּמַן שֶׁאָנוּ קוֹרְאִים עַתָּה בְּשֵׁם יוֹם וּבְשֵׁם **לַיְלָה**:

וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר. אַף עַל פִּי שֶׁהִבְדִּיל הָאוֹר וְהַחֹשֶׁךְ שֶׁיִּהְיוּ מְשַׁמְּשִׁים בִּזְמַנִּים מִתְחַלְּפִים נִבְדָּלִים בִּלְתִּי סִבּוּב גַּלְגַּל, הִבְדִּילָם בְּהַדְרָגָה בְּאֹפֶן שֶׁהָיָה בֵּינֵיהֶם זְמַן עֶרֶב בְּבוֹא הַלַּיְלָה וּזְמַן בֹּקֶר בְּבוֹא הַיּוֹם:

פסוק ו

יְהִי רָקִיעַ בְּתוֹךְ הַמָּיִם. יְהִי טֶבַע בְּתוֹךְ הַמַּיִם הַיְסוֹדִיִּים, כְּמוֹ גַּלְגַּל בְּתוֹכָם סָבִיב מַבְדִּיל בְּצוּרָה קְצָתָם מִקְצָתָם, בְּאֹפֶן שֶׁאֵיזֶה חֵלֶק עֶלְיוֹן מִן הַמַּיִם לְצַד הָאֲוִיר יָשׁוּב לְטֶבַע אֵדֵי. וְהִנֵּה בָּזֶה עָלוּ בְּהֶכְרַח אֶל אֵיזֶה גְּבוּל בָּאֲוִיר הַיְסוֹדִי, וְקִבֵּל הָאֲוִיר אֵיזֶה עִסּוּי בְּהֶכְרַח לִהְיוֹת מָקוֹם לַחֵלֶק שֶׁנֶּהְפַּךְ לְאֵד וְהִתְפַּשֵּׁט אֶל מָקוֹם רַב הַכַּמּוּת מִמְּקוֹמוֹ הָרִאשׁוֹן.

פסוק ז

וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת הָרָקִיעַ. וּבִהְיוֹת שֶׁכַּאֲשֶׁר סָרוּ קְצָת הַמַּיִם הַיְסוֹדִיִּים מִתַּחַת אוֹתוֹ הַחֵלֶק מֵהֶם שֶׁנֶּהְפַּךְ לְטֶבַע אֵדִי, כְּמוֹ שֶׁהָיָה בְּאָמְרוֹ "יִקָּווּ הַמַּיִם מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם", הָיָה רָאוּי שֶׁיֵּרֵד אָז הַחֵלֶק הָאֵדִי אֶל אוֹתוֹ הַמָּקוֹם שֶׁסָּרוּ אוֹתָם הַמַּיִם מִשָּׁם, וְנַעֲשָׂה שֶׁאוֹתוֹ הָרָקִיעַ הַמַּבְדִּיל יִהְיֶה בּוֹ כֹּחַ עוֹצֵר וּמוֹנֵעַ אֶת הַחֵלֶק הָאֵדִי שֶׁלֹּא יֵרֵד, וְהוּא הַמַּיִם אֲשֶׁר מֵעַל לָרָקִיעַ, בְּאֹפֶן שֶׁיֵּרֵד הַחֵלֶק הָאֲוִירִי הַמְעֻפֶּה וְנִשְׁאַר הָאֵדִי בִּמְקוֹמוֹ הָרִאשׁוֹן. וְלָזֶה בְּהַגִּיעַ שָׁם הָאֵד הַלַּח יִתְעַבֶּה וְיוֹלִיד הַגֶּשֶׁם וְהַשֶּׁלֶג וְהַבָּרָד, וּבְהִתְעַבּוֹתָם יִכְבְּדוּ וְיֵרְדוּ, כְּאָמְרוֹ "לְקוֹל תִּתּוֹ הֲמוֹן מַיִם בַּשָּׁמָיִם". רְצוֹנוֹ בְּאָמְרוֹ הַשָּׁמַיִם – הָרָקִיעַ הַמַּעֲבֶה אֶת הַחֵלֶק הָאֲוִירִי, כְּאָמְרוֹ "וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לָרָקִיעַ שָׁמָיִם", וּבְהַגִּיעַ שָׁם הָאֵד הַקִּיטוֹרִי הַנִּלְהָב יוֹלִיד רַעַם וּבָרָק, כְּאָמְרוֹ "מַעֲלֶה נְשִׂיאִים מִקְצֵה הָאָרֶץ בָּרָקִים לַמָּטָר עָשָׂה". וּבִהְיוֹת קְצָת הַיְסוֹד הַמַּיְמִי הַכָּבֵד לְמַעְלָה מֵהָאֲוִיר הַקַּל אֲשֶׁר אֶצְלֵנוּ נֶגֶד טִבְעָם, יוֹרֶה עַל פְּעֻלַּת פּוֹעֵל רְצוֹנִי מְכַוֵּן תַּכְלִית בְּלִי סָפֵק, כְּאָמְרוֹ "וּמַעֲשֵׂה יָדָיו מַגִּיד הָרָקִיעַ".

וַיְהִי כֵן. נִשְׁאַר קַיָּם כֵּן נֶגֶד טִבְעוֹ.

פסוק ח

וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לָרָקִיעַ שָׁמָיִם. מִפְּנֵי שֶׁפְּעֻלּוֹת הַשְּׁמִימִיִּים יַגִּיעוּ לָנוּ בְּאֶמְצָעוּתוֹ, כְּאָמְרוֹ **וַיִּתֵּן אוֹתָם אֱלֹהִים בִּרְקִיעַ הַשָּׁמַיִם לְהָאִיר עַל הָאָרֶץ וְלִמְשֹׁל בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה וּלְהַבְדִּיל וְכוּ'**.

פסוק ט

יִקָּווּ הַמַּיִם. לֹא שֶׁיִּבָּשׁוּ, כַּאֲשֶׁר חָשְׁבוּ רַבִּים וְאָמְרוּ שֶׁיּוּבַשׁ חֵלֶק הָאָרֶץ הַמְגוּלֶּה קָרָה בְּכֹחַ מַעֲרְכוֹת הַשָּׁמַיִם. אֲבָל צִוָּה שֶׁיִּקָּווּ אֶל מָקוֹם אֶחָד וְלֹא יַעַבְרוּנָהוּ, וּבְכֵן גָּבְהוּ מִן הָאָרֶץ וְאֵינָם נוֹפְלִים עָלֶיהָ כַּאֲשֶׁר יְעִיד הַחוּשׁ, כְּאָמְרוֹ "גְּבוּל שַׂמְתָּ בַל יַעֲבֹרוּן בַּל יְשׁוּבוּן לְכַסּוֹת הָאָרֶץ" (תהלים קד:ט).

פסוק י

וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לַיַּבָּשָׁה אֶרֶץ. קָרָא הַחֵלֶק בְּשֵׁם הַכֹּל, כִּי אָמְנָם זֶה הַחֵלֶק הָיָה עִקַּר הַמָּכוֹן מִכֻּלָּם, כְּאָמְרוֹ (ישעיהו מה:יח) "לָשֶׁבֶת יְצָרָהּ".

וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי טוֹב. רָצָה כֵּן בִּשְׁבִיל הַתַּכְלִית שֶׁהוּא טוֹב הַמָּכוֹן.

פסוק יא

דֶּשֶׁא. מִינֵי עֲשָׂבִים לְמַאֲכַל בְּהֵמָה, כְּאָמְרוֹ (יואל ב:כב) "כִּי דָשְׁאוּ נְאוֹת מִדְבָּר".

עֵשֶׂב מַזְרִיעַ זָרַע. לְמַאֲכַל אָדָם.

עֵץ פְּרִי עוֹשֶׂה פְּרִי לְמִינוֹ. כִּי הַמֶּרְכָּב מִשְּׁנֵי מִינִין לֹא יוֹלִיד.

וַיְהִי כֵן. נִתְקַיֵּם כֵּן בִּלְתִּי שֶׁיִּקָּבֵל הַפְּחוֹת וְהַיֶּתֶר, בְּאֹפֶן שֶׁאִם יִקָּרֶה צֶמַח מֶרְכָּב מִשְּׁנֵי מִינִים לֹא יוֹלִיד.

פסוק יד

יְהִי מְאֹרֹת בִּרְקִיעַ הַשָּׁמָיִם. בְּאוֹתוֹ הָרָקִיעַ הַנּוֹצָר בְּיוֹם שֵׁנִי, יְהִי נִיצוֹץ הַמְּאוֹרוֹת, וְשָׁם יִתְרַבֶּה וְיִתְמַזֵּג לִפְעֹל בַּתַּחְתּוֹנִים כָּל הָאָמוּר בַּפָּרָשָׁה, כְּמוֹ שֶׁנִּרְאֶה בַּחוּשׁ שֶׁיִּתְרַבֶּה אוֹר הַנִּיצוֹץ בְּעָבְרוֹ בְּמַיִם זַכִּים.

פסוק טו

לְהָאִיר עַל הָאָרֶץ. שֶׁיָּבֹא עָלֶיהָ מֵאֵת הַמְּאוֹרוֹת אוֹר מְמֻזָּג נָאוֹת לְיוֹשְׁבֶיהָ.

וַיְהִי כֵן. נִתְקַיֵּם כֵּן אוֹתוֹ הַהִתְמַזְּגוּת הַמֻּכְרָח בְּמִצְוָתוֹ:

פסוק טז

וַיַּעַשׂ... וַיִּתֵּן... לְהָאִיר... וְלִמְשֹׁל... וּלְהַבְדִּיל... כִּי טוֹב. עַל הַמְּאוֹרוֹת וּשְׁאָר הַכּוֹכָבִים אָמַר וַיַּעַשׂ, כִּי הָיוּ בִּכְלַל חֶלְקֵי הַגַּלְגַּלִּים אוֹ הַשָּׁמַיִם, אֲשֶׁר כְּבָר סִפֵּר בְּרִיאָתָם (בראשית א:א), וְלָזֶה לֹא הִזְכִּיר לָהֶם בְּרִיאָה רַק עֲשִׂיָּה. וְזֶה שֶׁהִמְצִיא אוֹתָם מִמְּקֻצַת חֶלְקֵי הַגַּלְגַּלִּים עַל תְּמוּנָה כַּדּוּרִית וְצוּרָה מְאִירָה.

כִּי טוֹב. כְּלוֹמַר שֶׁכְּוַנָּתוֹ בָּזֶה אֶל הַטּוֹב, וְהוּא הַתַּכְלִית הַנָּאוֹת לְפָעֳלוֹ.

פסוק יח

וְלִמְשֹׁל בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה. לְחַדֵּשׁ הֲוָיוֹת בַּתַּחְתּוֹנִים, וְהֵצְרְכוּ אָז עִם הָאוֹר הָאֶחָד לַהֲוָיוֹת בַּעֲלֵי חַיִּים אֲשֶׁר הֵם יוֹתֵר נִכְבָּדִים מֵהַצְּמָחִים:

לְהַבְדִּיל בֵּין הָאוֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ. לְהַבְדִּיל בַּתַּחְתּוֹנִים בְּזָרִיחָתָם וּבִשְׁקִיעָתָם בֵּין זְמַן הָאוֹר שֶׁקָּרְאוֹ יוֹם וּבֵין זְמַן הַחֹשֶׁךְ אֲשֶׁר קָרְאוֹ לַיְלָה, כְּאָמְרוֹ לְמַעְלָה **לְהַבְדִּיל בֵּין הַיּוֹם וּבֵין הַלָּיְלָה**.

פסוק כ

יְעוֹפֵף עַל הָאָרֶץ עַל פְּנֵי רְקִיעַ הַשָּׁמָיִם. לְנַקּוֹת אֲוִיר הָאָרֶץ לְיוֹשְׁבֶיהָ מֵאֵיזֶה לַחוּת מוֹתְרֵי מְשֻׁלָּח מִן הָרְקִיעַ הַנּוֹצָר בַּיּוֹם הַשֵּׁנִי בְּאֶמְצָעוּת הַנִּצּוּץ הַפּוֹעֵל בּוֹ.

פסוק כא

וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת הַתַּנִּינִם. שֶׁלֹּא הִסְפִּיק הַכֹּחַ הַמּוֹלִיד הַמְסֻדָּר בַּמַּיִם לְהַמְצִיא הַתַּנִּינִים הָרִאשׁוֹנִים בְּלִי זֶרַע, עַד שֶׁבָּרָא אָז כֹּחַ מַסְפִּיק לָזֶה.

פסוק כב

וַיְבָרֶךְ אוֹתָם אֱלֹהִים. כִּי לֹא יַשֵּׂג הַתַּכְלִית בָּהֶם זוּלָתוֹ בִּהְיוֹתָם רַבִּים.

פסוק כד

תּוֹצֵא הָאָרֶץ נֶפֶשׁ חַיָּה. הַחִיּוּנִיּוּת נוֹסֶפֶת עַל הַצּוֹמַחַת:

וַיְהִי כֵן. בְּלִי תּוֹסֶפֶת וְגֶרְעוֹן, שֶׁאִם יִתְחַדֵּשׁ מֶרְכָּב מִשְּׁנֵי מִינִין לֹא יוֹלִיד:

פסוק כה

וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת חַיַּת הָאָרֶץ לְמִינָהּ. נָתַן לְכָל מִין הַסְּגֻלּוֹת וְהַרְגָּשׁוֹת כְּפִי הַצָּרִיךְ לַמִּין.

פסוק כו

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים נַעֲשֶׂה. נָתַן אָז כֹּחַ בְּפַמַלְיָא שֶׁלּוֹ לְהַשְׁפִּיעַ אֶת הַצֶּלֶם בַּנּוֹשֵׂא הַמּוּכָן לוֹ.

אָדָם. מִין מִמִּינֵי נֶפֶשׁ חַיָּה שֶׁיְּצַרְתִּי שֶׁשְּׁמוֹ אָדָם, כְּאָמְרוֹ "וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה" (בראשית ב:ז) נַעֲשֶׂהוּ:

בְּצַלְמֵנוּ. שֶׁהוּא עֶצֶם שִׂכְלִי וְנִצְחִי, וּבָזֶה פָּתַח הָאֵל יִתְבָּרַךְ פֶּתַח בְּתוֹרָתוֹ לִקְנוֹת יְדִיעָה בָּעֲצָמִים הַנִּבְדָּלִים בִּידִיעַת נַפְשֵׁנוּ.

כִּדְמוּתֵנוּ. בְּעִנְיַן הַמַּעֲשִׂיּוֹת שֶׁיִּדְמֶה בָּם קְצָת לְפַמַלְיָא שֶׁל מַעְלָה, בְּצַד מַה שֶּׁהֵם פּוֹעֲלִים בִּידִיעָה וּבְהַכָּרָה. אָמְנָם פְּעֻלָּתָם הִיא בִּלְתִּי בְּחִירִיִּת, וּבָזֶה לֹא יִדְמֶה לָהֶם הָאָדָם. וּבְקָצָת יִדְמֶה הָאָדָם לָאֵל יִתְבָּרַךְ הַפּוֹעֵל בִּבְחִירָה. אָמְנָם בְּחִירַת הָאֵל יִתְבָּרַךְ הִיא לְעוֹלָם לַטּוֹב, וְלֹא כֵן הַבְּחִירָה הָאֱנוֹשִׁית. וְעִם זֶה הִנֵּה הָאֱלֹהִית עַל אוֹפֶן נִכְבָּד מְאֹד יוֹתֵר מִן הַבְּחִירָה הָאֱנוֹשִׁית. וְלָכֵן אָמַר כִּדְמוּתֵנוּ – כְּמוֹ דְּמוּתֵנוּ, לֹא כִּדְמוּתֵנוּ הָאֲמִתִּי.

פסוק כז

בְּצֶלֶם אֱלֹהִים. הִנֵּה מִלַּת אֱלֹהִים עַל צַד הַהִדָּמוּת תֵּאָמֵר עַל כָּל עֻצָּם שִׂכְלִי בְּפֹעַל שָׁלֵם נִבְדָּל מֵחֹמֶר, וּבָזֶה הוּא נִצְחִי בְּהֶכְרֵחַ. וְלָכֵן תֵּאָמֵר עַל הָאֵל יִתְבָּרַךְ וְעַל מַלְאָכָיו, וּכְמוֹ כֵן תֵּאָמֵר עַל הַשּׁוֹפְטִים עַל שֵׁם הַחֵלֶק הַשִּׂכְלִי הָרָאוּי בָּהֶם. אָמְנָם בִּהְיוֹת כִּי הַשֵּׂכֶל הָאֱנוֹשִׁי אַף עַל פִּי שֶׁפְּעֻלַּת הַשְׂכָּלָתוֹ הוּא בִּלְתִּי שׁוּם כְּלִי חָמְרִי, וְתִתְפַּשֵּׁט עַל בִּלְתִּי מוּחָשׁ וְעַל קְצָת עֲתִידוֹת, וְלֹא יֶחֱלַשׁ בְּהַרְבּוֹתוֹ פְּעֻלַּת הַשְׂכָּלָתוֹ וְלֹא בְּעֵת זְקֻנַת הַגּוּף, אֲבָל יוֹסִיף אֹמֶץ, וּמִכָּל אֵלֶּה הִתְבָּאֵר שֶׁהוּא נִבְדָּל מֵחֹמֶר בְּלִי סָפֵק, כִּי אָמְנָם הֵפֶךְ כָּל אֵלֶּה יִקָּרֶה לַכֹּחוֹת הַגּוּף הַחָמְרִיּוֹת, מִכָּל מָקוֹם קֹדֶם שֶׁיִּתְבּוֹנֵן בִּהְיוֹתוֹ אָז מְשֻׁלָּל מִכָּל שְׁלֵמוּת אֲשֶׁר הוּכַן לוֹ, לֹא יִקָּרֵא אֱלֹהִים אֲבָל יִקָּרֵא צֶלֶם אֱלֹהִים בִּלְבַד, עַד שֶׁיִּקָּנֶה שְׁלֵמוּת בְּפֹרֶט בַּחָכְמָה אֲשֶׁר בָּהּ יִקָּנֶה אַהֲבַת הָאֵל וְיִרְאָתוֹ, כִּי אָז יִהְיֶה עֻצָּם שִׂכְלִי בְּפֹעַל שָׁלֵם נִבְדָּל מֵחֹמֶר, וּמִזֶּה יִתְחַיֵּב שֶׁיִּהְיֶה נִצְחִי וְקַיָּם גַּם אַחֲרֵי מִיתַת הַגּוּף. וּבִהְיוֹת בְּבְחִירַת הָאָדָם לִקְנוֹת זֶה הַשְּׁלֵמוּת בְּהִשְׁתַּדְּלוֹ לְהִתְבּוֹנֵן בַּחָכְמָה הַנִּזְכֶּרֶת, הִנֵּה הִתְבָּאֵר שֶׁכַּאֲשֶׁר יִמְנַע עַצְמוֹ מִזֶּה, יִשָּׁאֵר כֹּחוֹ הַשִּׂכְלִי עַל חֻיּוּתוֹ מְשֻׁלָּל מִכָּל שְׁלֵמוּת בְּפֹעַל כְּמוֹ שֶׁהָיָה בַּתְּחִלָּה, וְיַעֲלֶה בְּתוֹהוּ וְיֹאבַד, כְּאָמְרוֹ "אָדָם בִּיקָר וְלֹא יָבִין נִמְשַׁל כַּבְּהֵמוֹת נִדְמוּ" (תהלים מט:כא), וְאֶת כָּל אֵלֶּה הוֹרָה הָאֵל יִתְבָּרַךְ בִּשְׁתֵּי מִלּוֹת בְּאָמְרוֹ "בְּצֶלֶם אֱלֹהִים".

פסוק כח

וְכִבְשֻׁהָ. שֻׁתְּגִינוּ בְּשִׂכְלְכֶם וְתִמְנְעוּ אֶת הַחַיּוֹת שֶׁלֹּא יִכְנְסוּ בִּגְבוּלְכֶם, וְאַתֶּם תִּמְשְׁלוּ בָּם. **וּרְדוּ**. בִּמְצוּדִים וַחֲרָמִים לְהַכְנִיעָם לַעֲבוֹדַתְכֶם:

פסוק כט

הִנֵּה נָתַתִּי לָכֶם. לְמַאֲכַל אָדָם:

פסוק ל

וּלְכָל חַיַּת הָאָרֶץ. אֲבָל לְכָל חַיַּת הָאָרֶץ וְלַבְּהֵמָה וְלָעוֹף נָתַתִּי **אֶת כָּל יֶרֶק עֵשֶׂב לְאָכְלָה**, מִינֵי הָעֵשֶׂב שֶׁאֵינָם זוֹרְעִים זֶרַע.

פסוק לא

אֶת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה וְהִנֵּה טוֹב מְאֹד. תַּכְלִית הַמְּצִיאוּת בְּכֻלָּלוֹ טוֹב מְאֹד יוֹתֵר מִן הַתַּכְלִיתִיּוֹת הַפְּרָטִיּוֹת הַמְכֻוָּנוֹת אֵלָיו.

יוֹם הַשִּׁשִּׁי. הָרִאשׁוֹן אֲשֶׁר בּוֹ הָיָה רֵאשִׁית לְכָל שִׁשִּׁי, אֲשֶׁר בּוֹ יִכְלוּ כָּל הַמַּעֲשִׂים כְּדֵי לִשְׁבּוֹת בְּשַׁבָּת, כְּאָמְרוֹ (שמות כ:ט-י) "וְעָשִׂיתָ כָּל מְלַאכְתֶּךָ וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת".

פרק ב

פסוק א
וַיְכֻלּוּ. בְּהַשָּׁגַת הַתַּכְלִית לַמְּצִיאוּת בִּכְלָלוֹ:

פסוק ב
וַיְכַל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי. בְּתְחִלַּת הַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי, שֶׁהוּא הֶרֶגַע בִּלְתִּי מִתְחַלֵּק אֲשֶׁר הוּא רֵאשִׁית לַזְּמַן הֶעָתִיד וְאֵינוֹ חֵלֶק מִמֶּנּוּ, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה י:ט) נִכְנַס בּוֹ כְּחוּט הַשַּׂעֲרָה.
וַיִּשְׁבֹּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי. כָּל אוֹתוֹ הַיּוֹם נִבְדָּל מִשֵּׁשֶׁת הַיָּמִים הָרִאשׁוֹנִים בְּעִנְיַן הַשְּׁבִיתָה.

פסוק ג
וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת יוֹם הַשְּׁבִיעִי. כָּל יוֹם שְׁבִיעִי הֶעָתִיד בֵּרְכוֹ, שֶׁיִּהְיֶה יוֹתֵר מוּכָן מִשְּׁאָר הַיָּמִים בְּנֶפֶשׁ יְתֵרָה לָאוֹר בְּאוֹר הַחַיִּים (איוב לג:ל), כְּאָמְרָם כֵּיוָן שֶׁשָּׁבַת וַי אָבְדָה נֶפֶשׁ יְתֵרָה (ביצה טז.).

פסוק ד
אֵלֶּה תוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ בְּהִבָּרְאָם. אֵלֶּה הַצְּמָחִים וּבַעֲלֵי חַיִּים שֶׁאָמַרְנוּ הָיוּ תוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ בַּכֹּחַ שֶׁנִּמְצָא בָּהֶם מִשָּׁעָה שֶׁנִּבְרְאוּ, כִּי מֵאָז נִמְצְאוּ בָּהֶם כֹּחוֹת פּוֹעֲלוֹת וּמִתְפַּעֲלוֹת לַהֲוָיוֹת הַהוֹוִים וְנִפְסָדִים, כְּאָמְרָם "אֶת הַשָּׁמַיִם" לְרַבּוֹת תּוֹלְדוֹתֵיהֶם "וְאֶת הָאָרֶץ" לְרַבּוֹת תּוֹלְדוֹתֶיהָ, אָמְנָם יָצְאוּ לַפּוֹעַל.
בְּיוֹם עֲשׂוֹת ה' אֱלֹהִים אֶרֶץ וְשָׁמָיִם. בְּיוֹם שֶׁסִּדֵּר הַנַּהֲגַת הָאָרֶץ וְתוֹלְדוֹתֶיהָ מִן הַשָּׁמַיִם עַל סֵדֶר מַתְמִיד, וְזֶה אַחַר שֵׁשֶׁת יְמֵי בְרֵאשִׁית, וְאָז נִקְרָא ה' אֱלֹהִים שֶׁבְּסִדְרוֹ הַתְּמִיד הַהֲוָיָה:

פסוק ה
טֶרֶם יִהְיֶה בָאָרֶץ. אָמְנָם הַטַּעַם שֶׁבְּהִבָּרְאָם נִמְצְאוּ בַכֹּחַ וְלֹא בַפֹּעַל, בְּאֹפֶן שֶׁ**כָּל שִׂיחַ הַשָּׂדֶה** עֲדַיִן לֹא הָיָה בָּאָרֶץ, וְכֵן **כָּל עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה** עֲדַיִן לֹא צָמַח:
כִּי לֹא הִמְטִיר. בְּאֹפֶן שֶׁלֹּא הָיָה הַחֹמֶר מוּכָן לָזֶה בִּשְׁלֵמוּת מֵחֶסְרוֹן מָטָר וַעֲבוֹדַת הָאָרֶץ:

פסוק ו
וְאֵד יַעֲלֶה מִן הָאָרֶץ וְהִשְׁקָה. וּבְיוֹם עֲשׂוֹת, כְּשֶׁסִּדְּרָן עַל סֵדֶר מַתְמִיד, עָלָה אֵד מִן הָאָרֶץ שֶׁהָיָה טַל לִבְרָכָה, שֶׁהִרְוָה אֶת הָאָרֶץ וְהוֹלִידָה וְהִצְמִיחָה בִּלְתִּי מָטָר וַעֲבוֹדַת אָדָמָה:

פסוק ז
וַיִּיצֶר ה' אֱלֹהִים. אָמְנָם לְהַוָּיַת בַּעֲלֵי חַיִּים לֹא הִסְפִּיק זֶה, אֲבָל הָיְתָה יְצִירַת הָאָדָם בֵּרֵר עָפָר מִן הָאֲדָמָה חֵלֶק נִכְבָּד מִמֶּנָּה:

וַיִּפַּח בְּאַפָּיו נִשְׁמַת חַיִּים. נֶפֶשׁ חִיּוּנִית מוּכָנֶת לְקַבֵּל צֶלֶם אֱלֹהִים, כְּאָמְרוֹ "וְנִשְׁמַת שַׁדַּי תְּבִינֵם" (איוב לב:ח). מִכָּל מָקוֹם **וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה** – הָיָה עִם כָּל זֶה חַיָּה בִּלְבָד בִּלְתִּי מְדַבֶּרֶת עַד שֶׁנִּבְרָא בְּצֶלֶם וּדְמוּת.

פסוק ח

אֲשֶׁר יָצָר. אַחַר שֶׁיִּצְרוֹ בְּאוֹתוֹ הָאוֹפֶן הַנִּכְבָּד שֶׁהִזְכִּיר, הִנִּיחוֹ שָׁם לִהְיוֹתוֹ מָקוֹם מוּכָן לְקַבָּלַת צֶלֶם אֱלֹהִים וְלִפְעֻלּוֹתָיו הַשִּׂכְלִיּוֹת בָּאֲוִיר וּבַמְּזוֹנוֹת:

פסוק ט

וַיַּצְמַח. מְזוֹנוֹתָיו שֶׁלֹּא בְּצַעַר:

נֶחְמָד לְמַרְאֶה. מְשַׁמֵּחַ וּמַרְחִיב הַלֵּב לַהֲכִינוֹ לְקַבָּלַת הַשֶּׁפַע הַשִּׂכְלִי, כְּאָמְרוֹ "וְהָיָה כְּנַגֵּן הַמְנַגֵּן וַתְּהִי עָלָיו יַד ה'" (מלכים ב ג:טו).

עֵץ הַדַּעַת. מַשִּׂיא לֵב אֶל הַטּוֹב וְהָרָע, וּמִזֶּה "וְהָאָדָם יָדַע" (בראשית ד:א) – נָתַן לֵב עָלֶיהָ, וּמִזֶּה נִקְרָא הַקָּרוֹב מוֹדָע, כְּאָמְרוֹ "מוֹדַע לְאִישְׁהּ" (רות ב:א), שֶׁדַּרְכּוֹ לָתֵת לֵב לְצָרְכֵי קְרוֹבוֹ, כְּאָמְרוֹ "וְאָח לְצָרָה יִוָּלֵד" (משלי יז:יז).

טוֹב וָרָע. לְבְחוֹר הֶעָרֵב אַף עַל פִּי שֶׁיַּזִּיק, וְלִמְאוֹס הַבִּלְתִּי עָרֵב אַף־עַל־פִּי שֶׁיּוֹעִיל.

פסוק י

וְנָהָר יֹצֵא מֵעֵדֶן. בִּלְתִּי צַעַר גְּשָׁמִים וַעֲבוֹדַת אָדָם:

פסוק יא

שֵׁם הָאֶחָד פִּישׁוֹן. הוֹדִיעַ שֶׁבַח הַנָּהָר הַמַּשְׁקֶה אֶת הַגָּן הַבִּלְתִּי נוֹדָע לָנוּ, בְּהוֹדִיעוֹ הַנְּהָרוֹת הַמִּסְתַּעֲפִים מִמֶּנּוּ הַנּוֹדָעִים אֶצְלֵנוּ לְשֶׁבַח בְּגָדְלָם וְטוּב מֵימֵיהֶם וְטוּב פִּרְיָם.

פסוק טו

לְעָבְדָהּ. לַעֲבוֹד אֶת נִשְׁמַת חַיִּים, כְּאָמְרוֹ "וַיִּפַּח בְּאַפָּיו נִשְׁמַת חַיִּים" (בראשית ב:ז).

וּלְשָׁמְרָהּ. שֶׁלֹּא תִּפָּסֵד בְּהַתְכַּת הַלַּחוֹת הַשְּׁרָשִׁי הַנִּתָּךְ בַּחוֹם הַטִּבְעִי, וְזֶה כִּי אוֹתָם הַפֵּרוֹת הַנִּכְבָּדִים הָיוּ מוֹלִידִים תָּמִיד תְּמוּרַת מַה שֶּׁנִּתָּךְ בִּלְתִּי עִפּוּשׁ:

פסוק טז

מִכֹּל עֵץ הַגָּן. כְּפִי חִלּוּף הַזְּמַנִּים בְּמַבָּטֵי הַכּוֹכָבִים, כְּאָמְרוֹ "לְחֳדָשָׁיו יְבַכֵּר" (יחזקאל מז:יב).

פסוק יז

וּמֵעֵץ וְכוּ'. אֲשֶׁר **בְּתוֹךְ הַגָּן** קָרוֹב לְעֵץ הַחַיִּים שֶׁהִזְכִּיר לְמַעְלָה, כְּאָמְרוֹ **וְעֵץ הַחַיִּים בְּתוֹךְ הַגָּן**, עַל דֶּרֶךְ "הַחַיִּים וְהַמָּוֶת נָתַתִּי לְפָנֶיךָ" (דברים ל:יט).

פסוק יח

לֹא טוֹב הֱיוֹת הָאָדָם לְבַדּוֹ. לֹא יֻשַּׂג טוֹב הַתַּכְלִית הַמְכֻוָּן בִּדְמוּתוֹ וּבְצַלְמוֹ, אִם יִצְטָרֵךְ לְהִתְעַסֵּק הוּא עַצְמוֹ בְּצָרְכֵי חַיָּיו:

עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ. עֵזֶר שֶׁיִּהְיֶה כְּמוֹ שָׁוֶה לוֹ בְּצֶלֶם וּדְמוּת, כִּי זֶה הֶכְרֵחִי לוֹ בִּידִיעַת צָרְכָיו וְהַמְצִיאָם בְּמוֹעֲדָם. וְאָמַר כְּנֶגְדּוֹ, כִּי הַנִּכְנָס לְכַף נֶגֶד דָּבָר אַחֵר כְּשֶׁיִּהְיֶה שָׁוֶה לוֹ בְּשֶׁקֶל, יִהְיֶה נֶגְדּוֹ בְּקַו יָשָׁר, אֲבָל כְּשֶׁלֹּא יִהְיוּ שָׁוִים שְׁנֵי הַנִּשְׁקָלִים, יִהְיֶה זֶה עוֹלֶה וְזֶה יוֹרֵד וְלֹא יִהְיוּ זֶה נֶגֶד זֶה בְּקַו יָשָׁר. וּבָזֶה הָאוֹפֶן אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שִׂקּוּל מִשָּׁה כְּנֶגֶד כָּל יִשְׂרָאֵל (מכילתא יתרו א), אָמְנָם לֹא הָיָה רָאוּי שֶׁיִּהְיֶה הָעֵזֶר שָׁוֶה לוֹ לְגַמְרֵי, כִּי אָז לֹא הָיָה רָאוּי שֶׁיַּעֲבֹד וְיִשָּׁרֵת אֶחָד מֵהֶם לַחֲבֵרוֹ.

פסוק יט

וַיִּצֶר ה' אֱלֹהִים מִן הָאֲדָמָה כָּל חַיַּת הַשָּׂדֶה. נָתַן לָהֶם שְׁלֵמוּת צוּרָה מַרְגֶּשֶׁת, אֲשֶׁר לָזֶה לֹא הָיָה מַסְפִּיק אָז הַכֹּחַ הַשְּׁמֵימִי בִּלְתִּי כֹּחַ זַרְעִי שֶׁיַּעֲזֹרֵהוּ.

וַיָּבֵא אֶל הָאָדָם. לְמַעַן יַכִּיר שֶׁהָיָה צָרִיךְ לְנִמְצָא חָדָשׁ, מִבִּלְי אֵין בֵּין בַּעֲלֵי חַיִּים דָּבָר נָאוֹת לְעָבְדוֹ.

לִרְאוֹת מַה יִּקְרָא לוֹ. כְּדֵי שֶׁיִּרְאֶה וְיִתְבּוֹנֵן אֵיזֶה שֵׁם רָאוּי לְכָל אֶחָד מֵהֶם כְּפִי הַפְּעֻלָּה הַמְיֻחֶדֶת לְצוּרָתוֹ:

נֶפֶשׁ חַיָּה הוּא שְׁמוֹ. הִנֵּה שְׁמוֹ הוֹרָה עַל צוּרַת הַבַּעֲלֵי חַיִּים הַנִּקְרָא בַּשֵּׁם הַהוּא, שֶׁהִיא נַפְשׁוֹ אֲשֶׁר בָּהּ הוּא נִמְצָא בְּפֹעַל.

פסוק כא

וַיַּפֵּל ה' אֱלֹהִים תַּרְדֵּמָה עַל הָאָדָם. שֶׁלֹּא יִפְחַד וְלֹא יִצְטַעֵר:

וַיִּקַּח אַחַת מִצַּלְעוֹתָיו. מִפְּנֵי שֶׁכְּבָר צָבַר עָפָרוֹ וּבָחַר מִבְחַר כָּל הָרְאוּי לִהְיוֹת חֹמֶר לְצוּרָתוֹ הַחִיּוֹנִית, לְפִיכְךְ כַּאֲשֶׁר רָצָה לְצוּר צוּרַת הַנְּקֵבָה שֶׁהִיא כִּמְעַט דּוֹמָה אֵלָיו, הָיָה רָאוּי לְקַחַת קְצָת חֻמְרוֹ וְהוּא אַחַת מִצַּלְעוֹתָיו:

פסוק כב

וַיִּבֶן ה' אֱלֹהִים אֶת הַצֵּלָע לְאִשָּׁה. לִהְיוֹת לָהּ צוּרַת הָאִישׁ וּסְגֻלּוֹתָיו, וְשֶׁתִּהְיֶה נִבְדֶּלֶת מִמֶּנּוּ בְּכֵלִים נַפְשִׁיִּים בִּלְבַד, אֲשֶׁר בָּם יִהְיֶה הֶבְדֵּל בֵּינֵיהֶם בְּאֶפְשָׁרוּת הַשְׁלֵמוּת בְּרֹב וּבְמֵעַט.

פסוק כג

זֹאת. הַנְּקֵבָה הַזֹּאת:

הַפַּעַם. בַּפַּעַם הַזֹּאת הִיא **עֶצֶם מֵעֲצָמַי וּבָשָׂר מִבְּשָׂרִי**, שֶׁלֹּא תִּהְיֶה כֵּן כָּל נְקֵבַת הָאָדָם לָעֲתִיד.

לְזֹאת. לְכָל נְקֵבַת הָאָדָם לֶעָתִיד:
יִקָּרֵא אִשָּׁה. אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא תִּהְיֶה חֵלֶק אִישׁ:
כִּי מֵאִישׁ לֻקְחָה זֹּאת. הָרִאשׁוֹנָה לְכֻלָּן:

פסוק כד

עַל כֵּן. מֵאַחַר שֶׁבְּזֹאת הָרִאשׁוֹנָה כֵּוַן הָאֵל יִתְבָּרַךְ שֶׁתִּהְיֶה דּוֹמָה לָאִישׁ כְּפִי הָאֶפְשָׁר, עַד שֶׁיְּצַר אוֹתָהּ מִגּוּיָתוֹ:
יַעֲזָב אִישׁ אֶת אָבִיו וְאֶת אִמּוֹ וְדָבַק בְּאִשְׁתּוֹ. רָאוּי שֶׁיִּשְׁתַּדֵּל הָאָדָם לִשָּׂא אִשָּׁה הוֹגֶנֶת לוֹ וּרְאוּיָה לְדָבְקֹ בּוֹ, גַּם שֶׁיְּצְטָרֵךְ לַעֲזֹב אֶת אָבִיו וְאֶת אִמּוֹ, כִּי לֹא יִהְיֶה דִּבּוּק אֲמִתִּי בְּבִלְתִּי דּוֹמִים, אֲבָל יִהְיֶה בְּדוֹמִים בִּלְבַד, כִּי אָז יְכוּנוּ לְדַעַת אֶחָד.
וְהָיוּ לְבָשָׂר אֶחָד. מְכֻוָּן בְּכָל הַפְּעֻלּוֹת לְהַשִּׂיג הַשְׁלֵמוּת הַמְכֻוָּן בִּיצִירַת הָאָדָם, כְּאִלּוּ שְׁנֵיהֶם נִמְצָא אֶחָד בִּלְבַד.

פסוק כה

עֲרוּמִּים וְלֹא יִתְבּוֹשָׁשׁוּ. כִּי אָז הָיוּ כָּל פְּעֻלּוֹתֵיהֶם וְכָל אֵיבְרֵיהֶם לַעֲשׂוֹת רְצוֹן קוֹנָם בִּלְבַד, לֹא לְהַשִּׂיג תַּעֲנוּגוֹת נִפְסָדוֹת כְּלָל, בְּאֹפֶן שֶׁהָיְתָה פְּעֻלַּת הַזִּוּוּג אֶצְלָם כִּפְעֻלַּת הָאֲכִילָה וְהַשְׁתִיָּה הַמַּסְפֶּקֶת, וּבְכֵן הָיָה עִנְיַן אֵיבְרִים הָהֵם אֶצְלָם כְּמוֹ עִנְיַן הַפֶּה וְהַפָּנִים וְהַיָּדַיִם אֶצְלֵנוּ.

פרק ג

פסוק א

וְהַנָּחָשׁ. הוּא שָׂטָן הוּא יֵצֶר הָרָע (בבא בתרא טז.) רַב הַחֶזֵק עִם מְעוּט הֱיוֹתוֹ נִרְאֶה. כִּי אָמְנָם יִקָּרֵא הַדָּבָר בְּשֵׁם אֵיזֶה דּוֹמֶה לוֹ, כְּמוֹ שֶׁנִּקְרָא הַמֶּלֶךְ אַרְיֵה כְּאָמְרוֹ "עָלָה אַרְיֵה מִסֻּבְּכוֹ" (ירמיהו ד:ז), וְיִקָּרֵא הָאוֹיְבִים הַמַּזִּיקִים נְחָשִׁים צְפָעוֹנִים אֲשֶׁר אֵין לָהֶם לַחַשׁ, כְּאָמְרוֹ "הִנְנִי מְשַׁלֵּחַ בָּכֶם נְחָשִׁים צְפָעוֹנִים וְכוּ'" (ירמיהו ח:יז). וְעַל זֶה הַדֶּרֶךְ קָרָא בָּזֶה הַמָּקוֹם אֶת הַיֵּצֶר הָרָע הַמַּחֲטִיא נָחָשׁ, בִּהְיוֹתוֹ דּוֹמֶה לְנָחָשׁ אֲשֶׁר תּוֹעֲלָתוֹ בַּמְּצִיאוּת מְעַט מְאֹד וְנִזְקוֹ רַב עִם מְעוּט הֵרָאוֹתוֹ. וּכְבָר אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (פרקי דרבי אליעזר יג) שֶׁהָיָה סמא"ל רוֹכֵב עָלָיו, וְהוּא שֶׁהַכֹּחַ הַמִּתְאַוֶּה הַמַּחֲטִיא יַעֲשֶׂה זֶה בְּאֶמְצָעוּת הַכֹּחַ הַמְּדַמֶּה הַמּוֹבִיל אֵלָיו דִּמְיוֹנֵי הַתַּעֲנוּגִים הַחוֹמְרִיִּים הַמַּטִּים מִדֶּרֶךְ הַשְׁלֵמוּת הַמְכֻוָּן מֵאֵת הָאֵל יִתְבָּרַךְ, כִּי אָמְנָם הַכֹּחַ הַמִּתְאַוֶּה עִם דִּמְיוֹנֵי הַתַּעֲנוּגִים הַמּוֹבִילִים אֵלָיו הֵם מְצֻוִּים לַכֹּחוֹת הַגַּשְׁמִיּוֹת הַפּוֹעֲלוֹת וּמַחֲטִיאִים כַּוָּנַת וּרְצוֹן הָאֵל יִתְבָּרַךְ כְּשֶׁלֹּא יִתְקוֹמֵם עֲלֵיהֶם הַכֹּחַ הַשִּׂכְלִי וְיִמְחֶה בָּהֶם, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ירושלמי ברכות א:ח) "עֵינָא

וְלִבָּא סַרְסוּרֵי דְּחֶטְאָה", אֲשֶׁר עַל זֶה הִזְהִיר בְּאָמְרוֹ "וְלֹא תָתוּרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם" (במדבר טו:לט):

הָיָה עָרוּם מִכֹּל חַיַּת הַשָּׂדֶה. כִּי הַכֹּחַ הַדִּמְיוֹנִי הַמּוֹבִיל תְּמוּנוֹת הַתַּעֲנוּגִים אֶל הַכֹּחַ הַמִּתְאַוֶּה הָיָה חָזָק בָּהֶם יוֹתֵר מִמַּה שֶּׁהָיָה בִּשְׁאָר בַּעֲלֵי חַיִּים, כְּאָמְרָם (סוכה נב:) "כָּל הַגָּדוֹל מֵחֲבֵרוֹ יִצְרוֹ גָּדוֹל מִמֶּנּוּ".

וַיֹּאמֶר אֶל הָאִשָּׁה. כִּי שִׂכְלָהּ הֶחָלוּשׁ הִתְעַצֵּל מֵהִתְבּוֹנֵן וְלֹא הִתְקוֹמֵם עַל הַדִּמְיוֹן הַכּוֹזֵב, וְצִיֵּר אָז כֹּחַ הַמְדַמֶּה כִּי אָמְנָם **אַף כִּי אָמַר אֱלֹהִים**. שֶׁאַף עַל פִּי שֶׁאָמַר אֱלֹהִים **לֹא תֹאכְלוּ** מֵעֵץ הַדַּעַת **פֶּן תָּמֻתוּן**, מִכָּל מָקוֹם לֹא יִתְאַמֵּת זֶה. וּבְכֵן אָמַר שֶׁכְּשֶׁהַנָּחָשׁ, וְהוּא הַדִּמְיוֹן, הִתְחִיל לְשׂוֹם סָפֵק כָּזֶה, הִנֵּה הָאִשָּׁה בְּשִׂכְלָהּ הֶחָלוּשׁ אָמְרָה:

פסוק ב

מִפְּרִי עֵץ הַגָּן נֹאכֵל. וְאֵין לָנוּ צֹרֶךְ לְהַכָּנֵס בְּסַכָּנַת אֲכִילַת עֵץ שֶׁהָאֵל יִתְבָּרַךְ אָמַר לָנוּ שֶׁבְּאָכְלֵנוּ מִמֶּנּוּ נָמוּת. אָמְנָם הַדִּמְיוֹן הִתְחַזֵּק לְיַחֵס קִנְאָה וְשֶׁקֶר חַס וְחָלִילָה לָאֵל יִתְבָּרַךְ, וְצִיֵּר שֶׁאָסַר אוֹתוֹ הַפְּרִי כְּדֵי שֶׁלֹּא יַשִּׂיגוּ בּוֹ הַתּוֹעֶלֶת לִהְיוֹת **כֵּאלֹהִים**, וְשֶׁלֹּא יְסַבֵּב מָוֶת כְּלָל. וּבְכֵן אָמַר אֶל הָאִשָּׁה:

פסוק ד

לֹא מוֹת תְּמֻתוּן כִּי יֹדֵעַ אֱלֹהִים כִּי בְּיוֹם אֲכָלְכֶם מִמֶּנּוּ וְנִפְקְחוּ עֵינֵיכֶם. לֹא אָסַר אוֹתוֹ הַפְּרִי מִפְּנֵי חֲשַׁשׁ מִיתָה כְּלָל, אֶלָּא מִפְּנֵי שֶׁהוּא יוֹדֵעַ שֶׁתַּשִּׂיגוּ בַּאֲכִילָתוֹ תּוֹסֶפֶת יְדִיעָה, וְכֹה תִּהְיוּ **כֵּאלֹהִים** שְׁלֵמִים בַּמַּדָּע.

פסוק ו

וַתֵּרֶא הָאִשָּׁה כִּי טוֹב הָעֵץ לְמַאֲכָל. הִכִּירָה שֶׁהָיָה עֶרֶב לְמַאֲכָל בִּשְׁבִיל טֶבַע הַמָּקוֹם וַאֲוִירוֹ וְרֵיחַ הַפְּרִי:

וְנֶחְמָד הָעֵץ לְהַשְׂכִּיל. שֶׁכְּבָר אָמַר הָאֵל יִתְבָּרַךְ שֶׁהוּא עֵץ הַדַּעַת:

גַּם לְאִישָׁהּ עִמָּהּ. נִפְתָּה לִבּוֹ לִדְבָרֶיהָ מִפְּנֵי שֶׁהָיָה אִישָׁהּ, וּבִשְׁבִיל הֱיוֹתוֹ עִמָּהּ.

פסוק ז

וַתִּפָּקַחְנָה עֵינֵי שְׁנֵיהֶם. נָתְנוּ לֵב אֶל כָּל עֶרֶב וְתַעֲנוּג, אַף עַל פִּי שֶׁיּוֹדְעִים, כִּי שִׂימַת לֵב וְהַהַשְׂגָּחָה בַּדָּבָר תִּקָּרֵא פְּקִיחַת עַיִן, כְּאָמְרוֹ "אַף עַל זֶה פָּקַחְתָּ עֵינֶיךָ" (איוב יד:ג).

וַיֵּדְעוּ כִּי עֵירֻמִּים הֵם. יָדְעוּ שֶׁרָאוּי לְכַסּוֹת מְקוֹם הָעֶרְוָה, בִּהְיוֹת מֵעַתָּה רוֹב פְּעֻלָּתוֹ מְכֻוֶּנֶת לְתַעֲנוּג מָאוּס וּמַזִּיק:

פסוק ח

מִתְהַלֵּךְ בַּגָּן. אָנָה וְאָנָה כְּפִי הַתַּכְלִית הַמְכֻוָּן, כְּמוֹ "הִתְהַלֵּךְ בָּאָרֶץ" (בראשית יג:יז) וְ"יִתְהַלְּכוּ מִגּוֹי אֶל גּוֹי" (תהלים קה:יג).

לְרוּחַ הַיּוֹם. לְרָצוֹן הַיּוֹם לְעֲשׂוֹת הַדְּבָרִים הַנִּרְצִים בְּאוֹתוֹ יוֹם, כְּמוֹ שֶׁעָשָׂה בִּשְׁאָר יְמֵי בְרֵאשִׁית, וּכְמוֹ שֶׁעָשָׂה בְּאוֹתוֹ יוֹם קֹדֶם חֶטְאָם:

וַיִּתְחַבֵּא. כְּאָמְרוֹ "וְלֹא יִרְאֶה בְךָ עֶרְוַת דָּבָר" (דברים כג:טו).

פסוק ט

אַיֶּכָּה. שֶׁאֵינְךָ נִרְאֶה בַּגַּן כְּמֵאָז, שֶׁנֶּחְבֵּאתָ עַתָּה וְלֹא עָשִׂיתָ כֵּן מִקּוֹדֶם?

פסוק י

וָאִירָא. כְּמוֹ שֶׁקָּרָה לְיִשְׂרָאֵל אַחַר חֶטְאָם, כְּאָמְרוֹ "וַיִּירְאוּ מִגֶּשֶׁת אֵלָיו" (שמות לד:ל).

פסוק יא

מִי הִגִּיד לְךָ. יְדִיעַת הַטּוֹב וְהָרָע?

כִּי עֵירֹם אָתָּה. שֶׁבְּשִׁבְיל זֶה תִּהְיֶה רָאוּי לְהִתְכַּסּוֹת:

פסוק יב

הִיא. שֶׁנָּתַתָּ אוֹתָהּ לְעֵזֶר וּלְהוֹעִיל:

נָתְנָה לִי מִן הָעֵץ. וְהָיְתָה לְמִכְשׁוֹל, וּבָזֶה יֵחֵס אַשְׁמָתוֹ לְקוֹנוֹ תְּמוּרַת הַתְּשׁוּבָה שֶׁהָיְתָה רְאוּיָה לוֹ, כְּמוֹ שֶׁעָשָׂה דָּוִד בְּאָמְרוֹ אֶל נָתָן "חָטָאתִי" (שמואל ב יב:יג).

פסוק יג

מַה זֹּאת עָשִׂית. אָמַר זֶה לְעוֹרֵר גַּם אוֹתָהּ אֶל הַתְּשׁוּבָה, כִּי לֹא יַחְפֹּץ בְּמוֹת הַמֵּת כִּי אִם בְּשׁוּבוֹ (יחזקאל יח:כג, יח:לב).

פסוק יד

אָרוּר אַתָּה מִכָּל. שֶׁיִּשְׁיג תַּאֲוֹתָיו וּצְרָכָיו בְּצַעַר וּבְחֶסְרוֹן תַּעֲנוּג יוֹתֵר מִכָּל שְׁאָר בַּעֲלֵי חַיִּים, כְּאָמְרָם "רָאִיתִי חַיָּה וְעוֹף שֶׁהֵם בְּנֵי אוּמָנוּת וְהֵם מִתְפַּרְנְסִים שֶׁלֹּא בְּצַעַר" (קידושין פב:). וּפֵרֵשׁ זֶה בְּאָמְרוֹ **עַל גְּחֹנְךָ תֵלֵךְ**, שֶׁתַּשִּׂיג מְזוֹנוֹתֶיךָ בְּצַעַר, כְּאָמְרָם (ברכות נח) "שֶׁהֲרֵעוֹתִי מַעֲשַׂי וְקִפַּחְתִּי אֶת פַּרְנָסָתִי", וְאָמְרוּ כַּמָּה טְרָחוֹת טָרַח אָדָם הָרִאשׁוֹן עַד שֶׁלֹּא אָכַל פַּת. **וְעָפָר תֹּאכַל**. שֶׁלֹּא תַּשִּׂיג אֶת הַתַּעֲנוּג שֶׁהָיָה לְךָ קוֹדֶם הַחֵטְא בְּמַאֲכָל וּבְמִשְׁתֶּה וּבְמִשְׁגָּל, כְּמוֹ שֶׁקָּרָה לְיִשְׂרָאֵל בְּחֶטְאָם, כְּאָמְרָם (סוטה מט.) "הַטָּהֳרָה נָטְלָה אֶת הַטַּעַם וְאֶת הָרֵיחַ, וְהַמַּעֲשֹׂרוֹת נָטְלוּ אֶת שׁוּמַן הַדָּגָן":

פסוק טו

וְאֵיבָה אָשִׁית. שֶׁתִּהְיֶה נִמְאֶסֶת בְּעֵינֵי הַכֹּחַ הַדִּמְיוֹנִי אֲפִלּוּ שֶׁלֹּה, כְּאָמְרָם (שבת קנב.) "אִשָּׁה חֵמֶת מָלֵא צוֹאָה וּפִיהָ מָלֵא דָם". וְזֶה יֶדֶמֶה אֵצֶל הַזָּכָר וְהַנְּקֵבָה:

וּבֵין זַרְעַךְ וּבֵין זַרְעָהּ. לֹא יִהְיֶה זֶה בֵּין אָדָם וְחַוָּה בִּלְבָד.

הוּא יְשׁוּפְךָ רֹאשׁ. הַכֹּחַ הַדִּמְיוֹנִי יְמַעֵט אֶת הַתַּעֲנוּג בִּתְחִלַּת הַשְּׂגָתוֹ, בְּמַה שֶּׁיְּדַמֶּה וְיצַיֵּר יְרֵאַת הֶזֵּק בְּאֵיכוּת הַתַּעֲנוּג וְכַמּוּתוֹ וְסִדְרוֹ.

וְאַתָּה תְּשׁוּפֶנּוּ עָקֵב. כִּי הַמִּתְאַוֶּה בְּהִתְגַּבְּרוֹ יוֹלִיד הַהֶיזֵּק בְּסוֹף הַתַּעֲנוּג:

פסוק טז

הַרְבָּה אַרְבֶּה עִצְּבוֹנֵךְ. דַּם הַנִּדּוֹת הַנִּקְרָא "נִדַּת דְּוֹתָהּ" (ויקרא יב:ב), כִּי אָמְנָם הִיא אָז "כָּל הַיּוֹם דָּוָה" (איכה א:יג).

וְהֵרוֹנֵךְ. הֵפֶךְ מַה שֶּׁהָיָה קוֹדֶם הַחֵטְא, כְּאָמְרָם בּוֹ בַּיּוֹם נִבְרְאוּ, בּוֹ בַּיּוֹם שִׁמְּשׁוּ, בּוֹ בַּיּוֹם הוֹצִיאוּ תּוֹלְדוֹת (בראשית רבה כב:ב), וְכָזֹאת אָמְרוּ שֶׁתְּהִי לֶעָתִיד כְּאָמְרָם עֲתִידָה אִשָּׁה שֶׁתֵּלֵד בְּכָל יוֹם (שבת ל.), וְזֶה כִּי אָמְנָם יִשְׂרָאֵל יִהְיוּ לְרָצוֹן לִפְנֵי הָאֵל יִתְבָּרַךְ כְּמוֹ שֶׁהָיָה אָדָם הָרִאשׁוֹן קוֹדֶם חֶטְאוֹ.

בְּעֶצֶב תֵּלְדִי בָנִים. תְּגַדְּלִי אוֹתָם בְּצַעַר יוֹתֵר מִשְּׁאָר בַּעֲלֵי חַיִּים. כִּי אָמְנָם תֹּאמַר מִלַּת לֵידָה עַל הַגִּדּוּל, כְּאָמְרוֹ "חֲמֵשֶׁת בְּנֵי מִיכַל בַּת שָׁאוּל אֲשֶׁר יָלְדָה לְעַדְרִיאֵל בֶּן בַּרְזִלַּי הַמְּחוֹלָתִי" (שמואל ב כא:ח).

פסוק יז

כִּי שָׁמַעְתָּ לְקוֹל אִשְׁתֶּךָ. בְּיַחֲסָהּ לְאֵל יִתְבָּרַךְ שֶׁקֶר וְקִנְאָה:

וַתֹּאכַל מִן הָעֵץ. שֶׁמָּרִית וְהִתְחַיַּבְתְּ מִיתָה כְּמוֹ שֶׁהָיְתָה הַהַתְרָאָה. הִנֵּה בִּשְׁבִיל שֶׁשָּׁמַעְתָּ וְקִבַּלְתְּ אֶת סְבָרָתָהּ לַחֲשׁוֹב אֶל ה' תּוֹעֶה, **אֲרוּרָה הָאֲדָמָה** שֶׁ"לֹא תוֹסִיף תֵּת כֹּחָהּ לָךְ" (בראשית ד:יב) בִּלְתִּי עֲבוֹדָה. וּבִשְׁבִיל שָׁמַרְתָּ וְעָבַרְתָּ עַל מִצְוָתִי:

פסוק יט

וְאֶל עָפָר תָּשׁוּב. כְּמוֹ שֶׁהֵעִידוֹתִי בְּךָ כְּשֶׁצִּוִּיתִי וְאָמַרְתִּי "בְּיוֹם אֲכָלְךָ מִמֶּנּוּ מוֹת תָּמוּת" (בראשית ב:יז), שֶׁתִּהְיֶה מוּכָן אֶל הַמָּוֶת בַּסּוֹף.

פסוק כ

חַוָּה. שֶׁצְּרִיכָה לְחָיוֹת וּלְגַדֵּל הַבָּנִים בְּחֶטְאָהּ:

כִּי הִיא הָיְתָה אֵם כָּל חָי. אַף עַל פִּי שֶׁזֶּה יִקָּרֶה גַּם לִשְׁאָר הַנָּשִׁים, מִכָּל מָקוֹם הִיא לְבַדָּהּ בָּזֶה הַשֵּׁם, כִּי הִיא הָיְתָה רִאשׁוֹנָה לְכֻלָּן.

פסוק כא
וַיַּעַשׂ כָּתְנוֹת עוֹר. בִּלְתִּי הִשְׁתַּדְּלוּת אָדָם, כְּעִנְיָן לֶעָתִיד כְּאָמְרָם (כתובות קיא:) "עֲתִידָה אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל שֶׁתּוֹצִיא גְּלָסְקָאוֹת וּכְלֵי מִילֶת".
וַיַּלְבִּשֵׁם. שֶׁלֹּא יִגְרְשֵׁם עֲרֻמִּים, פֶּן בְּלָבְשָׁם אַחַר כָּךְ בְּהִשְׁתַּדְּלוּתָם יַחְשְׁבוּ שֶׁהוֹסִיפוּ מַעֲלָה:

פסוק כב
כְּאַחַד מִמֶּנּוּ לָדַעַת טוֹב וָרָע. הוּא יוֹדֵעַ טוֹב וָרָע עִם הֱיוֹתוֹ בְּצַלְמֵנוּ, וְאִם יִהְיֶה נִצְחִי בְּזֶה הָעִנְיָן, הִנֵּה יִרְוֹף כָּל הַיָּמִים אַחַר הֶעָרֵב וַיִּשְׁלִיךְ אַחֲרֵי גֵּוּ כָּל הַשָּׂגָה שִׂכְלִית וְכָל מַעֲשֶׂה טוֹב, וְלֹא יַשִּׂיג הָאוֹשֶׁר הָרוּחָנִי הַמְכֻוָּן מֵאֵת הָאֵל יִתְבָּרֵךְ בְּצַלְמוֹ וּדְמוּתוֹ:

פסוק כג
וַיְשַׁלְּחֵהוּ. צִוּוּי שֶׁיֵּלֵךְ מִשָּׁם, כְּמוֹ "לְמַהֵר לְשַׁלְּחָם מִן הָאָרֶץ" (שמות יב:לג).
הָאֲדָמָה אֲשֶׁר לֻקַּח מִשָּׁם. שֶׁיִּהְיֶה הַמָּקוֹם הַהוּא וַאֲוִירוֹ נָאוֹת לְמִזְגּוֹ וּמְזוֹנוֹ וּצְרָכָיו יוֹתֵר מִשְּׁאָר חֶלְקֵי הָאֲדָמָה:

פסוק כד
וַיְגָרֶשׁ אֶת הָאָדָם. שֶׁלֹּא יָשׁוּב הוּא וְזַרְעוֹ שָׁם עוֹד.
וַיַּשְׁכֵּן. אָז קוֹדֶם שֶׁיְּצָאוּ:
לִשְׁמֹר אֶת דֶּרֶךְ עֵץ הַחַיִּים. שֶׁלֹּא יִפְנוּ בְּצֵאתָם אֶל דֶּרֶךְ הָעֵץ הַהוּא וְיֹאכְלוּ מִמֶּנּוּ:

פרק ד

פסוק ב
וַיְהִי הֶבֶל רֹעֵה צֹאן. שֶׁהָיְתָה מְלֶאכֶת חָכְמָה יוֹתֵר מִמְּלֶאכֶת עֲבוֹדַת **אֲדָמָה**.
וְקַיִן הָיָה עֹבֵד אֲדָמָה. וּבְכֵן כָּל אֶחָד מֵהֶם **הֵבִיא** מִן הַבָּא בְּיָדוֹ:

פסוק ד
אֶל הֶבֶל וְאֶל מִנְחָתוֹ. שֶׁהָיָה הֶבֶל הַמַּקְרִיב רָצוּי, וּמִנְחָתוֹ גַּם כֵּן רְצוּיָה, שֶׁהָיְתָה מִן הַמִּין הָרָאוּי לְרָצוֹן.

פסוק ה
וְאֶל קַיִן וְאֶל מִנְחָתוֹ לֹא שָׁעָה. לֹא שָׁעָה אֶל קַיִן הַמַּקְרִיב שֶׁהָיָה בִּלְתִּי רָצוּי, וְגַם כֵּן אֶל מִנְחָתוֹ שֶׁהָיְתָה בִּלְתִּי רְאוּיָה לְרָצוֹן.
וַיִּחַר. בְּקִנְאָתוֹ לְאָחִיו שֶׁהָיָה לְרָצוֹן.
וַיִּפְּלוּ פָּנָיו. בְּבֹשֶׁת פָּנִים, כִּי הָאֵל הוֹבִישׁוֹ מִסִּבְרוֹ וְלֹא קִבְּלוֹ.

פסוק ו

לָמָּה חָרָה לָךְ. לְמָה קִנֵּאתָ בְּאָחִיךָ כְּדוֹאֵג עַל שֶׁקִּבַּלְתִּי קָרְבָּנוֹ בְּרָצוֹן? הִנֵּה לֹא הָיָה זֶה רָצוֹן פָּשׁוּט אוֹ שֶׁלֹּא כַּדִּין.

וְלָמָּה נָפְלוּ פָנֶיךָ. כִּי כְּשֶׁיֵּשׁ לְקַלְקוּל אֵיזוֹ תַּקָּנָה, אֵין רָאוּי לְהִצְטַעֵר עַל מַה שֶּׁעָבַר, אֲבָל רָאוּי לְהִשְׁתַּדֵּל לְהַשִּׂיג תִּקּוּן לֶעָתִיד:

פסוק ז

הֲלֹא אִם תֵּיטִיב. עַצְמְךָ וְתִשְׁתַּדֵּל לִהְיוֹת גַּם אַתָּה לְרָצוֹן.

שְׂאֵת. רוּם הַמַּעֲלָה וְהַהִתְנַשֵּׂא **רֵבִץ** לְפָנֶיךָ וּמוּכָן שֶׁיִּהְיֶה לְךָ.

וְאִם לֹא תֵּיטִיב לַפֶּתַח חַטָּאת רֹבֵץ. גַּם כֵּן הַחַטָּאת מוּכָן לְפָנֶיךָ, כִּי תּוֹסִיף עַל חַטָּאתְךָ פֶּשַׁע, שֶׁכְּךָ דַּרְכּוֹ שֶׁל יֵצֶר הָרָע:

וְאֵלֶיךָ תְּשׁוּקָתוֹ. כִּי תִּפְנֶה אֵלָיו לִמְלֹאוֹת תַּאֲוֹתָיו, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוכה נב:) יִצְרוֹ שֶׁל אָדָם מִתְגַּבֵּר עָלָיו בְּכָל יוֹם.

וְאַתָּה תִּמְשָׁל בּוֹ. בְּיָדְךָ לְהִתְקוֹמֵם עָלָיו בְּצֶלֶם אֱלֹהִים, כְּאָמְרָם (סוכה נב:) וְאִלְמְלֵא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עוֹזְרוֹ אֵינוֹ יָכוֹל לוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים לז:לג) "ה' לֹא יַעַזְבֶנּוּ בְיָדוֹ".

פסוק ח

וַיֹּאמֶר קַיִן אֶל הֶבֶל אָחִיו. כִּי **חָרָה** לוֹ **וְנָפְלוּ** פָּנָיו בִּגְלַל אָחִיו.

וַיְהִי בִּהְיוֹתָם בַּשָּׂדֶה. שֶׁלֹּא בִּפְנֵי אֲבִיהֶם וְאִמָּם.

וַיָּקָם קַיִן. בְּלִי מְרִיבָה קוֹדֶמֶת אָז, כְּמוֹ "וְאָרַב לוֹ וְקָם עָלָיו" (דברים יט:יא).

פסוק ט

אֵי הֶבֶל אָחִיךָ. בְּאֵיזֶה מָקוֹם קְבַרְתָּ אוֹתוֹ? וְזֶה אָמַר לְמַעַן יָשׁוּב, כִּי לֹא יַחְפֹּץ בְּמוֹת הַמֵּת.

לֹא יָדַעְתִּי. חָשַׁב שֶׁהָיְתָה הַשְּׁאֵלָה מַה הָיָה לוֹ, מִפְּנֵי שֶׁלֹּא דָּרַשׁ ה' לְהַשִּׂיג נְבוּאָה אוֹ רָצוֹן כְּמוֹ קוֹדֶם לָכֵן, שֶׁחָשַׁב קַיִן שֶׁלֹּא יֵדַע הָאֵל יִתְבָּרֵךְ בַּפְּרָטִים זוֹלָתִי בַּדְּבֵקִים בּוֹ:

פסוק יא

אָרוּר אָתָּה מִן הָאֲדָמָה. מְקֻלָּל וּמְחֻסָּר מִטּוֹבַת הָאֲדָמָה:

אֲשֶׁר פָּצְתָה אֶת פִּיהָ. שֶׁנִּשְׁתַּמַּשְׁתָּ בָּהּ לְכַסּוֹת הֲרִיגַת אָחִיךָ, וּכְנֶגֶד זֶה לֹא תִּשְׁתַּמֵּשׁ בָּהּ עוֹד כְּמוֹ שֶׁנִּשְׁתַּמַּשְׁתָּ קוֹדֶם לָכֵן לְצָרְכֵי חַיֶּיךָ. וְלֹא הֻצְרַךְ לְפָרֵשׁ עֹנֶשׁ הָרוֹצֵחַ, כִּי הַדִּין מְבוֹאָר בַּטֶּבַע עַל כָּל מַזִּיק שֶׁ"כַּאֲשֶׁר עָשָׂה כֵּן יֵעָשֶׂה לוֹ" (ויקרא כד:יט).

פסוק יג

גָּדוֹל עֲוֹנִי מִנְּשׂוֹא. אַחַר שֶׁרָאָה שֶׁהָאֵל יִתְבָּרֵךְ מַשְׁגִּיחַ בַּפְּרָטִים בְּהֶחְלֵט, חָשַׁב שֶׁיֵּדַע בְּלִי סָפֵק שֶׁאֵינוֹ שָׁב מֵחֶטְאוֹ בִּהְיוֹתוֹ מִתְחָרֵט אֶלָּא מִפְּנֵי הָעֹנֶשׁ, וְזֶה אַחַר הַהֶפְצֵר שֶׁהֵעִיד בּוֹ

הָאֵל יִתְבָּרַךְ לְשׁוּב בִּתְשׁוּבָה וְהוּא מָרָה, וּבָזֶה אָמַר שֶׁלֹּא הָיְתָה לְחֶטְאוֹ תִּקָּוֹת תְּשׁוּבָה מְכַפֶּרֶת וּמְגִנָּה עַל הָעֹנֶשׁ שֶׁנֶּעֱנַשׁ עַתָּה, כְּעִנְיַן שָׁאוּל בִּדְבַר עֲמָלֵק בְּאָמְרוֹ לִשְׁמוּאֵל "חָטָאתִי" (שמואל א טו:כד) אַחַר הַהֶפְצֵר וְהַהִתְעָרוּת שֶׁהֵעִירָהוּ שְׁמוּאֵל לָשׁוּב מֵחֶטְאָתוֹ, וְשֶׁנֶּעֱנַשׁ כָּאָמוּר "וַיִּמְאָסְךָ מִמֶּלֶךְ" (שמואל א טו:כג).

פסוק יד

וְהָיָה כָּל מוֹצְאִי יַהַרְגֵנִי. וְיִהְיֶה הָעֹנֶשׁ גָּדוֹל מְאֹד מִמַּה שֶּׁגָּזַרְתָּ:

פסוק טו

כָּל הוֹרֵג קַיִן שִׁבְעָתַיִם יֻקָּם. אֲנִי אוֹמֵר לְכָל מִי שֶׁהוּא מוּכָן לַהֲרֹג קַיִן, שֶׁאֲנִי גּוֹזֵר שֶׁתִּהְיֶה הַנְּקָמָה עַל חֶטְאוֹ שִׁבְעָה פְּעָמִים פַּעֲמַיִם, כִּי הַמּוּכָן לַהֲרֹג יִקָּרֵא הוֹרֵג, כְּאָמְרוֹ "וְאֶפְרִים לְהוֹצִיא אֶל הוֹרֵג בָּנָיו" (הושע ט:יג). וּמִלַּת שִׁבְעָתַיִם תּוֹרֶה שֶׁבַע פְּעָמִים שְׁתֵּי פְּעָמִים, כְּמוֹ "וְנִמְצָא יְשַׁלֵּם שִׁבְעָתָיִם" (משלי ו:לא). גָּזַר אִם כֵּן שֶׁעַל זֹאת הָרְצִיחָה שֶׁהָיְתָה דַּם אָחִיו וּמַחֲצִית הַמִּין הָאֱנוֹשִׁי אוֹ שְׁלִישִׁיתוֹ, תְּהִי הַנְּקָמָה כְּרוֹצַח שֶׁבַע פְּעָמִים כְּפוּלִים בָּזֶה הָאוֹפֶן, שֶׁיִּהְיֶה מָשֵׁךְ זְמַן שִׁשָּׁה דּוֹרוֹת נָע וָנָד שֶׁהֵם חַיִּים רָעִים כְּמוֹ הַמָּוֶת אוֹ יוֹתֵר מִמֶּנּוּ, כְּאָמְרוֹ "אַל תַּהַרְגֵם פֶּן יִשְׁכְּחוּ עַמִּי הֲנִיעֵמוֹ בְחֵילְךָ" (תהלים נט:יב), וּבְסוֹף יֵהָרֵג בַּדּוֹר הַשְּׁבִיעִי, כְּמוֹ שֶׁקָּרָה לוֹ עַל יְדֵי לֶמֶךְ כְּפִי מַה שֶּׁבָּא בַּקַּבָּלָה:

פסוק כג

שְׁמַעַן קוֹלִי נָשֵׁי לֶמֶךְ. צוֹעֵק עָלֵי יָגוֹן.

אִמְרָתִי. שֶׁאֲסַפֵּר צַעֲרִי.

הָרַגְתִּי לְפִצְעִי. חָבַלְתִּי בְּעַצְמִי מַמָּשׁ שֶׁהָיָה הֶהָרוּג אָבִי, **וְיֶלֶד לְחַבֻּרָתִי**, שֶׁהָיְתָה הַחַבּוּרָה בְּעַצְמִי מַמָּשׁ בְּמַה שֶׁהָיָה הֶהָרוּג בְּנִי.

פסוק כד

וְלֶמֶךְ שִׁבְעִים וְשִׁבְעָה. שֶׁיִּהְיֶה הַצַּעַר שֶׁאֶצְטַעֵר עַל זֶה כָּל יְמֵי הַרְבֵּה יוֹתֵר מִן הַצַּעַר שֶׁהִצְטַעֵר קַיִן עַל הֱיוֹתוֹ נָע וָנָד, וְזֶה כִּי הִצְטַעֵר לֶמֶךְ כָּל יָמָיו שֶׁהָרַג אֶת קַיִן זֵקֵנוֹ וְתוּבַל קַיִן בְּנוֹ כְּפִי מַה שֶּׁבָּא בַּקַּבָּלָה.

פסוק כו

אָז הוּחַל לִקְרֹא בְּשֵׁם ה'. אָז הִתְחִילוּ צַדִּיקֵי הַדּוֹר לְדָרוֹשׁ לָרַבִּים אֶת שֵׁם ה', כְּעִנְיַן "וַיִּקְרָא שָׁם בְּשֵׁם ה' אֵל עוֹלָם" (בראשית כא:לג), כִּי הֻצְרְכוּ לְסִתּוֹר דֵּעוֹת עוֹבְדֵי כּוֹכָבִים וְגִלּוּלִים שֶׁהִתְחִילוּ אָז כִּדְבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה.

פרק ה

פסוק א

זֶה סֵפֶר תּוֹלְדוֹת אָדָם. זֶה סִפּוּר תּוֹלְדוֹת וְקוֹרוֹת הַמִּין הָאֱנוֹשִׁי:

בִּדְמוּת אֱלֹהִים עָשָׂה אוֹתוֹ. בַּעַל בְּחִירָה, לְפִיכָךְ כְּשֶׁהִכְעִיסוּ דּוֹרוֹתָיו לִפְנֵי הָאֵל יִתְבָּרַךְ נֶעֶנְשׁוּ.

פסוק ג

וַיּוֹלֶד בִּדְמוּתוֹ כְּצַלְמוֹ. שֶׁהָיָה צַדִּיק מִן הָרִאשׁוֹנִים, כִּי גַּם הֶבֶל לֹא הִקְרִיב עַד שֶׁקִּדְמוֹ קַיִן.

פסוק כב

וַיִּתְהַלֵּךְ חֲנוֹךְ אֶת הָאֱלֹהִים. הִתְהַלֵּךְ בְּדַרְכָיו לְהֵיטִיב לְזוּלָתוֹ בְּצָדָקָה וְתוֹכָחַת.

פסוק כט

זֶה יְנַחֲמֵנוּ. הִתְפַּלֵּל שֶׁזֶּה יְנַחֲמֵנוּ בְּהַמְצִיאוֹ מְנוּחָה מִמַּעֲשֵׂיהֶם, כִּי מִלַּת נֹחַ תּוֹרֶה מְנוּחָה, כְּמוֹ "וְנוֹחַ מֵאוֹיְבֵיהֶם" (אסתר ט:טז).

פרק ו

פסוק ג

לֹא יָדוֹן רוּחִי בָאָדָם לְעוֹלָם בְּשַׁגַּם הוּא בָשָׂר. אֵינוֹ רָאוּי שֶׁלְּעוֹלָם יִהְיֶה מָדוֹן לְפָנַי וּפִתְחוֹן פֶּה לַחֲלוֹק וְלוֹמַר, שֶׁאַף עַל פִּי שֶׁהָאָדָם רָאוּי לְעוֹנֶשׁ רַב בְּמֶרְיוֹ בִּשְׁבִיל הֱיוֹתוֹ בְּצֶלֶם וּבִדְמוּת, מִכָּל מָקוֹם רָאוּי גַּם כֵּן לְרַחֵם עָלָיו בִּשְׁבִיל שֶׁגַּם כֵּן הוּא בָּשָׂר מַשִּׁיא לַחֲטוֹא, לֹא צֶלֶם וּדְמוּת בִּלְבָד:

וְהָיוּ יָמָיו. יִהְיֶה לוֹ זְמַן לִתְשׁוּבָה:

מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה. שֶׁבֵּין כָּךְ הָיָה נֹחַ עוֹשֶׂה הַתֵּבָה וּמוֹכִיחַ אוֹתָם וּמַתְרֶה בָּם, כִּדְבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין קח:).

פסוק ד

הַנְּפִילִים הָיוּ בָאָרֶץ בַּיָּמִים הָהֵם. שֶׁקִּבֵּץ לָהֶם הָאֵל יִתְבָּרַךְ הַזְּמַן לִתְשׁוּבָה, וְגַם אַחֲרֵי כֵן שֶׁלֹּא שָׁבוּ כְּלָל.

פסוק ה

כִּי רַבָּה רָעַת הָאָדָם. לְשֶׁעְבַּר.

וְכָל יֵצֶר מַחְשְׁבוֹת לִבּוֹ. לָעֲתִיד שֶׁלֹּא הָיוּ שׁוֹמְעִים לַמּוֹכִיחַ וְאֵין לְקַוּוֹת שֶׁיָּשׁוּבוּ:

פסוק ו
וַיִּתְעַצֵּב אֶל לִבּוֹ. כִּי לֹא יַחְפֹּץ בְּמוֹת הַמֵּת, וְהַהֵפֶךְ "יִשְׂמַח ה' בְּמַעֲשָׂיו" (תהלים קד:לא).

פסוק ח
וְנֹחַ מָצָא חֵן. לְהַצִּיל גַּם בָּנָיו וּבְנוֹתָיו לֹא מִפְּנֵי שֶׁהָיָה רָאוּי לְכָךְ, אֲבָל עַל צַד חֲנִינָה זְכָהוּ הָאֵל יִתְבָּרַךְ לָזֶה, כְּאָמְרוֹ: "וּשְׁלֹשֶׁת הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה בְּתוֹכָהּ נֹחַ דָּנִיֵּאל וְאִיּוֹב חַי ה' אִם בָּנִים וְאִם בָּנוֹת יַצִּילוּ הֵמָּה לְבַדָּם יִנָּצֵלוּ" (יחזקאל יד:יד). וְזֶה כִּי לֹא לִמְּדוּ אֶת דּוֹרָם לָדַעַת אֶת ה' כְּאַבְרָהָם מֹשֶׁה וּשְׁמוּאֵל וְזוּלָתָם, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה: "עֵילָם וְהֵם דָּנִיֵּאל וַחֲבֵרָיו זָכְתָה לִלְמוֹד וְלֹא זָכְתָה לְלַמֵּד" (פסחים פז:). וְכֵן נֹחַ, אַף עַל פִּי שֶׁהוֹכִיחַ עַל הַמַּעֲשִׂים הַמְקֻלְקָלִים עִנְיַן הַמַּדִּינוֹת, לֹא הוֹרָה אוֹתָם לָדַעַת הָאֵל יִתְבָּרַךְ וְלָלֶכֶת בִּדְרָכָיו, אַף עַל פִּי שֶׁהוּא הָיָה צַדִּיק תָּמִים בָּעִיּוּן וּבַמַּעֲשֶׂה. כִּי אָמְנָם צַדִּיק הַמַּשְׂלִים עַצְמוֹ בִּלְבַד הוּא רָאוּי שֶׁיִּמָּלֵט עַצְמוֹ בִּלְבַד, אֲבָל הַמַּשְׂלִים גַּם אֶת זוּלָתוֹ הוּא רָאוּי שֶׁיִּמָּלֵט גַּם אֶת זוּלָתוֹ, כִּי בָּזֶה יֵשׁ תִּקָּוָה שֶׁיֵּחָזְרֵם בִּתְשׁוּבָה, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות יט.): "אִם רָאִיתָ תַּלְמִיד חָכָם שֶׁפָּרַח בַּיּוֹם אַל תְּהַרְהֵר אַחֲרָיו בַּלַּיְלָה, שֶׁוַּדַּאי עָשָׂה תְּשׁוּבָה". חסלת פרשת בראשית.

פסוק ט
אֵלֶּה תּוֹלְדוֹת נֹחַ. עִנְיָנָיו וְיַלְדֵי יָמָיו.
צַדִּיק. בְּמַעֲשֶׂה.
תָּמִים. בַּמַּשְׂכֻּלוֹת.
בְּדוֹרֹתָיו. כְּפִי דּוֹרוֹתָיו, וְהֵם הָיוּ קְצָת דּוֹרוֹ שֶׁל מְתוּשֶׁלַח וְשֶׁל לֶמֶךְ וְשֶׁלּוֹ, וְהַדּוֹרוֹת שֶׁהוֹלִידוּ בְּנֵי דּוֹרוֹ בְּאַרְבַּע מֵאוֹת וְעֶשְׂרִים שָׁנָה:
אֶת הָאֱלֹהִים הִתְהַלָּךְ נֹחַ. הָלַךְ בִּדְרָכָיו לְהֵיטִיב לְזוּלָתוֹ, וְהוֹכִיחַ בְּנֵי דּוֹרוֹ כְּדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה. וְכֵן כָּתַב עָלָיו בְּרוּחַ הַקֹּדֶשׁ:

פסוק י
וַיּוֹלֶד נֹחַ. מֵאָז שֶׁהִתְחִיל לְהוֹכִיחַ בְּנֵי דּוֹרוֹ זָכָה לְבָנִים.

פסוק יב
וְהִנֵּה נִשְׁחָתָה. מֵעַצְמָהּ, כִּי בְּזוּלַת עִנְּשׁ הָיְתָה בְּדֶרֶךְ הַשִּׁחָתָה בְּהַשְׁחָתַת דַּרְכָּם הַמְקֻלְקֶלֶת הַתּוֹלָדָה וּבַגָּזֵל הַמְקֻלְקָל הַמַּדִּינוֹת, כְּעִנְיַן "וְטַחֲנִי קָמַח" (ישעיהו מז:ב).

פסוק יג
קֵץ כָּל בָּשָׂר. שֶׁקִּצַּבְתִּי לָהֶם זְמַן מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה.
בָּא לְפָנַי. שֶׁקִּבַּעְתִּי לָהֶם לִתְשׁוּבָה.

כִּי מָלְאָה הָאָרֶץ חָמָס מִפְּנֵיהֶם. שֶׁכֻּלָּם גּוֹזְלִים זֶה אֶת זֶה. הַבְּעָלִים גּוֹזְלִים אֶת הָאָרִיס בְּכֹחַ, וְהָאָרִיס גּוֹזֵל אֶת הַבְּעָלִים בְּמִרְמָה, בְּאֹפֶן שֶׁהָאָרֶץ נוֹתֶנֶת כָּל פֵּרוֹתֶיהָ לַגַּזְלָנִים:

וְהִנְנִי מַשְׁחִיתָם אֶת הָאָרֶץ. אַשְׁחִיתֵם יַחְדָּיו עִם הָאָרֶץ, שֶׁאַשְׁחִית מֻזָּג הָאָרֶץ וְהָאֲוִיר בִּנְטִיַּת גַּלְגַּל חַמָּה שֶׁהִטָּה מִמַּשָּׁוֶה הַיּוֹם מִן הַמַּבּוּל וְאֵילָךְ, כְּמוֹ שֶׁפֵּרֵשׁ הוּא יִתְבָּרַךְ בְּמַעֲנֵהוּ לְאִיּוֹב (איוב לח:ד-טו), וְלָכֵן נִמְעֲטוּ שְׁנֵי חַיֵּי הַמִּין הָאֱנוֹשִׁי תֵּכֶף אַחַר הַמַּבּוּל, כִּי לֹא הָיוּ עוֹד הַמְּזָגִים וְהַפְּרוֹת עַל שְׁלֵמוּתָם הָרִאשׁוֹן. וְלָזֶה הוּתַר לַמִּין הָאֱנוֹשִׁי אָכִילַת בַּעֲלֵי חַיִּים אַחַר הַמַּבּוּל:

פסוק יד

עֲשֵׂה לְךָ תֵּבַת. בַּזְּמַן הַקָּצוּב לָהֶם לְמַעַן יִרְאוּ וְיָשׁוּבוּ:

פסוק טז

בְּצֹהַר תַּשִּׂים. בְּצַד רָחְבָהּ, כִּי הוּא יִקָּרֵא צַד, וּפְאַת הָאָרֹךְ יִקָּרֵא צֶלַע.

תַּחְתִּים. הַמּוּרָגָלִים בָּאֳנִיּוֹת.

שְׁנִיִּים וּשְׁלִישִׁים. דּוֹמִים לַתַּחְתִּיִּים הַמָּרְגָּלִים:

פסוק יז

וַאֲנִי הִנְנִי מֵבִיא אֶת הַמַּבּוּל. אַתָּה תַּשְׁלִים הַתֵּיבָה וַאֲנִי תֵּכֶף אָבִיא אֶת הַמַּבּוּל, וְהוּא לְשׁוֹן מַפָּלָה וְהֶפְסֵד כְּעִנְיַן "כָּל נְבֵלָה" (דברים יד:כא). אָמַר אֲנִי אָבִיא אֶת הַמַּפָּלָה וְהַהֶפְסֵד שֶׁאָמַרְתִּי בְּאָמְרִי **וְהִנְנִי מַשְׁחִיתָם אֶת הָאָרֶץ**:

פסוק יח

וַהֲקִמֹתִי אֶת בְּרִיתִי. אַחַר הַמַּבּוּל.

פסוק כא

וְאַתָּה. עַתָּה קַח מִכָּל מַאֲכָל, מַאֲכָלִים שׁוֹנִים לְמִינִים שׁוֹנִים.

פרק ז

פסוק א

כִּי אוֹתְךָ רָאִיתִי צַדִּיק. לֹא בֵּיתְךָ, לְפִיכָךְ **אַתָּה וְכָל בֵּיתֶךָ**, כִּי בִּשְׁבִילְךָ בִּלְבַד אֲמַלְּטֵם:

פסוק ב

הַטְּהוֹרָה. שֶׁהָיוּ אָז כֻּלָּם כְּשֵׁרִים לְהַקְרָבָה, כְּמוֹ שֶׁהִזְכִּירוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, וּכְמוֹ כֵן בְּסֹגֶלֶת מְזוֹנָהּ עַל הַפֶּה "וְנִטְמֵתֶם בָּם".

פסוק יח

וַתֵּלֶךְ הַתֵּיבָה. בְּדִחְיַת הַתִּגְבּוֹרֶת הַבָּאָה מִלְּמַטָּה.

פסוק כג

וַיִּמַח אֶת כָּל הַיְקוּם. שֶׁל בַּעֲלֵי חַיִּים, לֹא עֲשָׂבִים וּצְמָחִים, כְּמוֹ שֶׁבֵּאֵר בְּאָמְרוֹ **מֵאָדָם וְעַד בְּהֵמָה עַד רֶמֶשׂ וְעַד עוֹף הַשָּׁמָיִם**:

וַיִּמָּחוּ מִן הָאָרֶץ. שֵׁם וּשְׁאָר וְנִין וְנֶכֶד.

פסוק כד

וַיִּגְבְּרוּ כו' חֲמִשִּׁים וּמְאַת יוֹם. מִיּוֹם הַתְּחָלַת הַגֶּשֶׁם גָּבְרוּ עַד תֹּם חֲמִשִּׁים וּמְאַת יוֹם. מִתְּחִלַּת הַגֶּשֶׁם שֶׁהָיָה בְּשִׁבְעָה עָשָׂר לַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי וְשָׁלְמוּ בְּשִׁבְעָה עָשָׂר לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי שֶׁהָיוּ הַמֵּאָה וַחֲמִשִּׁים יוֹם חֲמִשָּׁה חֳדָשִׁים שְׁלֵמִים, וְאָז נָחָה הַתֵּבָה שֶׁלֹּא הָיָה שׁוּם תִּגְבֹּרֶת דּוֹחֶה. כִּי אָמְנָם מִיּוֹם הַתְּחָלַת הַגֶּשֶׁם הִתְחִיל הַתִּגְבֹּרֶת מִלְמַטָּה, כְּאָמְרוֹ **נִבְקְעוּ כָּל מַעְיְנוֹת תְּהוֹם רַבָּה**. אָמְנָם לֹא הִתְחִילָה הַתֵּבָה לְלֶכֶת עַל פְּנֵי הַמַּיִם עַד שֶׁהָיוּ הַמַּיִם כָּל כָּךְ גְּבוֹהִים שֶׁהַתֵּבָה רָמָה מֵעַל הָאָרֶץ, וְכַאֲשֶׁר שָׁלְמוּ יְמֵי הַגֶּשֶׁם הָיָה תִּגְבֹּרֶת מִלְמַטָּה בִּלְבַד נִמְשָׁךְ עַד מְלֹאת מֵאָה וַחֲמִשִּׁים יוֹם, וְאָז בְּנוּחַ הַתִּגְבֹּרֶת הַדּוֹחֶה אֶת הַתֵּבָה נָחָה הַתֵּבָה.

פרק ח

פסוק ז

וַיְשַׁלַּח אֶת הָעוֹרֵב. לִרְאוֹת אִם יָבֵשׁ הָאֲוִיר אַחַר שֶׁנִּרְאוּ רָאשֵׁי הֶהָרִים, בְּאֹפֶן שֶׁיּוּכַל הָעוֹרֵב לְסָבְלוֹ.

וַיֵּצֵא יָצוֹא וָשׁוֹב. שֶׁלֹּא יָכוֹל לְסָבְלוֹ:

פסוק ח

וַיְשַׁלַּח אֶת הַיּוֹנָה. כָּל מִין הַיּוֹנָה שֶׁהָיוּ שִׁבְעָה שִׁבְעָה.

לִרְאוֹת הֲקַלּוּ. שֶׁאִם הֵקִלּוּ תִּקַּנֵּן בֶּהָרִים וּבַמִּגְדָּלִים כְּמַנְהָגָהּ.

פסוק ט

כִּי מַיִם עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ. גַּם בְּרָאשֵׁי הֶהָרִים הַנִּרְאִים הָיָה לַחוּת רַב, בְּאֹפֶן שֶׁגַּם שָׁם **לֹא מָצְאָה מָנוֹחַ לְכַף רַגְלָהּ**.

פסוק יג

וַיָּסַר נֹחַ אֶת מִכְסֵה הַתֵּבָה. חָשַׁב שֶׁכְּבָר יָבֵשׁ לַחוּת הָאֲוִיר הַמּוֹתְרֵיי:

וְהִנֵּה חָרְבוּ פְּנֵי הָאֲדָמָה. אֲבָל לֹא יָבְשׁוּ בְּאֹפֶן שֶׁיּוּכַל לָצֵאת.

פסוק כא

אֶת רֵיחַ הַנִּיחֹחַ. שֶׁהָיָה אָז רָאוּי לְהַקְרָבָה.

וַיֹּאמֶר ה' אֶל לִבּוֹ. שֶׁלֹּא גִּלָּה לְנֹחַ וּלְבָנָיו עַד שֶׁקִּבְּלוּ מִצְוֹתָיו וְהֻקִּים בְּרִית.

כִּי יֵצֶר לֵב הָאָדָם רַע. כִּי בִּהְיוֹת הַמְּזֻגִים מִכָּאן וָאֵילָךְ פְּחוּתִים מֵאֲשֶׁר הָיוּ קֹדֶם הַמַּבּוּל, לֹא יֵאִיר בָּהֶם הַכֹּחַ הַשִּׂכְלִי מִנְּעוּרֵיהֶם כְּבָרִאשׁוֹנָה, בְּאֹפֶן שֶׁיִּתְקוֹמֵם לַמִּתְאַוֶּה הַמִּתְגַּבֵּר עָלָיו **מִנְּעוּרָיו**.

פסוק כב

עוֹד כָּל יְמֵי הָאָרֶץ זֶרַע וְקָצִיר וְקֹר וָחֹם וְקַיִץ וָחֹרֶף וְיוֹם וָלָיְלָה לֹא יִשְׁבֹּתוּ. לֹא יִשְׁבּוֹתוּ מִלְּהַתְמִיד עַל אוֹתוֹ הָאֹפֶן בִּלְתִּי טִבְעִי שֶׁהִגְבַּלְתִּי לָהֶם אַחַר הַמַּבּוּל. וְזֶה שֶׁיֵּלֵךְ הַשֶּׁמֶשׁ עַל גַּלְגַּל נוֹטֶה מִקַּו מַשָּׁוֶה הַיּוֹם, וּבִנְטִיָּתוֹ תִּהְיֶה סִבַּת הִשְׁתַּנּוּת כָּל אֵלֶּה הַזְּמַנִּים, כִּי קֹדֶם הַמַּבּוּל הָיָה מַהֲלַךְ הַשֶּׁמֶשׁ תָּמִיד בְּקַו מַשָּׁוֶה הַיּוֹם, וּבָזֶה הָיָה אָז תָּמִיד עֵת הָאָבִיב, וּבוֹ הָיָה תִּקּוּן כְּלָלִי לְיִסּוֹדוֹת וְלַצְּמָחִים וּלְבַעֲלֵי חַיִּים וּלְאֹרֶךְ יְמֵיהֶם. וְאָמַר שֶׁיִּהְיֶה זֶה כָּל יְמֵי הָאָרֶץ עַד אֲשֶׁר יְתַקֵּן הָאֵל יִתְבָּרַךְ אֶת הַקִּלְקוּל שֶׁנַּעֲשָׂה בָּהּ בַּמַּבּוּל, כְּאָמְרוֹ (ישעיהו סו:כב) "הָאָרֶץ הַחֲדָשָׁה אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה", כִּי אָז יָשִׁיב מַהֲלַךְ הַשֶּׁמֶשׁ אֶל קַו מַשָּׁוֶה הַיּוֹם כְּמֵאָז, וְיִהְיֶה תִּקּוּן כְּלָלִי לְיִסּוֹדוֹת וְלַצְּמָחִים וּלְבַעֲלֵי חַיִּים וּלְאֹרֶךְ יְמֵיהֶם כְּמוֹ שֶׁהָיָה קֹדֶם הַמַּבּוּל, כְּאָמְרוֹ "כִּי הַנַּעַר בֶּן מֵאָה שָׁנָה יָמוּת וְהַחוֹטֵא בֶּן מֵאָה שָׁנָה יְקֻלָּל", וְזֶה רָצָה בְּאָמְרוֹ (תהלים סה:ט) "מוֹצָאֵי בֹקֶר וָעֶרֶב תַּרְנִין".

פרק ט

פסוק ד

אַךְ בָּשָׂר בְּנַפְשׁוֹ. אַךְ בָּשָׂר שֶׁל חַי בְּעוֹדוֹ עִם נַפְשׁוֹ שֶׁהוּא חַי:

דָּמוֹ. וְגַם כֵּן דָּמוֹ שֶׁפֵּרַשׁ בְּעוֹדוֹ חַי:

לֹא תֹאכֵלוּ. אֲבָל פֵּרַשׁ מִן הַמֵּת הָיָה מֻתָּר לִבְנֵי נֹחַ.

פסוק ה

וְאַךְ אֶת דִּמְכֶם לְנַפְשֹׁתֵיכֶם אֶדְרֹשׁ. אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא אֶדְרֹשׁ דַּם שְׁאָר בַּעֲלֵי חַיִּים מִיֶּדְכֶם, מִכָּל מָקוֹם אֶדְרֹשׁ אֶת דִּמְכֶם בִּשְׁבִיל נַפְשׁוֹתֵיכֶם שֶׁהֵן חֲשׁוּבוֹת אֶצְלִי יוֹתֵר מִנַּפְשׁוֹת כָּל שְׁאָר בַּעֲלֵי חַיִּים. וְזֹאת הַדְּרִישָׁה תִּהְיֶה עַל אוֹפַנִּים מִתְחַלְּפִים, שֶׁאִם יִזְכֶּה הָאָדָם הִנֵּה אָז "מִיַּד כָּל חַיָּה אֶדְרְשֶׁנּוּ וּמִיַּד הָאָדָם" לְהַצִּילוֹ.

מִיַּד אִישׁ אָחִיו אֶדְרֹשׁ אֶת נֶפֶשׁ הָאָדָם. אִם לֹא יִזְכֶּה לָזֶה שֶׁאַצִּילֵהוּ, וְיַהַרְגֵהוּ אִישׁ אָחִיו, אֶדְרֹשׁ אֶת נֶפֶשׁ הַהָרוּג מִיַּד אָחִיו הַהוֹרְגוֹ לְהִפָּרַע מִמֶּנּוּ, אֲבָל לֹא מִיַּד הַחַיָּה.

פסוק ו

בָּאָדָם דָּמוֹ יִשָּׁפֵךְ. בְּבֵית דִּין שֶׁל מַטָּה:

כִּי בְּצֶלֶם אֱלֹהִים. וְטַעַם הֱיוֹת דַּם הָאָדָם נִדְרָשׁ וְלֹא אֶדְרֹשׁ דַּם שְׁאָר בַּעֲלֵי חַיִּים, כִּי בְּצֶלֶם אֱלֹהִים עָשָׂה בְּצֶלֶם הָעֲצָמִים הַנִּבְדָּלִים הַנִּקְרָאִים "אֱלֹהִים" (שמות כב:ח), עָשָׂה אֵיזֶה מֵהֶם אֶת הָאָדָם. כִּי אָמְנָם מֵאָז שֶׁאָמַר הָאֵל יִתְבָּרַךְ "נַעֲשֶׂה אָדָם" (בראשית א:כו), נָתַן כֹּחַ בָּעֲצָמִים הַנִּבְדָּלִים אוֹ בְּאֶחָד מֵהֶם לְהַשְׁפִּיעַ כֹּחַ שִׂכְלִי עַל כָּל נוֹשֵׂא מוּכָן, וְהוּא כָּל אֶחָד מֵהַמִּין הָאֱנוֹשִׁי. וּבִהְיוֹת הָאָדָם בְּצֶלֶם אֱלֹהִים אֲשֶׁר הוּא נַפְשׁוֹ הָאֱנוֹשִׁית אֲשֶׁר בָּהּ הוּא חַי מַשְׂכִּיל, רָאוּי שֶׁיִּהְיֶה דָּמוֹ וְנַפְשׁוֹ הַחִיּוֹנִית הַמְשֻׁרְתִים לָזֶה הַצֶּלֶם נֶחְשָׁבִים וְנִדְרָשִׁים מִיַּד מְאַבְּדֵיהֶם יוֹתֵר מֵחַיֵּי כָּל שְׁאָר בַּעֲלֵי חַיִּים:

פסוק ז

וְאַתֶּם פְּרוּ וּרְבוּ. וְאַל תִּשְׁפְּכוּ **דַּם הָאָדָם**:

פסוק ט

וַאֲנִי הִנְנִי מֵקִים אֶת בְּרִיתִי. עַל זֶה הַתְּנַאי שֶׁלֹּא תִּשְׁפְּכוּ דָּם נָקִי אֲנִי מֵקִים אֶת בְּרִיתִי **שֶׁלֹּא לְשַׁחֵת עוֹד הָאָרֶץ**, אֲבָל בִּשְׁפִיכַת דָּם נָקִי תִּשָּׁחֵת הָאָרֶץ, כְּאָמְרוֹ (במדבר לה:לג) "כִּי הַדָּם הוּא יַחֲנִיף אֶת הָאָרֶץ וְלָאָרֶץ לֹא יְכֻפַּר וְגוֹ'". אֲבָל עַל כָּל שְׁאָר הָעֲבֵרוֹת יִלְקֶה הַחוֹטֵא וְלֹא תִּשָּׁחֵת הָאָרֶץ.

פסוק יא

וְלֹא יִהְיֶה עוֹד מַבּוּל לְשַׁחֵת הָאָרֶץ. לֹא יִהְיֶה שׁוּם אֹפֶן מַפְלָה וְהֶפְסֵד שֶׁיַּשְׁחִית אֶת עֶצֶם הָאָרֶץ.

פסוק יג

אֶת קַשְׁתִּי נָתַתִּי בֶּעָנָן. סִדְּרוּתִי שֶׁיִּהְיֶה בַּטֶּבַע.

וְהָיְתָה לְאוֹת בְּרִית. בִּהְיוֹת הַקֶּשֶׁת כְּפוּלָה, כִּי אָמְנָם נִלְאוּ חַכְמֵי הַמֶּחְקָר לָתֵת טַעַם לְסֶדֶר צִבְעֵי הַקֶּשֶׁת הַשֵּׁנִית אֲשֶׁר הוּא עַל הֵפֶךְ סֶדֶר צִבְעֵי הַקֶּשֶׁת הָרִאשׁוֹנָה הַמַּרְגֶּלֶת, וְהֵיא תִּהְיֶה אוֹת לְצַדִּיקֵי הַדּוֹר שֶׁדּוֹרֵם חַיָּב, כְּאָמְרָם (כתובות עז:): "כְּלוּם נִרְאֲתָה הַקֶּשֶׁת בְּיָמֶיךָ?", וְיִתְפַּלְּלוּ וְיוֹכִיחוּ וְיִלַּמְּדוּ דַּעַת אֶת הָעָם:

פסוק יד

בֶּעָנָנִי עָנָן. כִּי לֹא תֵרָאֶה הַקֶּשֶׁת בְּזוּלַת עָנָן עָכוּר עָב אַחֲרֵי הַזַּךְ וְהַלַּח.

פסוק טז

וּרְאִיתִיהָ לִזְכֹּר בְּרִית עוֹלָם. אַשְׁגִּיחַ בַּמְּסוֹבָב מִמֶּנָּה, וְהוּא תִּפְלַת הַצַּדִּיקִים וְעָמְדָם בַּפֶּרֶץ לְמַעַן אָשִׁיב חֵמָה מֵהַשְׁחִית, כְּמוֹ זוֹכֵר בְּרִית עוֹלָם.

פסוק יז

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל נֹחַ זֹאת אוֹת הַבְּרִית. זֹאת הַקֶּשֶׁת הַשְּׁנִיָּה הִיא אוֹת הַבְּרִית, וְעָלֶיךָ וְעַל כַּיּוֹצֵא בְּךָ מוּטָל לְהִתְעוֹרֵר בְּהַרְאוֹתָהּ וּלְהָעִיר בְּנֵי הַדּוֹר לָשׁוּב, לְהַשְׂכִּיל לְהֵיטִיב:

פסוק יח

וְחָם הוּא אֲבִי כְנָעַן. דּוֹמֶה בִּדְרָכָיו לִכְנַעַן הַמְפֻרְסָם לְרַע, בְּאֹפֶן שֶׁהָיָה אָב לִכְנַעַן בֶּאֱמֶת גַּם בַּהֲדָמוֹת, כְּעִנְיַן "אָבִיךְ הָאֱמוֹרִי" (יחזקאל טז:ג).

פסוק יט

שְׁלֹשָׁה אֵלֶּה בְּנֵי נֹחַ. וְעִם הֱיוֹת בְּתוֹכָם הָרָשָׁע, הִנֵּה בַּעֲבוּר הֱיוֹתָם בְּנֵי נֹחַ בָּרוּךְ הָאֵל יִתְבָּרַךְ אֶת כֻּלָּם בְּאָמְרוֹ **פְּרוּ וּרְבוּ וּמִלְאוּ אֶת הָאָרֶץ**, וְלָכֵן **וּמֵאֵלֶּה נָפְצָה כָל הָאָרֶץ**:

פסוק כ

וַיָּחֶל נֹחַ. הִתְחִיל בְּפֹעַל בִּלְתִּי נָאוֹת, וְלָכֵן נִמְשְׁכוּ מִזֶּה מַעֲשִׂים אֲשֶׁר לֹא יֵעָשׂוּ, כִּי אָמְנָם מִעֵט מִן הַקִּלְקוּל בַּהַתְחָלָה יִסַּבֵּב הַרְבֵּה מִמֶּנּוּ בַּסּוֹף, כְּמוֹ שֶׁיִּקָּרֶה בַּחָכְמוֹת מֵהַטָּעוּת בַּהַתְחָלָה. וְזֶה בְּעַצְמוֹ הוֹרָה בְּאָמְרוֹ "וַיָּחֶל הָעָם לִזְנוֹת" (במדבר כה:א).

פסוק כב

וַיַּרְא חָם אֲבִי כְנַעַן אֵת עֶרְוַת אָבִיו. רָאָה בְּזִיּוֹן שֶׁעָשָׂה לוֹ כְּנַעַן בְּנוֹ וְהוּא הַסְּרוּס (סנהדרין ע.), כְּדִבְרֵי קְצָתָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה. וְכָתַב בְּרוּסִי הַכַּלְדָּיִי (בראשית ו:ט) שֶׁסֵּרְסוֹ עַל יְדֵי כְּשׁוּף. וְהוּא בְּרִשְׁעוֹ רָאָה וְלֹא מִחָה. כִּי אָמְנָם הַקָּלוֹן יִקָּרֵא עֶרְוָה, כְּאָמְרוֹ "וְעֶרְוַת מַלְכָּא לָא אֲרִיךְ לָנָא לְמֶחֱזֵי" (עזרא ד:יד), וְכֵן "עֶרְוַת דָּבָר" יֵאָמֵר עַל דָּבָר מְגֻנֶּה (דברים כג:טו). **וַיַּגֶּד לִשְׁנֵי אֶחָיו בַּחוּץ.** שֶׁשָּׂמַח עַל פְּעֻלַּת בְּנוֹ:

פסוק כג

וּפְנֵיהֶם אֲחֹרַנִּית. גַּם בִּפְעֻלַּת הַכִּסּוּי שֶׁהָיָה קָצַת הֶכְרֵחַ לִפְנוֹת אֵלָיו, לֹא פָּנוּ, שֶׁלֹּא לִרְאוֹת, וְיִהְיֶה נוֹסָף עֲלֵיהֶם עִצָּבוֹן:

פסוק כד

בְּנוֹ הַקָּטָן. בְּנֵי בָנִים הֵרֵי הֵם כְּבָנִים, וּכְנַעַן הָיָה הַקָּטָן שֶׁבִּבְנֵי חָם, וְאוּלַי הַקָּטָן שֶׁבִּבְנֵי בָנִים שֶׁל נֹחַ אָז, וְעִם זֶה הָיָה בִּדְרָכָיו קָטָן בַּגּוֹיִם, בָּזוּי מְאֹד.

פסוק כה

עֶבֶד עֲבָדִים יִהְיֶה לְאֶחָיו. כִּי הֱיוֹתוֹ עֶבֶד לְאֶחָיו הָיָה רָאוּי לוֹ בַּטֶּבַע, כִּיוָן שֶׁהָיָה קָטָן בְּמַעֲלָה וּבָזוּי מִכֻּלָּם, כְּאָמְרוֹ "וְעֶבֶד אֱוִיל לַחֲכַם לֵב" (משלי יא:כט). לָכֵן בְּחָטְאוֹ הוֹסִיף שֶׁיִּהְיֶה עֶבֶד עֲבָדִים.

פסוק כו
וְיהִי כְּנַעַן. זַרְעוֹ.
עֶבֶד לָמוֹ. לֵאלֹהֵי שֵׁם וּלְזֶרַע שֵׁם, כְּאָמְרוֹ "וַיִּהְיוּ חוֹטְבֵי עֵצִים וְשׁוֹאֲבֵי מַיִם לָעֵדָה וּלְמִזְבַּח ה'" (יהושע ט:כז).

פסוק כז
בְּאָהֳלֵי שֵׁם. בָּתֵּי מִדְרָשׁוֹת בַּלְעֲדֵי בֵּית הַבְּחִירָה.
עֶבֶד לָמוֹ. שֶׁנִּית, לְשֵׁם וּלְיֶפֶת גַּם שֶׁלֹּא בִּימֵי הַמִּקְדָּשׁ.

פסוק כט
וַיָּמֹת. קוֹדֶם עִנְיַן הַסִּפּוּר הַמְכָוָן, וְהוּא הִתְעוֹרְרוּת אַבְרָהָם לִקְרֹא בְּשֵׁם ה':

פרק י

פסוק ו
וּפוּט וּכְנָעַן. לֹא הִזְכִּיר בְּנֵי פוּט כִּי הָיוּ כָּל בָּנָיו לְגוֹי אֶחָד נִקְרָא עַל שְׁמוֹ, כְּאָמְרוֹ (יחזקאל לח:ה) "פָּרַס כּוּשׁ וּפוּט אִתָּם":

פסוק ז
וּבְנֵי כוּשׁ סְבָא וַחֲוִילָה. שֶׁהָיָה כָּל אֶחָד מֵהֶם לְגוֹי, מִלְּבַד הַבָּנִים שֶׁנִּקְרְאוּ עַל שְׁמוֹ, כְּאָמְרוֹ "כּוּשׁ וּסְבָא תַּחְתֶּיךָ" (ישעיהו מג:ג).

פסוק ח
וְכוּשׁ יָלַד אֶת נִמְרוֹד. בְּתוֹךְ אוֹתָם שֶׁנִּקְרְאוּ עַל שְׁמוֹ, יָלַד אִישׁ פְּרָטִי מְפֻרְסָם לִגְבוּר.

פסוק ט
לִפְנֵי ה'. גִּבּוֹר מְאֹד כְּעִנְיַן "עִיר גְּדוֹלָה לֵאלֹהִים" (יונה ג:ג).
עַל כֵּן יֵאָמַר כְּנִמְרֹד גִּבּוֹר צַיִד. וּלְשֶׁמַע גְּבוּרָתוֹ מָלַךְ בַּגּוֹיִם כְּאָמְרוֹ:

פסוק י
וַתְּהִי רֵאשִׁית מַמְלַכְתּוֹ בָּבֶל. וְזֶה לְהוֹדִיעַ שֶׁבִּימֵי מַלְכוּתוֹ קָרָה, כְּשֶׁבָּאוּ הָאֻמּוֹת בְּאֶרֶץ שִׁנְעָר שֶׁנֶּעֶשְׂתָה הַמְּצֻאַת הָעִיר וְהַמִּגְדָּל, כְּדֵי שֶׁתִּתְפַּשֵּׁט מַלְכוּתוֹ עַל כָּל הַמִּין הָאֱנוֹשִׁי בְּאֶמְצָעוּת אֵל נֵכָר כְּלֹלִי לְכָל הַמִּין, אֲלָיו גּוֹיִם יִדְרֹשׁוּ, כְּעִנְיַן עֲצַת יָרָבְעָם כַּאֲשֶׁר יֵרֵא דְּרִישַׁת הַמִּקְדָּשׁ (מלכים א יב:כו).

פסוק יא
מִן הָאָרֶץ הַהִיא יָצָא אַשּׁוּר. בִּלְתִּי מַסְכִּים לְמַלְכוּת נִמְרוֹד אוֹ לַעֲצָתוֹ הַנִּבְעָרָה כִּדְבָרֵי רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה.

וַיִּבֶן אֶת נִינְוֵה. וְלָכֵן זָכָה לִבְנוֹת אֶת כָּל אֵלֶּה, כְּאָמְרוֹ "אֶל פָּנָיו יְשַׁלֵּם לוֹ" (דברים ז:י).

פסוק כא

וּלְשֵׁם יוּלַד. נוֹלַד אָדָם דּוֹמֶה לוֹ בְּמַעֲלָה וְהוּא עֵבֶר.

גַּם הוּא אֲבִי כָּל בְּנֵי עֵבֶר. אַף עַל פִּי שֶׁהַמַּחֲזִיקִים בְּדֵעוֹת מְצִיאוּת הָאֵל וְיִכָּלְתּוֹ וְהַשְׁגָּחָתוֹ נִקְרְאוּ עִבְרִים עַל שֵׁם עֵבֶר שֶׁהִשְׁתַּדֵּל לְהָבִין וּלְהוֹרוֹת זֶה, כְּאָמְרוֹ "וַיַּגֵּד לְאַבְרָם הָעִבְרִי" (בראשית יד:יג), מִכָּל מָקוֹם גַּם הוּא **שֵׁם** גַּם כֵּן הָיָה אֲבִי וּמְלַמֵּד כָּל בְּנֵי עֵבֶר, כִּי אָמְנָם הַמְּלַמֵּד וּמוֹרֶה יִקָּרֵא אָב, כְּמוֹ "אֲבִי כָּל תֹּפֵשׂ כִּנּוֹר וְעוּגָב" (בראשית ד:כא) "וּמִי אֲבִיהֶם", וְהַתַּלְמִידִים נִקְרָאוּ בָּנִים, כְּאָמְרוֹ "בְּנֵי הַנְּבִיאִים" (שמואל א י:יב).

פסוק כה

פֶּלֶג כִּי בְיָמָיו נִפְלָגָה הָאָרֶץ. הוֹדִיעַ מַעֲלַת **עֵבֶר** שֶׁכִּוֵּן בְּרוּחַ הַקֹּדֶשׁ מַה שֶּׁהָיָה עָתִיד אָז לִהְיוֹת בִּימֵי בְּנוֹ, וְקָרָא שֵׁם בְּנוֹ פֶּלֶג לְהוֹדִיעַ סִבַּת קִצּוּר שְׁנֵי חַיֵּי הָאָדָם מִפֶּלֶג וָהָלְאָה, כִּי אָמְנָם סִבַּת זֶה הָיָה חֵטְא בְּנֵי הַפְּלֹגָה וְעָנְשָׁם שֶׁקִּלְקֵל מִזְגָּם מֵהַשְׁתַּנּוּת הַפִּתְאוֹמִי מֵאֲוִיר לַאֲוִיר:

פרק יא

פסוק ב

בְּנָסְעָם מִקֶּדֶם. כְּמִנְהַג הָרוֹעִים הַנּוֹסְעִים מִמָּקוֹם לְמָקוֹם לִמְצֹא מִרְעֶה נָאוֹת:

פסוק ג

הָבָה נִלְבְּנָה לְבֵנִים. לִבְנוֹת בָּתִּים וְגִדְרוֹת צֹאן, וְזֹאת הָיְתָה עֲצַת פִּרְטֵי הֶהָמוֹן בָּזֶה, כְּאָמְרוֹ **וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ**.

פסוק ד

וַיֹּאמְרוּ הָבָה נִבְנֶה לָּנוּ עִיר. זֹאת הָיְתָה עֲצַת שָׂרֵי הַדּוֹר לְהַמְלִיךְ אֶת נִמְרוֹד עַל כָּל הַמִּין הָאֱנוֹשִׁי:

וּמִגְדָּל וְרֹאשׁוֹ בַּשָּׁמַיִם וְנַעֲשֶׂה לָּנוּ שֵׁם. נַעֲשֶׂה שֵׁם – עֲבוֹדָה זָרָה שֶׁתִּהְיֶה בַּמִּגְדָּל, וְיֵצֵא בְּכָל הַמִּין הָאֱנוֹשִׁי שֵׁם גּוֹבַהּ מְקוֹמָהּ וְגוֹדֶל עִירָהּ, בְּאוֹפָן שֶׁתֵּחָשֵׁב אֱלֹהֵי הָאֱלֹהִים אֵצֶל כָּל בְּנֵי הָאָדָם וְאֵלֶיהָ יִדְרְשׁוּ כֻלָּם. וְהַכַּוָּנָה בָּזֶה הָיְתָה שֶׁהַמֶּלֶךְ עַל אוֹתָהּ הָעִיר יִמְלוֹךְ עַל כָּל הַמִּין הָאֱנוֹשִׁי בִּהְיוֹת שָׁם דְּרִישַׁת כֻּלָּם.

פסוק ה

וַיֵּרֶד ה' לִרְאוֹת. הִנֵּה לְשׁוֹן הַיְרִידָה לִרְאוֹת יֵאָמֵר עַל הָאֵל יִתְבָּרַךְ כְּשֶׁאֵין הָעִנְיָן אָז רָאוּי לְעֹנֶשׁ, אֶלָּא מִפְּנֵי הַקִּלְקוּל הַנִּמְשָׁךְ אֵלָיו בְּסוֹף הָעִנְיָן, כְּבֶן סוֹרֵר וּמוֹרֶה שֶׁאָמְרוּ "יֵרָדָה

תּוֹרָה לְסוֹף דַּעְתּוֹ". וְכֵן הָיָה עִנְיַן סְדוֹם שֶׁכָּתוּב בּוֹ "אֵרְדָה נָּא וְאֶרְאֶה" (בראשית יח:כא), כִּי אָמְנָם לֹא הָיָה רִשְׁעָם אָז יוֹתֵר מִשְּׁאָר הָאֻמּוֹת כְּדֵי לְעָנְשָׁם בָּעוֹלָם הַזֶּה, זוּלָתִי בְּעִנְיַן הָאַכְזָרִיּוּת נֶגֶד עֲנִיֵּי עַם, שֶׁהָיָה נִמְשָׁךְ מִמֶּנּוּ קִלְקוּל גָּמוּר בַּסּוֹף, כְּאָמְרוֹ "הִנֵּה זֶה הָיָה עֲוֹן סְדֹם אֲחוֹתֵךְ יַד עָנִי וְאֶבְיוֹן לֹא הֶחֱזִיקָה" (יחזקאל טז:מט). וְכֵן הָיָה עִנְיַן יִשְׂרָאֵל בְּהַגְלוֹתָם, כְּאָמְרוֹ "אֶרְאֶה מָה אַחֲרִיתָם" (דברים לב:כ).

פסוק ו

הֵן עַם אֶחָד. כִּי אָמְנָם הַבִּטּוּל הַמֵּפֵר עֵצוֹת וּמֵנִיא מַחֲשָׁבוֹת הוּא הַמַּחֲלֹקֶת הַקּוֹרֶה בֵּינֵיהֶם, אִם לְסִבַּת הַדָּתוֹת וְאִם לְסִבַּת הַלְּשׁוֹנוֹת. וְהִנֵּה אֵלֶּה הָיוּ עַם אֶחָד בְּעִנְיַן הַדָּת, כִּי הָיוּ כֻּלָּם מַסְכִּימִים בְּדַעַת אַנְשֵׁי הַצָּא"בָה, וְעִם זֶה הָיוּ כֻּלָּם מַסְכִּימִים בַּלָּשׁוֹן.

וְזֶה הַחִלָּם לַעֲשׂוֹת. וְגַם כֵּן נִמְצָאָה לְכֻלָּם עַתָּה זֹאת הַהִתְחָלָה שֶׁעָשׂוּ בְּהַסְכָּמַת כֻּלָּם.

וְעַתָּה לֹא יִבָּצֵר מֵהֶם. אִם כֵּן אֵין מוֹנֵעַ לָהֶם מְהַשְׂלִים כַּוָּנָתָם, וְתִהְיֶה אוֹתָהּ עֲבוֹדָה זָרָה אֲשֶׁר יִבְחֲרוּ כְּלָלִית לְכָל מִין הָאָדָם, וְלֹא יִפָּנֶה אֶחָד מֵהֶם לָדַעַת אֶת הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ וּלְהָבִין כִּי יוֹצֵר הַכֹּל הוּא. וְהִפּוּךְ זֶה יִקָּרֶה כְּשֶׁתִּהְיֶה מַחֲלֹקֶת בְּעִנְיַן הָאֱלֹהִי הַנָּכְרִי, כִּי כָּל אַחַת מֵהֶנָּה תַּחְשֹׁב שֶׁיֵּשׁ אֱלֹהֵי הָאֱלֹהִים שֶׁכָּל הָאֱלֹהוּת מַסְכִּימִים לְדַעְתּוֹ וּבוֹ יִשְׁלַם סִדְרָם וְסִדֵּר הַמְּצִיאוּת, כְּאָמְרוֹ (מלאכי א:יא) "כִּי מִמִּזְרַח שֶׁמֶשׁ וְעַד מְבוֹאוֹ גָּדוֹל שְׁמִי בַּגּוֹיִם".

פסוק יא

וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת. לֹא הִזְכִּיר בְּשׁוּם אֶחָד מֵאֵלֶּה הָעֲשָׂרָה דּוֹרוֹת "וַיָּמָת" כְּמוֹ שֶׁהִזְכִּיר בְּאוֹתָם עֲשָׂרָה דוֹרוֹת שֶׁמֵּאָדָם וְעַד נֹחַ, כִּי הֵם כֻּלָּם מֵתוּ קוֹדֶם שֶׁהָיָה עִנְיַן הַסִּפּוּר הַמְכֻוָּן אָז, וְהוּא הַמַּבּוּל. אֲבָל אֵלּוּ הָיוּ כֻּלָּם חַיִּים בִּזְמַן שֶׁהִתְחִיל עִנְיַן הַסִּפּוּר הַמְכֻוָּן בָּזֶה, וְהוּא הִשְׁתַּדְּלוּת אַבְרָהָם אָבִינוּ יוֹתֵר מִכָּל צַדִּיקֵי הַדּוֹרוֹת שֶׁלְּפָנָיו לִקְרֹא בְּשֵׁם ה', לְהוֹדִיעַ לִבְנֵי הָאָדָם גְּבוּרוֹתָיו וּכְבוֹד הֲדַר מַלְכוּתוֹ, וּלְמַשְׂכָּם בַּעֲבוֹתוֹת אַהֲבַת חֶסֶד לְעָבְדוֹ שְׁכֶם אֶחָד.

פסוק לא

לָלֶכֶת אַרְצָה כְּנַעַן. שֶׁהָיְתָה מוּכָנָת אֶל גֶּרֶם הַמַּעֲלוֹת בַּמֻּשְׂכָּלוֹת, וּרְצוּיָה מִכָּל הָאֲרָצוֹת, כְּאָמְרוֹ "אֶרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ דֹּרֵשׁ אוֹתָהּ" (דברים יא:יב), וְלֹא הוּזַק אֲוִירָהּ בְּגֶשֶׁם הַמַּבּוּל כַּאֲוִיר כָּל שְׁאָר הָאֲרָצוֹת, כְּאָמְרוֹ "לֹא גֶשְׁמָה בְּיוֹם זָעַם" (יחזקאל כב:כד). וּכְבָר אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה: אֲוִירָהּ שֶׁל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל מַחְכִּים (בבא בתרא קנח:).

פסוק לב

וַיָּמָת תָּרַח בְּחָרָן. וְלֹא הִשְׁתַּדֵּל לְהַשִּׂיג מַה שֶּׁכִּוְּנוּ לְהַשִּׂיג בְּנָסְעָם מֵאוּר כַּשְׂדִּים, וְלֹא בָּא כְּלָל אֵצֶל אַבְרָהָם בִּהְיוֹתוֹ בְּאֶרֶץ כְּנַעַן וּבְקָרְאוֹ שָׁם בְּשֵׁם ה' עִם כָּל גְּדֻלַּת שְׁמוֹ אָז. וְהֵפֶךְ

זֶה עָשָׂה לוֹט זְמַן מָה, וְלָכֵן זָכָה הוּא וְזַרְעוֹ בְּחֵלֶק מַה מִמַּתְּנוֹת אַבְרָהָם, וְלֹא זָכוּ לָזֶה שְׁאָר צֶאֱצָאֵי תֶּרַח הַקְּרוֹבִים לְאַבְרָהָם כָּמוֹהוּ אוֹ יוֹתֵר:

פרק יב

פסוק א

אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַרְאֶךָּ. אֶל הַמָּקוֹם מֵהָאָרֶץ אֲשֶׁר אַרְאֶךָּ אוֹתָהּ בְּמַרְאוֹת אֱלֹהִים, לְפִיכָךְ עֲבַר בָּאָרֶץ וְלֹא נָטַע אָהֳלוֹ עַד הַמָּקוֹם שֶׁנִּרְאָה אֵלָיו שָׁם הָאֵל יִתְבָּרַךְ, כְּאָמְרוֹ **וַיַּעֲבֹר אַבְרָם בָּאָרֶץ עַד מְקוֹם שְׁכֶם וַיֵּרָא אֵלָיו ה' וַיֹּאמֶר לְזַרְעֲךָ נָתַתִּי אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת**.

פסוק ב

וֶהְיֵה בְּרָכָה. בִּרְכַּת ה' הִיא שֶׁיִּשְׂמַח ה' בְּמַעֲשָׂיו, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות ז): יִשְׂמָעֵאל בְּנִי, בָּרְכֵנִי. אָמַרְתִּי לוֹ: יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ וְיִגְלוּ רַחֲמֶיךָ עַל מִדּוֹתֶיךָ. אָמַר: אִם כֵּן הֱיֵה לִי בְּרָכָה בְּמַה שֶׁתִּתְבּוֹנֵן וְתִקְנֶה שְׁלֵמוּת וּתְלַמֵּד דַּעַת אֶת הָעָם.

פסוק ה

וַיֵּצְאוּ לָלֶכֶת אַרְצָה כְּנָעַן. שֶׁהָיְתָה מְפֻרְסֶמֶת אֲצִלָּם לְאֶרֶץ מוּכָנֶת לְהִתְבּוֹנְנוּת וְלַעֲבוֹדַת הָאֵל יִתְבָּרַךְ.

וַיָּבֹאוּ אַרְצָה כְּנָעַן. לֹא כְּעָנְיַן יְצִיאַת תֶּרַח לָלֶכֶת אַרְצָה כְּנַעַן, שֶׁלֹּא בָּא אֶלָּא עַד חָרָן.

פסוק ו

וַיַּעֲבֹר אַבְרָם בָּאָרֶץ. לֹא הִתְעַכֵּב בְּמָקוֹם מִמֶּנָּה עַד שֶׁנִּרְאָה אֵלָיו הָאֵל יִתְבָּרַךְ כַּאֲשֶׁר יְעָדוֹ בְּאָמְרוֹ **אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַרְאֶךָּ**:

פסוק ח

בֵּית אֵל מִיָּם וְהָעַי מִקֶּדֶם. בֵּין שְׁתֵּי עֲיָירוֹת גְּדוֹלוֹת, לְמַעַן יִרְבּוּ הַבָּאִים לִשְׁמֹעַ בְּקִרְאוֹ בְּשֵׁם ה':

פסוק ט

הָלוֹךְ וְנָסוֹעַ הַנֶּגְבָּה. כְּשֶׁנָּסַע מִמָּקוֹם לְמָקוֹם כְּמִנְהַג הָרוֹעִים, לֹא הָלַךְ לַמִּזְרָח וְלֹא לַמַּעֲרָב, שֶׁלֹּא לְנָטוֹת מֵאַחַת מִשְּׁתֵּי הָעֲיָרוֹת שֶׁהִתְחִילוּ קְצָתָן לְהִמָּשֵׁךְ אַחֲרָיו.

פסוק י

לָגוּר שָׁם. לֹא לְהִשְׁתַּקֵּעַ.

פסוק יא

כַּאֲשֶׁר הִקְרִיב. קָרוֹב לְעֵת הַצּוֹרֶךְ, פֶּן תִּשְׁכַּח.

לָבוֹא מִצְרָיְמָה. בֵּית הַוַּעַד לִזְנוּת, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר עֲלֵיהֶם (יחזקאל כג:כ) "אֲשֶׁר בְּשַׂר חֲמוֹרִים בְּשָׂרָם וְזִרְמַת סוּסִים זִרְמָתָם וְכוּ'":

פסוק יב

וְהָרְגוּ אֹתִי. שֶׁלֹּא יִקְווּ שֶׁאַסְכִּים לְתִתֵּךְ לָהֶם.

פסוק יג

לְמַעַן יִיטַב לִי. לְמַעַן כְּשֶׁתֹּאמְרִי שֶׁאַתְּ אֲחוֹתִי, יִקְוֶה כָּל אֶחָד מֵהֶם שֶׁאַשִּׁיאֵךְ לוֹ, וְלֹא יַחְשֹׁב שׁוּם אֶחָד מֵהֶם לְהָרְגֵנוּ, אֲבָל יֵיטִיב לִי בְּמַהַר וּבְמַתָּן, כְּמוֹ שֶׁהָיָה הַמִּנְהָג אָז שֶׁהָיוּ מְפַתִּים אֶת אֲבִי הָאִשָּׁה בְּמֹהַר וּקְרוֹבֶיהָ בְּמַגְּדָנוֹת כְּדֵי שֶׁיַּסְכִּימוּ לָתֵת אוֹתָהּ לַתּוֹבֵעַ, וְלָזֶה אָמְרָה תּוֹרָה "מָהֹר יִמְהָרֶנָּה... אִם מָאֵן יְמָאֵן אָבִיהָ כֶּסֶף יִשְׁקֹל" (שמות כב:טו-טז), וּבֵין כָּךְ חָשַׁב לְצֵאת מִשָּׁם.

פסוק יד

וַיִּרְאוּ הַמִּצְרִים. כֻּלָּם נָתְנוּ עֵינֵיהֶם בָּהּ כַּאֲשֶׁר חָשַׁב אַבְרָהָם.

פסוק טו

וַיִּרְאוּ אוֹתָהּ שָׂרֵי פַּרְעֹה. וְהֵם בִּטְלוּ מַחֲשֶׁבֶת הֶהָמוֹן.

פסוק טז

וַתַּקַּח הָאִשָּׁה וּלְאַבְרָם הֵיטִיב. שֶׁלֹּא נִמְלְכוּ רְאשׁוֹנָה בּוֹ לְפַתּוֹתוֹ כְּמוֹ שֶׁהָיָה הַמִּנְהָג, וְזֶה כִּי חָשְׁבוּ שֶׁלֹּא הָיָה צֹרֶךְ לָזֶה כְּלָל מֵאַחַר שֶׁלְּקִחָהּ הַמֶּלֶךְ לְאִשָּׁה, וּמֵאַחַר שֶׁאָמְרָה שֶׁהָיְתָה אֲחוֹת אַבְרָהָם בִּלְבַד וּרְאוּיָה לְהִנָּשֵׂא, לֹא הָיוּ נִשּׂוּאִין מְעֻלִּים מֵאֵלּוּ שֶׁהָיוּ לְהִנָּשֵׂא לַמֶּלֶךְ לְאִשָּׁה, כְּמוֹ שֶׁהֵעִיד בְּאָמְרוֹ **וָאֶקַּח אוֹתָהּ לִי לְאִשָּׁה**, אֲבָל לְקָחוּהָ לַמֶּלֶךְ רִאשׁוֹנָה וְאַחַר כָּךְ הַמֶּלֶךְ הֵיטִיב **בַּעֲבוּרָהּ** בְּמֹהַר וּבְמַתָּן כַּמִּנְהָג.
צֹאן וּבָקָר וַעֲבָדִים. רַב כְּיַד הַמֶּלֶךְ.

פסוק יז

וַיְנַגַּע ה' אֶת פַּרְעֹה נְגָעִים גְּדוֹלִים. אֶת פַּרְעֹה לְבַדּוֹ בִּגְדוֹלִים.
וְאֶת בֵּיתוֹ. נָתַן נְגָעִים גַּם בְּבֵיתוֹ, אֲבָל לֹא גְּדוֹלִים כְּשֶׁל פַּרְעֹה, וְזֶה לְמַעַן יִרְאוּ שֶׁהַצַּדֶּקֶת לְבַדָּהּ נִמְלָטָת וְיַכִּירוּ שֶׁהַכֹּל הָיָה בַּעֲבוּרָהּ לְמַעַן יָשׁוּבוּ מֵרִשְׁעָם:

פסוק יח

לָמָּה לֹא הִגַּדְתְּ לִי. שֶׁגַּם אִם הָיִיתָ חוֹשֵׁד אֶת הֶהָמוֹן, לֹא הָיָה לְךָ לַחֲשֹׁד אֶת הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר בַּמִּשְׁפָּט יַעֲמִיד אָרֶץ:

פסוק יט

לָמָּה אָמַרְתְּ אֲחוֹתִי הִיא. אֲפִלּוּ אַחַר שֶׁהוּבְאת לְבֵיתִי?

וָאֶקַּח אוֹתָהּ לִי לְאִשָּׁה. לֹא לְפִילֶגֶשׁ, וְזֶה בִּלְתִּי רְשׁוּתֶךָ, כִּי חָשַׁבְתִּי שֶׁבְּהְיוֹתָהּ אֲחוֹתְךָ יִיטַב בְּעֵינֶיךָ לְהִתְחַתֵּן בְּמֶלֶךְ.

פרק יג

פסוק ב

וְאַבְרָם כָּבֵד מְאֹד בַּמִּקְנֶה. וְהֵצַרְךָ לְהִתְנַהֵל לְאִטּוֹ אַף עַל פִּי שֶׁהָיָה חָפֵץ לָשׁוּב מְהֵרָה אֶל מְקוֹם הַמִּזְבֵּחַ לְהָבִין וּלְהוֹרוֹת כְּרִאשׁוֹנָה, וּלְפִיכָךְ:

פסוק ג

וַיֵּלֶךְ לְמַסָּעָיו. שֶׁהֵם מַסַּע הָרוֹעִים הַנּוֹסְעִים מִמָּקוֹם לְמָקוֹם בְּכָלוֹת הַמִּרְעֶה מִמָּקוֹם הָרִאשׁוֹן:

פסוק ו

וְלֹא נָשָׂא אוֹתָם הָאָרֶץ. מִרְעֵה הָאָרֶץ לֹא הָיָה מַסְפִּיק לִשְׁנֵיהֶם, לְפִיכָךְ:

פסוק ז

וַיְהִי רִיב בֵּין רֹעֵי מִקְנֵה אַבְרָם וּבֵין רֹעֵי מִקְנֵה לוֹט. הָיְתָה בֵּינֵיהֶם מְרִיבָה לְרְאוֹת מִי נִדְחֶה מִפְּנֵי מִי מִן הַמִּרְעֶה שֶׁיִּמְצְאוּ:

וְהַכְּנַעֲנִי וְהַפְּרִזִּי אָז יוֹשֵׁב בָּאָרֶץ. וְלָכֵן הָיָה הָרִיב בֵּין שְׁנֵי אַחִים גֵּרִים מַבְאִישׁ אֶת רֵיחָם בְּעֵינֵי הַתּוֹשָׁבִים, כִּי בְּהְיוֹת מְרִיבָה בֵּין הָאַחִים הַגֵּרִים יַחְשְׁבוּ אוֹתָם הַתּוֹשָׁבִים לְאַנְשֵׁי רִיב, וְיִשְׂאוּ קַל וָחוֹמֶר בְּעַצְמָם:

פסוק ח

בֵּינִי וּבֵינֶךָ. לְעֻתִּיד כְּשֶׁיִּבְחַר אֶחָד מִמֶּנּוּ אֵיזֶה מִרְעֶה:

אַל נָא תְּהִי מְרִיבָה. שֶׁיְּרָצֶה אוֹתוֹ גַּם חֲבֵירוֹ:

וּבֵין רוֹעַי וּבֵין רוֹעֶיךָ. עַתָּה בְּשֶׁבְּתֵּנוּ פֹּה.

פסוק ט

הֲלֹא כָל הָאָרֶץ לְפָנֶיךָ. כִּי אָמְנָם אַתָּה תִּבְחַר הַמָּקוֹם שֶׁתִּרְצֶה.

לְפִיכָךְ **הִפָּרֶד נָא מֵעָלָי**, הִפָּרֵד אַתָּה אֶל הַצַּד אֲשֶׁר תִּבְחַר וַאֲנִי אֵסַע אֶל הֶפְכּוֹ.

אִם הַשְּׂמֹאל. אִם תִּבְחַר לְבַקֵּשׁ מִרְעֶה אֶחָד בְּצַד שְׂמֹאל:

וְאֵימִינָה. אֲנִי אֲבַקְּשֶׁנּוּ בְּצַד יָמִין.

פסוק יא

וַיִּבְחַר לוֹ לוֹט אֵת כָּל כִּכַּר הַיַּרְדֵּן. בָּחַר כָּל אוֹתוֹ הַמָּקוֹם שֶׁיּוּכַל הוּא לְבַדּוֹ וְרוֹעָיו לְבַקֵּשׁ בּוֹ מִרְעֶה, וְלֹא יוּכְלוּ זֶה אַבְרָהָם וְרוֹעָיו שָׁם.

וַיִּסַּע לוֹט מִקֶּדֶם. לֹא נָסַע לְיָמִין וְלֹא לִשְׂמֹאל שֶׁהֵם צָפוֹן וְדָרוֹם, אֶבָל נָסַע מִן הַמִּזְרָח לַמַּעֲרָב לְהִתְרַחֵק מֵאַבְרָהָם שֶׁהָיָה מוֹשָׁבוֹ בְּמִזְרָחָה שֶׁל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל קָרוֹב לָעַי, שֶׁשָּׁם עָלוּ שִׁבְטִים בָּאֵי הָאָרֶץ רְאשׁוֹנָה בְּבוֹאָם מֵעֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִזְרָחָה (יהושע ד).

וַיִּפָּרְדוּ אִישׁ מֵעַל אָחִיו. לֹא בְּמְרִיָּה לְבַד אֲבָל גַּם בְּדִירָתָם.

פסוק יב

אַבְרָם יָשַׁב בְּאֶרֶץ כְּנָעַן. אַף עַל פִּי שֶׁסְּדוֹם וְחַבְרוֹתֶיהָ הֵם מִגְּבוּל הַכְּנַעֲנִי, מִכָּל מָקוֹם יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ לֹא הָיוּ כְּנַעֲנִים. אָז אָמַר, אִם כֵּן, שֶׁאַבְרָם בָּחַר לָשֶׁבֶת בְּאוֹתוֹ הַחֵלֶק מִן הָאָרֶץ שֶׁהָיוּ יוֹשְׁבִים בּוֹ בְּנֵי כְנַעַן, שֶׁלֹּא הָיוּ כָּל כָּךְ רָעִים כְּאַנְשֵׁי סְדוֹם, וְלֹא קָרֵב לִגְבוּל סְדוֹם כְּלָל.

פסוק יד

אַחֲרֵי הִפָּרֶד לוֹט. וְלֹא אָמַר זֶה בְּהִיוֹת לוֹט עִמּוֹ, פֶּן בְּכְבוֹדוֹ יִתְיַמְּרוּ וְיִתְגָּאוּ לוֹט וְרוֹעָיו וְיִתְאַמְּצוּ לְגָזֹל:

פסוק יז

לְךְ אֶתְּנֶנָּה. שֶׁגַּם בְּיָמֶיךָ תִּהְיֶה בְּעֵינֵי הַתּוֹשָׁבִים נְשִׂיא אֱלֹהִים וּנְשׂוּא פָּנִים (בראשית כג:ו):

פסוק יח

וַיֶּאֱהַל אַבְרָם. עָשָׂה וְסִדֵּר אָהֳלֵי מִקְנֵהוּ אָנָה וְאָנָה.

וַיָּבֹא וַיֵּשֶׁב בְּאֵלוֹנֵי מַמְרֵא. וְהוּא אַחַר כָּךְ בָּא וְקָבַע דִּירָתוֹ בְּאֵלוֹנֵי מַמְרֵא.

פרק יד

פסוק א

וַיְהִי בִּימֵי אַמְרָפֶל מֶלֶךְ שִׁנְעָר. שֶׁהָיָה מְפֻרְסָם לְמֶלֶךְ גָּדוֹל בְּדוֹרוֹ וְגַם אַחֲרֵי כֵן, הִנֵּה בְּיָמָיו קָמוּ **אַרְיוֹךְ, כְּדָרְלָעֹמֶר וְתִדְעָל**, וְנִלְחֲמוּ עִם **בֶּרַע** וַחֲבֵרָיו. וְאַחַר כָּךְ:

פסוק ג

כָּל אֵלֶּה. אַמְרָפֶל וּשְׁתֵּי הַכִּתּוֹת שֶׁנִּלְחֲמוּ.

חָבְרוּ אֶל עֵמֶק הַשִּׂדִּים. וְעָשׂוּ פְּשָׁרָה, וּמֵאָז **הַחֲמִשָּׁה מְלָכִים** הַנִּלְחָצִים בַּמִּלְחָמָה.

פסוק ד

עָבְדוּ אֶת כְּדָרְלָעֹמֶר. מִפְּשָׁרָה שֶׁעָשׂוּ שָׁם **שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה שָׁנָה**, וְאַחַר כָּךְ **מָרְדוּ**:

פסוק ה

וְהַמְּלָכִים אֲשֶׁר אִתּוֹ. אֲשֶׁר הָיוּ אִתּוֹ בִּפְשָׁרַת **עֵמֶק הַשִּׂדִּים**, וּבְתוֹכָם **אַמְרָפֶל**:

וַיַּכּוּ אֶת רְפָאִים וְאֶת הַזּוּזִים וְאֶת הָאֵימִים. שֶׁהָיוּ כֻּלָּם עֲבָדִים לַחֲמִשָּׁה מְלָכִים וְנִלְחֲמוּ בַּעֲדָם, וּבָזֶה הוֹדִיעַ שֶׁהָיוּ הַחֲמִשָּׁה מְלָכִים גְּדוֹלִים, וְהוֹדִיעַ גְּבוּרַת הָאַרְבָּעָה מְלָכִים

שֶׁנִּצְחוּם. וּמִזֶּה נוֹדַע גֹּדֶל גְּבוּרַת אַבְרָהָם וְתַחְבּוּלוֹת מִלְחַמְתּוֹ וַחֲסָדָיו עִם אָחִיו, שֶׁמָּסַר עַצְמוֹ לְהִתְגַּבֵּר עֲלֵיהֶם וּלְהוֹשִׁיעַ מֵחֶרֶב מִפִּיהֶם אֶת בֶּן אָחִיו וְאֶת רְכוּשׁוֹ, וּמִשְּׁנֵיהֶם הִשְׁלִיךְ טֶרֶף יוֹתֵר מִמַּה שֶּׁבִּקֵּשׁ בְּחֶמְלַת ה' עָלָיו:

פסוק י

וַיָּנָסוּ מֶלֶךְ סְדוֹם. וּבְכֵן הִתְבָּאֵר שֶׁלֹּא בָטַח אַבְרָהָם לְהֵעָזֵר בָּם.

וְהַנִּשְׁאָרִים הָרָה נָסוּ. שְׁלֹשֶׁת הַמְּלָכִים הַנִּשְׁאָרִים:

פסוק יב

וַיִּקְחוּ אֶת לוֹט בֶּן אֲחִי אַבְרָם. הִתְאַמְּצוּ לִשְׁבּוֹת אֶת לוֹט מִפְּנֵי שֶׁהָיָה בֶּן אֲחִי אַבְרָם, שֶׁיָּדְעוּ עָשְׁרוֹ וְהָיוּ מְצַפִּים שֶׁיִּפְדֶּהוּ אַבְרָם בְּהוֹן רַב:

פסוק יג

וַיַּגֶּד לְאַבְרָם הָעִבְרִי. לֹא שֶׁיָּדַע **הַפָּלִיט** שֶׁהָיָה אַבְרָהָם קָרוֹב לְלוֹט, רַק יָדַע שֶׁהָיָה מַחֲזִיק בְּדַעוֹת עֵבֶר כְּמוֹהוּ:

וְהוּא שֹׁכֵן בְּאֵלוֹנֵי מַמְרֵא. לְפִיכָךְ עָלוּ עִמּוֹ לַמִּלְחָמָה עָנֵר אֶשְׁכּוֹל וּמַמְרֵא, כְּאָמְרוֹ **עָנֵר אֶשְׁכֹּול וּמַמְרֵא הֵם יִקְחוּ חֶלְקָם**.

פסוק יד

וַיָּרֶדְ עַד דָּן. בִּמְרוּצָה לָבֹא עֲלֵיהֶם פִּתְאוֹם.

פסוק טו

וַיֵּחָלֵק עֲלֵיהֶם. לְתַחְבּוּלָה כְּדֵי שֶׁיַּחְשְׁבוּ שֶׁקָּמוּ כָּל הַסְּבִיבוֹת עֲלֵיהֶם, כְּמוֹ שֶׁחָשְׁבוּ אֲרַם בְּאָמְרָם "הִנֵּה שָׂכַר עָלֵינוּ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל" (מלכים ב ז:ו).

לַיְלָה. גַּם זֶה מִתַּחְבּוּלָתוֹ שֶׁלֹּא יִרְאוּ הֱיוֹתָם מְעַטִּים, כְּמוֹ שֶׁיַּעַץ אֲחִיתֹפֶל בְּאָמְרוֹ "וְאֶרְדְּפָה אַחֲרֵי דָוִד הַלָּיְלָה" (שמואל ב יז:א).

וַיַּכֵּם. מַכָּה מַשִּׁיאָה אוֹתָם לָנוּס.

וַיִּרְדְּפֵם. שֶׁתְּחִלַּת נְפִילָה נִיסָה.

פסוק טז

וְגַם אֶת הַנָּשִׁים. שֶׁל לוֹט שֶׁהָיָה צָרִיךְ לִפְדּוֹתָן:

וְאֶת הָעָם. הַשְּׁבוּיִם מִבְּנֵי סְדוֹם, וְאֶת אֱלֶה בִּקֵּשׁ מֶלֶךְ סְדוֹם מֵאַבְרָהָם בְּאָמְרוֹ **תֶּן לִי הַנֶּפֶשׁ**.

פסוק יח

הוֹצִיא לֶחֶם וָיָיִן. לְשִׂבְעַ הַמִּלְחָמָה הָעֲיֵפִים.

וְהוּא כֹּהֵן. וְלוֹ הָיָה נָאֶה לְבָרֵךְ.

פסוק יט

וַיְבָרְכֵהוּ וַיֹּאמַר בָּרוּךְ אַבְרָם לְאֵל עֶלְיוֹן. רֹאשׁוֹנָה בֵּרְכוֹ, וְאַחַר כָּךְ אָמַר: הִנֵּה בִּלְעָדַי בִּרְכָתִי אַבְרָם הוּא בָּרוּךְ לְאֵל עֶלְיוֹן, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (בראשית יב:ב) "וַאֲבָרֶכְךָ".

קוֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ. הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ הֵם קִנְיָן לוֹ לַעֲשׂוֹת בָּהֶם כִּרְצוֹנוֹ, כִּי אֵינוֹ לָהֶם סִבָּה טִבְעִית כְּמוֹ שֶׁחָשְׁבוּ קְצָת בַּעֲלֵי הַמֶּחְקָר, אֲבָל הוּא פּוֹעֵל רְצוֹנִי לָהֶם וּפוֹעֵל בָּהֶם כִּרְצוֹנוֹ.

פסוק כ

וּבָרוּךְ אֵל עֶלְיוֹן. פֹּעַל זֶה שֶׁפָּעַל לְהַגְבִּיר אַבְרָהָם עַל אוֹיְבָיו הוּא בָּרְכָה לוֹ יִתְבָּרַךְ, כִּי בּוֹ יִשְׂמַח בְּמַעֲשָׂיו בַּאֲבוֹד רְשָׁעִים וּבַעֲלוֹז צַדִּיקִים, כְּעִנְיָן "שַׁבְּחוּהוּ כָּל הָאוּמִים כִּי גָבַר עָלֵינוּ חַסְדּוֹ" (תהלים קיז:א-ב).

פסוק כג

אִם מִחוּט וְעַד שְׂרוֹךְ נַעַל. כָּל אִם שֶׁבַּמִּקְרָא כְּשֶׁלֹּא יָבֹא אַחֲרָיו פֹּעַל תְּנַאי יִהְיֶה בִּמְקוֹם מִלַּת שֶׁלֹּא. אָמַר אִם כֵּן **הֲרִימוֹתִי** יָדִי שֶׁלֹּא מִחוּט וְעַד שְׂרוֹךְ נַעַל אוּכַל לִיתֵּן לְךָ שֶׁאֵין בְּיָדִי כְּלוּם וְשֶׁלֹּא **אָקַח מִכָּל אֲשֶׁר לָךְ**. וְכֵן "אִם יִרְאוּ אֶת הָאָרֶץ" (במדבר יד:כג) – שֶׁלֹּא יִרְאוּ. "אִם אַתֶּם תְּבֹאוּ" (במדבר יד:ל) – שֶׁלֹּא תָּבֹאוּ. "חַי ה' אִם יוּמַת" (שמואל א טו:ו) – שֶׁלֹּא יוּמַת. "חַי ה' אֲשֶׁר עָמַדְתִּי לְפָנָיו אִם אֶקַּח" (מלכים ב ה:טז) – שֶׁלֹּא אֶקַּח, וְזוּלָתָם רַבִּים:

פסוק כד

בִּלְעָדַי. אַתָּה אָמַרְתָּ **תֵּן לִי הַנֶּפֶשׁ**, בִּלְעָדַי תּוּכַל לְקַחְתּוֹ שֶׁאֵין אֲנִי מַחֲזִיק בּוֹ כְּלָל.

רַק אֲשֶׁר אָכְלוּ הַנְּעָרִים וְחֵלֶק הָאֲנָשִׁים. זֶה בִּלְבַד אֶקַּח מִכָּל אֲשֶׁר לְךָ, הַהוֹצָאָה שֶׁנַּעֲשְׂתָה בַּאֲכִילַת הַנְּעָרִים, וְאֶקַּח גַּם כֵּן חֵלֶק הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר הָלְכוּ אִתִּי.

אֲבָל עֲנֵר אֶשְׁכֹּל וּמַמְרֵא הֵם יִקְחוּ חֶלְקָם. וְלֹא אֶתֵּן אֲנִי לָהֶם חֵלֶק וְלֹא אֶקַּח חֵלֶק בַּעֲדָם, אֲבָל מֵעַצְמָם יִקְחוּ כְּמוֹ רָאשִׁים.

פרק טו

פסוק א

אַל תִּירָא אַבְרָם. אַל תִּירָא שֶׁיִּנָּקְמוּ הָאַרְבָּעָה מְלָכִים מִמְּךָ.

שְׂכָרְךָ. לֹא דַּי שֶׁלֹּא הִתְמַעֲטוּ זְכֻיּוֹתֶיךָ בִּשְׁבִיל מַה שֶּׁהִצַּלְתִּיךָ, אֲבָל עִם זֶה יֵשׁ שָׂכָר לִפְעֻלָּתְךָ זֹאת שֶׁגָּמַלְתָּ חֶסֶד לְאָחִיךָ וְזוּלָתוֹ לְהַצִּיל גְּזוּלִים מִיַּד עוֹשְׁקִים:

הַרְבֵּה. בָּעוֹלָם הַזֶּה:

מְאֹד. לְחַיֵּי עוֹלָם, כְּאָמְרָם דְּבָרִים שֶׁאָדָם אוֹכֵל פֵּרוֹתֵיהֶם בָּעוֹלָם הַזֶּה וְהַקֶּרֶן קַיֶּמֶת לוֹ לָעוֹלָם הַבָּא, מֵהֶם גְּמִילוּת חֲסָדִים (פאה א:א).

פסוק ב

מַה תִּתֶּן לִי. בָּעוֹלָם הַזֶּה.

עֲרִירִי. שֶׁאֵין לִי בֵּן מְמַלֵּא מְקוֹמִי בְּהַנְהָגַת מָמוֹנִי, כְּאָמְרוֹ (ירמיהו כב:ל): "כִּתְבוּ אֶת הָאִישׁ הַזֶּה עֲרִירִי כִּי לֹא יִצְלַח מִזַּרְעוֹ אִישׁ יוֹשֵׁב עַל כִּסֵּא דָוִד".

וּבֶן מֶשֶׁק בֵּיתִי הוּא דַּמֶּשֶׂק אֱלִיעֶזֶר. שֶׁהוּא עֶבֶד בִּלְתִּי נוֹדָע בִּשְׁמוֹ, אֲבָל בְּשֵׁם עִירוֹ בִּלְבָד, וְאֵין סָפֵק כִּי פְּעֻלַּת הָעֶבֶד בְּהַנְהָגַת הַבַּיִת וְהַמָּמוֹן שֶׁהֵן מִיְּרָאָה, נִבְדְּלוֹת הַרְבֵּה מִפְּעֻלּוֹת הַבֵּן בְּהַנְהָגָתָם שֶׁהֵן מֵאַהֲבָה:

פסוק ג

בֶּן בֵּיתִי יוֹרֵשׁ אוֹתִי. אַף עַל פִּי שֶׁתִּתֵּן לִי זֶרַע בַּסּוֹף כַּאֲשֶׁר אָמַרְתָּ (בראשית יב:ז) "לְזַרְעֲךָ אֶתֵּן אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת", מִכָּל מָקוֹם יִשְׁאַר הַבֵּן אַחֲרֵי קָטָן וּבִלְתִּי מוּכָן לְהַנְהִיג מָמוֹן, וְיִהְיֶה בֶּן בֵּיתִי הַמַּנְהִיג, הוּא הַיּוֹרֵשׁ כְּמוֹ שֶׁיִּקָּרֶה בְּרֹב:

פסוק ד

לֹא יִירָשְׁךָ זֶה כִּי אִם אֲשֶׁר יֵצֵא מִמֵּעֶיךָ. כִּי הַבֵּן יִצְלַח בְּהַנְהָגַת הַמָּמוֹן בְּחַיֶּיךָ, כְּאָמְרוֹ (בראשית כה:ה-ו): "וַיִּתֵּן אַבְרָהָם אֶת כָּל אֲשֶׁר לוֹ לְיִצְחָק" וַיְשַׁלְּחֵם מֵעַל יִצְחָק בְּנוֹ בְּעוֹדֶנּוּ חַי.

פסוק ו

וְהֶאֱמִין בַּה'. בְּטֶרֶם שֶׁיֵּעָשֶׂה מַה שֶּׁאָמַר בְּלִי סָפֵק, אַף עַל פִּי שֶׁהָיָה הַדָּבָר נִמְנָע אוֹ רָחוֹק אֵצֶל הַטֶּבַע.

וַיַּחְשְׁבֶהָ לוֹ צְדָקָה. הָאֵל יִתְבָּרַךְ חָשַׁב זֶה הַבִּטָּחוֹן בּוֹ לִצְדָקָה וּזְכוּת לְאַבְרָהָם, וּבָזֶה הוֹדִיעַ שֶׁכְּשֶׁאָמַר אַבְרָהָם אַחַר כָּךְ **בַּמָּה אֵדַע כִּי אִירָשֶׁנָּה**, לֹא חָזַר בּוֹ מֵאֱמוּנָתוֹ כְּלָל, שֶׁאִם הָיָה כֵּן לֹא הָיְתָה אֱמוּנָתוֹ נֶחְשֶׁבֶת לִצְדָקָה כְּלָל, כְּאָמְרוֹ "וּבְשׁוּב צַדִּיק מִצִּדְקָתוֹ וְעָשָׂה עָוֶל כְּכָל צִדְקוֹתָיו אֲשֶׁר עָשָׂה לֹא תִזָּכַרְנָה" (יחזקאל יח:כד).

פסוק ז

אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאוּר כַּשְׂדִּים לָתֶת לְךָ אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת. כְּדֵי שֶׁאַתָּה בְּעַצְמְךָ תִּקְנֶה אוֹתָהּ בַּחֲזָקָה.

לְרִשְׁתָּהּ. כְּדֵי שֶׁהַבָּנִים יִירְשׁוּהָ מִמְּךָ בְּתוֹרַת יְרֻשָּׁה שֶׁאֵין לָהּ הֶפְסֵק.

פסוק ח

בַּמָּה אֵדַע. כִּי אוּלַי יֶחֱטְאוּ הַבָּנִים וְלֹא יִזְכּוּ לִירֵשׁ.

פסוק ט

קְחָה לִי עֶגְלָה. לִכְרוֹת בְּרִית וּלְמַעַן יִהְיֶה דִּבְרֵי גְזַר דִּין שֶׁיֵּשׁ עִמּוֹ שְׁבוּעָה שֶׁאֵינוֹ מִתְקָרֵעַ כְּדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ראש השנה יח.), וְכֵן בְּאֵר מֹשֶׁה רַבֵּינוּ בְּאָמְרוֹ "לֹא בְצִדְקָתְךָ... כִּי בְּרִשְׁעַת הַגּוֹיִם ה' מוֹרִישָׁם וּלְמַעַן הָקִים אֶת הַדָּבָר אֲשֶׁר נִשְׁבַּע וְכוּ' אַתָּה בָא לָרֶשֶׁת" (דברים ט:ה):

פסוק יג

יָדוֹעַ תֵּדַע. הוֹדִיעַ סִבַּת אִחוּר יְרֻשַּׁת הַבָּנִים, וְהִיא **כִּי לֹא שָׁלֵם עֲוֹן הָאֱמֹרִי**, כִּי לֹא יִצְדַּק לְגָרֵשׁ גּוֹי מֵאַרְצוֹ עַד שֶׁתִּתְמַלֵּא סְאָתוֹ. אָמַר אִם כֵּן יָדוֹעַ תֵּדַע שֶׁאַף עַל פִּי שֶׁאֲנִי נִשְׁבָּע לָתֵת הָאָרֶץ לְבָנֶיךָ, לֹא יִהְיֶה זֶה מִיָּד, **כִּי גֵר יִהְיֶה זַרְעֲךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם** עַד אוֹתוֹ הַזְּמַן שֶׁיִּשְׁלַם בּוֹ עֲוֹן הָאֱמוֹרִי. וְעִם זֶה הִגִּיד קוֹרוֹת הַשִּׁעְבּוּד וְהָעִנּוּי הָעֲתִידִים אָז לִקְצַת דּוֹרוֹת מִזַּרְעוֹ בְּסִבְלוֹתָם, כִּי אָמְנָם זֶה לֹא קָרָה לָהֶם בַּדּוֹרוֹת הַצַּדִּיקִים, שֶׁכָּל זְמַן שֶׁהָאָחִד מִן הַשְּׁבָטִים קַיָּם לֹא הִתְחִיל הַשִּׁעְבּוּד, אֲבָל קָרָה כַּאֲשֶׁר הֶעֱוּוּ אֶת דַּרְכָּם, כְּמוֹ שֶׁהֵעִיד הַנָּבִיא בְּאָמְרוֹ (יחזקאל כ:ח-ט) "וַיַּמְרוּ בִי וְלֹא אָבוּ לִשְׁמֹעַ אֵלַי אִישׁ שִׁקּוּצֵי עֵינֵיהֶם לֹא הִשְׁלִיכוּ וְאֶת גִּלּוּלֵי מִצְרַיִם לֹא עָזָבוּ וָאֹמַר לִשְׁפֹּךְ חֲמָתִי עֲלֵיהֶם לְכַלּוֹת אַפִּי בָּהֶם בְּתוֹךְ אֶרֶץ מִצְרָיִם וָאַעַשׂ לְמַעַן שְׁמִי". וְכָל זֶה הִגִּיד לְמַעַן יֵדַע דּוֹר אַחֲרוֹן בְּקַבָּלָה כִּי דִּבֶּר ה' הוּא, וְלֹא יְיַחֲסוּ הַדָּבָר לְזוּלָתוֹ, כְּעִנְיַן הַנָּבִיא בְּאָמְרוֹ (ישעיהו מח:ה) "וָאַגִּיד לְךָ מֵאָז בְּטֶרֶם תָּבוֹא הִשְׁמַעְתִּיךָ פֶּן תֹּאמַר עָצְבִּי עָשָׂם":

פסוק יד

וְגַם אֶת הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ דָּן אָנֹכִי. כְּמוֹ שֶׁאָדִין אֶת בָּנֶיךָ עַל רִשְׁעָם בְּעִנּוּי וְעַבְדוּת, כְּמוֹ כֵּן אָדִין אוֹתוֹ הַגּוֹי שֶׁיִּשְׁתַּעֲבֵד בָּהֶם.

פרק טז

פסוק ב

הִנֵּה נָא עֲצָרַנִי ה' מִלֶּדֶת. אַף עַל פִּי שֶׁאָמַר לָתֵת לְךָ זֶרַע כְּאָמְרוֹ "לְזַרְעֲךָ אֶתֵּן אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת" (בראשית יב:ז), לֹא אָמַר שֶׁיִּהְיֶה לְךָ אוֹתוֹ הַזֶּרַע מִמֶּנִּי:

אוּלַי אִבָּנֶה מִמֶּנָּה. אוּלַי קִנְאַת הַיֶּרֶךְ תְּעוֹרֵר הַכֹּחַ לִפְעֻלּוֹתָיו וְיִתְחַזֵּק לְהַשִּׂיג הַזֶּרַע (מגילה יג).

לְקוֹל שָׂרַי. נָטָה לְבָבוֹ שֶׁיִּהְיֶה דַּעְתָּהּ אֲמִתִּי, לְפִיכָךְ קִבֵּל דְּבָרֶיהָ לֹא לְהִתְעַנֵּג בְּמִשְׁגַּל הָאִשָּׁה.

פסוק ה
חָמָסִי עָלֶיךָ. שֶׁהָיָה עָלֶיךָ לִגְעוֹר בָּהּ אֲחֲרֵי שֶׁהִיא אִשְׁתְּךָ, מְקֻלָּה אוֹתִי מִפָּנַי שֶׁנִּתְעַבְּרָה מִמְּךָ:

פסוק ו
שִׁפְחָתֵךְ בְּיָדֵךְ. שֶׁאֵינָהּ מְשֻׁחְרֶרֶת מִמֵּךְ.
וַתְּעַנֶּהָ שָׂרַי. כְּדֵי שֶׁתַּכִּיר שֶׁהִיא מְשֻׁעְבֶּדֶת וְלֹא תְּבַזֶּה עוֹד אֶת גְּבִרְתָּהּ (ישעיהו ס:יד).

פסוק ז
וַיִּמְצָאָהּ מַלְאַךְ ה'. מָצָא אוֹתָהּ מוּכָנָת לְמַרְאוֹת אֱלֹהִים, וּבְכֵן נִרְאָה לָהּ:
עַל עֵין הַמָּיִם. מִתְפַּלֶּלֶת, כְּמוֹ שֶׁבֵּאֵר בְּאָמְרוֹ "כִּי שָׁמַע ה' אֶל עָנְיֵךְ" (בראשית טז:יא).
עַל הָעַיִן. עַל אֵם הַדֶּרֶךְ, וּכְשֶׁיֵּשׁ שְׁנֵי דְּרָכִים יִקָּרְאוּ עֵינַיִם, וּמְקוֹם הַתְּחִלַּת הַשְּׁנֵי דְּרָכִים יִקָּרֵא פֻּתַח עֵינַיִם, וְהוּא הַנִּקְרָא אֲצֶל רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה פְּרָשַׁת דְּרָכִים (כתובות יז:).
בְּדֶרֶךְ שׁוּר. הוּא חָגָר כְּמוֹ שֶׁתִּרְגֵּם אוּנְקְלוֹס, וְהִיא עִיר בִּגְבוּל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל אוֹ חוּצָה לָהּ כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּגִטִּין (ב.), הוֹדִיעַ כִּי הָיְתָה בְּדַעְתָּהּ לָצֵאת אָז מֵאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל:

פסוק ח
אֵי מִזֶּה בָאת וְאָנָה תֵלֵכִי. כְּלוֹמַר, הַבִּיטִי וּרְאִי מֵאֵיזֶה מָקוֹם נָסַעַתְּ, כִּי הָיִית בְּמָקוֹם קָדוֹשׁ וּבְבֵית צַדִּיקִים, וְהִנָּךְ הוֹלֶכֶת בְּחוּץ לָאָרֶץ אֶל מָקוֹם טָמֵא וְאַנְשֵׁי רֶשַׁע:
אָנֹכִי בוֹרַחַת. אֵינִי הוֹלֶכֶת אֶל מָקוֹם מְכֻוָּן מֵאִתִּי, אֶלָּא יָצָאתִי כְּדֵי לִבְרֹחַ:

פסוק ט
וְהִתְעַנִּי. לְהוֹרוֹת לָעָתִיד עַל דֶּרֶךְ "יֵרֶה וַיּוֹר" (מלכים ב יג:יז), "כִּי כֵן יִסַּד הַמֶּלֶךְ" (אסתר א:ח).

פסוק יב
פֶּרֶא אָדָם. פֶּרֶא הוּא חֲמוֹר הַבַּר, אָמַר שֶׁיִּהְיֶה חֲמוֹר בְּמִזְגּוֹ מִצַּד הָאֵם הַמִּצְרִית, כְּאָמְרוֹ עַל הַמִּצְרִים (יחזקאל כג:כ) "אֲשֶׁר בְּשַׂר חֲמוֹרִים בְּשָׂרָם", וְשֶׁיִּהְיֶה חֲמוֹר הַבַּר בְּהִיוֹתוֹ שׁוֹכֵן בַּמִּדְבָּר, כְּאָמְרוֹ (בראשית כא:כ) "וַיִּגְדַּל וַיֵּשֶׁב בַּמִּדְבָּר", וְשֶׁיִּהְיֶה אָדָם מִצַּד אָבִיו, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא בתרא טז.) שֶׁעָשָׂה יִשְׁמָעֵאל תְּשׁוּבָה.

פסוק יג
וַתִּקְרָא שֵׁם ה'. הִנֵּה קְרִיאַת שֵׁם ה' הִיא הַתְּפִלָּה אֲשֶׁר בָּהּ שִׁבְחוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּמַחֲשֶׁבֶת הַמִּתְפַּלֵּל אוֹ בִּדְבָרָיו, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה: "לְעוֹלָם יְסַדֵּר אָדָם שִׁבְחוֹ שֶׁל מָקוֹם וְאַחַר כָּךְ יִתְפַּלֵּל", כִּי בָּזֶה יְכַוֵּן הַמִּתְפַּלֵּל לָאֵל יִתְבָּרַךְ כְּעִנְיַן "שִׁוִּיתִי ה' לְנֶגְדִּי תָמִיד" (תהלים טז:ח), וְכֵן "קָרָאתִי שִׁמְךָ ה'" (איכה ג:נה), וְכֵן "וּשְׁמוּאֵל בְּקֹרְאֵי

שְׁמוֹ" (תהלים צט:ו), וְכֵן "כִּי שֵׁם ה' אֶקְרָא" (דברים לב:ג). אָמַר אִם כֵּן שֶׁכַּאֲשֶׁר הִתְפַּלְּלָה סָרָה שֶׁבַח הָאֵל יִתְבָּרַךְ שֶׁדִּבֵּר אֵלֶיהָ בְּאָמְרוֹ **אַתָּה אֵל רָאִי**. אַתָּה אֵל שֶׁל רְאִיָּה בְּכָל מָקוֹם, לֹא בְּבֵיתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם בִּלְבַד, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה: "כָּל הַשְּׁעָרִים נִנְעֲלוּ חוּץ מִשַּׁעֲרֵי אוֹנָאָה" (בבא מציעא נט.).

פסוק טו

שֵׁם בְּנוֹ אֲשֶׁר יָלְדָה הָגָר יִשְׁמָעֵאל. כִּי מִצַּד שְׁנֵיהֶם הָיָה רָאוּי לָזֶה הַשֵּׁם, מִצַּד אַבְרָהָם שֶׁהִתְפַּלֵּל עָלָיו אַחַר כָּךְ וְנֶאֱמַר לוֹ "וּלְיִשְׁמָעֵאל שְׁמַעְתִּיךָ" (בראשית יז:כ), וּמִצַּד הָגָר בְּדִבֵּר הַמַּלְאָךְ.

פרק יז

פסוק א

וַיֵּרָא ה'. הַמַּרְאֶה בְּכָל מָקוֹם הִיא מַדְרֵגָה לְמַטָּה מִן הַנְּבוּאָה, וְעַל זֶה אָמַר "וּשְׁמִי ה' לֹא נוֹדַעְתִּי לָהֶם" (שמות ו:ג).

אֲנִי אֵל שַׁדָּי. אֲנִי הוּא שֶׁיֵּשׁ דַּי בִּמְצִיאוּתִי לִפְעֻלָּה הַמְיֻחֶדֶת לִי, וְהִיא הַבְּרִיאָה, שֶׁלֹּא יִפּוֹל בָּהּ נוֹשֵׁא מִתְפַּעֵל, וְלָכֵן לֹא יִצְטָרֵךְ הַבּוֹרֵא בְּפָעֳלוֹ שֶׁיִּהְיֶה זוּלָתוֹ שׁוּם נִמְצָא בַּמְּצִיאוּת. וְהַפָּךְ זֶה יִקָּרֶה לְכָל נִמְצָא זוּלַת הַבּוֹרֵא, כִּי אָמְנָם לֹא יִפְעַל שׁוּם פּוֹעֵל זוּלָתוֹ אִם לֹא נִמְצָא אֵיזֶה נוֹשֵׁא מִתְפַּעֵל מֻמָּנוּ, וְכֵן לֹא יִתְפַּעֵל שׁוּם מִתְפַּעֵל אִם לֹא יִמָּצֵא אֵיזֶה פּוֹעֵל שֶׁיִּפְעוֹל בּוֹ. וּמִזֶּה יִתְחַיֵּב בְּמוֹפֵת רְאָיָה מְצִיאוּת הַבּוֹרֵא וְיִחוּדוֹ וּשְׁלֵמוּת פָּעְלוֹ עַל כָּל פּוֹעֵל זוּלָתוֹ אֲצֶל כָּל מִתְבּוֹנֵן, וְכָל זֶה הוֹרָה הָאֵל יִתְבָּרַךְ לָאָבוֹת. אָמְנָם מוֹפֵת סִבָּה עַל הַבְּרִיאָה הַיּוֹצֵא מִן הַשֵּׁם הַמְיֻחָד לֹא הוֹדִיעַ עַד מֹשֶׁה רַבֵּינוּ בְּאָמְרוֹ: "וָאֵרָא וְכוּ' וּשְׁמִי ה' לֹא נוֹדַעְתִּי לָהֶם" (שמות ו:ג):

הִתְהַלֵּךְ. בְּכָל אֲשֶׁר תִּפְנֶה שָׁם.

לְפָנַי, כְּמִסְתַּכֵּל בִּי לְדַעַת דְּרָכַי כְּפִי הָאֶפְשָׁר אֲצְלְךָ, כְּעִנְיַן "שִׁוִּיתִי ה' לְנֶגְדִּי תָּמִיד" (תהלים טז:ח).

וֶהְיֵה תָמִים. וּקְנֵה הַשְׁלֵימוּת הָאֶפְשָׁר לְמִין הָאֱנוֹשִׁי, "הַשְׁכֵּל וְיָדוֹעַ אוֹתִי" (ירמיה ט:כג) בִּידִיעַת דְּרָכַי וּבְהִדָּמוֹתְךָ אֵלַי כְּפִי הָאֶפְשָׁר אֲצְלְךָ, כִּי אָמְנָם פְּעֻלַּת כָּל נִמְצָא תּוֹרֶה עַל צוּרָתוֹ, כְּאָמְרוֹ "הוֹדִיעֵנִי נָא אֶת דְּרָכֶיךָ וְאֵדָעֲךָ" (שמות לג:יג), וְזֶה הוּא הַשְׁלֵמוּת הָאַחֲרוֹן לְמִין הָאֱנוֹשִׁי וְהַמְכֻוָּן מֵאֵת הָאֵל יִתְבָּרַךְ בַּבְּרִיאָה, כְּאָמְרוֹ "נַעֲשֶׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ כִּדְמוּתֵנוּ" (בראשית א:כו).

פסוק ב
וְאֶתְּנָה בְרִיתִי בֵּינִי וּבֵינֶךָּ. וּבְאֹפֶן זֶה אֲקַיֵּם בְּרִיתִי אִתְּךָ **לִהְיוֹת לְךָ לֵאלֹהִים וּלְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ** כִּי תְלַמְּדֵם:

פסוק ג
וַיִּפֹּל אַבְרָהָם עַל פָּנָיו. לְקַבֵּל עָלָיו וּלְהוֹדוֹת לָאֵל יִתְבָּרַךְ עַל הַבְּרִית שֶׁאָמַר:

פסוק ד
אֲנִי הִנֵּה בְרִיתִי אִתָּךְ. אֲנִי הִנְנִי עוֹשֶׂה עַתָּה מַה שֶּׁאָמַרְתִּי לְהַקִּים הַבְּרִית.

פסוק ה
וְהָיָה שִׁמְךָ אַבְרָהָם. מֵעַכְשָׁיו:
כִּי אַב הֲמוֹן גּוֹיִם נְתַתִּיךָ. כִּי עִנְיַן זֶה הַשֵּׁם מַתְחִיל הַיּוֹם, שֶׁכְּבָר נְתַתִּיךָ לְאַב הֲמוֹן גּוֹיִם, וּלְפִיכָךְ **לֹא יִקָּרֵא עוֹד שִׁמְךָ אַבְרָם** כְּלָל לְעוֹלָם. וְלֹא כֵּן הָיָה בְּשֵׁם יִשְׂרָאֵל, כִּי אָמְנָם עִקַּר עִנְיַן שֵׁם יִשְׂרָאֵל הָיָה לֶעָתִיד לָבֹא, כְּמוֹ שֶׁיִּתְבָּאֵר בִּמְקוֹמוֹ.

פסוק ז
לִהְיוֹת לְךָ לֵאלֹהִים וּלְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ. לְיַחֵד שְׁמִי עֲלֵיכֶם בִּלְתִּי אֶמְצָעִי, כְּמוֹ שֶׁהוּא מִתְיַחֵד עַל כָּל הַנִּצְחִיִּים, כְּאָמְרוֹ "כִּי כָל אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה הָאֱלֹהִים הוּא יִהְיֶה לְעוֹלָם" (קהלת ג:יד), כִּי אָמְנָם הַנִּפְסָדִים בַּאֲשֶׁר הֵם נִפְסָדִים אֵינָם פְּעָלָתָם בִּלְתִּי אֶמְצָעִי. אָמַר אִם כֵּן שֶׁבַּהֲקָמַת הַבְּרִית וּשְׁמִירָתוֹ יִהְיוּ הוּא וְזַרְעוֹ נִצְחִיִּים בָּאִישׁ לְפָנָיו.

פסוק ח
לַאֲחֻזַּת עוֹלָם וְהָיִיתִי. לָכֶם **לֵאלֹהִים** – שֶׁתּוּכְלוּ לַעֲשׂוֹת רְצוֹנִי בָּזֶה, כְּעִנְיַן "וַיִּתֵּן לָהֶם אַרְצוֹת גּוֹיִם בַּעֲבוּר יִשְׁמְרוּ חֻקָּיו" (תהלים קה:מד-מה), וּבָזֶה אֶהְיֶה לָכֶם לֵאלֹהִים שֶׁתִּהְיוּ נִצְחִיִּים בָּאִישׁ.

פסוק ט
אַתָּה אֶת בְּרִיתִי תִשְׁמֹור. וּכְמוֹ שֶׁאֲנִי **הִנֵּה בְרִיתִי אִתָּךְ**, אַתָּה שְׁמוֹר בְּרִיתִי, שֶׁאִם לֹא כֵּן לֹא יָקוּם הַבְּרִית.

פסוק יא
לְאוֹת בְּרִית. זִכָּרוֹן תָּמִידִי לְלֶכֶת בִּדְרָכָיו, בִּהְיוֹתוֹ כְּחוֹתָם הָאָדוֹן בְּעַבְדּוֹ.

פסוק יג
בִּבְשַׂרְכֶם. בָּשָׂר הוּא כִּנּוּי לְאֵבֶר הַתּוֹלָדָה בִּלְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ, כְּמוֹ "גִּדְלֵי בָשָׂר" (יחזקאל טז:כו), "זָב מִבְּשָׂרוֹ" אוֹ "הֶחְתִּים בְּשָׂרוֹ מִזּוֹבוֹ" (ויקרא טו:ב-ג) וְזוּלָתָם. וְזֶה כִּי בִּהְיוֹת אוֹת הַבְּרִית

בָּזֶה הָאֵבֶר הַמְסַבֵּב נִצָּחִיּוּת בַּמִּין, יוֹרֶה עַל הַנִּצָּחִיּוּת הַמָּכוֹן בַּבְּרִית, וּבִהְיוֹתוֹ אֵבֶר הַתּוֹלָדָה יוֹרֶה הָאוֹת אֲשֶׁר בּוֹ עַל הֶמְשֵׁךְ הַבְּרִית עַל הַבָּנִים.

פסוק טז

וּבֵרַכְתִּיהָ. בַּהֵרְיוֹן וּבַלֵּידָה וּבְגִדּוּל הַבֵּן שֶׁלֹּא בְּצַעַר, הֵפֶךְ קִלְלַת חַוָּה בְּאָמְרוֹ "בְּעֶצֶב תֵּלְדִי בָנִים" (בראשית ג:טז). וְאָמַר שֶׁשָּׂרָה תַּהַר, תּוֹלִיד וּתְגַדֵּל אֶת בְּנָהּ שֶׁלֹּא בְּצַעַר, כְּאָמְרָם "אֲשֶׁר פָּדָה אֶת אַבְרָהָם" (ישעיהו כט:כב) שֶׁפָּדָאוֹ מִצַּעַר גִּדּוּל בָּנִים.

פסוק יז

הַלְבֶן מֵאָה שָׁנָה יִוָּלֵד. אַף עַל פִּי שֶׁאֶפְשָׁר שֶׁתִּתְעַבֵּר הָאִשָּׁה אַחֲרֵי יְמֵי בַּחֲרוּת, זֶה יִקָּרֶה לָהּ בְּמִשְׁכַּב אָדָם בָּחוּר אֲבָל לֹא בְּמִשְׁכַּב אָדָם זָקֵן.
הֲבַת תִּשְׁעִים [שָׁנָה] תֵּלֵד? בְּמִשְׁכַּב שׁוּם אָדָם אֲפִלּוּ בָּחוּר.

פסוק כב

וַיַּעַל אֱלֹהִים מֵעַל אַבְרָהָם. וְהַהֵפֶךְ "וַיֵּצֵא קַיִן מִלִּפְנֵי ה'" (בראשית ד:טז).

פסוק כג

בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה. שֶׁלֹּא אַחֵר.

פרק יח

פסוק א

וַיֵּרָא אֵלָיו ה' בְּאֵלֹנֵי מַמְרֵא. כִּי שָׁם נָמוֹל אַבְרָהָם אָז, וְכָל בֵּיתוֹ נִמּוֹלוּ אִתּוֹ שָׁם. הוֹפִיעַ הָאֵל יִתְבָּרַךְ שְׁכִינָתוֹ לְעֵמּוֹ בַּבְּרִית, כְּמִשְׁפָּט לְכָל כּוֹרְתֵי בְּרִית, כְּעִנְיַן "אַתֶּם נִצָּבִים וְכוּ' לְעָבְרְךָ בַּבְּרִית" (דברים כט:ט-יא), וּכְעִנְיַן "וַיִּכְרֹת לִפְנֵי ה' וַיַּעֲמֹד כָּל הָעָם בַּבְּרִית" (מלכים ב כג:ג). וְנִרְאָה לְאַבְרָהָם שֶׁהָיָה מוּכָן מִכֶּלֶם לְאוֹתָהּ הַמַּרְאָה, וְכֵן עִנְיַן "וַיִּפְגְּשֵׁהוּ ה'" (שמות ד:כד), שֶׁלֹּא נִרְאָה שָׁם לְדַבֵּר עִם מֹשֶׁה, אֲבָל הוֹפִיעַ שְׁכִינָתוֹ לְקַבֵּל בְּרִית בְּנוֹ, כְּאָמְרוֹ "בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם לְדוֹרֹתֵיכֶם" (בראשית יז:יב). וְאוּלַי בִּשְׁבִיל זֶה נָהֲגוּ לְהָכִין כִּסֵּא בְּעֵת הַמִּילָה וּבִמְקוֹמָהּ.

פסוק ב

וַיִּשָּׂא עֵינָיו. הִתְכַּוֵּן לְהִסְתַּכֵּל.
נִצָּבִים עָלָיו. פּוֹנִים אֵלָיו כְּמַמְתִּינִים לְדַבֵּר עִמּוֹ בִּהְיוֹתוֹ פָּנוּי מִן הַמַּרְאָה הַנִּכְבֶּדֶת, כִּי הַמַּמְתִּינִים אֵצֶל אָדָם לְדַבֵּר עִמּוֹ יִקָּרְאוּ נִצָּבִים עָלָיו, כְּמוֹ "לְהִתְאַפֵּק לְכָל הַנִּצָּבִים עָלָיו" (בראשית מה:א), וּכְמוֹ "וְכָל הָעָם נִצָּב עָלֶיךָ" (שמות יח:יד).
וַיָּרָץ לִקְרָאתָם. בְּטֶרֶם יִקְרְבוּ לְדַבֵּר עִמּוֹ:

מִפֶּתַח הָאֹהֶל. שֶׁהִתְחִיל מִן הַפֶּתַח לָרוּץ לִכְבוֹדָם, כִּי הַזְּרִיזוּת לַדָּבָר יוֹרֶה עַל חֲשִׁיבוּתוֹ בְּעֵינֵי הַמְזַדְּרֵז אֵלָיו, כְּעִנְיַן (שמות לד:ח) "וַיְמַהֵר מֹשֶׁה וַיִּקֹּד אַרְצָה וַיִּשְׁתַּחוּ".
וַיִּשְׁתַּחוּ אָרְצָה. כִּי הָיָה תֹּאַרָם נוֹרָא, כְּאָמְרוֹ "וּמַרְאֵהוּ כְּמַרְאֵה מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים נוֹרָא מְאֹד" (שופטים יג:ו), וְחָשַׁב אוֹתָם לִשְׁלוּחֵי אֵיזֶה מֶלֶךְ.

פסוק ג

אַל נָא תַעֲבֹר. אַתָּה הָרֹאשׁ בַּשְּׁלִיחוּת, אַל נָא תְּמַהֵר לַעֲבוֹר כְּמִנְהַג כָּל שְׁלִיחַ הַמְמַהֵר לְהָשִׁיב שׁוֹלְחוֹ דָּבָר.

פסוק ה

כֵּן תַּעֲשֶׂה. וְלֹא תְּאַחֵר אוֹתָנוּ יוֹתֵר מִזֶּה, וּלְכָךְ רָץ וְאָמַר **מַהֲרִי**.

פסוק ט

אַיֵּה שָׂרָה. כִּי כַּוָּנַת הַשְּׁלִיחוּת הָיְתָה לְבַשֵּׂר אֶת שָׂרָה שֶׁתִּשְׂמַח וְתוֹדֶה, כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה הָעִבּוּר יוֹתֵר שָׁלֵם, כִּי אַבְרָהָם כְּבָר נִתְבַּשֵּׂר מֵאֵת הָאֵל יִתְעַלֶּה, וְשָׂאֲלוּ עַל שָׂרָה עַל יְדֵי אַבְרָהָם כְּדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה.

פסוק י

שׁוֹב אָשׁוּב אֵלֶיךָ. לְמוֹעֵד הַמִּילָה כְּפַעַם בְּפַעַם:
וְהִוא אַחֲרָיו. הַפֶּתַח שֶׁהָיְתָה שָּׁם **שָׂרָה הַשּׁוֹמַעַת** הָיָה אַחֲרֵי הַמַּלְאָךְ הַמְדַבֵּר, לְפִיכָךְ לֹא דִּבֵּר עִמָּהּ לְנוֹכַח כְּמוֹ שֶׁעָשָׂה אֱלִישָׁע.

פסוק יב

וַתִּצְחַק שָׂרָה. שֶׁחָשְׁבָה שֶׁהָיָה דִּבַּר הַמַּלְאָךְ בִּרְכַּת נָבִיא בִּלְבַד כְּעִנְיַן אֱלִישָׁע (מלכים ב ד:טז), לֹא נְבוּאָה וּשְׁלִיחוּת הָאֵל יִתְבָּרַךְ. וְחָשְׁבָה שֶׁלֹּא יֵשֵׁג זֶה בַּזְּקֵנִים בְּבִרְכַּת שׁוּם נָבִיא, כִּי אָמְנָם לְהָשִׁיב הַבַּחֲרוּת אַחַר הַזִּקְנָה הֲרֵי הוּא כִּתְחִיַּת הַמֵּתִים, שֶׁלֹּא תִּהְיֶה זוֹלָתִי בְּמִצְוַת הָאֵל פְּרָטִית אוֹ בִּתְפִלָּה מַשֶּׂגֶת חֵן מֵאִתּוֹ:

פסוק יד

הֲיִפָּלֵא מֵה' דָּבָר. שֶׁהַמַּלְאָךְ לֹא אָמַר זֶה עַל צַד בְּרָכָה אֲבָל דִּבֵּר כִּמְבַשֵּׂר בִּשְׂמוֹ:

פסוק טו

כִּי יָרֵאָה. לוֹמַר "חָטָאתִי", אֲבָל הִרְהֲרָה תְּשׁוּבָה בְּלִבָּהּ.
וַיֹּאמֶר לֹא. שֶׁיָּדַע כִּי "לֹא אִישׁ אֵ-ל וִיכַזֵּב" (במדבר כג:יט), וְלֹא הֶאֱמִין לָהּ כְּלָל.

פסוק טז

וַיָּקֻמוּ מִשָּׁם הָאֲנָשִׁים. פָּנוּ מִבֵּית הַחֶסֶד.
וַיַּשְׁקִיפוּ. הַשְׁקָפָה לְרָעָה:

עַל פְּנֵי סְדוֹם. שֶׁהָיָה הֵפֶךְ בֵּיתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם, כְּמוֹ שֶׁהֵעִיד הַנָּבִיא בְּאָמְרוֹ (יחזקאל טז:מט): "הִנֵּה זֶה הָיָה עֲוֹן סְדֹם אֲחוֹתֵךְ, גָּאוֹן וְשִׂבְעַת לֶחֶם וְשַׁלְוַת הַשְׁקֵט הָיָה לָהּ וְלִבְנוֹתֶיהָ, וְיַד עָנִי וְאֶבְיוֹן לֹא הֶחֱזִיקָה".

פסוק יז

וַאֲבְרָהָם הוֹלֵךְ... **וַה' אָמָר**. הוּא הָיָה מִתְעַסֵּק בְּמִצְוַת גְּמִילוּת חֲסָדִים לְלַוּוֹת אֶת הָאוֹרְחִים, וַה' אָמַר שֶׁיְּגַלֶּה לוֹ **לְמַעַן אֲשֶׁר יְצַוֶּה אֶת בָּנָיו**, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (אבות ד:ב) שְׂכַר מִצְוָה מִצְוָה.

הַמְכַסֶּה אֲנִי. רָאוּי שֶׁלֹּא לְכַסּוֹת מֵאַבְרָהָם מִדַּת טוּבִי וּלְהוֹדִיעוֹ שֶׁאִם הָיָה בֵּין הָרְשָׁעִים אֵיזֶה מִנְיָן צַדִּיקִים שֶׁבּוֹ תִּקָּוֹת תְּשׁוּבָה לָרְשָׁעִים, הָיִיתִי מַטֶּה כְּלַפֵּי חֶסֶד לְהַאֲרִיךְ אַפִּלּוּ לָרְשָׁעִים אוּלַי יָשׁוּבוּ, כִּי לֹא יַחְפּוֹץ בְּמוֹת הַמֵּת, וְשֶׁמִּבְּלִי אֵין תִּקָּוֹת תְּשׁוּבָה יַעֲשֶׂה בָּם מִשְׁפָּט.

פסוק יח

וְאַבְרָהָם הָיוֹ יִהְיֶה. וּבִהְיוֹתוֹ לְגֹי עַמִּים רַבִּים תִּהְיֶה תּוֹכַחְתּוֹ רַבַּת הַתּוֹעֶלֶת.

פסוק יט

כִּי יְדַעְתִּיו. מוֹכִיחַ בְּמִישׁוֹר:

לְמַעַן אֲשֶׁר יְצַוֶּה אֶת בָּנָיו. וְכָל זֶה אָמַר הָאֵל יִתְבָּרַךְ לַעֲשׂוֹת לְמַעַן אֲשֶׁר יְצַוֶּה אַבְרָהָם לְבָנָיו בִּרְאוֹתוֹ גֹּדֶל חֶסְדָיו גַּם לָרְשָׁעִים וּמִשְׁפָּטָיו נֶגֶד הַבִּלְתִּי שָׁבִים, יִשְׁמְרוּ **לַעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט**.

לְמַעַן הָבִיא ה' עַל אַבְרָהָם אֵת אֲשֶׁר דִּבֶּר עָלָיו. וְהַתַּכְלִית הָאַחֲרוֹן הַמְכֻוָּן בָּזֶה מֵאֵת הָאֵל יִתְבָּרַךְ הָיָה לְהָבִיא עַל אַבְרָהָם אֵת אֲשֶׁר דִּבֵּר, כְּאָמְרוֹ: "לִהְיוֹת לְךָ לֵאלֹהִים וּלְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ" (בראשית יז:ז).

פסוק כ

וַיֹּאמֶר ה': אָז הִתְחִילָה הַנְּבוּאָה, שֶׁהִיא מַדְרֵגָה לְמַעְלָה מִן הַמַּרְאָה שֶׁהָיְתָה בְּאָמְרוֹ **וַיֵּרָא אֵלָיו**.

פסוק כא

אֵרְדָה נָּא. אֵרֵד לְסוֹף תַּכְלִית רִשְׁעָם שֶׁהוּא מוּכָן לָצֵאת מֵרָעָה אֶל רָעָה, כְּעִנְיַן "הָבָה נֵרְדָה וְנָבְלָה שָׁם שְׂפָתָם" (בראשית יא:ז), כְּמוֹ שֶׁהִתְבָּאֵר לְמַעְלָה.

וְאֶרְאֶה הַכְּצַעֲקָתָהּ. אֶרְאֶה זֶה בְּפֹעַל בְּהִתְגַּלּוּת לִבָּם שֶׁיִּתְקוֹמְמוּ עַל לוֹט הַמִּתְנַדֵּב, וְיֵדְעוּ כָּל בָּאֵי הָעוֹלָם כִּי לֹא אֶל חִנָּם הָיָה עֹנֶשׁ הַגָּדוֹל:

עֲשׂוּ כֻלָּה. עֲשׂוּ כֻלָּם שֶׁאֵין בֵּינֵיהֶם מוֹחֶה, כְּמוֹ "כָּלָה גָּרֵשׁ יְגָרֵשׁ" (שמות יא:א) שֶׁעִנְיָנוֹ כֻּלְּכֶם, וְגַם זֶה נוֹדַע בִּשְׁלִיחוּת הַמַּלְאָכִים שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ "כָּל הָעָם מִקְצֶה" (בראשית יט:ד) וְאֵין מַכְלִים.

פסוק כב

וַיִּפְנוּ מִשָּׁם הָאֲנָשִׁים וְאַבְרָהָם עוֹדֶנּוּ עוֹמֵד. אַף עַל פִּי שֶׁהַמַּלְאָכִים אֲשֶׁר שְׁלַח לְהַשְׁחִית כְּבָר הִגִּיעוּ לִסְדוֹם, מִכָּל מָקוֹם אַבְרָהָם עוֹדֶנּוּ עוֹמֵד לְבַקֵּשׁ רַחֲמִים וּלְלַמֵּד זְכוּת, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה: "אֲפִילוּ חֶרֶב חַדָּה מוּנַחַת עַל צַוָּארוֹ שֶׁל אָדָם אַל יִמְנַע עַצְמוֹ מִן הָרַחֲמִים" (ברכות י.). וְכֵן בְּחַיֵּבֵי מִיתוֹת אָמְרוּ: "מַחֲזִירִים אוֹתוֹ אֲפִילוּ אַרְבַּע וְחָמֵשׁ פְּעָמִים וּבִלְבַד שֶׁיֵּשׁ מַמָּשׁ בִּדְבָרָיו" (סנהדרין מד:).

פסוק כג

הַאַף תִּסְפֶּה צַדִּיק עִם רָשָׁע. שֶׁהֲרֵי אָמַרְתָּ **זַעֲקַת סְדֹם וַעֲמֹרָה כִּי רַבָּה**, כְּשׁוֹפֵט אֶת כָּל הַמָּקוֹם עַל פִּי הָרוֹב, לֹא כְּשׁוֹפֵט אַנְשֵׁי הָעִיר הַחוֹטְאִים בִּלְבַד:

פסוק כד

הַאַף תִּסְפֶּה וְלֹא תִשָּׂא לַמָּקוֹם. אַף עַל פִּי שֶׁתִּסְפֶּה וְלֹא תִשָּׂא לָרְשָׁעִים בִּשְׁבִיל הַצַּדִּיקִים, **חָלִלָה לְךָ לַהֲמִית צַדִּיק**.

פסוק כה

וְהָיָה כַּצַּדִּיק כָּרָשָׁע. מְעֻתָּד לְמִקְרֶה אִם יִקָּרֶה שֶׁיִּמָּצֵא אֵיזֶה צַדִּיק בְּתוֹךְ הָרְשָׁעִים.
הַשֹּׁפֵט כָּל הָאָרֶץ. כִּי בְּהִיוֹתְךָ שׁוֹפֵט כָּל הָאָרֶץ, אִם תִּדִּין אֶת כֻּלָּהּ אַחֲרֵי הָרוֹב, תַּשְׁחִית אוֹתָהּ לְעוֹלָם בְּלִי סָפֵק, כִּי רוֹב בְּנֵי אָדָם רְשָׁעִים:

פסוק כו

אִם אֶמְצָא בִּסְדוֹם. עַתָּה כְּשֶׁאֲנַסֶּה אוֹתָם בַּמַּלְאָכִים שֶׁשָּׁלַחְתִּי, אִם אֶמְצָא בִּסְדוֹם **חֲמִשִּׁים צַדִּיקִים** שֶׁיִּמְחוּ בָּרְשָׁעִים בִּסְדוֹם שֶׁהִיא רֹאשׁ לִשְׁאָר הֶעָרִים, כְּאָמְרוֹ "סְדוֹם וּבְנוֹתֶיהָ" (יחזקאל טז:מו), וּבָהּ יִקָּבְצוּ נְדִיבֵי הָעָם מִכָּל שְׁאָר הַכְּרַכִּים אֲשֶׁר בַּכִּכָּר.
וְנָשָׂאתִי לְכָל הַמָּקוֹם. לֹא לַצַּדִּיקִים בִּלְבָד:

פסוק כז

הִנֵּה נָא הוֹאַלְתִּי לְדַבֵּר. לִשְׁאוֹל הַסָּפֵק שֶׁהָיָה אָצְלִי בְּעִנְיַן הַמִּשְׁפָּט הָאֱלֹהִי:
וְאָנֹכִי עָפָר וָאֵפֶר. וְלֹא יָרַדְתִּי עֲדַיִן לְסוֹף כַּוָּנַת דִּבְרֵי תְּשׁוּבָתְךָ:

פסוק כח

הֲתַשְׁחִית בַּחֲמִשָּׁה אֶת כָּל הָעִיר. הוֹדִיעֵנִי אִם הוּא מִסְפָּר קָצוּב אֲצִלְךָ שֶׁפְּחוֹת מֵעֲשָׂרָה לְכָל כְּרַךְ לֹא תִּהְיֶה עֲדָה מַצֶּלֶת, וּלְפִי זֶה תַּשְׁחִית אֶת הָעִיר הַחֲמִישִׁית הַיּוֹתֵר חֲיֶבֶת מִבְּלִי אֵין עֲדָה מַצֶּלֶת בִּשְׁבִילָהּ.

וַיֹּאמֶר לֹא אַשְׁחִית. אֶת הַחֲמִישִׁית:

פסוק ל

לֹא אֶעֱשֶׂה. לֹא אֶעֱשֶׂה רָעָה כְּלָל לִשְׁלוֹשׁ הֶעָרִים הַפָּחוֹת חֲיָבוֹת:

פסוק לא

לֹא אַשְׁחִית בַּעֲבוּר הָעֶשְׂרִים... **בַּעֲבוּר הָעֲשָׂרָה**. כִּי בְּהַשְׁחִית שְׁלוֹשׁ מֵהֶם לֹא תִּמָּלַטְנָה מִכָּל וְכֹל הַשְׁתַּיִם הַנִּשְׁאָרוֹת שֶׁלֹּא תִּהְיֶינָה נִזּוֹקוֹת בְּצַד מָה בְּחֻרְבַּן הַשְּׁכֵנוֹת, כְּאָמְרָם (ברכות נח:) נִתְקַלְקְלָה בָּבֶל נִתְקַלְקְלוּ שְׁכֵנֶיהָ.

פסוק לג

וַיֵּלֶךְ ה'. הִמְתִּין שָׁם אַבְרָהָם וְלֹא הִסְפִּיק כַּוָּנָתוֹ לִנְבוּאָה עַד שֶׁנִּסְתַּלְּקָה שְׁכִינָה, עַל הֵפֶךְ "וַיֵּצֵא קַיִן מִלִּפְנֵי ה'" (בראשית ד:טז).

וְאַבְרָהָם שָׁב. שָׁב מִן הַמָּקוֹם שֶׁלִּוָּה שָׁם הַמַּלְאָכִים, שֶׁשָּׁם נִתְיַחֵד עִמּוֹ הַדִּבּוּר.

לִמְקוֹמוֹ. אֶל בֵּיתוֹ.

פרק יט

פסוק א

וַיָּבֹאוּ שְׁנֵי הַמַּלְאָכִים סְדֹמָה בָּעֶרֶב. אַף עַל פִּי שֶׁהִגִּיעוּ שָׁם בְּלִי אִחוּר, כְּאָמְרָם (ברכות ד:) גַּבְרִיאֵל בִּשְׁתַּיִם מִיכָאֵל בְּאַחַת, וְכֵן הוֹרָה לְמַעְלָה בְּאָמְרוֹ "וַיֵּלְכוּ סְדֹמָה" (בראשית יח:כב), מִכָּל מָקוֹם לֹא נִכְנְסוּ בַּסְּדוֹם עַד הָעֶרֶב, שֶׁכְּבָר נִסְתַּתְּמוּ טַעֲנוֹת אַבְרָהָם הַמֵּלִיץ וְנִגְמַר הַדִּין.

וַיָּקָם לוֹט לִקְרָאתָם. פֶּן יָלִינוּ בָּרְחוֹב, כְּמוֹ שֶׁהָיָה אָז הַמִּנְהָג בִּשְׁאָר הֶעָרִים כְּשֶׁאֵין מַכְנִיס אוֹרְחִים, וְיַזִּיקוּ לָהֶם רִשְׁעֵי הָעִיר:

וַיִּשְׁתַּחוּ אַפַּיִם אָרְצָה. כִּי הָיָה תָּאֳרָם נוֹרָא בְּלִי סָפֵק.

פסוק ג

מִשְׁתֶּה. קְבִיעוּת סְעוּדָה עַל הַיַּיִן, בְּהִיוֹת הַיַּיִן אָהוּב אֲצָלוֹ, כְּמוֹ שֶׁהוֹכִיחַ סוֹפוֹ עַל תְּחִלָּתוֹ (בראשית יט:לג). אֲבָל אַבְרָהָם לֹא עָשָׂה מִשְׁתֶּה, זוֹלָתִי "בְּיוֹם הִגָּמֵל אֶת יִצְחָק" (בראשית

כא:ח) לִגְדוֹלֵי הַדּוֹר שֶׁהָיוּ מַרְגִּלִים בְּכָךְ בְּעֵת שִׂמְחָתָם, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוטה י):
"קַמֵּי דְּשָׁתֵי חַמְרָא, חַמְרָא".

פסוק ח

אוֹצִיאָה נָּא אֹתָהֶן אֲלֵיכֶם. חָשַׁב שֶׁיְּקוּמוּ לוֹקְחֵי בְנוֹתָיו, וְקָאם שְׁאוֹן בֵּינֵיהֶם (הושע י:יד).

פסוק ט

גֶּשׁ הָלְאָה. מֵעַל הַפֶּתַח וְנִשְׁבֹּר הַדֶּלֶת:
הָאֶחָד בָּא לָגוּר. הֲיֵשׁ גַּם אֶחָד שֶׁיְּעֻשֶּׂה כָּךְ?

פסוק י

וְאֶת הַדֶּלֶת סָגָרוּ. כְּדֵי שֶׁיִּלְאוּ **לִמְצֹא הַפֶּתַח**, וִיפַרְסְמוּ גֹּדֶל רִשְׁעָם:

פסוק יא

וַיִּלְאוּ לִמְצֹא הַפֶּתַח. אַף עַל פִּי שֶׁהָיוּ מֻכִּים **בַּסַּנְוֵרִים**, טָרְחוּ לִמְצֹא הַפֶּתַח כְּדֵי **לִשְׁבֹּר הַדֶּלֶת**, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (עירובין יט.): "רְשָׁעִים אֲפִלּוּ עוֹמְדִים בְּפִתְחוֹ שֶׁל גֵּיהִנֹּם אֵינָם חוֹזְרִים בְּתְשׁוּבָה".

פסוק יד

וַיֵּצֵא לוֹט. אַחַר שֶׁנִּלְאוּ וְהָלְכוּ לָהֶם:

פסוק טו

וַיָּאִיצוּ. כְּדֵי שֶׁתְּהֵא פּוּרְעָנוּתָם בְּזְרִיזוּת הַשֵּׁמֶשׁ אֱלֹהֵיהֶם הַגָּדוֹל, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות ז.) בְּשָׁעָה שֶׁהַחַמָּה זוֹרַחַת וְכָל מַלְכֵי מִזְרָח וּמַעֲרָב מַנִּיחִין כִּתְרֵיהֶן עַל רָאשֵׁיהֶם וּמִשְׁתַּחֲוִים לַחַמָּה, מִיָּד כּוֹעֵס.

פסוק טז

בְּחֶמְלַת ה' עָלָיו. אַף עַל פִּי שֶׁבִּזְכוּת אַבְרָהָם הָיָה נִמְלָט, כְּאָמְרוֹ **וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת אַבְרָהָם וַיְשַׁלַּח אֶת לוֹט מִתּוֹךְ הַהֲפֵכָה**, הִנֵּה כֵּיוָן שֶׁהָיָה מְאַחֵר וּמִתְעַכֵּב אַחַר אַזְהָרַת הַמַּלְאָכִים, הָיָה רָאוּי לִהְיוֹת נִסְפֶּה, אֲבָל הָיְתָה הַחֶמְלָה עָלָיו, כִּי לֹא בְּמֶרֶד וְלֹא בְּמַעַל הָיָה עִכּוּבוֹ, אֶלָּא מִצַּד עַצְלָה וְנָפֶשׁ נִבְהָלָה:

פסוק יז

אַל תַּבִּיט אַחֲרֶיךָ. כִּי הָרָעָה תִּתְפַּשֵּׁט עָדֶיךָ כִּמְהַלֶּכֶת אַחֲרֶיךָ וְלֹא תַּזִּיקֶךָ, אֲבָל אִם תִּתְעַכֵּב לְהַבִּיט תִּדְבַּק בְּךָ, כְּמוֹ שֶׁקָּרָה לְאִשְׁתּוֹ כְּאָמְרוֹ **וַתְּהִי נְצִיב מֶלַח**.

פסוק כד

מֵאֵת ה' מִן הַשָּׁמָיִם. לֹא שֶׁהֶעֱלָה נְשִׂיאִים מִקְצֵה הָאָרֶץ, בְּאֹפֶן שֶׁיִּתְהַלְּכוּ בָּאֲוִיר כְּמוֹ שֶׁיִּקְרֶה בַּבְּרָקִים וְאַבְנֵי אֵשׁ בַּטֶּבַע.

פסוק כה

וַיַּהֲפֹךְ. שֶׁנֶּהְפַּךְ הָאָרֶץ הַהִיא וְיוֹשְׁבֶיהָ לְטֶבַע גָּפְרִית וְאֵשׁ, כְּמוֹ "הָפַךְ אֶת מֵימֵיהֶם לְדָם" (תהלים קה:כט), וּבָהֶם נֶהְפַּךְ לְטֶבַע מֶלַח אוֹתוֹ הַטַּל שֶׁעָלָה קוֹדֶם הַזְּרִיחָה, כְּאָמְרוֹ "גָּפְרִית וָמֶלַח שְׂרֵפָה כָּל אַרְצָהּ" (דברים כט:כב), כְּמִשְׁפַּט כָּל לַחוּת תָּפֵל מְעוֹרָב עִם חֲלָקִים שְׂרוּפִים:

פסוק כז

אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר עָמַד שָׁם אֶת פְּנֵי ה'. אֶל הַמָּקוֹם שֶׁלִּוָּה שָׁם הַמַּלְאָכִים, כִּי שָׁם הָיְתָה עָלָיו יַד ה', וְזֶה כִּי חָשַׁב לְבַקֵּשׁ עֲלֵיהֶם רַחֲמִים אַחֲרֵי שֶׁלֹּא מָצָא לָהֶם זְכוּת בַּדִּין.

פסוק כח

וַיַּשְׁקֵף. הַשְׁקָפַת אֵיבָה עַל רוֹב רִשְׁעָם.

וַיַּרְא וְהִנֵּה עָלָה קִיטוֹר הָאָרֶץ. וּבְכֵן רָאָה שֶׁאֵין עוֹד לְהִתְפַּלֵּל עֲלֵיהֶם.

פסוק כט

מִתּוֹךְ הַהֲפֵכָה בַּהֲפוֹךְ אֶת הֶעָרִים. בִּהְיוֹת שֶׁנִּמְלַט בִּזְכוּת אַבְרָהָם מִתּוֹךְ הַהֲפֵכָה, בְּעוֹד שֶׁהָיָה הָאֵל יִתְבָּרַךְ הוֹפֵךְ אֶת הֶעָרִים קוֹדֶם שֶׁיָּצָא לוֹט מִכָּל הַכִּכָּר, וְלָזֶה לֹא הָיָה זוֹכֶה בְּשׁוּם פָּנִים אַחֲרֵי שֶׁלֹּא נִמְלַט קוֹדֶם הַתְחָלַת הַפּוּרְעָנוּת בְּעַצְלוּתוֹ, כְּאָמְרוֹ **וַיִּתְמַהְמָהּ**. לְפִיכָךְ יָרֵא לָשֶׁבֶת בְּצוֹעַר, כִּי חָשַׁב שֶׁהַהֲפֵכָה תַּמְתִּין גַּם לְצוֹעַר עַד שֶׁיִּמָּלֵט הוּא מִמֶּנָּה בִּזְכוּת אַבְרָהָם, וְשֶׁאַחֲרֵי צֵאתוֹ מִשָּׁם תִּתְפַּשֵּׁט הַהֲפֵכָה גַּם בְּצוֹעַר:

פסוק ל

וַיֵּשֶׁב בָּהָר. כִּי חָשַׁב שֶׁהַהֲפֵכָה תִּתְפַּשֵּׁט **בְּכָל הַכִּכָּר** עַד הָהָר, כְּמוֹ שֶׁהוֹרָה הַמַּלְאָךְ בְּאָמְרוֹ **הָהָרָה הִמָּלֵט**.

פסוק לא

אָבִינוּ זָקֵן. וְלֹא יִתְאַמֵּץ לְהַרְחִיק נְדוֹד אֶל אֶרֶץ אַחֶרֶת:

וְאִישׁ אֵין בָּאָרֶץ לָבוֹא עָלֵינוּ. אֵין אִישׁ בָּזֶה הַגְּלִיל רָאוּי לָבוֹא עָלֵינוּ כְּדֶרֶךְ כָּל הָאָרֶץ, שֶׁהַמְּנָהָג הוּא שֶׁלֹּא תִּנָּשֵׂא הָאִשָּׁה אֶלָּא לֶהָגוּן לָהּ:

פסוק לז

וַתִּקְרָא שְׁמוֹ מוֹאָב... וַתִּקְרָא שְׁמוֹ בֶּן עַמִּי. לְהוֹרוֹת שֶׁלֹּא נִתְעַבְּרוּ מֵאָדָם בְּלִתִּי הָגוּן:

הוּא אֲבִי מוֹאָב. הוּא אֲבִי בְנֵי עַמּוֹן. שֶׁיָּרְשׁוּ אֶרֶץ, כִּי מִפְּנֵי שֶׁהָיְתָה כַּוָּנַת הַנָּשִׁים רְצוּיָה, הָיָה זַרְעָם לִשְׁנֵי גּוֹיִם יוֹרְשֵׁי אַבְרָהָם בְּקָצָת, כְּאָמְרָם (משלי ג:ו) "בְּכָל דְּרָכֶיךָ דָּעֵהוּ" אֲפִילּוּ לְדָבָר עֲבֵרָה (נזיר כג).

פרק כ

פסוק א
וַיֵּשֶׁב בֵּין קָדֵשׁ וּבֵין שׁוּר. בֵּין שְׁתֵּי עֲיָרוֹת גְּדוֹלוֹת, כְּדֵי לִקְרֹא שָׁם בְּשֵׁם ה' אֵל עוֹלָם, כְּמוֹ שֶׁעָשָׂה אַחַר כָּךְ לְהַגְבִּיר בְּרִית לָרַבִּים.

פסוק ג
וַיָּבֹא אֱלֹהִים אֶל אֲבִימֶלֶךְ. כְּעִנְיַן שֶׁנֶּאֱמַר בְּלָבָן (בראשית לא:כד) וּבְבִלְעָם (במדבר כב:כד), וְלֹא נִזְכַּר בָּהֶם אָז "וַיֵּרָא אֵלָיו" וְלֹא "מַרְאוֹת אֱלֹהִים" וְלֹא "דִּבּוּר", כְּמוֹ שֶׁנִּזְכַּר בָּאֲבוֹת וּבְשָׁאָר הַנְּבִיאִים, כְּאָמְרוֹ "בַּמַּרְאָה אֵלָיו אֶתְוַדָּע בַּחֲלוֹם אֲדַבֶּר בּוֹ" (במדבר יב:ו), כִּי אָמְנָם לֹא נִרְאָה הָאֵל יִתְבָּרַךְ כְּלָל אָז, אֲבָל בָּא אֲלֵיהֶם קוֹל אוֹמֵר בִּלְבַד.
הִנְּךָ מֵת. הִנְּךָ הוֹלֵךְ וְכָלֶה בַּחוֹלִי שֶׁהִתְחִיל בְּךָ, **כִּי עָצֹר עָצַר ה'**:

פסוק ד
הֲגוֹי גַּם צַדִּיק תַּהֲרֹג. הַאֻמָּנָם רָאוּי שֶׁתַּשְׁחִית הַגּוֹי בַּהֲרִיגַת מַלְכּוֹ, וְשֶׁתַּהֲרֹג הַמֶּלֶךְ שֶׁהוּא צַדִּיק בָּזֶה שֶׁלֹּא חָטָא?

פסוק ז
וְעַתָּה הָשֵׁב אֶת אֵשֶׁת הָאִישׁ. בְּטֶרֶם שֶׁתִּכְלֶה בַּחוֹלִי:
וֶחְיֵה. תֵּרָפֵא, כְּמוֹ "עַד חֲיוֹתָם" (יהושע ה:ח).
אַתָּה וְכָל אֲשֶׁר לָךְ. הַוּלָדוֹת בְּמֵעֵי אִשְׁתְּךָ וְאַמְהוֹתֶיךָ:

פסוק ט
מַעֲשִׂים אֲשֶׁר לֹא יֵעָשׂוּ. לְגָרֵם הֶזֵּק לְאִישׁ לֹא יְדַעְתּוֹ קֹדֶם לָכֵן, וְאֵין לְךָ אֵיבָה עִמּוֹ, וְכָל זֶה בְּלִבְּתִי תּוֹעַלְתְּךָ, וְאֵין דֶּרֶךְ לַעֲשׂוֹת כֵּן.

פסוק יא
רַק אֵין יִרְאַת אֱלֹהִים בַּמָּקוֹם הַזֶּה. אֵין מוֹרָא מַלְכוּת, כִּי אָמְנָם סָרְנֵי פְּלִשְׁתִּים לֹא הָיוּ מְלָכִים גְּמוּרִים נוֹרָאִים בְּעָם, כְּמוֹ שֶׁהוֹרָה גָּלְיָת בְּאָמְרוֹ "הֲלֹא אָנֹכִי הַפְּלִשְׁתִּי וְאַתֶּם עֲבָדִים לְשָׁאוּל" (שמואל א יז:ח).

פסוק יב
וְגַם אָמְנָה. וְגַם אַתָּה הַמֶּלֶךְ הַצַּדִּיק בָּהֶם חָטָאתָ בָּזֶה שֶׁלָּקַחְתָּ הָאִשָּׁה בִּשְׁבִיל שֶׁאָמַרְתִּי שֶׁהִיא **אֲחֹתִי**, שֶׁהָיָה לְךָ לִשְׁאֹל אִם הִיא גַּם כֵּן אִשְׁתִּי, כְּמוֹ שֶׁהִיא בֶּאֱמֶת אֲחוֹתִי וְאִשְׁתִּי:

פסוק יג
הִתְעוּ אֹתִי אֱלֹהִים. בְּסִבַּת עֲבוֹדַת גִּלּוּלִים שֶׁמַּאֲסְתִּי, הֵצַרְתִּי לָצֵאת מִבֵּית אָבִי אֶל אֲשֶׁר לֹא אֵדַע, לֹא לְמָקוֹם מְכֻוָּן מֵאִתִּי, וּבָזֶה יִקָּרֵא תּוֹעֶה.

פסוק טז
הִנֵּה נָתַתִּי אֶלֶף כֶּסֶף לְאָחִיךְ. לְמֹהַר כְּמִנְהַג לוֹקֵחַ בַּת אִישׁ אוֹ אָחוֹתוֹ לְאִשָּׁה.
הִנֵּה הוּא לָךְ כְּסוּת עֵינַיִם. מַלְבּוּשׁ שֶׁל כַּמָּה גְּוָנִים שֶׁהָיוּ לוֹבְשׁוֹת הַנָּשִׁים לְכָבוֹד, כִּי אָמְנָם הַמֹּהַר שֶׁנָּתַתִּי מוֹרֶה עַל כְּבוֹדֵךְ, שֶׁלֹּא לְקַחְתִּיךְ לְזוֹנָה וְלֹא לְפִילֶגֶשׁ, אֲבָל לְקַחְתִּיךְ לְאִשָּׁה, וְלֹא עֲזַבְתִּיךְ כָּל כָּךְ מְהֵרָה לוּלֵי ה' שֶׁהָיָה לָךְ וְהֵצַרְתִּי לְהַחֲזִירֵךְ.
לְכֹל אֲשֶׁר אִתָּךְ. לְעֵינֵי כָּל אֲשֶׁר אִתָּךְ וּבְנֵי בֵיתֵךְ:
וְאֵת כֹּל וְנוֹכָחַת. וּבְעֵינֵי כָּל שׁוֹמֵעַ וּבְעֵינֵי כֹּל נוֹכַחַת, שֶׁתִּבַּקֵּשׁ אוּלַי לִגְנוּתֵךְ כְּמִנְהַג הַנָּשִׁים הַמּוֹכִיחוֹת וּמְגַנּוֹת זוֹ אֶת זוֹ בְּמִילֵי דְּעֶרְוָה.

פסוק יח
כִּי עָצֹר עָצַר ה' בְּעַד כָּל רֶחֶם. לְהַמִּית הַתּוֹלְדוֹת אִם לֹא הָיָה אֲבִימֶלֶךְ שָׁב בִּתְשׁוּבָה, כְּמוֹ שֶׁהִתְרָה בּוֹ בְּאָמְרוֹ **דַּע כִּי מוֹת תָּמוּת אַתָּה וְכָל אֲשֶׁר לָךְ**:

פרק כא

פסוק א
וַה' פָּקַד. אַבְרָהָם הִתְפַּלֵּל בְּעַד אֲבִימֶלֶךְ, וַה' פָּקַד אֶת שָׂרָה, כְּאָמְרוֹ "וַה' שָׁב אֶת שְׁבוּת אִיּוֹב בְּהִתְפַּלְלוֹ בְּעַד רֵעֵהוּ" (איוב מב:י).
כַּאֲשֶׁר אָמָר. בְּאָמְרוֹ "וּבֵרַכְתִּי אוֹתָהּ" (בראשית יז:טז), וְזֶה הָיָה שֶׁהֵסִיר מִמֶּנָּה קִלְלַת חַוָּה בְּעִבּוּר וּבְלֵידָה וּבְנִדּוּל, כְּאָמְרוֹ "הַרְבָּה אַרְבֶּה עִצְּבוֹנֵךְ וְהֵרֹנֵךְ" (בראשית ג:טז).
וַיַּעַשׂ ה' לְשָׂרָה כַּאֲשֶׁר דִּבֵּר. כְּאָמְרוֹ (בראשית יז:טז) "וְגַם נָתַתִּי מִמֶּנָּה לְךָ בֵּן", שֶׁלֹּא כְּמִנְהַג הַמּוֹלִידִים בְּעֵת זִקְנָה שֶׁיּוֹלִידוּ עַל הָרוֹב נְקֵבָה:

פסוק ה
וְאַבְרָהָם בֶּן מְאַת שָׁנָה. וְעִם כָּל זֶה מָל אֶת בְּנוֹ, וְלֹא חָס עַל הֱיוֹתוֹ בֶּן זְקוּנִים.

פסוק ו
צְחוֹק עָשָׂה לִי אֱלֹהִים. אַף עַל פִּי שֶׁיֵּשׁ צַעַר מְיֻלֶּה לַתִּינוֹק, הָאֵל יִתְבָּרַךְ נָתַן שִׂמְחָה בְּלִבִּי, לְפִיכָךְ **כָּל הַשּׁוֹמֵעַ יִצְחַק לִי** וְיִשְׂמַח בַּעֲדִי וְלֹא יִדְאַג בִּשְׁבִיל צַעַר הַמִּילָה.

פסוק ט

אֶת בֶּן הָגָר הַמִּצְרִית. חָשְׁבָה שֶׁהִתְעוֹרֵר לָזֶה הַלַּעַג מִפְּנֵי שֶׁשָּׁמַע כָּךְ מֵאִמּוֹ, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוכה נו.): "שׁוּתָא דִּינוּקָא בְּשׁוּקָא אוֹ דְּאָבוּהִי אוֹ דְּאִימֵּיהּ".

מְצַחֵק. מַלְעִיג עַל הַמִּשְׁתֶּה שֶׁנַּעֲשָׂה בְּבֵית אַבְרָהָם, בְּאָמְרוֹ שֶׁנִּתְעַבְּרָה מֵאֲבִימֶלֶךְ. וְהַטַּעַם שֶׁלֹּא קָרָה זֶה בְּעֵת לֵידַת יִצְחָק, כִּי יִשְׁמָעֵאל שָׁמַע כְּזֹאת אַחַר כָּךְ מִלֵּיצָנֵי הַדּוֹר, וְאִם בְּאוּלַי בְּעֵת הַלֵּידָה הָיָה מְצַחֵק – לֹא הִרְגִּישָׁה בּוֹ שָׂרָה שֶׁהָיְתָה אָז טְרוּדָה.

פסוק י

גָּרֵשׁ אֶת הָאָמָה הַזֹּאת וְאֶת בְּנָהּ. כִּי בַּעֲצָתָהּ עָשָׂה הַבֵּן שֶׁהוֹצִיא דִּבָּה לְמַעַן **יִירַשׁ** בְּנָהּ אֶת הַכֹּל, לְפִיכָךְ גָּרֵשׁ מִפְּנֵי שֶׁאֵינוֹ דִּין שֶׁ**יִּירַשׁ** אֲפִלּוּ בְּקֻצָת.

כִּי לֹא יִירַשׁ בֶּן הָאָמָה. שֶׁאֵינוֹ מְיֻחָס אַחֲרֶיךָ שֶׁהַוָּלָד הוֹלֵךְ אַחַר הַפָּגוּם:

פסוק יב

אַל יֵרַע בְּעֵינֶיךָ וְכוּ' כֹּל אֲשֶׁר תֹּאמַר אֵלֶיךָ שָׂרָה. אַל יֵרַע בְּעֵינֶיךָ מַה שֶּׁתֹּאמַר בְּדִבֶּר הַנַּעַר וְהָאָמָה לְגָרְשָׁם עִם סִימָנֵי עַבְדוּת, כְּאָמְרוֹ **עַל שִׂכְמָהּ וְכוּ'**.

שְׁמַע בְּקוֹלָהּ. כִּי בְּדִין אָמְרָה לַעֲשׂוֹת כָּךְ.

כִּי בְיִצְחָק יִקָּרֵא לְךָ זָרַע. וְיִשְׁמָעֵאל וּבָנָיו יִהְיוּ עֲבָדִים לוֹ, כִּי בְיִצְחָק יִקָּרֵא לְךָ זָרַע וְלֹא בּוֹ.

פסוק יג

וְגַם אֶת בֶּן הָאָמָה. וְגַם אֵין רָאוּי שֶׁתִּדְאַג עַל שֶׁתְּגָרֵשׁ אֶת הַבֵּן, כִּי תְגָרֵשׁ אֶת בֶּן הָאָמָה וְלֹא בְּנְךָ, מִכָּל מָקוֹם **לְגוֹי אֲשִׂימֶנּוּ כִּי זַרְעֲךָ הוּא**, לֹא שֶׁיִּהְיֶה הוּא רָאוּי לְכָךְ.

פסוק יד

שָׂם עַל שִׁכְמָהּ. אֶת הַחֵמָת לְאוֹת שִׁפְחוּת, עַל דֶּרֶךְ "וְהִתְעַנִּי תַּחַת יָדֶיהָ" (בראשית טז:ט), אֲבָל לֹא חָדַל הַצַּדִּיק מִתֵּת לָהֶם דֵּי מַחְסוֹרָם, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה "וַיְהִי אֱלֹהִים אֶת הַנַּעַר" (בראשית כא:כ) לְרַבּוֹת חֲמָרָיו גְּמַלָּיו וּפוּעָלָיו, וְלָכֵן לֹא חָסְרוּ דָּבָר זוּלָתִי הַמַּיִם בְּתָעוֹתָם בַּמִּדְבָּר, וּבְהִמָּצֵא הַמַּיִם יָשַׁב שָׁם בַּמִּדְבָּר כְּטִבְעוֹ כִּי הָיָה פֶּרֶא אָדָם.

וְאֶת הַיֶּלֶד. נָתַן לָהּ גַּם אֶת הַיֶּלֶד:

וַיְשַׁלְּחֶהָ. לְוָוּהּ אוֹתָהּ בְּרוֹב חַסְדּוֹ, כְּמוֹ "וְאַבְרָהָם הֹלֵךְ עִמָּם לְשַׁלְּחָם" (בראשית יח:טז).

פסוק יט

וַיִּפְקַח אֱלֹהִים אֶת עֵינֶיהָ. נָתַן בָּהּ דַּעַת לְהַכִּיר מְקוֹם מַיִם שֶׁהָיָה שָׁם, כִּי לֹא הָיְתָה סוּמָא קוֹדֶם לָכֵן:

פסוק כב

אֱלֹהִים עִמָּךְ. לְפִיכָךְ אֲנִי יָרֵא מִמְּךָ, לֹא מִגְּבוּרָתְךָ וְעָשְׁרְךָ, לָכֵן אֲנִי מְבַקֵּשׁ שֶׁתִּשָּׁבַע לִי:

פסוק כג
כַּחֶסֶד אֲשֶׁר עָשִׂיתִי עִמָּךְ תַּעֲשֶׂה עִמָּדִי. עֲשֵׂה עִמָּדִי חֶסֶד לְהִשָּׁבַע בְּעַד בָּנֶיךָ׃

פסוק כד
אָנֹכִי אִשָּׁבֵעַ. אָנֹכִי אֶעֱשֶׂה הַחֶסֶד לְהִשָּׁבַע, אֲבָל אַתָּה לֹא עָשִׂיתָ עִמָּדִי חֶסֶד כִּדְבָרֶיךָ, שֶׁעָבַדְתָּ גְּזָלוּנִי.

פסוק כה
אֲשֶׁר גָּזְלוּ עַבְדֵי אֲבִימֶלֶךְ. הוֹכִיחוֹ בַּאֲשֶׁר הוּא מוֹשֵׁל עַל הַגָּזֵל הַנַּעֲשֶׂה בְּאַרְצוֹ וְאֵין מַכְלִים, וְהוֹכִיחוֹ גַּם כֵּן עַל הָרְשָׁעִים שֶׁהָיוּ בְּבֵיתוֹ שֶׁלֹּא כְּדֶרֶךְ הַצַּדִּיקִים, כְּאָמְרָם "לֹא יֵשֵׁב בְּקֶרֶב בֵּיתִי עֹשֵׂה רְמִיָּה" (תהלים קא:ז).

פסוק כו
לֹא יָדַעְתִּי מִי עָשָׂה. גַּם עַכְשָׁיו שֶׁהוֹדַעְתַּנִי כִּי נַעֲשָׂה הַגָּזֵל עַל יְדֵי עֲבָדַי, לֹא יָדַעְתִּי לְשַׁעֵר מִי מֵהֶם עָשָׂה זֶה, כִּי אֵין שׁוּם אֶחָד מֵהֶם חָשׁוּד אֶצְלִי, שֶׁאִם הָיָה חָשׁוּד לֹא הָיָה יוֹשֵׁב בְּבֵיתִי. **וְגַם אַתָּה לֹא הִגַּדְתָּ לִי וְגַם אָנֹכִי לֹא שָׁמַעְתִּי**. עַל מָה שֶׁהוֹכַחְתַּנִי שֶׁבְּהֵיוֹתִי מֶלֶךְ עָלַי הָיָה לְאַשֵּׁר חָמוֹץ, הִנֵּה הַמֶּלֶךְ לֹא יַעֲשֶׂה זֶה כִּי אִם עַל אֶחָד מִשְּׁנֵי פָּנִים: אִם לְקוֹל צַעֲקַת הַנִּגְזָל, וְאִם לְקוֹל הֲמוֹן מְפַרְסֵם אֵיזֶה גֶּזֶל שֶׁנַּעֲשָׂה. וְהִנֵּה אַתָּה לֹא הִגַּדְתָּ לִי וְגַם אָנֹכִי לֹא שָׁמַעְתִּי קוֹל הֲמוֹן בָּזֶה.

פסוק ל
כִּי אֶת שֶׁבַע כְּבָשֹׂת תִּקַּח מִיָּדִי. עַל דֶּרֶךְ "שָׁלַף אִישׁ נַעֲלוֹ וְנָתַן לְרֵעֵהוּ וְזֹאת הַתְּעוּדָה" (רות ד:ז) כִּי הָיָה זֶה עֵדוּת הַסְכָּמַת הַבְּעָלִים וְהוֹדָאָתָם בַּדָּבָר.
בַּעֲבוּר תִּהְיֶה לִי הַבְּרִית **לְעֵדָה** עַל הוֹדָאָתְךָ **כִּי חָפַרְתִּי אֶת הַבְּאֵר הַזֹּאת**.

פסוק לב
וַיָּשׁוּבוּ אֶל אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים. שָׁבוּ מִבְּאֵר שֶׁבַע שֶׁלֹּא הָיָה בְּאֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים, שֶׁהָלְכוּ שָׁם לְדַבֵּר עִם אַבְרָהָם שֶׁהָלַךְ שָׁם לִרְאוֹת מְקֻנָּהוּ, וְשָׁם נָתַן צֹאן וּבָקָר וְכִבְשׂוֹת לִכְרוֹת הַבְּרִית.

פסוק לג
וַיִּקְרָא שָׁם בְּשֵׁם ה' אֵל עוֹלָם. וְקָרָא וְהוֹדִיעַ לָרַבִּים שֶׁהָאֵל יִתְעַלֶּה הוּא אֱלֹהֵי הַזְּמַן וּמַמְצִיאוֹ, נֶגֶד דַּעַת אֶפִּיקוֹרְסִים חֲדָשִׁים גַּם יְשָׁנִים׃

פרק כב

פסוק א

נַסֵּה אֶת אַבְרָהָם. כְּיָון שֶׁיִּהְיֶה בְּפֹעַל אוֹהֵב וְיָרֵא כְּמוֹ שֶׁהָיָה בַּכֹּחַ, וּבָזֶה יִדְמֶה יוֹתֵר לְבוֹרְאוֹ שֶׁהוּא טוֹב לָעוֹלָם בְּפֹעַל, כִּי אָמְנָם הַכַּוָּנָה בִּמְצִיאוּת הָאָדָם הָיְתָה שֶׁיִּדְמֶה לְבוֹרְאוֹ כְּפִי הָאֶפְשָׁר, כַּאֲשֶׁר הֵעִיד בְּאָמְרוֹ "נַעֲשֶׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ כִּדְמוּתֵנוּ" (בראשית א:כו).

פסוק ג

וַיֵּלֶךְ אֶל הַמָּקוֹם. אֶל אֶרֶץ הַמּוֹרִיָּה:

פסוק ד

וַיַּרְא אֶת הַמָּקוֹם. מָקוֹם הַזֶּבַח בְּהַר הַמּוֹרִיָּה:

מֵרָחוֹק. וְשָׁלְטָה בּוֹ עֵינוֹ לִרְאוֹת מָקוֹם מֵרָחוֹק בִּרְצוֹן הָאֵל יִתְבָּרַךְ, כְּעִנְיַן "וַיַּרְאֵהוּ ה' אֶת כָּל הָאָרֶץ" (דברים לד:א), וְהֵבִין שֶׁבְּאוֹתוֹ הַמָּקוֹם יִהְיֶה מָקוֹם הַזֶּבַח.

פסוק ה

שְׁבוּ לָכֶם פֹּה. כְּדֵי שֶׁלֹּא יִמְחוּ בּוֹ וְשֶׁלֹּא יַטְרִידוּהוּ בַּעֲשׂוֹתוֹ הַזֶּבַח.

פסוק יב

עַתָּה יָדַעְתִּי. יָדַעְתִּי אֲנִי הַמַּלְאָךְ שֶׁבְּדִין יַגִּידְילְךָ הָאֵל עַל מַלְאָכָיו, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין צג): "גְּדוֹלִים צַדִּיקִים יוֹתֵר מִמַּלְאָכֵי הַשָּׁרֵת":

מִמֶּנִּי. שֶׁאַתָּה **יָרֵא אֱלֹהִים** יוֹתֵר מִמֶּנִּי שֶׁאֲנִי מַלְאָךְ וְרָאוּי לְמַעֲלָה יוֹתֵר מִמֶּנִּי, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה "גְּדוֹלִים צַדִּיקִים וְכוּ'". שֶׁאַתָּה בְּפֹעַל **יָרֵא אֱלֹהִים** כְּמוֹ שֶׁהָיָה הָאֵל יוֹדֵעַ קוֹדֶם לָכֵן שֶׁהָיִיתָ יָרֵא אֱלֹהִים בְּכֹחַ, וְתִפּוֹל יְדִיעָתוֹ הַפּוֹעֶלֶת עַל הַנִּמְצָא בְּפֹעַל.

פסוק יג

וְהִנֵּה אַיִל אַחַר נֶאֱחַז בַּסְּבַךְ. וּבָזֶה הֵבִין שֶׁנִּזְדַּמֵּן לוֹ הָאַיִל בִּרְצוֹן הָאֵל, וְשֶׁלֹּא הָיָה בּוֹ שׁוּם חֶשְׁשׁ שֶׁל גָּזֵל, כְּיָון שֶׁרָאָה שֶׁלֹּא הָיָה שָׁם אַיִל קוֹדֶם לָכֵן, וְאַחַר זֶה תֵּכֶף רָאָה זֶה הָאַיִל נֶאֱחָז בַּסְּבַךְ:

תַּחַת בְּנוֹ. תְּמוּרַת מַה שֶׁהָיָה בְּלִבּוֹ לִזְבֹּחַ אֶת בְּנוֹ, עַל דֶּרֶךְ "וְדֹבֵר אֱמֶת בִּלְבָבוֹ" (תהלים טו:ב).

פסוק יד

אֲשֶׁר יֵאָמֵר הַיּוֹם. הַמָּקוֹם שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל אוֹמְרִים בְּיוֹם נְתִינַת הַתּוֹרָה שֶׁבְּהַר **ה' יֵרָאֶה**, כַּאֲשֶׁר יִגָּלֶה אוֹתוֹ הָאֵל יִתְעַלֶּה בְּאָמְרוֹ "וְהָיָה הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר" (דברים יב:יא), וְזֶה הָיָה בִּימֵי דָוִד. אוֹתוֹ הַמָּקוֹם קָרָא אוֹתוֹ **אַבְרָהָם ה' יִרְאֶה**.

פסוק טז
נְאֻם ה' כִּי יַעַן אֲשֶׁר עָשִׂיתָ. אוֹמֵר אֲנִי ה' כִּי יַעַן אֲשֶׁר עָשִׂיתָ זֶה:

פסוק יז
כִּי בָרֵךְ אֲבָרֶכְךָ. בִּי נִשְׁבַּעְתִּי שֶׁאֲבָרֵךְ אוֹתְךָ:

פסוק יח
וְהִתְבָּרְכוּ בְזַרְעֲךָ כֹּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ. כְּשֶׁיִּקָּרְאוּ כֻּלָּם בְּשֵׁם ה' לְעָבְדוֹ שְׁכֶם אֶחָד, כֻּלָּם יִתְבָּרְכוּ בְּזַרְעֲךָ וְיִשְׁתַּדְּלוּ לְהִדָּמוֹת לָהֶם:
עֵקֶב אֲשֶׁר שָׁמַעְתָּ בְּקוֹלִי. שֶׁשָּׁכַר מִצְוָה מִצְוָה, שֶׁתִּזְכֶּה בָּזֶה שֶׁיִּהְיוּ נְבִיאֵי בָּנֶיךָ לְנֵס עַמִּים, מוֹרִים לַגּוֹיִם עֲבוֹדַת הָאֵל יִתְבָּרַךְ, וּלְךָ תִּהְיֶה צְדָקָה.

פסוק כ
הִנֵּה יָלְדָה מִלְכָּה. הִנֵּה כְּבָר יָדַעְתָּ שֶׁמִּלְכָּה יָלְדָה בָּנִים:
גַּם הִיא. מִלְּבַד הַפִּילֶגֶשׁ:

פסוק כג
וּבְתוּאֵל יָלַד אֶת רִבְקָה. וְהִגִּיד הַמַּגִּיד שֶׁבְּתוּאֵל, שֶׁהָיָה מִבְּנֵי הַגְּבִירָה, יָלַד אֶת רִבְקָה, וְהָיְתָה הַבְּשׂוֹרָה שֶׁיִּמְצָא בְּבֵית אֲבִיו אִשָּׁה לִבְנוֹ וְלֹא יִצְטָרֵךְ לִדְבֹק בְּכַנְעַן.

פסוק כד
וּפִילַגְשׁוֹ וַתֶּלֶד גַּם הִיא. וְהִגִּיד הַמַּגִּיד שֶׁגַּם פִּילַגְשׁוֹ יָלְדָה **אֶת מַעֲכָה**, שֶׁהָיְתָה כְּמוֹ כֵן רְאוּיָה לִבְנוֹ אִם לֹא יִבְחַר בְּרִבְקָה וְלֹא יִצְטָרֵךְ לְזֶרַע כְּנַעַן:

פרק כג

פסוק ב
וַתָּמָת שָׂרָה. אַחַר שֶׁנּוֹלְדָה רִבְקָה הָרְאוּיָה לְמַלֹּאת מְקוֹם שָׂרָה, וְשֶׁנּוֹדַע זֶה לְאַבְרָהָם, מֵתָה שָׂרָה. כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יומא לח.) שֶׁאֵין צַדִּיק נִפְטָר מִן הָעוֹלָם אֶלָּא אִם כֵּן נוֹלַד צַדִּיק כְּמוֹתוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (קהלת א:ה) "וְזָרַח הַשֶּׁמֶשׁ וּבָא הַשָּׁמֶשׁ".
לִסְפֹּד לְשָׂרָה. בִּשְׁבִיל שָׂרָה וְלִכְבוֹדָהּ, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סַנְהֶדְרִין מו:) הֶסְפֵּידָא יְקָרָא דְּשָׂכְבֵי.

פסוק ג
מֵעַל פְּנֵי מֵתוֹ וַיְדַבֵּר אֶל בְּנֵי חֵת. שֶׁלֹּא חָל עָלָיו אֲבֵלוּת עֲדַיִן, וְהָיָה יָכוֹל לָצֵאת וּלְדַבֵּר אֶל בְּנֵי חֵת.

פסוק ד

גֵּר וְתוֹשָׁב. וּבִשְׁבִיל הֱיוֹתִי גֵּר אֵין לִי פֹּה קֶבֶר, כְּאָמְרוֹ "וּמִי לְךָ פֹּה כִּי חָצַבְתָּ לְךָ פֹּה קֶבֶר" (ישעיהו כב:טז), וְהַטַּעַם שֶׁאֲנִי מְבַקֵּשׁ לִקְנוֹתוֹ הוּא מִפְּנֵי שֶׁאֲנִי תוֹשָׁב עִמָּכֶם, שֶׁבָּאתִי לְהִשְׁתַּקֵּעַ לֹא לָגוּר בִּלְבָד:

תְּנוּ לִי אֲחֻזַּת קָבֶר. הִסְכִּימוּ שֶׁתִּהְיֶה לִי אֲחֻזַּת קֶבֶר, כְּאָמְרוֹ **לְאַבְרָהָם לַאֲחֻזַּת קֶבֶר מֵאֵת בְּנֵי חֵת**.

פסוק ו

בְּמִבְחַר קְבָרֵינוּ קְבוֹר. וְאַל תַּשְׁהֶה מֵתְךָ עַד שֶׁתִּקָּנֶה, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מועד קטן כב.) כָּל הַמֵּתִים כֻּלָּם כָּל הַמַּדְחֶה מִטָּתָם הֲרֵי זֶה מְשֻׁבָּח.

פסוק ז

וַיִּשְׁתַּחוּ לְעַם הָאָרֶץ לִבְנֵי חֵת. הִשְׁתַּחֲוָה לְאוֹתָם רָאשֵׁי הָעָם הַנּוֹעָדִים, מִפְּנֵי שֶׁהֵם הָיוּ בְּמָקוֹם כָּל הַצִּבּוּר.

פסוק ח

אִם יֵשׁ אֶת נַפְשְׁכֶם לִקְבוֹר. אִם רְצוֹנְכֶם לִקְבּוֹר אֶת הַמֵּת מְהֵרָה, כְּמוֹ שֶׁהֶרְאִיתֶם בְּאָמְרְכֶם **בְּמִבְחַר קְבָרֵינוּ קְבוֹר**, כְּדֵי שֶׁלֹּא אַשְׁהֶא:

שְׁמָעוּנִי. לְהַסְכִּים שֶׁתִּהְיֶה לִי **אֲחֻזַּת קָבֶר**:

וּפִגְעוּ לִי בְּעֶפְרוֹן. שֶׁיִּמְכּוֹר אַף עַל פִּי שֶׁאֵינוֹ נָאוֹת לְאִישׁ נִכְבָּד לִמְכּוֹר מֵאֲחֻזָּתוֹ, כְּמוֹ שֶׁהֵעִיד נָבוֹת כְּאָמְרוֹ (מלכים א כא:ג): "חָלִילָה לִי מִתִּתִּי אֶת נַחֲלַת אֲבוֹתַי לָךְ".

פסוק ט

מְעָרַת הַמַּכְפֵּלָה. מָקוֹם שֶׁשְּׁמוֹ מַכְפֵּלָה, כְּאָמְרוֹ **וַיָּקָם שְׂדֵה עֶפְרוֹן אֲשֶׁר בַּמַּכְפֵּלָה**.

אֲשֶׁר בִּקְצֵה שָׂדֵהוּ. וְלֹא בְּשִׁבִיל זֶה יִשְׁחֵית נַחֲלָתוֹ.

בְּכֶסֶף מָלֵא. שֶׁאֵין חֻפְצוֹ שֶׁיִּגְרַע מֵעֶרְכּוֹ לִכְבוֹדְכֶם.

בְּתוֹכְכֶם. בְּמַעֲמַד כֻּלְּכֶם, שֶׁאֵינִי מְבַקֵּשׁ שׁוּם זְמַן לִפְרֹעַ אֵלָיו הַמָּעוֹת, וְכֵן עָשָׂה כְּאָמְרוֹ **וַיִּשְׁקֹל אַבְרָהָם לְעֶפְרוֹן אֶת הַכֶּסֶף כּוּ' לְעֵינֵי בְּנֵי חֵת**.

לַאֲחֻזַּת קָבֶר. שֶׁאַף עַל פִּי שֶׁיִּמְכֹּר, אוּלַי יִעָרֵעַר שֶׁלֹּא אֶקְבּוֹר אֵצֶל גְּבוּלוֹ, לָכֵן אֲנִי שׁוֹאֵל שֶׁיִּמְכְּרֶנָּה לַאֲחֻזַּת קֶבֶר.

פסוק יא

לֹא אֲדֹנִי. אֵין צָרִיךְ שֶׁיִּפְגְּעוּ בִּי רָאשֵׁי הָעָם הַנּוֹעָדִים:

שְׁמָעֵנִי. אַתָּה בְּלִבְּךָ שׁוּם אֶמְצָעִי:

הַשָּׂדֶה נָתַתִּי לָךְ. בְּמַחֲשַׁבְתִּי מֵאָז שֶׁדִּבַּרְתָּ:

וְהַמְּעָרָה אֲשֶׁר בּוֹ. שֶׁאֵין רְאוּי שֶׁתַּעֲבוֹר בְּשָׂדֶה אֲחֵרִים כְּשֶׁתִּרְצֶה לִקְבּוֹר:
לְעֵינֵי בְנֵי עַמִּי נְתַתִּיהָ לָּךְ קְבֹר מֵתֶךָ. לְעֵינֵיהֶם אֲנִי אוֹמֵר שֶׁאֲנִי נוֹתֵן לְךָ עַל מְנָת שֶׁתּוּכַל לִקְבּוֹר שָׁם מֵתְךָ, כְּמוֹ שֶׁשָּׁאַלְתָּ בְּאָמְרְךָ **לַאֲחֻזַּת קֶבֶר**:

פסוק יב

וַיִּשְׁתַּחוּ אַבְרָהָם לִפְנֵי עַם הָאָרֶץ. הִשְׁתַּחֲוָה לָתֵת לָהֶם הוֹדָאָה, כְּמוֹדֶה שֶׁבִּשְׁבִיל כְּבוֹדָם הִסְכִּים עֶפְרוֹן לָתֵת אֶת שְׂאֵלָתוֹ, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (קדושין לא.) הַנִּשְׁמָע בְּדָבָר אָבִיו לַמָּקוֹם, לֹא יֹאמַר מַהֲרוּנִי בִּשְׁבִיל עַצְמִי אֶלָּא מַהֲרוּנִי בִּשְׁבִיל אַבָּא, פִּטְרוּנִי בִּשְׁבִיל אַבָּא:

פסוק יג

אַךְ אִם כּוֹ' נָתַתִּי כֶּסֶף הַשָּׂדֶה. אָנֹכִי אֶעֱשֶׂה כִּדְבָרְךָ לִקְבּוֹר שָׁם הַמֵּת, אַךְ אִם נָתַתִּי כֶּסֶף הַשָּׂדֶה, וְלֹא אֶקְבּוֹר בּוֹ בְּאוֹפֶן אַחֵר.
אַתָּה לוּ שְׁמָעֵנִי. אַתָּה בְּבַקָּשָׁה שְׁמָעֵנִי, קַח מִמֶּנִּי **וְאֶקְבְּרָה** אַחַר כָּךְ:

פסוק טו

מַה הִיא. הֲלֹא מְצָעָר הוּא, וּמַסְפִּיק הַדִּבּוּר לְהַזְקִנוֹת לְךָ מֵעַכְשָׁיו, בְּאֹפֶן שֶׁתִּהְיֶה קוֹבֵר בְּתוֹךְ שֶׁלְּךָ אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא נָתַתָּ הַמָּעוֹת עֲדַיִן:

פסוק טז

וַיִּשְׁמַע אַבְרָהָם לְעֶפְרוֹן. הִסְכִּים לְדַעְתּוֹ בְּעֵרֶךְ הַשָּׂדֶה.
וַיִּשְׁקֹל. פֹּרַע כְּמוֹ "אוֹ כִּכַּר כֶּסֶף תִּשְׁקוֹל" (מלכים א כ:לט).

פסוק יז

וַיָּקָם הַשָּׂדֶה לְאַבְרָהָם לְמִקְנָה. נִתְקַיֵּם בְּחוֹתָמָיו שֶׁל סֵפֶר הַמִּקְנָה.

פסוק כ

מֵאֵת בְּנֵי חֵת. שֶׁהַסְכִּים כָּל הַצִּבּוּר שֶׁתִּהְיֶה לוֹ לַאֲחֻזַּת קֶבֶר.

פרק כד

פסוק א

וְאַבְרָהָם זָקֵן וַה' בֵּרַךְ. בֵּאֵר הַסִּבּוֹת שֶׁהִכְרִיחוּ אֶת אַבְרָהָם לִשְׁלֹחַ אֶת עַבְדּוֹ אֶל אֶרֶץ אַחֶרֶת בְּעַד אִשָּׁה לִבְנוֹ, וְשֶׁהֶצְרַךְ לְהַשְׁבִּיעוֹ עָלָיו, שֶׁהָרֵי לְסִבַּת הַזִּקְנָה דְּאַג שֶׁיָּמוּת וְלֹא יִרְאֶה בְּחֻפַּת בְּנוֹ, וְהִסְכִּים שֶׁלֹּא לְאַחֵר עוֹד. וּמִבְּלִי אֵין בְּאַרְצוֹ אִשָּׁה הֲגוּנָה לִבְנוֹ, הֶצְרַךְ לִשְׁלֹחַ אֶל אֶרֶץ אַחֶרֶת. וּמִפְּנֵי עִשְׁרוֹ דְּאַג שֶׁמָּא אֵיזֶה אָדָם בִּלְתִּי הָגוּן יִרְבֶּה שׁוֹחַד לְעַבְדּוֹ כְּדֵי שֶׁיִּבְחַר בְּבִתּוֹ, וְלֹא יִשְׁתַּדֵּל לְהַשִּׂיג אִשָּׁה הֲגוּנָה לִבְנוֹ. וְלָכֵן הֶצְרַךְ לְהַשְׁבִּיעַ אֶת עַבְדּוֹ עַל כָּל אֵלֶּה.

פסוק ג
אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם וֵאלֹהֵי הָאָרֶץ. שֶׁאִם תִּבְגּוֹד יִפָּרַע מִמְּךָ בָּעוֹלָם הַזֶּה וּבָעוֹלָם הַבָּא.

פסוק ה
אֲשֶׁר יָצָאתָ מִשָּׁם. שֶׁמְּאַסְתָּ אֶת הַמָּקוֹם, וְהִנֵּה אִם אֶשָּׁבַע לָקַחַת אִשָּׁה מִשָּׁם לֹא תַחְפֹּץ הִיא לָבֹא הֵנָּה, אֶשְׁעַבֵּד אֶת בִּנְךָ לִשְׁאֵר כְּסוּת וְעוֹנָה, וְיִתְחַיֵּב לָלֶכֶת שָׁם, וְאִם לֹא יֵלֵךְ יִבְגֹּד בְּאֵשֶׁת נְעוּרָיו:

פסוק ז
אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם יִשְׁלַח מַלְאָכוֹ. יְהִי רָצוֹן שֶׁיִּשְׁלַח מַלְאָכוֹ מִמְּעוֹן קָדְשׁוֹ הַשָּׁמַיִם, בְּהִיוֹת שֶׁהוּא לְקַחֲנִי מִשָּׁם, וְלוֹ נִתְכַּנּוּ עֲלִילוֹת לַעֲשׂוֹת בְּאוֹפֶן שֶׁלֹּא יִצְטָרֵךְ בְּנִי לָלֶכֶת שָׁם:
וַאֲשֶׁר דִּבֶּר לִי. וְעוֹד כִּי דִּבֶּר לִי בְּאָמְרוֹ "כִּי בְיִצְחָק יִקָּרֵא לְךָ זָרַע" (בראשית כא:יב).
וַאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לִי. וְכֵיוָן שֶׁנִּשְׁבַּע וְלֹא יִנָּחֵם, יְסַבֵּב בְּלִי סָפֵק שֶׁיִּשָּׂא בְּנִי אִשָּׁה הוֹגֶנֶת לוֹ לְהַקִּים זֶרַע מוּכָן לְקַיֵּם בּוֹ שְׁבוּעָתוֹ:

פסוק ט
וַיִּשָּׁבַע לוֹ עַל הַדָּבָר הַזֶּה. נִשְׁבַּע עִם כָּל הַתְּנָאִים שֶׁאָמַר לוֹ אַבְרָהָם:

פסוק י
וַיִּקַּח הָעֶבֶד כּוּ' וַיֵּלֶךְ. נָטַל רְשׁוּת מֵאֲדוֹנָיו לָלֶכֶת, אַחַר שֶׁהֵכִין אֶת הַגְּמַלִּים, וַיֵּלֶךְ מִלִּפְנֵי אֲדוֹנָיו.
וְכָל טוּב אֲדוֹנָיו בְּיָדוֹ. וְנָטַל עִמּוֹ **כְּלֵי כֶסֶף וּכְלֵי זָהָב וּבְגָדִים**, וְלֹא הֻצְרַךְ בָּזֶה לִטּוֹל רְשׁוּת כִּי הַכֹּל הָיָה בְּיָדוֹ לַעֲשׂוֹת בּוֹ כִּרְצוֹנוֹ.
וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ. לְדַרְכּוֹ.

פסוק יד
וְהָיָה הַנַּעֲרָה אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיהָ. הִתְפַּלֵּל שֶׁיִּהְיֶה כָּךְ, לֹא שֶׁסָּמַךְ עַל נַחַשׁ, וְכֵן הָיָה בִּיהוֹנָתָן בֶּן שָׁאוּל (שמואל א יד:י), וּמַה שֶּׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה "כָּל נַחַשׁ שֶׁאֵינוֹ כְּאֶלִיעֶזֶר עֶבֶד אַבְרָהָם וְיהוֹנָתָן בֶּן שָׁאוּל אֵינוֹ נַחַשׁ" (חולין צה.), הַכַּוָּנָה הִיא שֶׁיֹּאמַר הַמְנַחֵשׁ כְּדִבְרֵיהֶם, אֲבָל יֹאמַר זֶה שֶׁלֹּא בְּדֶרֶךְ תְּפִלָּה אֶלָּא דֶּרֶךְ נַחַשׁ, שֶׁאִם יִקָּרֶה כֵּן יַעֲשֶׂה כָּךְ וְכָךְ:
וְגַם גְּמַלֶּיךָ אַשְׁקֶה. כִּי רָאוּי לְשׁוֹאֵל שֶׁיִּשְׁאַל פָּחוֹת מִצָּרְכּוֹ שֶׁלֹּא לְהַטְרִיחַ, וְרָאוּי לַנָּדִיב שֶׁיּוֹסִיף וְיַעֲשֶׂה לַשּׁוֹאֵל דֵּי מַחְסוֹרוֹ אוֹ יוֹתֵר.
אוֹתָהּ הוֹכַחְתָּ. יִסַּרְתָּ וְהוֹרֵיתָ אוֹתָהּ מוּסַר הַשְׂכֵּל, בְּאֹפֶן שֶׁתִּהְיֶה רְאוּיָה לְעַבְדְּךָ לְיִצְחָק.

פסוק טו
טֶרֶם כִּלָּה. עֲדַיִן לֹא כִּלָּה, עַל דֶּרֶךְ "וְהָיָה טֶרֶם יִקְרָאוּ וַאֲנִי אֶעֱנֶה" (ישעיהו סה:כד).

אֲשֶׁר יָלְדָה לִבְתוּאֵל בֶּן מִלְכָּה. בֶּן הַגְּבֶרֶת, לֹא בֶּן רְאוּמָה הַפִּילֶגֶשׁ.

פסוק טז

טוֹבַת מַרְאֶה. יְפַת הַצֶּבַע.

פסוק יט

וַתְּכַל לְהַשְׁקוֹתוֹ וַתֹּאמֶר. הִמְתִּינָה לְדַבֵּר עַד שֶׁיִּכְלֶה לִשְׁתּוֹת, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אֵין מְשִׂיחִין בִּסְעוּדָה שֶׁמָּא יַקְדִּים קָנֶה לְוֵשֶׁט (תענית ה).

פסוק כ

וַתְּמַהֵר. כִּי הַמְּהִירוּת בַּעֲבוֹדַת הַמִּשְׁרֶת יוֹרֶה עַל הֱיוֹת הַנַּעֲבָד נֶחְשָׁב אֶצְלוֹ.

וַתָּרָץ עוֹד אֶל הַבְּאֵר. אֲשֶׁר לִפְנֵי הַמַּעְיָן שֶׁמִּמֶּנּוּ יִשְׁתּוּ הַבְּהֵמוֹת:

פסוק כא

מִשְׁתָּאֵה. מִשְׁתּוֹמֵם עַל רוֹב הַזְּרִיזוּת לַעֲשׂוֹת חֶסֶד.

מַחֲרִישׁ. וְלֹא אָמַר לָהּ אַל תִּטְרְחִי כָּל כָּךְ כְּמוֹ שֶׁהָיָה רָאוּי בְּחֹק הַמּוּסָר, לְדַעַת לְהַכִּיר מִתּוֹךְ אוֹפֶן חֲסִידוּתָהּ וּזְרִיזוּתָהּ.

הַהִצְלִיחַ ה' דַּרְכּוֹ. אִם יִהְיֶה עַל צַד הַטּוֹב וְהַחֶסֶד הַגָּמוּר.

אִם לֹא. וְשֶׁיִּהְיֶה כָּל זֶה לְתִקְוַת אֵיזֶה שָׂכָר.

פסוק כב

כַּאֲשֶׁר כִּלּוּ הַגְּמַלִּים לִשְׁתּוֹת. זֶה הָיָה זְמַן מָה בְּהֶכְרֵחַ אַחַר שֶׁהִשְׁלִימָה לִשְׁאוֹב, וְרָאָה שֶׁלֹּא הָיְתָה מְבַקֶּשֶׁת דָּבָר, אֲבָל הָיוּ כָּל מַעֲשֶׂיהָ עַל צַד הַחֶסֶד הַגָּמוּר.

וּשְׁנֵי צְמִידִים עַל יָדֶיהָ. רְאוּיִים לְמִדַּת יָדֶיהָ, כְּמוֹ "וְעָשִׂיתָ עַל הַחֹשֶׁן שַׁרְשֹׁת גַּבְלוּת" (שמות כח:כב), "וְעָשִׂיתָ עָלָיו זֵר זָהָב" (שמות כה:יא) – רְאוּיִים לְמִדּוֹתָם.

פסוק כג

הֲיֵשׁ בֵּית אָבִיךְ מָקוֹם. מוּכָן לְכְנִיסַת אוֹרְחִים כְּמִנְהָגָם אָז:

לָלִין. שֶׁנָּלִין שָׁם אֶת גְּמַלֵּינוּ.

פסוק כה

גַּם תֶּבֶן גַּם מִסְפּוֹא. לֹא מָקוֹם לַגְּמַלִּים בִּלְבַד, אֲבָל יֵשׁ גַּם תֶּבֶן וּמִסְפּוֹא לְפַרְנָסָם.

גַּם מָקוֹם לָלוּן. בַּעֲדֵךְ וּבְעַד אֲנָשֶׁיךָ:

פסוק כט

וַיָּרָץ לָבָן אֶל הָאִישׁ. לִרְאוֹת אוֹרַח עֶשִׁיר שֶׁבָּא לָעִיר, לֹא לְהַכְנִיסוֹ לְבֵיתוֹ.

פסוק ל

וַיְהִי כִּרְאוֹת אֶת הַנֶּזֶם וְהַצְּמִידִים עַל יְדֵי אֲחוֹתוֹ. וְחָשַׁב שֶׁאֵין רָאוּי לִהְיוֹת כְּפוּי טוֹבָה:

וּכְשָׁמְעוֹ אֶת דִּבְרֵי רִבְקָה. שֶׁשָּׁאַל לָהּ **הֲיֵשׁ בֵּית אָבִיךְ מָקוֹם לָנוּ לָלִין**.
וַיָּבֹא אֶל הָאִישׁ. לְהַכְנִיסוֹ בְּבֵיתוֹ.
וְהִנֵּה עוֹמֵד עַל הַגְּמַלִּים. לָתוּר לְצָרְכֵיהֶם, בִּלְתִּי מְצַפֶּה לָלוּן בְּבֵית אָבִיהָ שֶׁל רִבְקָה עַד בֹּא דָּבָר מֵעִמּוֹ.

פסוק לא

לָמָּה תַעֲמֹד בַּחוּץ. שֶׁשְּׁאַלְתָּ **מָקוֹם לָלִין** אֶת הַגְּמַלִּים בִּלְבַד, לָמָּה תַּחְפּוֹץ לַעֲמוֹד בַּחוּץ אַתָּה וַאֲנָשֶׁיךָ?
וְאָנֹכִי פִּנִּיתִי הַבַּיִת. בַּעֲדְךָ וּבְעַד אֲנָשֶׁיךָ.
וּמָקוֹם לַגְּמַלִּים. וּפִנִּיתִי גַּם כֵּן מָקוֹם בְּעַד הַגְּמַלִּים.

פסוק לה

בָּרוּךְ אֶת אֲדֹנִי מְאֹד. וְאֵין סָפֵק כִּי רַבִּים בְּאַרְצֵנוּ הָיוּ חֲפֵצִים לְהַשִּׂיא אֶת בִּתָּם לְבָנוֹ:

פסוק לו

אַחֲרֵי זִקְנָתָהּ. לְפִיכָךְ הָיָה חָבִיב מִשָּׁעָה שֶׁנּוֹלַד:

פסוק לז

וַיַּשְׁבִּיעֵנִי אֲדֹנִי. וּבֵהִיוֹת שֶׁאֲדוֹנִי מֵאַס בְּאַנְשֵׁי אַרְצוֹ וּבָחַר בָּכֶם, בְּאוֹתִי אֲלֵיכֶם, לֹא לְהֶעְדֵּר נָשִׁים בְּאַרְצֵנוּ.

פסוק מד

הִיא הָאִשָּׁה אֲשֶׁר הוֹכִיחַ. כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבָּרְכָה בַּת קוֹל מַכְרֶזֶת וְאוֹמֶרֶת: "בַּת פְּלוֹנִי לְפְלוֹנִי" (סוטה ב:).

פסוק מה

אֲנִי טֶרֶם אֲכַלֶּה לְדַבֵּר. וְזֹאת הוֹרָאָה כִּי נָכוֹן הַדָּבָר מֵעִם הָאֱלֹהִים.

פסוק מט

אִם יֶשְׁכֶם עוֹשִׂים חֶסֶד. שֶׁכְּדֵי לְהָפִיק רְצוֹן אֲדוֹנִי תִּבַּטְלוּ רְצוֹנְכֶם וְתַסְכִּימוּ לִשְׁלֹחַ אֶת בִּתְּכֶם בְּאֶרֶץ מֶרְחָק, וְלֹא תָחוּשׁוּ לִקְנוֹת בָּהּ קְרוֹבִים בְּאַרְצְכֶם.
וֶאֱמֶת. שֶׁתִּרְצוּ תּוֹעֶלֶת וְכָבוֹד בִּתְּכֶם כָּרָאוּי לָכֶם, וְזֶה בְּהַכְנִיס אוֹתָהּ בְּבֵית אַבְרָהָם:

פסוק נ

לֹא נוּכַל לְדַבֵּר אֵלֶיךָ רַע. לְבַטֵּל גְּזֵרָתוֹ:
אוֹ טוֹב. לְקַיֵּם אוֹתָהּ כְּאִלּוּ הָיְתָה צְרִיכָה לְקִיּוּם שֶׁלָּנוּ.

פסוק נא

קַח וָלֵךְ. גַּם בִּלְתִּי רְשׁוּתֵנוּ:

כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר ה'. שֶׁגָּזַר "בַּת פְּלוֹנִי לְפְלוֹנִי", שֶׁהֲרֵי נָתַן אוֹת עַל רְצוֹנוֹ בָּזֶה.

פסוק נה

יָמִים אוֹ עָשׂוֹר. שֶׁתִּתְיַשֵּׁב דַּעְתָּהּ בְּהַדְרָגָה לָלֶכֶת אֶל אֶרֶץ אַחֶרֶת, וְלֹא יִהְיֶה זֶה לָהּ פִּתְאוֹם, כִּי הִשְׁתַּנּוּת הַפִּתְאוֹמִי לֹא יִסְבְּלֵהוּ הַטֶּבַע.

פסוק נז

וְנִשְׁאֲלָה אֶת פִּיהָ. אִם יִסְבּוֹל דַּעְתָּהּ לָלֶכֶת עִמָּךְ.

פסוק ס

אַתְּ הֲיִי. הֱיִי נוֹחָה לְבַעְלֵךְ בְּדַרְכֵי טוּבֵךְ, בְּאֹפֶן שֶׁאַתְּ בִּלְבַד וְלֹא אִשָּׁה אַחֶרֶת.
תִּהְיִי **לְאַלְפֵי רְבָבָה וְיִירַשׁ זַרְעֵךְ**, כְּמוֹ שֶׁנִּשְׁבַּע הָאֵל יִתְבָּרַךְ לְזַרְעוֹ שֶׁל אַבְרָהָם.

פסוק סא

וַיִּקַּח הָעֶבֶד אֶת רִבְקָה. מִיָּד שְׁלוּחֵי הָאָב שֶׁמָּסְרוּ לִשְׁלוּחֵי הַבַּעַל (כתובות מח.), וּבְהִיוֹתָהּ אָז נְשׂוּאָה לְגַמְרֵי הָיְתָה גְּבֶרֶת, וְהָיָה הָאִישׁ אָז עֶבֶד לָהּ:

פסוק סב

בָּא מִבּוֹא בְּאֵר לַחַי רֹאִי. לְהִתְפַּלֵּל בַּמָּקוֹם שֶׁבּוֹ נִשְׁמְעָה תְּפִלַּת שִׂפְחָתוֹ, וְקוֹדֶם שֶׁהִתְפַּלֵּל כְּבָר נִשְׁלַם עִנְיָנוֹ בְּחָרָן וְקִרְבָה אִשְׁתּוֹ לָבוֹא, עַל דֶּרֶךְ "טֶרֶם יִקְרָאוּ וַאֲנִי אֶעֱנֶה" (ישעיהו סה:כד).
וְהוּא יוֹשֵׁב בְּאֶרֶץ הַנֶּגֶב. אָמְנָם וְיִצְחָק הָיָה יוֹשֵׁב בִּדְרוֹמוֹ שֶׁל **בְּאֵר לַחַי רֹאִי**, וְלֹא הָלַךְ שָׁם אָז לְקִבּוּעַ דִּירָתוֹ:

פסוק סג

וַיֵּצֵא יִצְחָק לָשׂוּחַ. נָטָה מִן הַדֶּרֶךְ עַל דַּעַת לְשָׂפוֹךְ שִׂיחוֹ לִפְנֵי ה' בַּשָּׂדֶה, שֶׁלֹּא יַפְסִיקוּהוּ עוֹבְרֵי דְּרָכִים. אַף עַל פִּי שֶׁכְּבָר הִתְפַּלֵּל בִּ**בְאֵר לַחַי רֹאִי**, וְקוֹדֶם שֶׁהִתְפַּלֵּל נַעֲנָה, עַל דֶּרֶךְ (דניאל י:יב) "מִן הַיּוֹם אֲשֶׁר נָתַתָּ אֶת לִבְּךָ לְהִתְעַנּוֹת נִשְׁמְעוּ דְבָרֶיךָ".
וְהִנֵּה גְמַלִּים בָּאִים. וּבְצֵאתוֹ לָשׂוּחַ הָיָה דַּרְכּוֹ לִקְרָאתָם, כְּאָמְרוֹ **הַהוֹלֵךְ בַּשָּׂדֶה לִקְרָאתֵנוּ**, וְזֶה כִּי בְּשׁוּבוֹ מִבְּאֵר לַחַי רֹאִי לְבֵיתוֹ הָיָה דַּרְכּוֹ מִן הַצָּפוֹן לַדָּרוֹם, וְהַבָּאִים מֵחָרָן לְבֵית אַבְרָהָם הָיָה דַּרְכָּם מִן הַמִּזְרָח לַמַּעֲרָב. לְפִיכָךְ בִּנְטוֹתוֹ מִדַּרְכּוֹ שֶׁהוּא מִן הַצָּפוֹן אֶל הַדָּרוֹם וְהָלַךְ לְצַד מִזְרָח אֶל דֶּרֶךְ הַגְּמַלִּים הַבָּאִים מֵאֶרֶץ בְּנֵי קֶדֶם, חָשְׁבָה רִבְקָה שֶׁהָיָה הוֹלֵךְ לִקְרָאתָהּ.

פסוק סד

וַתִּפֹּל מֵעַל הַגָּמָל. הִכְנִיעָה רֹאשָׁהּ בְּהִיוָתָהּ עַל הַגָּמָל לִכְבוֹד יִצְחָק, כְּמוֹ "וַיִּפֹּל מֵעַל הַמֶּרְכָּבָה לִקְרָאתוֹ" דְּנַעֲמָן (מלכים ב ה:כא).

פסוק סה
וַתִּתְכָּס. כִּי יָרְאָה מֵהַבִּיט, עַל דֶּרֶךְ "וַיַּסְתֵּר מֹשֶׁה פָּנָיו" (שמות ג:ו).

פסוק סז
וַיְנַחֵם יִצְחָק אַחֲרֵי אִמּוֹ. כִּי עַד הֵנָּה לֹא קִבֵּל עָלֶיהָ תַּנְחוּמִין לַחֲשִׁיבוּתָהּ:

פרק כה

פסוק ב
וַתֵּלֶד לוֹ אֶת זִמְרָן. גִּדְּלָה אוֹתָם בְּבֵיתוֹ, עַל דֶּרֶךְ חֲמֵשֶׁת בְּנֵי מִיכַל אֲשֶׁר יָלְדָה לְעַדְרִיאֵל (שמואל ב כא:ח) שֶׁגִּדְּלָה אוֹתָם, שֶׁלֹּא הָיוּ בָּנֶיהָ כְּלָל, כִּי אָמְנָם אַבְרָהָם לֹא הוֹלִיד כִּי אִם יִצְחָק וְיִשְׁמָעֵאל כַּמְבֹאָר בְּדִבְרֵי הַיָּמִים (דברי הימים א א:כח, לב).

פסוק ו
נָתַן אַבְרָהָם מַתָּנוֹת. לֹא בִּלְשׁוֹן יְרֻשָּׁה כְּלָל כְּדֵי שֶׁיִּהְיוּ דְּבָרָיו קַיָּמִים:
בְּעוֹדֶנּוּ חַי. וְלֹא רָצָה לִסְמֹךְ עַל דְּיֵיתִיקִי וּמִינֵי הַצַּוָּאוֹת:

פסוק ח
וְשָׂבַע. מִכָּל מַה שֶּׁהִתְאַוָּה לִרְאוֹת וְלַעֲשׂוֹת בְּיָמָיו.
וַיֵּאָסֶף אֶל עַמָּיו. נֶאֱסַף אֶל צְרוֹר הַחַיִּים לְחַיֵּי הָעוֹלָם עִם צַדִּיקֵי הַדּוֹרוֹת שֶׁהֵם עַמָּיו וְדוֹמִים אֵלָיו. וְאָמְרוּ עַמָּיו בִּלְשׁוֹן רַבִּים, כִּי אָמְנָם רַב הַהֶבְדֵּל בֵּין הַצַּדִּיקִים בְּמַעֲלָה, עִם הֱיוֹתָם כֻּלָּם זוֹכִים לְחַיֵּי עוֹלָם, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא בתרא עה.) וְכָל אֶחָד נִכְוֶה מֵחֻפְתּוֹ שֶׁל חֲבֵרוֹ. חסלת פרשת חיי שרה.

פסוק יט
וְאֵלֶּה תּוֹלְדוֹת יִצְחָק. יַלְדֵי יָמָיו וְקוֹרוֹתָיו:
אַבְרָהָם הוֹלִיד אֶת יִצְחָק. בּוֹ לְבַד נִקְרָא לְאַבְרָהָם זֶרַע.

פסוק כ
אֲחוֹת לָבָן הָאֲרַמִּי. וּמִמֶּנָּה נוֹלַד עֶשָׂו הַדּוֹמֶה לַאֲחִי הָאֵם:

פסוק כא
לְנֹכַח אִשְׁתּוֹ. אַף עַל פִּי שֶׁהֻבְטַח עַל הַזֶּרַע שֶׁיִּירַשׁ, הִתְפַּלֵּל לְאֵל יִתְבָּרַךְ שֶׁיִּתֵּן לוֹ אוֹתוֹ הַזֶּרַע מִזֹּאת הַהֶגְוֹנָה הַנִּצֶּבֶת נִכְחוֹ:

פסוק כב
וַתֹּאמֶר אִם כֵּן. אַחֲרֵי שֶׁהַדָּבָר כֵּן שֶׁמִּתְרוֹצְצִין וְיֵשׁ לָחוּשׁ שֶׁיָּמוּת אֶחָד מֵהֶם וְאֶסְתַּכֵּן אֲנִי בַּלֵּידָה כְּמִנְהַג בְּלֵידַת עוּבָּר מֵת.

לָמָּה זֶּה אָנֹכִי. לָמָּה זֶה הִתְאַוּוּ קְרוֹבַי שֶׁאֶהְיֶה אֲנִי אֵם הַזֶּרַע בְּאָמְרָם "אַתְּ הֲיִי לְאַלְפֵי רְבָבָה" (בראשית כד:ס), וְכֵן בַּעְלִי שֶׁהִתְפַּלֵּל עָלַי בָּזֶה:

פסוק כג

שְׁנֵי גוֹיִם בְּבִטְנֵךְ. זוֹ הִיא סִבַּת הָרְצִיצָה, שֶׁיִּהְיוּ שְׁנֵי גוֹיִם נִבְדָּלִים בְּדֵעוֹת:

וּשְׁנֵי לְאֻמִּים. שֶׁיִּהְיוּ גַּם כֵּן נִבְדָּלִים בְּמַלְכוּת:

מִמֵּעַיִךְ יִפָּרֵדוּ. וְלֹא יָמוּת אֶחָד מֵהֶם בְּהִתְרוֹצְצָם:

פסוק כד

וְהִנֵּה תוֹמִם בִּבְטְנָהּ. קוֹדֶם שֶׁנּוֹלְדוּ הִכִּירוּ הַנִּצָּבוֹת שֶׁהֵם תְּאוֹמִים, לְפִיכָךְ כְּשֶׁנּוֹלַד הָרִאשׁוֹן שֶׁהָיָה **כְּאַדֶּרֶת שֵׂעָר** וְהָיָה רָאוּי שֶׁתִּהְיֶה לֵידָתוֹ יוֹתֵר קָשָׁה מִלֵּידַת הֶחָלָק וּמְאוּחֶרֶת מִמֶּנָּה, קָרְאוּ **שְׁמוֹ עֵשָׂו** בְּאָמְרָם שֶׁאָחִיו הַנִּשְׁאָר עָשָׂה זֶה שֶׁדְּחָה אוֹתוֹ בֶּעָשׂוּי לַחוּץ:

פסוק כו

וַיִּקְרָא שְׁמוֹ יַעֲקֹב. יִשְׁאֵר בָּעָקֵב וּבַסּוֹף, כִּי זֶה הוֹרָה הֱיוֹת **יָדוֹ אֹחֶזֶת בַּעֲקֵב** אָחִיו, שֶׁכְּבָר אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה הָאֵל יִתְבָּרַךְ קָרָא לוֹ כֵּן (ירמיהו מו:כח).

פסוק כז

אִישׁ שָׂדֶה. יוֹדֵעַ בַּעֲבוֹדַת הָאֲדָמָה:

יוֹשֵׁב אֹהָלִים. שְׁנֵי מִינֵי אֹהָלִים: הָאֶחָד אֹהֶל רוֹעִים, וְהַשֵּׁנִי אֹהֶל בַּל יִצָּעֶן (ישעיהו לג:כ), שֶׁבּוֹ הִתְבּוֹנֵן לְהַכִּיר בּוֹרְאוֹ וְנִקְדַּשׁ בִּכְבוֹדוֹ.

פסוק כח

וַיֶּאֱהַב יִצְחָק אֶת עֵשָׂו. גַּם אֶת עֵשָׂו, אַף עַל פִּי שֶׁיָּדַע בְּלִי סָפֵק שֶׁלֹּא הָיָה שָׁלֵם כְּיַעֲקֹב. **וְרִבְקָה אֹהֶבֶת אֶת יַעֲקֹב**. לְבַדּוֹ, מִפְּנֵי שֶׁהִכִּירָה בִּרְשָׁעוֹ שֶׁל עֵשָׂו:

פסוק ל

עַל כֵּן קָרָא שְׁמוֹ אֱדוֹם. כְּשֶׁרָאוּ שֶׁכָּל כָּךְ הִתְמַכֵּר לְמַלְאכְתּוֹ הַנִּפְסֶדֶת אֲשֶׁר לֹא כְתוֹרַת הָאָדָם, עַד שֶׁלֹּא הִכִּיר בַּנְּזִיד כִּי אִם צִבְעוֹ. **קָרָא שְׁמוֹ אֱדוֹם**. לְשׁוֹן צִוּוּי, כְּלוֹמַר הִתְאַדֵּם וֶהְיֵה צָבוּעַ אָדוֹם בְּהַלְעָטַת הָאָדוֹם.

פסוק לא

מִכְרָה כַּיּוֹם. כִּי בִּהְיוֹת הַיּוֹם כָּל מְגַמַּת פָּנֶיךָ אֶל מְלַאכְתְּךָ בְּאֹפֶן שֶׁאַתָּה כָּל כָּךְ עֵיף שֶׁאֵינְךָ מַכִּיר הַנְּזִיד, אֵין סָפֵק שֶׁלֹּא תוּכַל לְהִתְעַסֵּק בָּעִנְיְנֵי הַבְּכוֹרָה לְשָׂרַת לְאֵל יִתְבָּרַךְ וְלַעֲשׂוֹת אֶת הָרָאוּי לַבְּכוֹר.

פסוק לב

הוֹלֵךְ לָמוּת. בְּרוֹב הַתְּלָאָה וְהָעֲיֵפוּת:

פסוק לג

הִשָּׁבְעָה לִּי. מִפְּנֵי הֱיוֹת הַקִּנְיָן עַל דָּבָר שֶׁאֵין בּוֹ מַמָּשׁ, הִשְׁבּוּעָה תְּמַלֵּא חֶסְרוֹנוֹ.
וַיִּמְכֹּר אֶת בְּכֹרָתוֹ. בַּמְּחִיר שֶׁפָּסְקוּ בֵּינֵיהֶם, וְלֹא חָשַׁשׁ הַכָּתוּב לְבָאֳרוֹ.

פסוק לד

וְיַעֲקֹב נָתַן לְעֵשָׂו. לִקְנוֹת בְּקִנְיַן חֲלִיפִין בַּנָּזִיד אוֹ בַּכְּלִי אֲשֶׁר בּוֹ הַנָּזִיד, עַל דֶּרֶךְ "שָׁלַח אִישׁ נַעֲלוֹ וְנָתַן לְרֵעֵהוּ" (רות ד:ז).
וַיִּבֶז עֵשָׂו אֶת הַבְּכֹרָה. גַּם אַחַר מַעֲשֶׂה הָיְתָה הַבְּכוֹרָה בְּעֵינָיו בִּלְתִּי רְאוּיָה לְאוֹתוֹ הַמְּחִיר שֶׁפָּסְקוּ, וּבְכֵן הִתְבָּאֵר שֶׁלֹּא נִתְאַנָּה הַמּוֹכֵר כִּי לֹא הָיָה הַמִּמְכָּר שָׁוֶה אֶצְלוֹ כָּל כָּךְ:

פרק כו

פסוק א

אֲשֶׁר הָיָה בִּימֵי אַבְרָהָם. כִּי מֵאָז עַד עַתָּה לֹא הָיָה שָׁם רָעָב כָּבֵד כָּמוֹהוּ שֶׁיִּשְׁיֵא יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ לָצֵאת מִמֶּנָּה כַּאֲשֶׁר עָשָׂה אַבְרָהָם:
וַיֵּלֶךְ יִצְחָק אֶל אֲבִימֶלֶךְ. לִטּוֹל רְשׁוּת מִמֶּנּוּ דֶּרֶךְ מוּסָר, בִּהְיוֹתוֹ חָפֵץ אָז לָצֵאת מֵאַרְצוֹ מִפְּנֵי הָרָעָב.

פסוק ב

אַל תֵּרֵד מִצְרַיְמָה. אַל יַשִּׁיאֲךָ לָלֶכֶת שָׁם חֶסְרוֹן הַמִּרְעֶה פֹּה, כְּעִנְיַן "כִּי אֵין מִרְעֶה לַצֹּאן אֲשֶׁר לַעֲבָדֶיךָ וְכוּ'" (בראשית מז:ד):
שְׁכֹן בָּאָרֶץ אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיךָ. עֲשֵׂה מִשְׁכְּנוֹת רוֹעִים לְמִקְנְךָ בְּאוֹתוֹ הַמָּקוֹם בְּעַצְמוֹ שֶׁאֹמַר אֵלֶיךָ לָגוּר בּוֹ, כִּי בּוֹ יַצְלִיחַ גַּם מִקְנְךָ. וְזֶה כִּי אָמְנָם הַסִּבָּה שֶׁהָיָה בְּדַעְתּוֹ לָצֵאת הָיְתָה בִּשְׁבִיל חֶסְרוֹן הַמִּרְעֶה.

פסוק ג

גּוּר בָּאָרֶץ הַזֹּאת. וְאַתָּה גּוּר בְּאֶרֶץ כְּנַעַן:
וְאֶהְיֶה עִמְּךָ וַאֲבָרְכֶךָּ. שֶׁאַף עַל פִּי שֶׁיֵּשׁ בְּאֶרֶץ כְּנַעַן עַתָּה חֶסְרוֹן מִרְעֶה, אֲנִי אֶהְיֶה עִמְּךָ וְלֹא תֶחְסְרוּ מִרְעֶה:
וַאֲבָרְכֶךָּ. בְּמָמוֹן וּבְמִקְנֶה, וְלֹא בְּחוּצָה לָאָרֶץ:
כִּי לְךָ וּלְזַרְעֲךָ אֶתֵּן וַהֲקִימוֹתִי אֶת הַשְּׁבוּעָה. וְהַטַּעַם שֶׁאָמַרְתִּי שֶׁתָּגוּר בָּאָרֶץ הַזֹּאת וּבָזֶה אֵיטִיב לְךָ, הוּא כִּי כְּבָר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם לָתֵת לוֹ וּלְזַרְעוֹ אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת, וּלְפִיכָךְ בִּהְיוֹתְךָ גֵּר בָּהּ תִּהְיֶה נִשְׂיָא אֱלֹהִים בְּתוֹכָהּ וְתִקְנֶה בָּהּ חֲזָקָה לְהוֹרִישָׁהּ לְזַרְעֲךָ.

פסוק ה

עֵקֶב אֲשֶׁר שָׁמַע אַבְרָהָם בְּקֹולִי. בְּכָל אֲשֶׁר צִוִּיתִיו:

וַיִּשְׁמֹר מִשְׁמַרְתִּי. עָשָׂה תָּמִיד הַמִּשְׁמֶרֶת הַמְיֻחֶדֶת לִי שֶׁהִיא לִגְמֹל חֶסֶד, כְּאָמְרוֹ "כָּל אָרְחוֹת ה' חֶסֶד וֶאֱמֶת" (תהלים כה:י), וּלְהוֹרוֹת חֻקֹּתַי בַּדָּרֶךְ. וְזֶה עָשָׂה כַּאֲשֶׁר קָרָא בְּשֵׁם ה', וְשָׁמַר גַּם כֵּן **מִצְוֹתַי חֻקּוֹתַי וְתוֹרֹתָי** שֶׁנִּצְטַוּוּ בְּנֵי נֹחַ, וּבְכֵן הָיָה נָאֶה דּוֹרֵשׁ וְנָאֶה מְקַיֵּם כְּמוֹפֶת לָרַבִּים. הִנֵּה לְיִצְחָק תְּלָה בִּזְכוּת אֲחֵרִים עַתָּה, וְכֵן לְמַטָּה בְּאָמְרוֹ **וְהַרְבֵּיתִי אֶת זַרְעֲךָ בַּעֲבוּר אַבְרָהָם עַבְדִּי**, וְלֹא כֵן אָמַר לְיַעֲקֹב, כָּל שֶׁכֵּן לְאַבְרָהָם. וְזֶה הָיָה קֹדֶם שֶׁהִתְעוֹרֵר יִצְחָק לִקְרֹא בְּשֵׁם ה', אֲבָל אַחַר שֶׁקָּרָא בְּשֵׁם ה' נֶאֱמַר **וַאֲבִימֶלֶךְ הָלַךְ אֵלָיו מִגְּרָר וְאָמְרוּ רָאֹה רָאִינוּ כִּי הָיָה ה' עִמָּךְ, אַתָּה עַתָּה בְּרוּךְ ה'**. וְלֹא מְצָאוּהוּ עוֹד תְּלָאוֹת מְקַנְּאִים וְדִבְרֵי רִיבוֹת כַּאֲשֶׁר בָּרִאשׁוֹנָה. אָמְנָם לְיַעֲקֹב לֹא תְּלָה בִּזְכוּת אֲחֵרִים כְּלָל, כִּי הוּא אָמְנָם מִנְּעוּרָיו יוֹשֵׁב אֹהָלִים לִלְמֹד וּלְלַמֵּד דַּעַת אֶת הָעָם, בִּפְרָט בְּאֹהֲלֵי שֵׁם וְעֵבֶר שֶׁשָּׁם עָלָה כָּל מְבַקֵּשׁ ה' בְּלִי סָפֵק.

פסוק י

כִּמְעַט שָׁכַב אַחַד הָעָם. הוּא הַמֶּלֶךְ הַיָּחִיד בְּעַמּוֹ, שֶׁהָיָה חוֹשֵׁב שֶׁלֹּא יִצְטָרֵךְ לִשְׁאוֹל אֶת פִּיךָ וְלַדַּעַת רְצוֹנְךָ בָּזֶה, שֶׁלִּרְבֹּב מַעֲלַת הַמֶּלֶךְ יִיטַב בְּעֵינֶיךָ בְּלִי סָפֵק לְהַשִּׂיא לוֹ אֶת אֲחוֹתְךָ. **וְהֵבֵאתָ עָלֵינוּ אָשָׁם**. וּבָזֶה כִּמְעַט הֵבֵאתָ עָלֵינוּ אָשָׁם וְעֹנֶשׁ, וְאָמַר עָלֵינוּ כִּי כְּשֶׁיִּלָּקֶה גְּדוֹל הַדּוֹר יִרְבֶּה הֶזֵּק לַחוֹסִים בְּצִלּוֹ.

פסוק יב

וַיִּזְרַע יִצְחָק בָּאָרֶץ הַהִיא. כְּמוֹ שֶׁאָמַר לוֹ הָאֵל יִתְבָּרַךְ **גּוּר בָּאָרֶץ הַזֹּאת**:

מֵאָה שְׁעָרִים. כְּמוֹ שֶׁיֵּעַד בְּאָמְרוֹ **וְאֶהְיֶה עִמָּךְ וַאֲבָרְכֶךָּ**:

וַיְבָרְכֵהוּ ה'. בְּמָמוֹן, שֶׁמָּכַר תְּבוּאָתוֹ בְּדָמִים יְקָרִים. וּלְפִי מַה שֶּׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, אוֹמֶד זֶה לְמַעֲשְׂרוֹת הָיָה (בראשית רבה סד:ו), הִנֵּה קָבַע לוֹ בְּרָכָה בִּשְׁבִילָם, כְּאָמְרוֹ "הָבִיאוּ אֶת הַמַּעֲשֵׂר אֶל בֵּית הָאוֹצָר וְהֵרִיקֹתִי לָכֶם בְּרָכָה עַד בְּלִי דָי" (מלאכי ג:י).

פסוק יד

וַעֲבֻדָּה רַבָּה. קַרְקַע מוּכָן לִהְיוֹת נַעֲבָד:

וַיְקַנְאוּ אֹתוֹ פְּלִשְׁתִּים. שֶׁבְּשָׂדוֹתֵיהֶם קָרָה אֵז הַפֶּךְ זֶה, שֶׁזָּרְעוּ הַרְבֵּה וְהֵבִיאוּ מְעַט.

פסוק טו

סִתְמוּם פְּלִשְׁתִּים. כַּאֲשֶׁר יָרְאוּ מִצְוַת אֲבִימֶלֶךְ לְבִלְתִּי הַזִּיק לְיִצְחָק, סָתְמוּ הַבְּאֵרוֹת בְּשִׂנְאַת קַנְאָתָם:

פסוק טז
כִּי עָצַמְתָּ מִמֶּנּוּ. וְתוֹכַל בְּעָשְׁרְךָ לְהִתְקוֹמֵם עָלֵינוּ:

פסוק כ
הִתְעַשְּׂקוּ עִמּוֹ. הִשְׁתַּדְּלוּ עִם יִצְחָק שֶׁיַּעֲזֹב הַבְּאֵר:

פסוק כד
אַל תִּירָא. שֶׁיִּמְעַטוּ נְכָסֶיךָ בִּמְרִיבוֹתָם.
וּבֵרַכְתִּיךָ. תּוֹסֶפֶת מָמוֹן:

פסוק כה
וַיִּקְרָא בְּשֵׁם ה'. וַיִּכְרוֹז שָׁם.

פסוק כו
וַאֲבִימֶלֶךְ הָלַךְ. אַחַר שֶׁהִתְעוֹרֵר לִקְרֹא בְּשֵׁם ה', כָּרוּ שָׁם עַבְדֵי יִצְחָק בְּאֵר מַצְלַחַת בִּלְתִּי מְרִיבָה, וַאֲבִימֶלֶךְ הָלַךְ אֵלָיו לִכְרוֹת בְּרִית וְלֹא הִזִּיקוּהוּ עוֹד.

פסוק כח
כִּי הָיָה ה' עִמָּךְ. וְלֹא מִיִּרְאָתֵנוּ מִמְּךָ נִכְרוֹת אִתְּךָ בְּרִית.

פסוק כט
אִם תַּעֲשֶׂה עִמָּנוּ רָעָה. שֶׁלֹּא תַּעֲשֶׂה עִמָּנוּ רָעָה אַתָּה עַתָּה כְּמוֹ שֶׁ**לֹּא נָגַעֲנוּךָ**:

פסוק לג
וַיִּקְרָא אוֹתָהּ שִׁבְעָה. קָרָא אֶת הַבְּאֵר שִׁבְעָה מִפְּנֵי שֶׁהָיָה מָקוֹם שְׁבִיעִי שֶׁבּוֹ חָפְרוּ בְּאֵר. שִׁלּוֹשׁ שֶׁל אַבְרָהָם שְׁסָתְמוּ פְּלִשְׁתִּים, כְּאָמְרוֹ **וְכָל הַבְּאֵרוֹת**... **סְתָמוּם פְּלִשְׁתִּים**, וְלֹא יֹאמַר **כֹּל** בְּפָחוֹת מִשָּׁלוֹשׁ, וְשָׁלוֹשׁ שֶׁל יִצְחָק שֶׁהֵן עֵשֶׂק שִׂטְנָה וּרְחוֹבוֹת, וְזֶה הָיָה הַשְּׁבִיעִי שֶׁקָּרָאוּהוּ שִׁבְעָה.
עַל כֵּן שֵׁם הָעִיר בְּאֵר שָׁבַע. בְּסָגוֹל מוֹרֶה עַל הַשְּׁבוּעָה וְעַל מִסְפַּר הַשִּׁבְעָה, אֲבָל בִּימֵי אַבְרָהָם הָיָה שֵׁם הָעִיר בְּאֵר שָׁבַע בְּקָמַץ עַל שֵׁם הַשְּׁבוּעָה בִּלְבַד.

פסוק לד
וַיְהִי עֵשָׂו בֶּן אַרְבָּעִים שָׁנָה. וְלֹא חָשַׁשׁ יִצְחָק לְהַשִּׂיא לוֹ וּלְאָחִיו נָשִׁים הֶגּוּנוֹת.
וַיִּקַּח אִשָּׁה אֶת יְהוּדִית בַּת בְּאֵרִי הַחִתִּי. וְלֹא הִקְפִּיד יִצְחָק עַל נְשׂוּאֵי הַחִתִּיּוֹת כְּמוֹ שֶׁעָשָׂה אָבִיו.

פסוק לה
וַתִּהְיֶינָה מוֹרַת רוּחַ. הָיוּ לְתַעַר וְסַכִּין מְקַצֵּר רוּחַ חַיֵּי יִצְחָק וְרִבְקָה, וְלָשׁוֹן מוֹרַת כְּמוֹ "וּמוֹרָה לֹא יַעֲלֶה עַל רֹאשׁוֹ" (שופטים יג:ה). וְהִנֵּה יִצְחָק עִם כָּל זֶה לֹא הִכִּיר רֹב רִשְׁעוֹ

שֶׁל עֵשָׂו שֶׁלֹּא הָיָה מוֹחֶה בָּהֶן, וּבָזֶה נִכְשַׁל שֶׁהִשְׁתַּדֵּל לְבָרֵךְ אֶת עֵשָׂו, וּמִשָּׁם יָצְאָה תַּקָּלָה שֶׁנִּתַּן לְעֵשָׂו אֵיזוֹ בְּרָכָה אוֹ עֵצָה שֶׁעִם זֶה רַבָּה מַשְׁטֵמָה בֵּין בָּנָיו, וְשֶׁהֻצְרַךְ יַעֲקֹב לִבְרֹחַ אֶל אֶרֶץ אַחֶרֶת:

פרק כז

פסוק א

וַתִּכְהֶיָנָה עֵינָיו. כְּמוֹ שֶׁקָּרָה לְעֵלִי שֶׁלֹּא מִיחָה בְּבָנָיו, כְּאָמְרוֹ "וְלֹא כֹהָה בָּם" (שמואל א ג:יג), וְנֶאֱמַר בּוֹ "וְעֵינָיו קָמָה וְלֹא יָכוֹל לִרְאוֹת" (שמואל א ד:טו). וְלֹא קָרָה זֶה לְאַבְרָהָם וְיַעֲקֹב שֶׁהָיוּ יוֹתֵר זְקֵנִים מִמַּה שֶׁהָיָה יִצְחָק אָז וּמִמַּה שֶׁהָיָה עֵלִי. בְּאַבְרָהָם כְּתִיב "וַיִּסֶף אַבְרָהָם וַיִּקַּח אִשָּׁה" (בראשית כה:א), וּבְיַעֲקֹב עִם כָּל צָרוֹתָיו וְדִמְעוֹת עֵינָיו כְּתִיב "וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת בְּנֵי יוֹסֵף" (בראשית מח:ח), אַף עַל פִּי שֶׁהָיָה רוֹאֶה בְּכֹבֶד כְּאָמְרוֹ "וְעֵינֵי יִשְׂרָאֵל כָּבְדוּ מִזֹּקֶן" (בראשית מח:י), בְּאֹפֶן שֶׁלֹּא הִכִּיר הַתְּמוּנָה הַפְּרָטִית.

פסוק ב

לֹא יָדַעְתִּי יוֹם מוֹתִי. כִּי אָמְנָם הַבְּרָכָה תָּחוּל יוֹתֵר בִּהְיוֹת הַמְבָרֵךְ סָמוּךְ לְמִיתָה, כְּעִנְיַן בְּיַעֲקֹב וּבְמֹשֶׁה, כִּי אָז הַנֶּפֶשׁ יוֹתֵר נִבְדֶּלֶת מִן הַחוֹמֶר:

פסוק ג

שָׂא נָא כֵלֶיךָ. שֶׁלֹּא תָּשׁוּב רֵיקָם וְלֹא תְּאַחֵר.

פסוק ד

וַעֲשֵׂה לִי מַטְעַמִּים. רָצָה בַּמַּטְעַמִּים כְּדֵי שֶׁיִּתְעַסֵּק בִּכְבוֹד אָב, וּבָזֶה תָּחוּל עָלָיו הַבְּרָכָה, כִּי גַּם שֶׁלֹּא הִכִּיר בְּגֹדֶל רִשְׁעוֹ שֶׁל עֵשָׂו, מִכָּל מָקוֹם לֹא חָשַׁב אוֹתוֹ לְרָאוּי שֶׁתָּחוּל עָלָיו אוֹתָהּ הַבְּרָכָה שֶׁהָיָה בְּלִבּוֹ לְבָרְכוֹ, וְלָכֵן כְּשֶׁבֵּרַךְ יַעֲקֹב אַחַר כָּךְ שֶׁיָּדַע בּוֹ שֶׁהוּא רָאוּי לִבְרָכָה, לֹא שָׁאַל מַטְעַמִּים וְלֹא בִּקֵּשׁ דָּבָר וּבֵרְכוֹ תֵּכֶף בְּאָמְרוֹ "וְאֵל שַׁדַּי יְבָרֵךְ אוֹתָךְ" (בראשית כח:ג):

פסוק יב

וְלֹא בְרָכָה. אִם אוּלַי יְאַצֵּל לִי בְּרָכָה, לֹא יְבָרְכֵנִי אִם אַטְעֵהוּ.

פסוק יג

עָלַי קִלָּלָתְךָ. עָלַי לְהַכְנִס תַּחְתֶּיךָ אִם תֶּאֱרַע לְךָ קְלָלָה, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין מח.) שֶׁעֲשָׂה שְׁלֹמֹה שֶׁקִּבֵּל עָלָיו קִלְלוֹת יוֹאָב וְהִשִּׂיגוּהוּ.

פסוק כב

וְהַיָּדַיִם יְדֵי עֵשָׂו. אֵין סָפֵק שֶׁהָיוּ הָעוֹרוֹת מְתֻקָּנִים בְּאֹפֶן שֶׁהָיָה שְׂעָרָם דּוֹמֶה לִשְׂעַר הָאָדָם, כִּי אָמְנָם רַב הַהֶבְדֵּל בֵּין שְׂעַר הָאָדָם לִשְׂעַר הַגְּדִי אִם לֹא יְתֻקַּן הַרְבֵּה בְּמֻלְאָכָה. וְהִנֵּה

הֵעִיד כִּי הָיוּ יָדָיו כִּידֵי עֵשָׂו אָחִיו שְׂעִירוֹת, וְעִם זֶה אוּלַי נֶחְלַשׁ בּוֹ גַּם חוּשׁ הַמִּשּׁוּשׁ כְּעִנְיַן "אִם יִטְעַם עַבְדְּךָ עוֹד אֶת אֲשֶׁר אֹכַל" (שמואל ב יט:לו).

פסוק כג

שְׂעִירוֹת וַיְבָרְכֵהוּ. עַל שֶׁחָשַׁד שֶׁהָיָה רָאוּי לִקְלָלָה, כְּאָמְרוֹ **וְהֵבֵאתִי עָלַי קְלָלָה**. וְכֵן אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁהַחוֹשֵׁד אֶת חֲבֵירוֹ בְּדָבָר שֶׁאֵין בּוֹ צָרִיךְ לְפַיְּסוֹ, וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁצָּרִיךְ לְבָרְכוֹ, כְּעִנְיַן עֵלִי כְּשֶׁחָשַׁד אֶת חַנָּה לְשִׁכּוֹרָה (שמואל א א:יג-יז).

פסוק כז

וַיָּרַח אֶת רֵיחַ בְּגָדָיו. לְהַרְחִיב אֶת נַפְשׁוֹ בְּתַעֲנוּגוֹת הָרֵיחַ, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות מג:): אֵיזֶהוּ דָּבָר שֶׁהַנִּשְׁמָה נֶהֱנֵית מִמֶּנּוּ וְאֵין הַגּוּף נֶהֱנֶה מִמֶּנּוּ? הֱוֵי אוֹמֵר זֶה הָרֵיחַ.
וַיְבָרְכֵהוּ. כְּעִנְיַן "וְהָיָה כְּנֶגֶן הַמְנַגֵּן וַתְּהִי עָלָיו יַד ה'" (מלכים ב ג:טו).
רְאֵה רֵיחַ בְּנִי. אַתָּה בְּנִי רְאֵה וְהִתְבּוֹנֵן שֶׁזֶּה הָרֵיחַ הוּא:
כְּרֵיחַ שָׂדֶה. שֶׁמִּלְבַד הַמְּצִיאוּת הַמַּסְפִּיק לוֹ לִהְיוֹתוֹ מָזוֹן בַּעֲלֵי חַיִּים, הוֹסִיף עָלָיו טוֹבַת הָרֵיחַ הַמְהַנֶּה וּמוֹעִיל לָרוּחַ הַחִיּוֹנִי וְהַנַּפְשִׁי, וְזֶה מִדַּרְכֵי טוּבוֹ.
אֲשֶׁר בֵּרְכוֹ ה'. **וְיִתֶּן לְךָ הָאֱלֹהִים**. וּבְהִתְבּוֹנְנְךָ עַל מִדַּת טוּבוֹ יִתֵּן לְךָ בַּאֲשֶׁר הוּא הָאֱלֹהִים שְׂדֵה מְבֹרָךְ.

פסוק כח

מִטַּל הַשָּׁמַיִם. שֶׁיַּסְפִּיק לְךָ טַל הַשָּׁמַיִם שֶׁהַכֹּל שְׂמֵחִים בּוֹ וְלֹא יִמְנַע צֵאתְךָ וּבוֹאֶךָ:
וְרֹב דָּגָן וְתִירוֹשׁ. שֶׁתּוּכַל לְפַרְנֵס אֲחֵרִים עַל דֶּרֶךְ "וְהִלְוִיתָ גּוֹיִם רַבִּים וְאַתָּה לֹא תִלְוֶה" (דברים כח:יב):

פסוק כט

וְיִשְׁתַּחֲווּ לְךָ לְאֻמִּים. שֶׁגַּם הַמַּלְכֵיּוֹת שֶׁלֹּא יַעַבְדוּךָ יִשְׁתַּחֲווּ לְךָ, שֶׁתִּהְיֶה עֶלְיוֹן לְמַלְכֵי אֶרֶץ:
הֱוֵה גְּבִיר לְאַחֶיךָ. כִּי חָשַׁב שֶׁיִּהְיֶה טוֹב לְיַעֲקֹב שֶׁתַּסְפִּיק לוֹ נַחֲלַת אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וְשֶׁיִּחְיֶה בָּהּ עִם אִיזֶה שִׁעְבּוּד, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִטְרֹד נַפְשׁוֹ מְאֹד בְּעִנְיְנֵי גַּשְׁמִיִּים וְהַבְלֵי הַנִּפְסָדִים, כְּמוֹ שֶׁקָּרָה לְזַרְעוֹ אַחַר כְּךָ כְּאָמְרוֹ (עמוס ו:ח) "מְתָאֵב אֲנִי אֶת גְּאוֹן יַעֲקֹב", וְשֶׁיִּהְיֶה טוֹב לוֹ שֶׁיִּהְיֶה מְשֻׁעְבָּד תַּחַת אָחִיו, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (גיטין יז) "אִי בְּטוּלְךָ אִי בָּטוּלָא דְּבַר עִשָּׂו", מִפְּנֵי שֶׁיָּדַע שֶׁאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל הָיְתָה רְאוּיָה לְיַעֲקֹב בִּלְבַד. לָכֵן בְּזֹאת הַבְּרָכָה שֶׁחָשַׁב לְבָרֵךְ אֶת עֵשָׂו לֹא הִזְכִּיר בִּרְכַּת אַבְרָהָם וְלֹא אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל כְּמוֹ שֶׁהִזְכִּיר לְיַעֲקֹב כְּשֶׁהִכִּירוֹ וּבֵרְכוֹ.
אוֹרְרֶיךָ אָרוּר. כִּי אֲנָשִׁים רָעִים מְקַלְלִים אֲדוֹנֵיהֶם כְּשֶׁלֹּא יַשִּׂיגוּ חֶפְצָם, וְלָכֵן הִזְהִיר מִזֶּה בְּאָמְרוֹ "אֱלֹהִים לֹא תְקַלֵּל וְכוּ'" (שמות כב:כז):

פסוק לג

מִי אֵיפוֹא הוּא? אִם כֵּן שֶׁאַתָּה עָשָׂו, מִי הָיָה זֶה שֶׁהֵבִיא לִי צַיִד? כִּי אָמְנָם מִלַּת אֵיפוֹא כְּשֶׁתִּבֹּא עִם אֶלֶ"ף בְּסוֹף הַתֵּיבָה מְשַׁמֶּשֶׁת בְּמָקוֹם אִם כֵּן, אֲבָל מִלַּת אֵיפֹה עִם הֵ"א בְּסוֹף מְשַׁמֶּשֶׁת בְּמָקוֹם אַיֵּה, כְּמוֹ "אֵיפֹה הֵם רֹעִים" (בראשית לז:טז).

גַּם בָּרוּךְ יִהְיֶה. אִם כֵּן מִי הוּא שֶׁהֵבִיא לִי צַיִד בִּמְרָמָה וְעִם זֶה יִזְכֶּה שֶׁיִּהְיֶה בָּרוּךְ? כִּי אָמְנָם הִרְגִּישׁ בִּבְרָכָתוֹ שֶׁחָלְקָה הַבְּרָכָה עַל הַמְבוֹרָךְ, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ עַל רַבִּי חֲנִינָא כְּשֶׁהָיָה מִתְפַּלֵּל עַל הַחוֹלִים (ברכות לד:).

פסוק לה

וַיִּקַּח בִּרְכָתֶךָ. אוֹתָהּ הַבְּרָכָה שֶׁהָיְתָה רְאוּיָה לָחוּל עָלֶיךָ, שֶׁהָיְתָה בְּעִנְיְנֵי הָעוֹלָם הַזֶּה וּבְחוּץ לָאָרֶץ, כִּי בִּרְכַּת אַבְרָהָם אֵינָהּ רְאוּיָה לְךָ.

פסוק לו

הֲכִי קָרָא שְׁמוֹ יַעֲקֹב וַיַּעְקְבֵנִי. הַאָמְנָם בְּשִׁבִיל שֶׁקָּרָא הַקּוֹרֵא אֶת שְׁמוֹ יַעֲקֹב קָרָה זֶה שֶׁיַּעַקְבֵנִי, דִּשְׁמָא גָּרִים?

הֲלֹא אֲצַלְתָּ לִי בְּרָכָה. אַף עַל פִּי שֶׁחָשַׁבְתָּ לְבָרְכֵנִי בַּבְּרָכָה הָעֶלְיוֹנָה, אֵין לַחְשׁוֹב שֶׁהָיָה בְּדַעְתְּךָ שֶׁיִּהְיֶה לִי הַכֹּל וְיִשָּׁאֵר אָחִי שׁוֹלֵל וְעָרוֹם מִכָּל בְּרָכָה:

פסוק לז

וְאֶת כָּל אֶחָיו נָתַתִּי לוֹ לַעֲבָדִים. בְּנֵי יִשְׁמָעֵאל וּבְנֵי קְטוּרָה וּמַלְכֵי הַגּוֹיִים, כְּאָמְרוֹ **יַעַבְדוּךָ עַמִּים**:

וְלָךְ אֵיפֹא מָה אֶעֱשֶׂה. אִם כֵּן מָה אֶעֱשֶׂה לְךָ, מָה הִיא הַבְּרָכָה שֶׁתּוֹעִיל לְךָ?

פסוק לט

הִנֵּה מִשְׁמַנֵּי הָאָרֶץ יִהְיֶה מוֹשָׁבֶךָ. בָּזֶה אוֹכַל לְבָרֶכְךָ שֶׁיִּהְיֶה מוֹשָׁבְךָ בְּאֶרֶץ שְׁמֵנָה עִם אֵיזֶה שֶׁעְבּוּד לְאָחִיךָ **וּמִטַּל הַשָּׁמַיִם מֵעָל**:

וְעַל חַרְבְּךָ תִחְיֶה. וְשֶׁתִּחְיֶה **מִטַּל הַשָּׁמַיִם** בִּלְתִּי שֶׁתִּצְטָרֵךְ לַעֲבוֹדַת הָאֲדָמָה הַצְּרִיכָה לְמָטָר, וְתִחְיֶה גַּם כֵּן עַל חַרְבְּךָ בַּמִּלְחָמָה. וְזֶה שֶׁגַּם שֶׁתִּהְיֶה נִלְחָם לְבַקֵּשֶׁת **אָחִיךָ** אוֹ זוּלָתוֹ, הִנֵּה יִמְשֹׁךְ מִזֶּה שֶׁ**כַּאֲשֶׁר תָּרִיד** שֶׁתִּצְעַק חָמָס עַל שֶׁיִּשְׁעְבֵּד אָחִיךָ בְּךָ יוֹתֵר מִן הָרָאוּי:

פסוק מ

וּפָרַקְתָּ עֻלּוֹ מֵעַל צַוָּארֶךָ. כִּי אָמְנָם תִּהְיֶה מְלֻמָּד מִלְּחָמָה וּמוּכָן לִגְדוֹלוֹת, אֲבָל אִם בְּשֶׁעְבּוּדְךָ תִּפְנֶה אֶל עֲבוֹדַת הָאֲדָמָה וּשְׁאָר הַמְּלָאכוֹת, לֹא תִּהְיֶה חָפְשִׁי לְעוֹלָם מִשֶּׁעְבּוּד אָחִיךָ אוֹ מִשֶּׁעְבּוּד זוּלָתוֹ.

פרק כח

פסוק ג
וְאֵל שַׁדַּי יְבָרֵךְ אוֹתְךָ. בַּמָּמוֹן:
וְיַפְרְךָ. בְּבָנִים.
וְיַרְבֶּךָ. בְּמַעֲלָה.

פסוק ד
וְיִתֶּן לְךָ אֶת בִּרְכַּת אַבְרָהָם. כְּאָמְרוֹ "וֶהְיֵה בְּרָכָה" (בראשית יב:ב), וְזֶה בְּלַמְּדוֹ דַּעַת אֶת הָעָם, וּבָזֶה תִּהְיֶה בִּרְכַּת הָאֵל יִתְבָּרֵךְ **לְךָ וּלְזַרְעֲךָ אִתָּךְ לְרִשְׁתְּךָ**. כִּי כְּשֶׁיִּהְיֶה גַּם הַזֶּרַע מוֹרֶה צֶדֶק, יִהְיֶה רָאוּי לִירֵשׁ וְיִהְיֶה בָּזֶה קִדּוּשׁ ה', לֹא הֶפְכּוֹ. כְּעִנְיַן "יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר בְּךָ אֶתְפָּאָר" (ישעיהו מט:ג), כִּי בָּזֶה יִשְׂמַח ה' בְּמַעֲשָׂיו:
אֶרֶץ מְגוּרֶיךָ. אֶרֶץ כְּנַעַן שֶׁאַתָּה דָּר בָּהּ עַכְשָׁיו:

פסוק ו
וַיַּרְא עֵשָׂו כִּי בֵרַךְ יִצְחָק. וְהִנֵּה עֵשָׂו גַּם שֶׁרָאָה שֶׁיִּצְחָק כְּשֶׁבֵּרַךְ אֶת יַעֲקֹב צִוָּהוּ שֶׁלֹּא יִקַּח **אִשָּׁה מִבְּנוֹת כְּנַעַן** שֶׁזֶּה הָיָה נֶגֶד בִּרְכָתוֹ, מִכָּל מָקוֹם לֹא שָׁת לִבּוֹ לְכָל זֶה זוּלָתִי כִּי בְּרִאוֹתוֹ:

פסוק ח
כִּי רָעוֹת בְּנוֹת כְּנַעַן בְּעֵינֵי יִצְחָק אָבִיו. וְחָשַׁב שֶׁזֶּה הָיָה מִפְּנֵי שֶׁהֵן מְנֻגָּדוֹת לְרָצוֹנוֹ, כְּאָמְרוֹ "וַתִּהְיֶינָה מוֹרַת רוּחַ" (בראשית כו:לה). הָלַךְ אֶל יִשְׁמָעֵאל, וּבָזֶה הוֹדִיעַ שֶׁהָיָה יִצְחָק יָכוֹל לִמְחוֹת בְּעֵשָׂו כְּשֶׁנִּשָּׂא הַכְּנַעֲנִיּוֹת, אִם הָיָה נוֹתֵן לִבּוֹ כְּמוֹ שֶׁהֵעִירָתְהוּ עַתָּה רִבְקָה עַל יַעֲקֹב.

פסוק י
וַיֵּצֵא יַעֲקֹב... וַיֵּלֶךְ חָרָנָה. הָלַךְ לְהַגִּיעַ לְחָרָן, וְטֶרֶם הַגִּיעוֹ קָרוּהוּ אֵלֶּה שֶׁהִזְכִּיר.

פסוק יא
וַיִּפְגַּע בַּמָּקוֹם. קָרָה לוֹ שֶׁהִגִּיעַ אֶל מָקוֹם שֶׁלֹּא כִּוֵּן אֵלָיו, וְעִנְיַן הַמָּקוֹם הוּא מָקוֹם לָלוּן לְאוֹרְחִים שֶׁהָיָה מְתֻקָּן אָז בְּכָל עִיר וָעִיר בְּרִחוּב הָעִיר עַל הָרוֹב. וְעַל כָּל זֶה אָמְרוּ הַמַּלְאָכִים לָלוּט (בראשית יט:ב) "כִּי בָרְחוֹב נָלִין", וְכֵן בְּעִנְיַן פִּלֶגֶשׁ בַּגִּבְעָה (שופטים יט:כ) "רַק בָּרְחוֹב אַל תָּלֶן":
מֵאַבְנֵי הַמָּקוֹם. שֶׁהָיוּ מוּכָנוֹת שָׁם לָאוֹרְחִים לֶאֱכוֹל וְלָשֶׁבֶת עֲלֵיהֶם:

פסוק יב

וְהִנֵּה מַלְאֲכֵי אֱלֹהִים עֹלִים וְיֹרְדִים וְהִנֵּה ה' נִצָּב עָלָיו. כִּי אָמְנָם כֵּן יִהְיֶה לְבַסּוֹף שֶׁשָּׂרֵי הָאֻמּוֹת אַחַר עָלְיָתָם יֵרְדוּ, וְהָאֵל יִתְבָּרַךְ הַנִּצָּב לָעַד לֹא יִטֹּשׁ אֶת עַמּוֹ, כְּאָמְרוֹ "כִּי אֶעֱשֶׂה כָלָה בְּכָל הַגּוֹיִם, וְאוֹתְךָ לֹא אֶעֱשֶׂה כָלָה" (ירמיהו מו:כח).

פסוק יג

הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה שֹׁכֵב עָלֶיהָ. שֶׁהוּא מְחוֹז אֶרֶץ כְּנָעַן.

לְךָ אֶתְּנֶנָּה. שֶׁתִּהְיֶה אַתָּה נְשִׂיא אֱלֹהִים בְּקֶרֶב יוֹשְׁבֶיהָ, כְּמוֹ שֶׁהָיוּ אַבְרָהָם (בראשית כג:ו) וְיִצְחָק (בראשית כו:כח):

פסוק יד

וְהָיָה זַרְעֲךָ כַּעֲפַר הָאָרֶץ וּפָרַצְתָּ. אַחַר שֶׁיִּהְיֶה זַרְעֲךָ כַּעֲפַר הָאָרֶץ, כְּעִנְיַן "וַתָּשֹׂימִי כָאָרֶץ גֵּוךְ וְכַחוּץ לָעוֹבְרִים" (ישעיהו נא:כג). וְזֶה שֶׁיִּהְיוּ בְּתַכְלִית הַשִּׁפְלוּת, אָז תִּפְרוֹץ **בָּאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה שֹׁכֵב עָלֶיהָ** בְּכָל צַד **יָמָּה וָקֵדְמָה וְצָפֹנָה וָנֶגְבָּה**, כִּי אָמְנָם תְּשׁוּעַת הָאֵל הָעֲתִידָה תִּהְיֶה אַחַר רֹב שִׁפְלוּת יִשְׂרָאֵל הַהֹוֶה הַיּוֹם בְּגָלוּתָם אֲשֶׁר כָּמוֹהוּ לֹא נִהְיָה, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה: "אִם רָאִיתָ דּוֹר שֶׁצָּרוֹת רַבּוֹת בָּאוֹת עָלָיו כַּנָּהָר, חַכֵּה לוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר "כִּי יָבֹא כַנָּהָר צָר" וְסָמִיךְ לֵיהּ "וּבָא לְצִיּוֹן גּוֹאֵל" (ישעיהו נט:יט-כ).

וְנִבְרְכוּ בְךָ כֹּל מִשְׁפְּחוֹת הָאֲדָמָה וּבְזַרְעֶךָ. כְּעִנְיַן "וְאַתֶּם כֹּהֲנֵי ה' תִּקָּרֵאוּ מְשָׁרְתֵי אֱלֹהֵינוּ יֵאָמֵר לָכֶם" (ישעיהו סא:ו).

פסוק טו

כִּי לֹא אֶעֱזָבְךָ. וְזֶה שֶׁאָמַרְתִּי שֶׁאַחַר רוֹב הַגָּלוּת תִּפְרוֹץ כָּל גְּבוּל וְלֹא תֹאבַד בְּצָרוֹת הַגָּלוּת, יִהְיֶה מִפְּנֵי שֶׁבִּימֵי הַגָּלוּת לֹא אֶעֱזָבְךָ, כְּאָמְרוֹ "וְאַף גַּם זֹאת בִּהְיוֹתָם בְּאֶרֶץ אוֹיְבֵיהֶם לֹא מְאַסְתִּים וְלֹא גְעַלְתִּים לְכַלֹּתָם לְהָפֵר בְּרִיתִי אִתָּם" (ויקרא כו:מד).

עַד אֲשֶׁר אִם עָשִׂיתִי. בְּעוֹד שֶׁלֹּא עָשִׂיתִי זֶה שֶׁאָמַרְתִּי לְךָ עַתָּה בְּאָמְרִי **וּפָרַצְתָּ**, כִּי מִלַּת עַד תּוֹרֶה לִפְעָמִים כְּמוֹ בְּעוֹד, כְּמוֹ "עַד שֶׁהַמֶּלֶךְ בְּמְסִבּוֹ" (שיר השירים א:יב), "עַד לֹא עָשָׂה אֶרֶץ וְחוּצוֹת" (משלי ח:כו). אָמְנָם אַחַר שֶׁתַּעֲשֶׂה זֹאת הַתְּשׁוּעָה הַגְּדוֹלָה, לֹא בְּלִבַּד יִגְמֹל חֶסֶד לְעַמּוֹ שֶׁלֹּא לְעִזְבָם, אֲבָל יַגְבִּיר עָלָיו חַסְדּוֹ לְהִתְהַלֵּךְ בְּתוֹכֵנוּ, כְּאָמְרוֹ "וְהִתְהַלַּכְתִּי בְּתוֹכְכֶם" (ויקרא כו:יב).

פסוק טז

אָכֵן יֵשׁ ה' בַּמָּקוֹם הַזֶּה. אֵין סָפֵק שֶׁזֶּה הַמָּקוֹם מוּכָן לִנְבוּאָה, מֵאַחַר שֶׁרָאִיתִי בּוֹ מַרְאָה כָּזֹאת בִּלְתִּי שֶׁאֶתְכַּוֵּן לִנְבוּאָה, כִּי אָמְנָם יִשְׁתַּנּוּ תְּכוּנוֹת מְשַׁמְּשֵׁי הָעֵצָם הַשִּׂכְלִי הַמִּתְנַבֵּא כְּפִי הִשְׁתַּנּוּת הָאָרֶץ וְהָאֲוִיר, כְּאָמְרָם (בבא בתרא קנח:) אֲוִירָה שֶׁל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל מַחְכִּים:

וְאָנֹכִי לֹא יָדָעְתִּי. שֶׁאִלּוּ יָדַעְתִּי הָיִיתִי מֵכִין עַצְמִי לַנְּבוּאָה וְלֹא כֵּן עָשִׂיתִי.

פסוק יז

וַיִּירָא. עַל שִׁגְגָתוֹ.

אֵין זֶה. זֶה הַמָּקוֹם שֶׁרָאִיתִי בַּמַּרְאֶה שֶׁהָיָה הַסֻּלָּם נִצָּב בּוֹ אֵינוֹ **כִּי אִם בֵּית אֱלֹהִים**, מְקוֹם בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (פסחים פח.) יַעֲקֹב קְרָאוֹ בַּיִת:

וְזֶה שַׁעַר הַשָּׁמָיִם. וְזֶה הַסֻּלָּם שֶׁרָאִיתִי מוֹרֶה שֶׁמִּן הַמָּקוֹם שֶׁהָיָה בּוֹ הַסֻּלָּם יִשְׁמַע הָאֵל יִתְבָּרַךְ הַנִּצָּב עָלָיו אֶת תְּפִלַּת הַמִּתְפַּלְּלִים, וְתַעַל תְּפִלָּתָם לְמָעוֹן קָדְשׁוֹ הַשָּׁמָיִם:

פסוק יח

וַיָּשֶׂם אוֹתָהּ מַצֵּבָה. קִדֵּשׁ אוֹתָהּ שֶׁתִּהְיֶה מַצֵּבָה כְּשֶׁיְּקִימֶנָּה בְּשׁוּבוֹ, כְּמוֹ שֶׁהֵעִיד עָלָיו הַכָּתוּב שֶׁעָשָׂה בְּלֶכְתּוֹ שָׁם, כְּאָמְרוֹ (בראשית לה:יד): "וַיַּצֵּב יַעֲקֹב מַצֵּבָה בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר דִּבֶּר אִתּוֹ מַצֶּבֶת אָבֶן וַיַּסֵּךְ עָלֶיהָ נָסֶךְ:"

פסוק כ

אִם יִהְיֶה אֱלֹהִים עִמָּדִי. לְהָסִיר מֵעָלַי כָּל מֵעִיק וּמוֹנֵעַ הַמַּעֲבִיר אֶת הָאָדָם עַל דַּעְתּוֹ וְעַל דַּעַת קוֹנוֹ, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (עירובין מא.): שְׁלֹשָׁה מַעֲבִירִין אֶת הָאָדָם עַל דַּעְתּוֹ וְעַל דַּעַת קוֹנוֹ – גּוֹיִם, וְרוּחַ רָעָה, וְדַקְדּוּקֵי עֲנִיּוּת.

וּשְׁמָרַנִי. מִן רָעֵי גּוֹיִם הַמִּתְקוֹמְמִים וּמַכְרִיחִים.

וְנָתַן לִי לֶחֶם לֶאֱכֹל. שֶׁלֹּא יַכְרִיחֵנִי הָעֲנִיּוּת לַעֲבוֹר עַל דַּעְתִּי וְעַל דַּעַת קוֹנִי:

פסוק כא

וְשַׁבְתִּי בְשָׁלוֹם. מִן הַחֶלְאִים הַמַּעֲבִירִים גַּם כֵּן אֶת הָאָדָם, וְהוּא רוּחַ רָעָה שֶׁהִזְכִּירוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה.

וְהָיָה ה' לִי לֵאלֹהִים. אָז יִהְיֶה ה' לְדַיָּן אִם לֹא אֶעֱבְדֵהוּ בְּכָל כֹּחִי, וְהַוְא"ו כְּמוֹ זֹאת מְשַׁמֶּשֶׁת בְּמָקוֹם הִנֵּה. כְּלוֹמַר, הִנְנִי מְקַבֵּל עָלַי מֵעַתָּה שֶׁהָאֵל יִתְבָּרַךְ הַמְרַחֵם יִהְיֶה לִי לֵאלֹהִים וְיִתְנַהֵג עִמִּי בְּמִדַּת הַדִּין.

פרק כט

פסוק א

וַיִּשָּׂא יַעֲקֹב רַגְלָיו. הִנֵּה כְּשֶׁיֵּלֵךְ הָאָדָם מִדַּעְתּוֹ אֶל מָקוֹם מָכְוָן מֵאִתּוֹ, יְצַדֵּק עָלָיו שֶׁהוּא נוֹשֵׂא אֶת רַגְלָיו. אֲבָל כַּאֲשֶׁר יִסַּע מֵאֵיזֶה מָקוֹם מִבְּלִי אֵין שָׁם מָנוֹחַ לְכַף רַגְלוֹ, יְצַדֵּק עָלָיו שֶׁרַגְלָיו נוֹשְׂאוֹת אוֹתוֹ, כְּעִנְיַן "יוֹבִילוּהָ רַגְלֶיהָ" (ישעיהו כג:ז).

פסוק ו
הֲשָׁלוֹם לוֹ. הִנֵּה הִשְׁתַּדֵּל לְדַעַת אֶת שְׁלוֹם לָבָן קוֹדֶם שֶׁיִּרְאֶה פָּנָיו, כִּי אֵין רְאוּי לְאוֹרֵחַ הַבָּא לִפְקוֹד אֶת הָאֶזְרָח בְּעֵת שִׂמְחָתוֹ וּבְהֶפְכּוֹ עַל אוֹפֶן אֶחָד.

פסוק ז
הֵן עוֹד הַיּוֹם גָּדוֹל. הַצַּדִּיק יִמְאַס אֶת הָעֶוֶל גַּם כֵּן אֶל הָאֲחֵרִים, כְּאָמְרוֹ "תּוֹעֲבַת צַדִּיקִים אִישׁ עָוֶל" (משלי כט:כז).

פסוק ט
כִּי רוֹעָה הִיא. יוֹדַעַת חָכְמַת מְלֶאכֶת הַמִּרְעֶה.

פסוק י
כַּאֲשֶׁר רָאָה יַעֲקֹב אֶת רָחֵל. אֲבָל קוֹדֶם לָכֵן לֹא רָצָה לְגַלְגֵּל אֶת הָאֶבֶן, שֶׁלֹּא לָחוּב לַאֲחֵרִים, כִּי חָשַׁשׁ שֶׁמָּא יַשְׁקוּ הָרוֹעִים אוֹתָם הַשְׁלֹשָׁה עֲדָרִים וְלֹא יַמְתִּינוּ לַעֲזוֹר לַאֲחֵרִים:

פסוק יא
וַיִּשָּׂא אֶת קוֹלוֹ וַיִּבְךְּ. עַל שֶׁלֹּא זָכָה לְשֵׂאת אוֹתָהּ בִּנְעוּרֶיו, וְהָיוּ לוֹ לְעֵת כְּזֹאת בְּנֵי נְעוּרִים.

פסוק יב
כִּי אֲחִי אָבִיהָ הוּא. לְהוֹדִיעַ שֶׁלֹּא חָטָא בַּמּוּסָר כְּשֶׁנִּשַּׁק אוֹתָהּ:
וְכִי בֶן רִבְקָה הוּא. הִזְכִּיר לָהּ אֶת רִבְקָה, אַף עַל פִּי שֶׁהָיְתָה בִּלְתִּי נוֹדַעַת לְרָחֵל, כְּדֵי שֶׁתַּגִּיד לְאָבִיהָ.

פסוק יג
אֶת שֵׁמַע יַעֲקֹב. שֶׁגִּלַּל אֶת הָאֶבֶן הוּא לְבַדּוֹ:
וַיְסַפֵּר לְלָבָן. לְהוֹדִיעַ שֶׁלֹּא בָּא אֵלָיו לְצֹרֶךְ פַּרְנָסָה, אֶלָּא לְהִמָּלֵט מֵאָחִיו, וְשֶׁבְּמִצְוַת אִמּוֹ יָשַׁב עִמּוֹ.

פסוק יד
אַךְ עַצְמִי וּבְשָׂרִי אָתָּה. אַף עַל פִּי שֶׁתּוּכַל לְהִתְפָּרְנֵס בִּלְעָדַי בְּמְלֶאכֶת הַמִּרְעֶה אוֹ בְּזוּלָתָהּ, מִכָּל מָקוֹם אַתָּה עַצְמִי וּבְשָׂרִי וְרָאוּי שֶׁתֵּשֵׁב בְּבֵיתִי.
וַיֵּשֶׁב עִמּוֹ. בַּעֲבוֹדָתוֹ לִרְעוֹת צֹאנוֹ, כְּמוֹ **שָׁבָה עִמָּדִי**, וְ"וַיּוֹאֶל מֹשֶׁה לָשֶׁבֶת אֶת הָאִישׁ" (שמות ב:כא), לְפִיכָךְ אָמַר לוֹ אַחַר כָּךְ **וַעֲבַדְתַּנִי חִנָּם**.

פסוק יז
יְפַת תֹּאַר. יְפַת הַתְּמוּנָה, מֵעִנְיַן "וּבַמְּחוּגָה יְתָאֲרֵהוּ" (ישעיהו מד:יג).
וִיפַת מַרְאֶה. בְּצֶבַע הָעוֹר שֶׁהָיָה צַח וְאָדוֹם, כִּי אָמְנָם הַצֶּבַע הוּא מוּשָׁג לְחוּשׁ הָרְאוּת.

פסוק יח
אֶעֱבָדְךָ שֶׁבַע שָׁנִים בְּרָחֵל. אֵין סָפֵק שֶׁלֹּא הָיָה הַצַּדִּיק נוֹשֵׂא אִשָּׁה לְהַעֲמִיד בָּנִים אִם לֹא הָיָה בְּיָדוֹ לְפַרְנְסָהּ, בְּפֶרֶט בִּשְׁאֵר וּכְסוּת, כְּאָמְרָם זְכרוֹנָם לִבְרָכָה (יבמות סג:): "נוֹשֵׂא אָדָם כַּמָּה נָשִׁים וְהוּא דְּאִית לֵיהּ לְמֵיקַם בִּסְפוּקֵיְיהוּ". וְכֵן אֵין לַחְשׁוֹב שֶׁלָּבָן שֶׁהָיָה בַּעַל מָמוֹן יִתֵּן לוֹ בְּנוֹתָיו אִם לֹא הָיָה בְּיָדוֹ לְפַרְנְסָם. אִם כֵּן, בְּאָמְרוֹ "כִּי בְמַקְלִי עָבַרְתִּי" (בראשית לב:י), הָיְתָה הַכַּוָּנָה שֶׁלֹּא הָיָה בְּיָדוֹ אָז מִקְנֶה וְלֹא דֶּרֶךְ לַעֲשׂוֹת מְלָאכָה לְהַרְוִיחַ וּלְהִתְפַּרְנֵס בָּהּ. וְעִנְיַן הָעֲבוֹדָה בִּשְׁבִיל רָחֵל הָיָה לְמֹהַר כְּמִנְהָגָם, שֶׁהָיוּ נוֹתְנִים מֹהַר לָאָב שֶׁיִּתֵּן אֶת בִּתּוֹ, כְּאָמוּר "אִם מָאֵן יְמָאֵן אָבִיהָ לְתִתָּהּ לוֹ כֶּסֶף יִשְׁקֹל כְּמֹהַר הַבְּתוּלוֹת" (שמות כב:טז). וּמַה שֶּׁאָמְרוּ אַחַר כָּךְ "כִּי מְכָרָנוּ" (בראשית לא:טו), הָיָה שֶׁחָשְׁבוּ בְּעַנְוָתָן שֶׁהָיָה הַמֹּהַר יוֹתֵר מִן הָרָאוּי בִּשְׁבִילָן.
בִּתְךָ הַקְּטַנָּה. כִּי תּוֹךְ שֶׁבַע שָׁנִים יִהְיֶה עַתָּה עֵת דּוֹדִים, וְתוּכַל בֵּין כָּךְ לְהַשִּׂיא הַגְּדוֹלָה:

פסוק כ
וַיִּהְיוּ בְעֵינָיו כְּיָמִים אֲחָדִים. שֶׁחָשַׁב שֶׁהָיָה רָאוּי לָתֵת מֹהַר רַב מִזֶּה.
בְּאַהֲבָתוֹ אוֹתָהּ. שֶׁהָאַהֲבָה מְקַלְקֶלֶת הַשּׂוּרָה.

פסוק כא
וְאָבוֹאָה אֵלֶיהָ. נַעֲשָׂה הַנִּשּׂוּאִין לֹא הָאֵרוּסִין בִּלְבַד, כִּי חָפֵץ לְהַשִּׂיג נַחֲלַת ה' בָּנִים.

פסוק כו
לֹא יֵעָשֶׂה כֵן בִּמְקוֹמֵנוּ. לֹא הִנִּיחוּנִי אַנְשֵׁי הַמָּקוֹם לְקַיֵּם דְּבָרַי:

פסוק כז
וְנִתְּנָה לְךָ. וְאָז יִסְכִּימוּ גַּם הֵם.

פסוק ל
וַיֶּאֱהַב גַּם אֶת רָחֵל. לֹא בִּשְׁבִיל הָאִישׁוּת בִּלְבַד, אֲבָל גַּם בַּאֲשֶׁר הִיא רָחֵל, בִּשְׁבִיל מַעֲשֶׂיהָ הַנִּמְשָׁכִים לְצוּרָתָהּ הָאִישִׁיִּית.
מִלֵּאָה. אַף עַל פִּי שֶׁהָיְתָה הִיא הָרִאשׁוֹנָה, שֶׁאֵין הַמִּנְהָג שֶׁיִּמְצָא אָדָם קוֹרַת רוּחַ אֶלָּא בָּהּ, כְּמוֹ שֶׁהִזְכִּירוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יבמות סג:).

פסוק לא
כִּי שְׂנוּאָה לֵאָה. שֶׁהִכִּיר בָּהּ אַחַר כָּךְ סִימָנֵי עֲקָרָה, כְּאָמְרוֹ **וַיִּפְתַּח אֶת רַחְמָהּ**, וְחָשַׁב שֶׁבִּשְׁבִיל זֶה הִסְכִּימָה לְהַטְעוֹתוֹ.
וְרָחֵל עֲקָרָה. הָיְתָה עֲקָרָה בְּטִבְעָהּ וְנִשְׁאֲרָה כָּךְ עַד שֶׁהָאֵל יִתְבָּרַךְ פָּתַח **אֶת רַחְמָהּ**.

פסוק לב
בְּעֻנְיִי. שֶׁהָיָה בַּעֲלִי חוֹשְׁדֵנִי שֶׁהִסְכַּמְתִּי לְהַטְעוֹתוֹ, וּתְמוּרַת הַחֶשֶׁד נָתַן הָאֵל יִתְבָּרַךְ לִי זֶרַע כְּעֻנְיָן בְּסוֹטָה (במדבר ה:כה).

פסוק לג
כִּי שְׁנוּאָה אָנֹכִי. וּתְמוּרַת הַשִּׂנְאָה הַמְסֻבֶּבֶת מִן הַחֶשֶׁד נָתַן **לִי גַּם אֶת זֶה**:

פסוק לד
הַפַּעַם יִלָּוֶה. שֶׁכְּבָר אֲנִי מֻחְזֶקֶת בִּהְיוֹתִי רַבַּת בָּנִים, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בִּתְלָת זְמָנֵי הוּא חָזְקָה (יבמות סד:).

פסוק לה
עַל כֵּן קָרְאָה שְׁמוֹ יְהוּדָה. שֶׁיֵּשׁ בָּזֶה הַשֵּׁם אוֹתִיּוֹת הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד, וְעִם זֶה לְשׁוֹן הַהוֹדָאָה. וְנִרְאֶה שֶׁהָיוּ כָּל אֵלֶּה שֵׁמוֹת שֶׁל קַדְמוֹנִים, כְּמוֹ שֶׁמָּצִינוּ קֹדֶם לָזֶה יְהוּדִית בַּת בְּאֵרִי (בראשית כו:לד), וְכֵן שְׁמוּאֵל בֶּן עַמִּיהוּד (במדבר לד:כ) קֹדֶם לִשְׁמוּאֵל הַנָּבִיא, וְהָיוּ בּוֹחֲרִים מֵהַשֵּׁמוֹת הַקּוֹדְמִים אֶת הַנּוֹפְלִים עַל לְשׁוֹן הַמְּאוֹרָע.

פרק ל

פסוק א
מֵתָה אָנֹכִי. כְּעִנְיָן "הֵן אֲנִי עֵץ יָבֵשׁ" (ישעיהו נו:ג).

פסוק ב
וַיִּחַר. עַל אָמְרָהּ **הָבָה לִי**, כְּאִלּוּ הָיָה בְּיָדוֹ לַעֲשׂוֹת זֶה, וְכָעַס בְּקִנְאָתוֹ לִכְבוֹד קוֹנוֹ, וְלֹא הִבִּיט לְאַהֲבָתוֹ אוֹתָהּ בָּזֶה.
אֲשֶׁר מָנַע מִמֵּךְ. שֶׁיָּצַר אוֹתָךְ עֲקָרָה שֶׁהִכִּיר בָּהּ סִימָנֵי אֵילוֹנִית.

פסוק ג
בּוֹא אֵלֶיהָ. וּבָזֶה אָמַרְתִּי **הָבָה לִי**, לֹא שֶׁחִשַּׁבְתִּי שֶׁיִּהְיֶה בְּיָדְךָ רְפוּאָה שֶׁל עֲקָרָה.
וְאִבָּנֶה גַּם אָנֹכִי. כְּמוֹ אֲחוֹתִי.
מִמֶּנָּה. שֶׁבְּקִנְאַת חֲבֵרְתִּי יִתְעוֹרֵר טֶבַע כְּלֵי הַזֶּרַע לִפְעוּלָתָם (מגילה יג.).

פסוק ו
דָּנַנִי אֱלֹהִים. צַדִּיק הוּא בְּדִינוֹ שֶׁלֹּא נָתַן לִי הֲרָיוֹן.
וְגַם שָׁמַע בְּקוֹלִי. וְאַף עַל פִּי כֵן קִבֵּל תְּפִלָּתִי:
וַיִּתֶּן לִי בֵּן. חוּטְרָא לִידָא וּמָרָא לְקִבּוּרָה (יבמות סה:), כֵּיוָן שֶׁנּוֹלַד עַל בִּרְכַּי. וְהִנֵּה הִסְכִּימוּ הַגְּבִירוֹת בְּדִבְרֵיהֶן אֵלֶּה שֶׁתִּהְיֶינָה הַשְׁפָּחוֹת מְשֻׁחְרָרוֹת, וְזֶה בְּאָמְרָן שֶׁיִּהְיוּ בְּנֵי הַשְׁפָּחוֹת

לָהֶן לְבָנִים לֹא לַעֲבָדִים, כְּמוֹ שֶׁהָיָה הַדִּין אִם הָיוּ אִמּוֹתָם שִׁפְחוֹת, כְּאָמְרוֹ "הָאִשָּׁה וִילָדֶיהָ תִּהְיֶה לַאדוֹנֶיהָ" (שמות כא:ד). לְפִיכָךְ לֹא שִׁעְבְּדוּ בָּהֶן כְּמוֹ שֶׁשִּׁעְבְּדָה שָׂרָה אֶת הָגָר בְּהַסְכָּמַת אִישָׁהּ, כְּאָמְרוֹ "הִנֵּה שִׁפְחָתֵךְ בְּיָדֵךְ" (בראשית טז:ו). וּבְכֵן הָיוּ כֻּלָּם בְּנֵי יַעֲקֹב לְיִרְשׁוֹ, וְהָיוּ כֻּלָּם רְצוּיִים לְזָכְרוֹן לִפְנֵי ה' בָּאֵפוֹד וּבַחֹשֶׁן, שֶׁכָּל אֶחָד מֵהֶם נֶחְשָׁב לְיַעֲקֹב זַרְעוֹ הַמְיֻחָס אַחֲרָיו. וְהֵפֶךְ זֶה הָיָה בְּיִשְׁמָעֵאל, כְּאָמְרוֹ "כִּי בְיִצְחָק יִקָּרֵא לְךָ זָרַע" (בראשית כא:יב).

פסוק ח

נַפְתּוּלֵי אֱלֹהִים נִפְתַּלְתִּי. מִלְּשׁוֹן "צָמִיד פָּתִיל" (במדבר יט:טו), חִבּוּרִים אֱלֹהִים וְשֶׁל קְדֻשָּׁה הִתְחַבַּרְתִּי לְבַעֲלִי.

עִם אֲחוֹתִי. וְזֶה עָשִׂיתִי יַחְדָּיו עִם אֲחוֹתִי, שֶׁהִכְנִסְנוּ אֶת צָרוֹתֵינוּ לְבָתֵּינוּ יַחְדָּיו לְהַעֲמִיד שִׁבְטִים. כִּי אָמְנָם הִכְנִיסָה לֵאָה אֶת זִלְפָּה לְיַעֲקֹב בְּהֶכְרַחַ קוֹדֶם שֶׁיִּוָּלֵד נַפְתָּלִי, כִּי בְּשֶׁבַע שָׁנִים נוֹלְדוּ שְׁמוֹנָה שְׁבָטִים: שִׁשָּׁה בְּנֵי לֵאָה וּשְׁנֵי בְּנֵי זִלְפָּה. וּכְשֶׁנַּחְשׁוֹב תִּשְׁעָה חֳדָשִׁים לְכָל עִבּוּר, הֵם שִׁבְעִים וּשְׁנַיִם חֳדָשִׁים שֶׁהֵם שֵׁשׁ שָׁנִים, מִלְּבַד תִּשְׁעָה חֳדָשִׁים עִבּוּר דָּן שֶׁקָּדְמוּ לְכָל עִבּוּרֵי הַשְּׁמוֹנָה שְׁבָטִים. וּמִכָּל זֶה יִתְחַיֵּב שֶׁמַּסְרָה לֵאָה אֶת זִלְפָּה לְיַעֲקֹב קוֹדֶם לֵידַת נַפְתָּלִי, כִּי בְּאוֹפֶן אַחֵר לֹא יִסְפִּיק זְמַן הַשֶּׁבַע שָׁנִים לְעִבּוּרֵי כֻּלָּם, אִם לֹא נֹאמַר שֶׁנּוֹלְדוּ כֻּלָּם לְשִׁבְעָה חֳדָשִׁים וְשֶׁתֵּכֶף שֶׁיָּלְדוּ נִתְעַבְּרוּ וְלֹא שָׁמְרוּ שׁוּם טֻמְאַת לֵידָה.

גַּם יָכֹלְתִּי. הִשַּׁגְתִּי מַה שֶּׁרָצִיתִי בְּעִנְיַן מְסִירַת שִׁפְחָתִי לְבַעֲלִי:

פסוק יא

בָּא גָד. זֶה בָּא בְּמִקְרֶה, כִּי לֹא הָיְתָה כַּוָּנָתִי לְהָבִיא זֶה לָעוֹלָם לוּלֵי שֶׁעָמְדָתִי מִלֶּדֶת. וְנִכְתַּב בָּגָד מִלָּה אַחַת, כִּי הָיָה הַהֶרְיוֹן לָהּ בּוֹגֵד כְּמוֹ אַכְזָב שֶׁפֶּסֶק הַהֶרְיוֹן מִמֶּנָּה אַחַר שֶׁהִתְחִיל, כְּעִנְיַן "אַחֵי בָּגְדוּ כְמוֹ נָחַל" (איוב ו:טו):

פסוק יג

בְּאַשְׁרִי. זֶה הַבֵּן הוּא נִכְלָל בָּאוֹשֶׁר שֶׁלִּי כִּי גַּם זֶה לִי בֵּן.

פסוק יד

וַיֵּלֶךְ רְאוּבֵן. כְּשֶׁרָאָה שֶׁאִמּוֹ מִצְטַעֶרֶת עַל שֶׁעָמְדָה מִלֶּדֶת:

וַיִּמְצָא דוּדָאִים. מִין עֵשֶׂב טוֹב הָרֵיחַ וּמֵכִין כְּלֵי הַזֶּרַע אֶל הַתּוֹלָדָה, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה עַל הַשּׁוּם (בבא קמא פב.) וְשֶׁלְּכָךְ הָיוּ אוֹכְלִים אוֹתוֹ בְּעֶרֶב שַׁבָּת, וְכֵן הָיָה מִין הַדּוּדָאִים אוֹ טוֹב מִמֶּנּוּ עִם הוֹסִיפָם אַהֲבַת הַזִּוּוּג, כְּאָמְרוֹ (שיר השירים ז:יג-יד) "שָׁם אֶתֵּן אֶת דּוֹדַי לָךְ, הַדּוּדָאִים נָתְנוּ רֵיחַ". וּבָזֶה הוֹדִיעָנוּ צִדְקַת רְאוּבֵן וְחָכְמָתוֹ עִם הֱיוֹתוֹ אָז בֶּן אַרְבַּע אוֹ חָמֵשׁ שָׁנִים לְמֵרָבָּה.

פסוק טו

הַמְעַט קַחְתֵּךְ אֶת אִישִׁי. שֶׁלֹּא הָיָה לָךְ לְהַסְכִּים שֶׁתִּהְיִי אַתְּ צָרָתִי, כְּאָמְרוֹ "וְאִשָּׁה אֶל אֲחוֹתָהּ לֹא תִקַּח לְצָרֹר" (ויקרא יח:יח):

וְלָקַחַת גַּם אֶת דּוּדָאֵי בְנִי. לְהוֹסִיף אַהֲבָתְךְ וְשִׂנְאָתוֹ אוֹתִי.

לָכֵן יִשְׁכַּב עִמָּךְ הַלַּיְלָה. שֶׁתִּקְדֵּם פְּעֻלַּת הַדּוּדָאִים וּסְגֻלָּתָם בָּךְ לִפְעֻלָּתָם בִּי, וְלֹא יַגִּיעֵךְ נֶזֶק בְּמַה שֶׁתְּתֵנִי לִי מֵהֶם עַתָּה, כִּי לֹא יֶחְדַּל מִי שֶׁיִּמְצָא מֵהֶם בַּעֲדִי אַחֲרֵי כֵן, כָּל שֶׁכֵּן בִּהְיוֹתָם הֶפְקֵר כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה עב:ב).

פסוק טז

אֵלַי תָּבוֹא כִּי שָׂכֹר שְׂכַרְתִּיךְ. וְלֹא תַּעֲשֶׂה עָוֶל בָּזֶה לְבַטֵּל עוֹנַת אֲחוֹתִי, בִּהְיוֹת זֶה מִדַּעְתָּהּ וּבְהַסְכָּמָתָהּ. וּבָזֶה הַסִּפּוּר הַנִּרְאֶה מְגֻנֶּה אֵצֶל מְגַלֵּי פָּנִים בַּתּוֹרָה, הוֹדִיעֵנוּ אָמְנָם שֶׁהָיָה עִנְיָן הַתּוֹלְדָה אֵצֶל הָאָבוֹת כְּמוֹ שֶׁהָיָה עִנְיָנוֹ אֵצֶל אָדָם וְאִשְׁתּוֹ קוֹדֶם חֶטְאָם, כִּי לֹא הָיְתָה כַּוָּנָתָם בּוֹ לַהֲנָאַת עַצְמָם כְּלָל, אֲבָל הָיָה לְהָקִים זֶרַע בִּלְבַד לִכְבוֹד קוֹנָם וְלַעֲבוֹדָתוֹ. וְהוֹדִיעַ שֶׁכְּהִיוֹת כַּוָּנַת הָאִמָּהוֹת רְצוּיָה לִפְנֵי הָאֵל יִתְבָּרַךְ בְּהִשְׁתַּדְּלוּתָן בְּהַכְנָסַת הַצָּרוֹת וְעִנְיַן הַדּוּדָאִים, נִשְׁמְעָה תְּפִלָּתָן עַל זֶה, כִּי רָאוּי לַצַּדִּיק שֶׁיַּעֲשֶׂה הִשְׁתַּדְּלוּת הַטִּבְעִי הָאֶפְשָׁר אֶצְלוֹ לְהַשִּׂיג חֶפְצוֹ, וְעִם זֶה יִתְפַּלֵּל שֶׁיַּשִּׂיג הַתַּכְלִית, כְּאָמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יְבָמוֹת נד:) שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְתָאֲוֶה לִתְפִלָּתָם שֶׁל צַדִּיקִים.

וַיִּשְׁכַּב עִמָּהּ בַּלַּיְלָה הוּא. מִדַּעְתּוֹ, בִּרְאוֹתוֹ זְרִיזוּת לֵאָה וְטוֹב כַּוָּנָתָהּ בָּזֶה.

פסוק יז

וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶל לֵאָה. שֶׁהִקְדִּימָה הִשְׁתַּדְּלוּתָהּ בָּזֶה עִם תְּפִלָּתָהּ, בְּאָמְרָהּ **נָתַן אֱלֹהִים שְׂכָרִי אֲשֶׁר נָתַתִּי שִׁפְחָתִי לְאִישִׁי**, וְזֶה הָיָה הִשְׁתַּדְּלוּת הָרִאשׁוֹן כְּשֶׁהִכְנִיסָה צָרָתָהּ לְבֵיתָהּ.

פסוק כ

זְבָדַנִי אֱלֹהִים אוֹתִי. נָתַן לִי חֵלֶק וְגָמוּל עַל הַשְׁתַּדְּלוּת הַשֵּׁנִי בַּדּוּדָאִים, שֶׁשְּׂכַר מִצְוָה מִצְוָה. **אוֹתִי זֶבֶד טוֹב**. כִּי הָיָה עִמִּי חֵלֶק טוֹב שֶׁלֹּא הִתְכַּוַּנְתִּי לְשׁוּם תַּעֲנוּג אֶלָּא לִכְבוֹדוֹ.

פסוק כב

וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת רָחֵל. שֶׁהִשְׁתַּדְּלָה לְהוֹלִיד בְּהַכְנִיסָה צָרָתָהּ לְבֵיתָהּ וּבְעִנְיַן הַדּוּדָאִים.

וַיִּשְׁמַע אֵלֶיהָ אֱלֹהִים. שֶׁהִתְפַּלְּלָה אַחַר שֶׁעָשְׂתָה שְׁנֵי מִינֵי הִשְׁתַּדְּלוּת:

פסוק כג

אֶת חֶרְפָּתִי. שֶׁקִּבֵּל תְּפִלַּת אֲחוֹתִי וְלֹא הָיָה מְקַבֵּל תְּפִלָּתִי:

פסוק כד

יוֹסֵף ה' לִי בֵּן אַחֵר. עַל הַהִשְׁתַּדְּלוּת הַשֵּׁנִי כְּמוֹ שֶׁעָשָׂה לַאֲחוֹתִי:

פסוק כה

שַׁלְּחֵנִי וְאֵלֵכָה. שֶׁאַף עַל פִּי שֶׁלֹּא הָיָה אָז בְּיָדוֹ מִקְנֶה, כִּי בְמַקְלוֹ עָבַר, אָמְנָם הָיָה בְּיָדוֹ דֵּי לִחְיוֹת עִם נָשָׁיו וּבָנָיו, לְפָחוֹת דֵּי לִקְנוֹת לֶחֶם וְשִׂמְלָה וּמָזוֹן לַדֶּרֶךְ, כִּי בְּאֹפֶן אַחֵר לֹא הָיָה רָאוּי לְצַדִּיק וְחָכָם שֶׁיַּחְפֹּץ לָלֶכֶת לְמוּת וּלְהֻמִּית בָּרָעָב, וְלֹא יַעֲלֶה עַל לֵב שֶׁיִּסְכִּים עַל יָדוֹ לָבָן שֶׁהָיָה עָשִׁיר וּנְשׂוּא פָּנִים בְּעִירוֹ, וְיִשַּׁלְּחֵהוּ עִם בְּנוֹתָיו וּבְנֵי בְנוֹתָיו לְהָמִית אֶת כָּל הַקָּהָל בָּרָעָב וּבַצָּמָא וּבְעֵרוֹם בְּדֶרֶךְ רְחוֹקָה. וְהִנֵּה לָבָן הִתְחַנֵּן לוֹ שֶׁיֵּשֵׁב עִמּוֹ לְתוֹעֲלְתּוֹ כְּאָמְרוֹ **וַיְבָרֲכֵנִי ה' בִּגְלָלֶךָ**:

פסוק כז

אִם נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ. אִם אוֹתִי אָהַבְתָּ כְּמוֹ שֶׁרָאוּי מִצַּד הַקִּרְבָה, אֵין רָאוּי שֶׁתַּעֲזֹבֵנִי, וְזֶה כִּי נִחַשְׁתִּי שֶׁבָּאָה בְּבֵיתִי בְּרָכָה לְרַגְלֶיךָ בִּרְבוֹת הַמִּקְנֶה וּבִשְׁאָר נְכָסִים, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות מב.) תֵּכֶף לְתַלְמִיד חָכָם בְּרָכָה.

וַיְבָרֲכֵנִי ה' בִּגְלָלֶךָ. וְגַם רָאִיתִי שֶׁהוֹצֵאתִי מִן הַמִּקְנֶה דָּמִים וְעֹשֶׁר יוֹתֵר מִן הַמֻּרְגָּל, וְיָדַעְתִּי שֶׁזֶּה הָיָה בִּגְלָלֶךָ, וְאוּלַי הַתְּרָפִים דִּבְּרוּ זֶה.

פסוק כט

אַתָּה יָדַעְתָּ אֵת אֲשֶׁר עָבַדְתִּיךָ. לֹא תִּיחַס תּוֹסֶפֶת הַמִּקְנֶה אֶל הַנַּחַשׁ הַנִּמְשָׁךְ אַחַר הַמַּזָּל, אֲבָל תִּיחַס לִשְׁלֵמוּת עֲבוֹדָתִי שֶׁהָיְתָה עִם בְּקִיאוּת וְהִשְׁתַּדְּלוּת רַב בְּמְלֶאכֶת מִרְעֶה הַצֹּאן.

וְאֵת אֲשֶׁר הָיָה מִקְנְךָ אִתִּי. שֶׁהָיוּ בּוֹ נְשִׁבָּרוֹת וְחוֹלוֹת, וְחָבַשְׁתִּי אֶת הַנִּשְׁבֶּרֶת וְרִפֵּאתִי לַחוֹלָה, כְּרָאוּי לְרוֹעֵי הַבָּקָר:

פסוק ל

וַיְבָרֶךְ ה' אוֹתְךָ לְרַגְלִי. אָמְנָם בְּמַה שֶׁאָמַרְתָּ שֶׁבֵּרַךְ ה' אוֹתְךָ לְרַגְלִי הוּא אֱמֶת בְּלִי סָפֵק.

וְעַתָּה. מֵאַחַר שֶׁהָאֵל יִתְבָּרַךְ בֵּרַךְ אוֹתְךָ בִּשְׁבִילִי:

מָתַי אֶעֱשֶׂה גַּם אָנֹכִי. אֵיזֶה מַעֲשֶׂה מְבֹרָךְ מֵאִתּוֹ לְבֵיתִי, כְּמוֹ שֶׁעָשִׂיתָ אַתָּה בִּגְלָלִי לְבֵיתְךָ, וְלֹא יַסְפִּיק לָזֶה הַשָּׂכָר הַמֻּרְגָּל לָרוֹעִים:

פסוק לא

מָה אֶתֶּן לָךְ. שֶׁיִּהְיֶה לְךָ תְּמוּרַת מַה שֶׁאַתָּה מְצַפֶּה לְהַשִּׂיג?

לֹא תִתֶּן לִי מְאוּמָה. שֶׁאִם הָאֵל יִתְבָּרַךְ יִתֵּן חֵן בַּעֲדִי, לֹא יַמְעִיט אֶת הַמּוּכָן לְךָ, כְּאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה: "אֵין אָדָם נוֹגֵעַ בַּמּוּכָן לַחֲבֵרוֹ" (יומא לח.).

פסוק לב

הָסֵר מִשָּׁם כָּל שֶׂה. הַקְּטַנִּים וְלֹא הַגְּדוֹלִים, לְמַעַן יוֹלִידוּ קְצָתָם בְּדוֹמָה וְיִפָּלוּ לְחֶלְקִי:

פסוק לג
וְעָנְתָה בִּי צִדְקָתִי כִּי תָבֹא עַל שְׂכָרִי לְפָנֶיךָ. שֶׁכְּשֶׁתָּבֹא צִדְקָתִי לְהֵרָאוֹת הָרְאוּי לְחֶלְקִי בַּנּוֹלָדִים, תָּעִיד לְפָנֶיךָ עַל שְׁלֵמוּת עֲבוֹדָתִי אֲשֶׁר בִּשְׂכָרָהּ יִשָּׁנֶה הָאֵל יִתְבָּרַךְ בַּנּוֹלָדִים אֶת הַחֵלֶק הָרָאוּי לְךָ כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה שֶׁלִּי.

פסוק לד
לוּ יְהִי כִּדְבָרֶיךָ. שֶׁתִּתְפַּיֵּס בְּמַה שֶׁאָמַרְתָּ:

פסוק לה
וַיָּסַר בַּיּוֹם הַהוּא אֶת הַתְּיָשִׁים. אַחַר שֶׁאָמַר יְהִי כִּדְבָרֶךָ, שִׁנָּה טַעְמוֹ וְהֵסִיר בַּיּוֹם הַהוּא קְטַנִּים וּגְדוֹלִים.

פסוק לח
לְנֹכַח הַצֹּאן. וְהָיָה מַצִּיג הַמַּקְלוֹת לְעֵינֵי הַצֹּאן, כְּדֵי שֶׁיִּסְתַּכְּלוּ בְּחִדּוּשׁ פְּעֻלַּת הַמַּצִּיג, וּתְצַיֵּר בְּדִמְיוֹנָם בְּעֵת הַהֵרָיוֹן, כִּי הַצִּיּוּר בְּכֹחַ הַמְדַמֶּה בְּעֵת הֵרָיוֹן יִפְעַל עַל הָרֹב בַּנּוֹלָד דְּמוּת דָּבָר הַמְצֻיָּר.

פסוק מ
אֶל עֻקֹּד וְכָל חוּם בְּצֹאן לָבָן. אַחַר שֶׁהֶחֱלִיף מַשְׂכֻּרְתּוֹ וְהִשְׁאִיר בְּעֶדְרוֹ עֻקֹּד וְכָל חוּם:

פסוק מב
וּבְהַעֲטִיף הַצֹּאן לֹא יָשִׂים. כְּדֵי שֶׁלֹּא יַחְשֹׁב לָבָן שֶׁהַדָּבָר בְּמִרְמַת אֵיזוֹ מְלָאכָה.

פסוק מג
וַיִּפְרֹץ הָאִישׁ. פֵּרַץ אֶת גְּבוּל הַהַצְלָחָה הַמֻּרְגֶּלֶת בְּמְלָאכֶת מִרְעֵה הַצֹּאן.

פרק לא

פסוק א
וַיִּשְׁמַע אֶת דִּבְרֵי בְנֵי לָבָן. שֶׁסִּפְּרוּ עָלָיו לָשׁוֹן הָרַע בְּקִנְאָתָם.

פסוק ב
וַיַּרְא יַעֲקֹב אֶת פְּנֵי לָבָן. רָאָה שֶׁקִּבֵּל אֶת הַלָּשׁוֹן הָרַע.

פסוק ג
וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל יַעֲקֹב שׁוּב. הוֹדִיעַ הַכָּתוּב שֶׁבְּסִבַּת שֹׁלֶשׁ אֵלֶּה בָּרַח וְלֹא נָטַל רְשׁוּת מִלָּבָן, שֶׁלֹּא כְּמִנְהַג אִישׁ אֲשֶׁר כָּמוֹהוּ. כִּי חָשַׁב שֶׁאַחַר שֶׁקִּבֵּל לָשׁוֹן הָרַע עָלָיו, אִם יֵדַע נְסִיעָתוֹ יְגַזְּלֵהוּ, כְּאָמְרוֹ **פֶּן תִּגְזֹל אֶת בְּנוֹתָיךְ**:
וְאֶהְיֶה עִמָּךְ. שֶׁלֹּא יְקָרֵךְ הֵיזֵק בַּדֶּרֶךְ:

פסוק ה
כִּי אֵינֶנּוּ אֵלַי כִּתְמוֹל שִׁלְשׁוֹם. כְּחוֹשֵׁב שֶׁיֵּשׁ בְּיָדִי מִשֶּׁלּוֹ.
וֵאלֹהֵי אָבִי הָיָה עִמָּדִי. וְהוּא יִתְבָּרֵךְ נָתַן לִי כָּל מַה שֶּׁבְּיָדִי, וְלֹא גָּזַלְתִּי מִלָּבָן מְאוּמָה:

פסוק יד
הַעוֹד לָנוּ. אֵיךְ תַּחְשֹׁב שֶׁיִּקְשֶׁה עָלֵינוּ לְהַפְרֵד מֵאָבִינוּ?

פסוק טז
כִּי כָל הָעשֶׁר. כְּמוֹ "כִּי צָחֲקָתְּ" (בראשית יח:טו), לֹא נָקְוָה לְנַחוֹל מִשֶּׁל אָבִינוּ, אֶלָּא כָּל הָעֹשֶׁר אֲשֶׁר הִצִּיל אֱלֹהִים מִמֶּנּוּ הוּא לְבַדּוֹ לָנוּ וּלְבָנֵינוּ.
וְעַתָּה. מֵאַחַר שֶׁרָאִיתָ שֶׁקִּבֵּל לָשׁוֹן הָרַע עָלֶיךָ וְיֵשׁ לָחוּשׁ שֶׁיִּגְזֹל:
כֹּל אֲשֶׁר אָמַר אֱלֹהִים. בִּלְבַד עֲשֵׂה, נְהַג וָלֵךְ, וְאַל תִּטּוֹל רְשׁוּת.

פסוק כ
וַיִּגְנֹב יַעֲקֹב אֶת לֵב לָבָן. שֶׁלֹּא הֶרְאָה לוֹ שֶׁהִרְגִּישׁ כְּלָל בְּמַה שֶׁקִּבֵּל עָלָיו לָשׁוֹן הָרַע, וּבְמַה שֶׁלֹּא הָיוּ פָּנָיו עִם יַעֲקֹב כִּתְמוֹל שִׁלְשׁוֹם.
הָאֲרַמִּי. וְזֶה עָשָׂה מִפְּנֵי שֶׁהָיָה לָבָן אֲרַמִּי בַּעַל מִרְמָה, בְּאֹפֶן שֶׁאִם הָיָה מַרְגִּישׁ שֶׁיְּדַע יַעֲקֹב דָּבָר זֶה, הָיָה סוֹפֵר כָּל צְעָדָיו וְלֹא הָיָה אֵצֶל יַעֲקֹב דֶּרֶךְ לְהִמָּלֵט.
עַל בְּלִי הִגִּיד לוֹ. כְּמוֹ "עַל עֹלַת הַתָּמִיד" (במדבר כח:י). הֶרְאָה יַעֲקֹב עַצְמוֹ כְּאִלּוּ בְּלִתִּי מַרְגִּישׁ בְּאֵיבַת לָבָן, מִלְּבַד שֶׁלֹּא הִגִּיד לוֹ שֶׁחָפֵץ לָלֶכֶת, וְכָל זֶה עָשָׂה לֹא לְהֶעְדֵּר מוּסָר אֶלָּא כְּמֻכְרָח, וְזֶה כִּי בּוֹרֵחַ הוּא, מִדְּאָגָה שֶׁיִּגְזְלֵהוּ לָבָן בְּעֶזְרַת אַנְשֵׁי עִירוֹ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר בְּהִתְנַצְּלוּתוֹ לְלָבָן אַחַר כֵּן:

פסוק כא
וַיִּבְרַח. מִלַּת הַבְּרִיחָה בְּכָל מָקוֹם תּוֹרֶה עַל סוּר הָאָדָם מֵאֵיזֶה מָקוֹם וְאֵין רוֹדֵף, וְזֶה מִדַּאֲגַת הֱיוֹת עָתִיד, אֲבָל סוּר הָאָדָם מִן הַמָּקוֹם מִפְּנֵי הֱיוֹת הוֹוֶה אוֹ מִפְּנֵי רוֹדֵף יִקָּרֵא נִיסָה.

פסוק כד
פֶּן תְּדַבֵּר עִם יַעֲקֹב. אַפִּלּוּ דִּבּוּר אָסוּר לְךָ.
מִטּוֹב עַד רָע. לֹא תְּפַתֵּנּוּ שֶׁיָּשׁוּב בְּתִתְךָ לוֹ תִּקְוָה לְהֵיטִיב עִמּוֹ, וְלֹא תַּגְזֵם אוֹתוֹ לְהָרַע עִמּוֹ.

פסוק כט
וֵאלֹהֵי אֲבִיכֶם. לֹא בִּזְכוּתְכֶם.

פסוק ל
וְעַתָּה. מֵאַחַר שֶׁלֹּא הָיָה רָאוּי שֶׁתֵּלֵךְ בְּלִי רְשׁוּת וְשֶׁתִּגְנֹב אֶת לְבָבִי לָלֶכֶת:

הֲלוֹךְ הָלַכְתָּ כִּי נִכְסוֹף נִכְסַפְתָּ לְבֵית אָבִיךָ. יִתְחַיֵּב שֶׁהָלַכְתָּ בְּאוֹפֶן זֶה מֵרוֹב תַּאֲוָתְךָ לָשׁוּב לְבֵית אָבִיךָ, וִיהִי מַה.

לָמָּה גָנַבְתָּ אֶת אֱלֹהָי. כִּי בָּזֶה אֵין הִתְנַצְּלוּת, שֶׁלֹּא הָיְתָה תַּאֲוָתְךָ לְבֵית אָבִיךָ סִבָּה שֶׁתִּגְנוֹב אֶת אֱלֹהַי.

פסוק לא

פֶּן תִּגְזֹל אֶת בְּנוֹתֶיךָ. כִּי בְּאָמְרְךָ שֶׁלֹּא נָתַתָּ אֶת בְּנוֹתֶיךָ לְהַרְחִיקָם מֵעָלֶיךָ, תִּגְזֹל אוֹתָן מֵעִמִּי לְעַכֵּב גַּם הַבָּנִים וְהַמָּמוֹן, כְּעִנְיָן אָמְרוֹ אַחַר כֵּךְ **הַבָּנוֹת בְּנוֹתַי וְהַבָּנִים בָּנַי וְהַצֹּאן צֹאנִי**, וְכָל זֶה אוּלַי הָיִיתָ עוֹשֶׂה בְּעֶזְרַת אֲנָשֵׁי אַרְצְךָ בִּהְיוֹתִי שָׁם, וְלֹא תַּשִּׂיג זֶה אַחֲרֵי שֶׁיָּצָאתִי מֵאַרְצְךָ.

פסוק לב

לֹא יִחְיֶה. כִּי חָשַׁב שֶׁגָּנַב אוֹתָם אֶחָד מֵהָעֲבָדִים לְעָבְדָם וְלַחֲזֹר לְסוּרוֹ, וּבָזֶה הָיָה חַיָּב מִיתָה.

הַכֶּר לְךָ מָה עִמָּדִי. מִשֶּׁלְךָ וְקַח לְךָ כְּשֶׁתַּכִּירֵהוּ.

וְלֹא יָדַע יַעֲקֹב. שֶׁאִם הָיָה יוֹדֵעַ לֹא הָיָה מֵעִיז פָּנָיו לְכָחֵשׁ, וְלֹא הָיָה אוֹמֵר **לֹא יִחְיֶה**.

פסוק לו

וַיִּחַר לְיַעֲקֹב וַיָּרֶב בְּלָבָן. אַחַר שֶׁלֹּא מָצָא דָּבָר, חָשַׁב יַעֲקֹב שֶׁלֹּא נִגְנְבוּ תְּרָפִים כְּלָל, אֶלָּא שֶׁהָיְתָה הַמְצָאַת לָבָן כְּדֵי לְחַפֵּשׂ כְּלֵי יַעֲקֹב שֶׁהָיָה חוֹשֵׁד אוֹתוֹ שֶׁמָּא גָּנַב אֵיזֶה דָּבָר מִשֶּׁלּוֹ:

מַה פִּשְׁעִי מַה חַטָּאתִי. מָה מָצָאתָ בִּי עָוֹל לְשֶׁעָבַר שֶׁחֲשַׁדְתַּנִי עַתָּה לְגַזְלָן?

פסוק לח

רְחֵלֶיךָ וְעִזֶּיךָ לֹא שִׁכֵּלוּ. הִנֵּה הֵפֶךְ זֶה מָצָאתָ בִּי, שֶׁלֹּא בִּלְבַד שֶׁעָבַדְתִּיךָ בֶּאֱמוּנָה כְּמִשְׁפַּט הַצַּדִּיקִים, אֲבָל הֵיטַבְתִּי לְךָ יוֹתֵר שֶׁהִשְׁתַּדַּלְתִּי בְּאֹפֶן שֶׁלֹּא שִׁכֵּלוּ.

וְאֵילֵי צֹאנְךָ לֹא אָכָלְתִּי. אֲפִלּוּ כְּמִנְהָג שְׁאָר הָרוֹעִים.

פסוק לט

טְרֻפָה לֹא הֵבֵאתִי אֵלֶיךָ אָנֹכִי אֲחַטֶּנָּה. טְרֻפָה שֶׁנִּטְרְפָה בְּחֵטְא שֶׁלִּי וְשִׁגְגָתִי, אֲבָל הֵבֵאתִי בִּלְבַד טְרֻפָה שֶׁנִּטְרְפָה בְּאוֹנֶס, אַף עַל פִּי כֵן **מִיָּדִי תְּבַקְּשֶׁנָּה** שֶׁלֹּא כַּדִּין.

פסוק מא

וַתַּחֲלֵף אֶת מַשְׂכֻּרְתִּי. וְזֶה הֵפֶךְ מַה שֶּׁאָמַרְתָּ, כִּי אָמְנָם אַתָּה הוּא שֶׁהֶחְלַפְתָּ מַשְׂכֻּרְתִּי.

פסוק מג

וְהַצֹּאן צֹאנִי. וְאִם הֶחֱלַפְתִּי מַשְׂכֻּרְתְּךָ אוֹ שִׁלַּחְתִּיךָ רֵיקָם, לֹא הָיִיתִי נוֹטֵל דָּבָר מִשֶּׁלְךָ, שֶׁהַכֹּל שֶׁלִּי, וּבְמִרְמָה בָּא לְיָדְךָ לֹא בְּדִין.

וְלִבְנֹתַי. וְשֶׁל בְּנוֹתַי הוּא לְנָדוּנְיָא:

מָה אֶעֱשֶׂה לְאֵלֶּה. אַף עַל פִּי שֶׁאוּכַל לְטוֹל הַכֹּל, מָה אֶעֱשֶׂה לְאֵלֶּה לְפַרְנְסָן אַחַר כָּךְ.

פסוק מד
וְעַתָּה. מֵאַחַר שֶׁאֵינִי חָפֵץ לְהַזִּיקְךָ.
לְכָה וְנִכְרְתָה בְרִית. שֶׁגַּם אַתָּה לֹא תַּזִּיקֵנִי.

פסוק מה
וַיָּרִימָהּ מַצֵּבָה. לְהוֹרוֹת שֶׁיִּהְיֶה הַדָּבָר יַצִּיב וְקַיָּם:

פסוק מז
וַיִּקְרָא לוֹ גַּלְעֵד. שֶׁלֹּא שִׁנָּה אֶת לְשׁוֹנוֹ:

פסוק מח
וַיֹּאמֶר לָבָן הַגַּל הַזֶּה עֵד. נִכְנַע לְקָרְאוֹ בִּלְשׁוֹנוֹ שֶׁל יַעֲקֹב וְאָמַר שֶׁיִּהְיֶה עֵד עַל מַה שֶּׁיֹּאמַר עַתָּה:

פסוק מט
וְהַמִּצְפָּה. וְכֵן יָעִיד שֵׁם הַמִּצְפֶּה שֶׁהוּא מָקוֹם סָמוּךְ לָנוּ, יִהְיֶה לְעֵד מַזְכִּיר מַה שֶּׁנֶּאֱמַר.
אֲשֶׁר אָמַר. וְזֶה שֶׁאָמַר שֶׁהַמִּצְפֶּה גַּם כֵּן תָּעִיד עַל דְּבָרָיו הוּא מִפְּנֵי שֶׁאָמַר אָז לָבָן לְיַעֲקֹב **יִצֶף ה' בֵּינִי וּבֵינֶךָ** וְהָיָה לְדַיָּן וְשׁוֹפֵט:

פסוק נ
רְאֵה אֱלֹהִים עֵד. רְאֵה שֶׁאִם תִּבְגֹּד בִּי תִּמְעוֹל בּוֹ וְהוּא יִפְרַע מִמְּךָ, כְּעִנְיַן "וּמָעֲלָה מַעַל בַּה' וְכִחֵשׁ בַּעֲמִיתוֹ" (ויקרא ה:כא), כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁהוּא מְכַחֵשׁ בַּשְּׁלִישִׁי שֶׁבֵּינֵיהֶם:

פסוק נג
אֱלֹהֵי אֲבִיהֶם. אָמַר לָבָן: אֵין לְךָ לְמָאן מַה שֶּׁיִּחַדְתִּי לְדַיָּן **אֱלֹהֵי נָחוֹר** עִם **אֱלֹהֵי אַבְרָהָם**, כִּי אָמְנָם **אֱלֹהֵי** נָחוֹר הָיָה אֱלֹהָיו שֶׁל תֶּרַח שֶׁהָיָה אֲבִיהֶם שֶׁל אַבְרָם וְשֶׁל נָחוֹר:
וַיִּשָּׁבַע יַעֲקֹב בְּפַחַד אָבִיו יִצְחָק. שֶׁיִּצְחָק אֵינוֹ בֶּן תֶּרַח, וְנִשְׁבַּע שֶׁאֱלֹהָיו שֶׁל יִצְחָק לְבַדּוֹ יִשְׁפּוֹט אִם יִבְגּוֹד:

פסוק נד
וַיִּקְרָא לְאֶחָיו. שֶׁל לָבָן, אֲבָל לֹא הֵצְרַךְ לִקְרוֹא אֶת לָבָן כִּי הוּא הָיָה אָז כְּאָב לִבְנֵי יַעֲקֹב:

פרק לב

פסוק א
וַיְבָרֵךְ אֹתָהֶן. כְּבָר אָמְרוּ: "אַל תְּהִי בִּרְכַּת הֲדְיוֹט קַלָּה בְּעֵינֶיךָ" (מגילה טו.). אָמְנָם סִפֵּר בִּרְכַּת לָבָן לִבְנוֹתָיו לְהוֹרוֹת שֶׁבִּרְכַּת הָאָב אֲשֶׁר הִיא עַל בָּנָיו בְּכָל נַפְשׁוֹ בְּלִי סָפֵק רָאוּי שֶׁתְּחוּל יוֹתֵר בְּסִגֻּלַּת צֶלֶם אֱלֹהִים הַמְבֹרָךְ, כְּאָמְרוֹ "בַּעֲבוּר תְּבָרֶכְךָ נַפְשִׁי" (בראשית כז:ד).

פסוק ג

מַחֲנֵה אֱלֹהִים זֶה. הַמַּחֲנֶה שֶׁלִּי שֶׁפְּגָעוּ בּוֹ מַלְאָכֵי אֱלֹהִים, אֵין סָפֵק שֶׁהוּא מַחֲנֵה אֱלֹהִים, כְּעִנְיַן "וַיִּקְרָא לַמָּקוֹם אֵל בֵּית אֵל" (בראשית כח:יט), כִּי שָׁם נִגְלוּ אֵלָיו הָאֱלֹהִים:

מַחֲנָיִם. שְׁתֵּי מַחֲנוֹת – אֱלֹהִים שֶׁל מַלְאָכִים וְשֶׁלּוֹ, כְּמִשְׁפַּט סִימָן הָרִבִּים הַבָּא אַחַר פַּתָּח מִלְּעֵיל, הַמּוֹרִים עַל מִסְפַּר שְׁנַיִם, כְּמוֹ פַּעֲמַיִם, שְׁבוּעַיִם, שְׁנָתַיִם וְזוּלָתָם. חסלת פרשת ויצא.

פסוק ד

וַיִּשְׁלַח יַעֲקֹב מַלְאָכִים. לְדֵעָה מַה בְּלֵב אָחִיו לָדַעַת מַה יַּעֲשֶׂה לוֹ:

אַרְצָה שֵׂעִיר שְׂדֵה אֱדוֹם. אֶל גְּלִיל שֵׂעִיר, לְאוֹתוֹ הַחֵלֶק מִמֶּנּוּ שֶׁהָיָה דָּר שָׁם אֱדוֹם, כִּי אָז לֹא כָּבַשׁ עֲדַיִן אֶת כָּל הַחוֹרִי יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ (בראשית לו:ח).

פסוק ה

וַאֲחַר עַד עָתָּה. לְפִיכָךְ לֹא בָּאתִי לְהִשְׁתַּהֲוֹת לְךָ עַד עָתָּה.

פסוק ו

לִמְצֹא חֵן בְּעֵינֶיךָ. כִּי אֵין סָפֵק אֶצְלִי שֶׁתִּשְׂמַח עַל הֱיוֹת לִי עֹשֶׁר וְכָבוֹד, וְאֶמְצָא חֵן בְּעֵינֶיךָ כְּשֶׁאֲבַשֶּׂרְךָ בָּזֶה.

פסוק ז

וְגַם הוֹלֵךְ לִקְרָאתֶךָ. לֹא בִּלְבַד רָאִינוּ שֶׁלֹּא הָיְתָה בְּעֵינָיו כָּל בְּשׂוֹרָה מוּצֵאת כַּאֲשֶׁר הִגַּדְנוּ אֶת עָשְׁרְךָ, אֲבָל גַּם הוֹלֵךְ לִקְרָאתְךָ עִם אַרְבַּע מֵאוֹת אִישׁ, וְאֵין זֶה אֶלָּא לְהִלָּחֵם, כְּעִנְיַן "וַיֵּצֵא אֱדוֹם לִקְרָאתוֹ בְּעַם כָּבֵד" (במדבר כ:כ).

פסוק ט

וְהָיָה הַמַּחֲנֶה הַנִּשְׁאָר לִפְלֵיטָה. כִּי בְּעוֹד שֶׁיִּיעַט אֶל הַשֵּׁלֶל הָרִאשׁוֹן יִמָּלֵט הַשֵּׁנִי בִּכְלֵי מִלְחָמָה אוֹ שֶׁיִּבָּרַח:

פסוק י

אֱלֹהֵי אָבִי אַבְרָהָם. הִקְדִּים בְּסֵדֶר שִׁבְחֵי הַמָּקוֹם וַחֲסָדָיו, וּבְהַזְכִּיר זְכוּת אָבוֹת, כְּסֵדֶר אַנְשֵׁי כְּנֶסֶת הַגְּדוֹלָה בִּתְחִלַּת שְׁמוֹנֶה עֶשְׂרֵה בְּרָכוֹת.

פסוק יא

קָטֹנְתִּי מִכֹּל הַחֲסָדִים. לֹא הָיִיתִי רָאוּי לְכָל אוֹתָם הַחֲסָדִים:

וּמִכָּל הָאֱמֶת. הַטּוֹב שֶׁעָשִׂיתָ עִמְּדִי בִּזְכוּת אֲבוֹתַי, וּבְאוֹתוֹ הַדֶּרֶךְ שֶׁעָשִׂיתָ עִמְּדִי לִפְנִים מִשּׁוּרַת הַדִּין, אֲנִי מְבַקֵּשׁ שֶׁתַּצִּילֵנִי, כְּעִנְיַן אָמְרוֹ "כְּגֹדֶל חַסְדֶּךָ וְכַאֲשֶׁר נָשָׂאתָ לָעָם הַזֶּה" (במדבר יד:יט):

פסוק יב
וְהִכַּנִי אֵם עַל בָּנִים. יַכֶּה אוֹתִי בְּזֶה שֶׁיִּתְהָרֵג אֵם עַל בָּנִים, גַּם שֶׁאוּכַל אֲנִי לְהִמָּלֵט מִיָּדוֹ׃

פסוק יג
וְאַתָּה אָמַרְתָּ הֵיטֵב אֵיטִיב עִמָּךְ. וְאִם יִקָּרֶה זֶה יִהְיֶה הֵפֶךְ מַה שֶּׁאָמַרְתָּ לְהֵיטִיב עִמִּי, אִם אֶרְאֶה בְּאָבְדַן מוֹלַדְתִּי.
וְשַׂמְתִּי אֶת זַרְעֲךָ. וְהִנֵּה הֵפֶךְ זֶה גַּם כֵּן יִהְיֶה אִם יִכָּרֵית זַרְעִי, וְרָאוּי שֶׁתַּעֲשֶׂה עִמָּם בַּעֲבוּר כְּבוֹד שִׁמְךָ לְקַיֵּם הַבְטָחָתְךָ, אַף עַל פִּי שֶׁאֵינִי רָאוּי לָהּ, כְּעִנְיַן "אִם עֲוֹנֵינוּ עָנוּ בָנוּ ה' עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ" (ירמיהו יד:ז).

פסוק יז
עֲדֶר עֲדֶר לְבַדּוֹ. כְּדֵי שֶׁיִּרְאֶה שֶׁיֵּשׁ בְּכָל מִין מִנְיַן זְכָרִים וּנְקֵבוֹת כְּפִי הֶרְאוּי לִמְלֶאכֶת הַמְּקֻנֶה, שֶׁיּוּכַל לִפְרוֹת וְלִרְבּוֹת, כְּאָמְרוֹ "קַח נָא אֶת בִּרְכָתִי" (בראשית לג:יא), שֶׁהָיְתָה מִנְחָה מוּכָנָת לִבְרָכָה שֶׁהִיא תּוֹסֶפֶת טוֹבָה.
וְרֻוַח תָּשִׂימוּ בֵּין עֵדֶר וּבֵין עֵדֶר. שֶׁלֹּא יִקְפְּצוּ הַבְּהֵמוֹת מֵעֵדֶר לְעֵדֶר וְיִתְעָרְבוּ, וְלֹא יָבִין הָרוֹאֶה חָכְמַת הַמִּנְחָה וּבִרְכָתָהּ׃

פסוק יט
וְאָמַרְתֶּם לְעַבְדְּךָ לְיַעֲקֹב. צִוָּה שֶׁלֹּא יִרְאֶה הַשָּׁלִיחַ אֶת עַצְמוֹ כְּמַכִּיר אֶת עֵשָׂו וְשָׁלוּחַ אֵלָיו, פֶּן יַחְשֹׁב עֵשָׂו שֶׁיֵּדַע אָחִיו שֶׁהוּא הָלַךְ לְקָרְאתוֹ וְשָׁלַח לוֹ דּוֹרוֹן מֵחֲמַת יִרְאָה, אֲבָל יִרְאֶה הַשָּׁלִיחַ אֶת עַצְמוֹ כְּמוֹ שָׁלוּחַ לְשֵׂעִיר וּכְבִלְתִּי מַכִּיר אֶת עֵשָׂו.

פסוק כ
כַּדָּבָר הַזֶּה תְּדַבְּרוּן אֶל עֵשָׂו. לְכָל אֶחָד צִוָּה מַה יָּשִׁיב לְעֵשָׂו, וְיוֹדִיעַ שֶׁהוּא עִם שְׁאָר כָּל הָעֲדָרִים, וְהֵם כֻּלָּם שֶׁל יַעֲקֹב **מִנְחָה לְעֵשָׂו אָחִיו** הַגָּדוֹל׃

פסוק כא
וַאֲמַרְתֶּם גַּם הִנֵּה עַבְדְּךָ יַעֲקֹב אַחֲרֵינוּ. צִוָּה שֶׁכָּל אֶחָד מֵהֶם יֹאמַר זֶה הַדִּבּוּר מִלְּבַד הַדִּבּוּר הַמְיֻחָד לוֹ, כְּדֵי שֶׁיִּמְצָא עֵשָׂו דִּבְרֵי כֻלָּם מְכֻוָּנִים בָּזֶה שֶׁהָיָה יַעֲקֹב הוֹלֵךְ אַחֲרֵיהֶם לְשֵׂעִיר לְהַקְבִּיל פְּנֵי אָחִיו.
כִּי אָמַר אֲכַפְּרָה פָנָיו בַּמִּנְחָה. וְאֵלֶּה הַדְּבָרִים שָׂם בְּפִי עֲבָדָיו, כְּדֵי שֶׁיִּמַּעֵט רָגְזוֹ שֶׁל עֵשָׂו בְּדִבּוּר הַהַכְנָעָה עִם הַמִּנְחָה.
אֶרְאֶה פָנָיו. דֶּרֶךְ הַבִּקּוּר הֶרְאוּי לְשָׂרִים, כְּעִנְיַן "יֵרָאֶה כָל זְכוּרְךָ אֶת פְּנֵי הָאָדוֹן" (שמות כג:יז), "וְלֹא יֵרָאוּ פָנַי רֵיקָם". וְכֵן אָמַר לְעֵשָׂו אַחַר כָּךְ "כִּי עַל כֵּן רָאִיתִי פָנֶיךָ כִּרְאוֹת פְּנֵי אֱלֹהִים" (בראשית לג:י), כִּי הַמִּנְהָג לְפַקֵּד אֶת הַשָּׂרִים בְּמִנְחָה עִם רְאִיַּת פְּנֵיהֶם.

פסוק כב
וַתַּעֲבֹר הַמִּנְחָה עַל פָּנָיו. לִרְאוֹת שֶׁתִּהְיֶה עַל סֵדֶר רָאוּי לְתַכְלִית הַמְכָוָן מֵאִתּוֹ.

פסוק כד
וַיַּעֲבֵר אֶת אֲשֶׁר לוֹ. צִוָּה לְכֻלָּם שֶׁיַּקְדִּימוּ לְלֶכֶת לְפָנָיו לְהָלְאָה מִן הַנַּחַל, כְּמוֹ "וַיַּעֲבֹר אֶת הַכּוֹשִׁי" (שמואל ב יח:כג).

פסוק כה
וַיִּוָּתֵר יַעֲקֹב לְבַדּוֹ. אַחֲרוֹן לְכֻלָּם לִנְסֹעַ מִן הַמַּחֲנֶה, כְּדֵי לְהַדְרִיךְ אֶת כָּל עַמּוֹ שֶׁיֵּלְכוּ עִם כָּל קִנְיָנוֹ וְלֹא יִשָּׁאֵר דָּבָר בַּמַּחֲנֶה:

וַיֵּאָבֵק אִישׁ עִמּוֹ. הָיָה זֶה פֹּעַל מַלְאָךְ בְּמַצָּוַת בּוֹרְאוֹ בְּלִי סָפֵק, עַל דֶּרֶךְ "יֵרֵה וַיּוֹרֶ" (מלכים ב יג:יז), שֶׁיִּהְיֶה נוֹשֵׁעַ בַּה' יַעֲקֹב וְזַרְעוֹ, אַף עַל פִּי שֶׁיִּהְיֶה עִם הֶזֵּק בְּמָמוֹן שֶׁהוּא הַיָּקוּם אֲשֶׁר בְּרַגְלֵיהֶם, וְעִם זֶה תִּהְיֶה הַתְּשׁוּעָה בַּסּוֹף עִם בָּרָכָה.

פסוק כו
לֹא יָכוֹל לוֹ. לְרֹב דְּבֵקוּתוֹ תָּמִיד בָּאֵל יִתְבָּרַךְ בְּמַחֲשָׁבָה וּבְדִבּוּר:

וַיִּגַּע. הוֹדִיעוֹ הַחֵטְא הֶעָתִיד בְּמַדְרֵיכֵי עַמּוֹ, וּבְדַאֲגָתוֹ בָּזֶה פָּסַק הַדִּבּוּר, **וַתֵּקַע כַּף** יֶרֶכוֹ **בְּהֵאָבְקוֹ**:

פסוק כז
לֹא אֲשַׁלֵּחֲךָ. שֶׁגְּדוֹלִים צַדִּיקִים יוֹתֵר מִמַּלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת (סנהדרין צב:).

פסוק כט
לֹא יַעֲקֹב יֵאָמֵר עוֹד שִׁמְךָ. לְקֵץ הַיָּמִין שֶׁתִּהְיֶה קַיָּם אַחַר אָבְדַן הָאֻמּוֹת, וּבְכֵן יִהְיֶה כְּבָר מְקֻיָּם בְּךָ עִנְיַן **יַעֲקֹב**, הַמּוֹרֶה קַיָּם בַּסּוֹף, וְלָכֵן לֹא יִפּוֹל עָלֶיךָ אָז עוֹד שֵׁם **יַעֲקֹב** לְהוֹרוֹת שֶׁתִּהְיֶה בֶּעָקֵב וּבְסוֹף כָּל הָאֻמּוֹת.

כִּי אִם יִשְׂרָאֵל כִּי שָׂרִיתָ. אֲבָל יִקָּרְאוּ לְךָ בְּשֵׁם יִשְׂרָאֵל בִּלְבָד, לְהוֹרוֹת שֶׁאָז כְּבָר שָׂרִיתָ **עִם אֱלֹהִים וְגוֹ'**, כְּעִנְיַן (ישעיהו כד:כא) "יִפְקֹד ה' עַל צְבָא הַמָּרוֹם בַּמָּרוֹם וְעַל מַלְכֵי הָאֲדָמָה עַל הָאֲדָמָה":

פסוק ל
הַגִּידָה נָּא שְׁמֶךָ. הַמּוֹרֶה עַל צוּרָתְךָ וְעַל הַפֹּעַל הַנִּמְשָׁךְ מִמֶּנּוּ, כְּדֵי שֶׁאֶתְבּוֹנֵן עַל מָה קָמְתָּ לְשָׂטָן, וְאָשׁוּב בִּתְשׁוּבָה וְאֶתְפַּלֵּל.

לָמָּה זֶּה תִּשְׁאַל לִשְׁמִי. כִּי הַצּוּרָה הָאִישִׁית לָנוּ הִיא מַדְרֵגַת הַשִּׂכְלְתֵנוּ אֲשֶׁר לֹא תִבָּאֵר בְּשׁוּם דִּבּוּר, כְּאָמְרוֹ (שופטים יג:יח) "וְהוּא פֶּלְאִי", וְהַפֹּעַל שֶׁלָּהּ הוּא כְּפִי הָרָצוֹן הָאֱלֹהִי.

פסוק לב
וַיִּזָּרַח לוֹ הַשֶּׁמֶשׁ וְכוּ'. אַחַר שֶׁעָבַר אֶת פְּנוּאֵל בְּצַלְיֵעָה, זָרַח הַשֶּׁמֶשׁ וְנִרְפָּא, כַּאֲשֶׁר יִהְיֶה לֶעָתִיד לָבֹא, כְּאָמְרוֹ "וְזָרְחָה לָכֶם יִרְאֵי שְׁמִי שֶׁמֶשׁ צְדָקָה וּמַרְפֵּא" (מלאכי ג:כ).

פסוק לג
עַל כֵּן לֹא יֹאכְלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל. כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה הַהֶיזֵק אֲשֶׁר הוּרַע בִּנְגִיעַת כַּף הַיָּרֵךְ, הֶיזֵק בָּדָבָר בִּלְתִּי נֶחְשָׁב אֶצְלֵנוּ.

פרק לג

פסוק א
וְעִמּוֹ אַרְבַּע מֵאוֹת אִישׁ. שֶׁלֹּא הִתְכַּפְּרוּ פָּנָיו בַּמִּנְחָה.

פסוק ד
וַיָּרָץ עֵשָׂו. נֶהְפַּךְ לִבּוֹ כְּמוֹ רֶגַע בְּהַכָּנָעוֹתָיו שֶׁל יַעֲקֹב, כְּעִנְיָנֵנוּ בַּגְּלוּת עִם בְּנֵי עֵשָׂו הָאוֹמֵר בְּגָבְהוֹ "מִי יוֹרִידֵנוּ אָרֶץ", וְהוֹרָה שֶׁנִּהְיֶה נִמְלָטִים מִיַּד חֶרֶב גַּאֲוָתוֹ בְּהַכָּנָעָה וּמִנְחָה, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תענית כ.) שֶׁאֱחָיְהוּ הַשִּׁילוֹנִי קִלֵּל אֶת יִשְׂרָאֵל בְּקָנֶה הַנִּכְנָע לְכָל הָרוּחוֹת (מלכים א יד:טו). הֵן לוּ עָשׂוּ כֵּן בְּרִיוֹנֵי בַּיִת שֵׁנִי, לֹא הָיָה נֶחֱרָב בֵּית מִקְדָּשֵׁנוּ, כְּמוֹ שֶׁהֵעִיד רַבִּי יוֹחָנָן בֶּן זַכַּאי בְּאָמְרוֹ (גיטין נו.) "בְּרִיוֹנֵי דָבָן לָא שָׁבְקִינָן".

פסוק ה
מִי אֵלֶּה לָּךְ. שָׁאַל אִם הֵם בָּנָיו אוֹ עֲבָדָיו וּבְנֵי בֵיתוֹ.

פסוק ח
מִי לְךָ כָּל הַמַּחֲנֶה? הַמַּחֲנֶה שֶׁאָמַר אֵלַי "מִנְחָה הִיא שְׁלוּחָה לַאדֹנִי" (בראשית לב:יט), מִי הוּא אֶצְלְךָ? אִם הוּא לְמִנְחַת כָּבוֹד אוֹ לְמִנְחַת חֶסֶד שֶׁחָשַׁבְתָּ שֶׁאֶצְטָרֵךְ?

פסוק ט
יֶשׁ לִי רָב. וְאֵינִי צָרִיךְ:
אָחִי, יְהִי לְךָ אֲשֶׁר לָךְ. שֶׁבְּהִיוֹתְךָ אָחִי לֹא תִצְטָרֵךְ לְכַבְּדֵנִי בְּמִנְחָה.

פסוק י
כִּרְאוֹת פְּנֵי אֱלֹהִים. כְּמִנְהָג בִּפְקוֹד אֶת הַשָּׂרִים, כְּאָמְרוֹ "וְלֹא יֵרָאוּ פָּנַי רֵיקָם" (שמות כג:טו).
וַתִּרְצֵנִי. שֶׁקִּבַּלְתַּנִי בְּסֵבֶר פָּנִים יָפוֹת, כְּעִנְיַן "הֲיִרְצְךָ אוֹ הֲיִשָּׂא פָנֶיךָ" (מלאכי א:ח), וּמִצַּד זֶה גַּם כֵּן רָאוּי שֶׁאָקַדֵּם פָּנֶיךָ בַּמִּנְחָה.

פסוק יא
וַיִּפְצַר בּוֹ. כְּדֵי שֶׁיְקַבֵּל, כִּי הַשֹּׂחַד יְעַוֵּר וְיַקַּח, וְהַהֶפֶךְ בָּאֱלִישָׁע כְּאָמוּר "וַיִּפְצַר בּוֹ לָקַחַת וַיְמָאֵן" (מלכים ב ה:טז).

פסוק יב
נִסְעָה וְנֵלֵכָה. לְשֵׂעִיר, כְּמוֹ שֶׁהוֹרוּ נוֹשְׁאֵי הַמִּנְחָה בְּאָמְרָם **גַּם הִנֵּה עַבְדְּךָ יַעֲקֹב אַחֲרֵינוּ**:

פסוק יג
כִּי הַיְלָדִים רַכִּים. כִּי עָלַי מֻטָּל דְּבַר הַיְלָדִים רַכִּים **וְהַצֹּאן וְהַבָּקָר עָלוֹת**:
וּדְפָקוּם. לִכְבוֹדְךָ שֶׁלֹּא לְעַכְּבְךָ בַּדֶּרֶךְ.

פסוק יח
וַיָּבֹא יַעֲקֹב שָׁלֵם עִיר שְׁכֶם. תֵּכֶף שֶׁהִגִּיעַ בְּשָׁלוֹם בָּאָרֶץ כְּנַעַן, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (בראשית כח:כא) "וְשַׁבְתִּי בְשָׁלוֹם", לֹא הִמְתִּין שֶׁיִּהְיֶה בְּבֵית אָבִיו.
בְּבֹאוֹ מִפַּדַּן אֲרָם. בְּעוֹד שֶׁהָיָה בַּדֶּרֶךְ לָלֶכֶת לְבֵית אָבִיו, אַף עַל פִּי שֶׁעֲדַיִן לֹא הִגִּיעַ שָׁם, הִתְחִיל לְקַיֵּם נִדְרוֹ וּבָנָה מִזְבֵּחַ כְּאָמְרוֹ "וְהָיָה ה' לִי לֵאלֹהִים".

פסוק יט
וַיִּקֶן אֶת חֶלְקַת הַשָּׂדֶה. כְּאָמְרוֹ "אֵיךְ נָשִׁיר אֶת שִׁיר ה' כּוּ'" (תהלים קלז:ד):

פסוק כ
וַיִּקְרָא לוֹ אֵל אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל. קָרָא לוֹ בִּתְפִלָּתוֹ אֶת הָאֵל יִתְבָּרַךְ לֵאלֹהִים, כְּמוֹ שֶׁנִּרְאָה בְּאָמְרוֹ "וְהָיָה ה' לִי לֵאלֹהִים" (בראשית כח:כא), וְזֶה כְּשֶׁיִּהְיֶה הוּא יִשְׂרָאֵל, שֶׁלֹּא יוּכְלוּ אוּמוֹת הָעוֹלָם לְהַעֲבִירוֹ עַל דַּעְתּוֹ וְעַל דַּעַת קוֹנוֹ, כְּמוֹ שֶׁהִזְכִּיר בְּנִדְרוֹ לְמַעְלָה (בראשית כח:כ-כב).

פרק לד

פסוק ג
וַתִּדְבַּק נַפְשׁוֹ. עַל הֵפֶךְ בְּאַמְנוֹן לְתָמָר אַחַר שֶׁשָּׁכַב אוֹתָהּ (שמואל ב יג:יד-טז).
בִּדְינָה בַּת יַעֲקֹב. בִּשְׁבִיל שֶׁהָיְתָה בַּת יַעֲקֹב הַנִּכְבָּד בְּעֵינֵי הָאֻמּוֹת, כְּאָמְרוֹ אַחַר כָּךְ **כִּי חֵפֵץ בְּבַת יַעֲקֹב**.

פסוק ה
וְהֶחֱרִישׁ יַעֲקֹב עַד בֹּאָם. הֶחֱרִישׁ מִלָּצֵאת לָרִיב עַד שֶׁיָּבֹאוּ בָּנָיו וְיֵדְעוּ הַדָּבָר וְיִשְׁמְרוּ עַצְמָם מֵאַנְשֵׁי רִיבָם:

פסוק ו
וַיֵּצֵא חֲמוֹר. כְּשֶׁרָאָה שֶׁהֶחֱרִישׁ, וְדַאַג פֶּן יַחְרֹשׁ עָלָיו רָעָה.

פסוק ז
וַיִּתְעַצְּבוּ הָאֲנָשִׁים וַיִּחַר. הִנֵּה הָעִצָּבוֹן הָיָה עַל **כִּי נְבָלָה עָשָׂה בְּיִשְׂרָאֵל**, שֶׁהָיָה בְּזִיּוֹן אֵצֶל יִשְׂרָאֵל אַף עַל פִּי שֶׁאֵצֶל הַכְּנַעֲנִים לֹא הָיָה כֵּן, וּבִשְׁבִיל שֶׁהָיָה בִּלְתִּי מֻרְגָּל אָז לֶאֱנֹס אֶת בְּתוּלוֹת גְּדוֹלֵי הַדּוֹר, כְּאָמְרוֹ **וְכֵן לֹא יֵעָשֶׂה**, לְפִיכָךְ חָרָה לָהֶם עַל שֶׁנַּעֲשְׂתָה כָּזֹאת נֶגְדָּם.

פסוק י
וּסְחָרוּהָ. עִם הֱיוֹת הַסְּחוֹרָה אָז בִּלְתִּי מֻתֶּרֶת לְגֵרִים, כְּאָמְרָם (בבא בתרא כא:): "בַּר מָתָא אַבַּר מָתָא אַחֲרִיתִי מָצֵי מְעַכֵּב:"

פסוק יב
הַרְבּוּ עָלַי מְאֹד. כְּמֵשִׁיב לָכֶם אָשֹׁם עַל מַה שֶּׁחָטָאתִי לָכֶם.

פסוק יג
בְּמִרְמָה. שֶׁאָלוּ שֶׁיִּמּוֹלוּ בְּחִשְׁבָּם שֶׁלֹּא יְקַבְּלוּ עֲלֵיהֶם אוֹ שֶׁלֹּא יוּכְלוּ לְפַתּוֹת אַנְשֵׁי עִירָם לָזֶה:
וַיְדַבְּרוּ אֲשֶׁר טִמֵּא. הֵשִׁיבוּ שֶׁמִּינֵי הַנִּדִּיבוּת שֶׁאָמְרוּ שְׁכֶם וְאָבִיו לַעֲשׂוֹת, לֹא הָיוּ רְאוּיִים עַתָּה אַחֲרֵי שֶׁטִּמֵּא, כְּדֶרֶךְ אֶתְנַן זוֹנָה.

פסוק יד
כִּי חֶרְפָּה הִיא לָנוּ. שֶׁיִּהְיֶה נִרְאֶה שֶׁאֵין אִישׁ הָגוּן בֵּין הַמּוּלִים לְהִתְחַתֵּן עִמּוֹ:

פסוק יז
וְלָקַחְנוּ אֶת בִּתֵּנוּ. אַף עַל פִּי שֶׁהִיא עַתָּה בְּבֵיתְכֶם, נִקַּח אוֹתָהּ מֵעִמָּכֶם:
וְהָלָכְנוּ. עִם כָּל עָשְׁרֵנוּ שֶׁלֹּא תֵהָנוּ בּוֹ.

פסוק יט
וְהוּא נִכְבָּד. וְאַף עַל פִּי כֵן לֹא אֵחַר לַעֲשׂוֹת, **כִּי חָפֵץ בְּבַת יַעֲקֹב**:

פסוק כא
שְׁלֵמִים הֵם אִתָּנוּ. בְּשָׁלוֹם הֵם אִתָּנוּ וְאֵין בְּלִבָּם לְתִבּוֹעַ עֶלְבּוֹנָם.

פסוק כה
וַיַּהַרְגוּ כָּל זָכָר. שֶׁלֹּא מָלוּ אֶלָּא עַל תְּקוָה לְהַשִּׂיג מִקְנֵיהֶם וְקִנְיָנָם, כְּדִבְרֵי חֲמוֹר וּשְׁכֶם.

פסוק כו
וְאֶת חֲמוֹר וְאֶת שְׁכֶם בְּנוֹ הָרְגוּ. שֶׁבִּקְּשׁוּם וּמְצָאוּם.

פסוק כז

הָעִיר אֲשֶׁר טִמְּאוּ. כִּי לוּלֵי הָיָה כְּבָר דָּבָר כָּזֶה בִּלְתִּי נִמְאָס אֶצְלָם, לֹא הָיָה שִׂכֶם עוֹשֶׂה כֵּן. אָמְנָם הָיָה זֶה גְּמוּל מֻרְגָּל אֶצְלָם, שֶׁלִּקְחוּ רָאשֵׁי הָעִיר בְּנוֹת הָעָם בִּלְתִּי רְשׁוּת לְנָשִׁים אוֹ לְפִילַגְשִׁים, עַל דֶּרֶךְ (בראשית ו:ב) "וַיִּקְחוּ לָהֶם נָשִׁים מִכֹּל אֲשֶׁר בָּחָרוּ".

פסוק ל

לְהַבְאִישֵׁנִי. שֶׁיֹּאמְרוּ שֶׁשִּׁקְּרָנוּ בֶּאֱמוּנָתֵנוּ אַחַר שֶׁנִּמּוֹלוּ:

פסוק לא

הַכְזוֹנָה. שֶׁאֵין רָאוּי לִתְבֹּעַ עֶלְבּוֹנָהּ, **יַעֲשֶׂה** עִם הָאָרֶץ **אֶת אֲחוֹתֵנוּ**? שֶׁאֵינָהּ זוֹנָה וְרָאוּי לִתְבֹּעַ עֶלְבּוֹנָהּ, וְשֶׁהִיא אֲחוֹת לָנוּ וְרָאוּי לָנוּ לִתְבֹּעַ עֶלְבּוֹנָהּ. וְהִנֵּה כְּשֶׁיִּתְבּוֹנֵן יוֹשֵׁב הָאָרֶץ בְּאֵלֶּה, אֵין רָאוּי שֶׁיִּתְקוֹמֵם.

פרק לה

פסוק א

וְשָׁב שָׁם. לְכַוֵּן דַּעְתְּךָ קֹדֶם שֶׁתִּבְנֶה הַמִּזְבֵּחַ, כְּעִנְיַן אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה: חֲסִידִים הָרִאשׁוֹנִים הָיוּ שׁוֹהִים שָׁעָה אַחַת וּמִתְפַּלְּלִים כְּדֵי שֶׁיְּכַוְּנוּ אֶת לִבָּם לַמָּקוֹם (ברכות ל:). **וַעֲשֵׂה שָׁם מִזְבֵּחַ לָאֵל הַנִּרְאֶה אֵלֶיךָ בְּבָרְחֶךָ**. לְתֵת הוֹדָאָה עַל שֶׁקִּיֵּם לְךָ הַהַבְטָחָה שֶׁעָשָׂה שָׁם, כְּעִנְיַן אָמְרָם (ברכות נד.) מְבָרֵךְ "בָּרוּךְ שֶׁעָשָׂה לִי נֵס בַּמָּקוֹם הַזֶּה".

פסוק ב

הָסִירוּ אֶת אֱלֹהֵי הַנֵּכָר. שֶׁלִּקַּחְתֶּם מִשְּׁכֶם, אַף עַל פִּי שֶׁבִּטְּלוּ אוֹתָם עוֹבְדֵיהֶם כְּמוֹ נְשֵׁי שְׁכֶם, כְּאָמְרָם "גּוֹי מְבַטֵּל עֲבוֹדָה זָרָה בְּעַל כָּרְחוֹ" (עבודה זרה מג., נב.), וְלָכֵן הֵם מֻתָּרִים בַּהֲנָאָה, מִכָּל מָקוֹם הָסִירוּ אוֹתָם מִקִּרְבְּכֶם עַתָּה בְּלֶכְתֵּנוּ לְבֵית אֵל, כְּדֵי שֶׁתִּרְחַק מִלִּבְּכֶם כָּל מַחֲשֶׁבֶת עֲבוֹדָה זָרָה:

פסוק ד

וַיִּטְמֹן אוֹתָם יַעֲקֹב. וְלֹא אִבְּדָם מִפְּנֵי שֶׁהָיוּ כְּבָר מְבֻטָּלִים וּמֻתָּרִין בַּהֲנָאָה.

פסוק ה

וַיִּסָּעוּ וַיְהִי חִתַּת אֱלֹהִים. כִּי בְּנָסְעָם מִשְּׁכֶם שֶׁהָיְתָה עִיר מִבְצָר, הָיְתָה סַכָּנָה שֶׁיִּתְקוֹמְמוּ הַסְּבִיבוֹת עֲלֵיהֶם בַּדֶּרֶךְ, וְלָכֵן הֵצַרְךָ אָז שֶׁתִּהְיֶה חִתַּת אֱלֹהִים עֲלֵיהֶם.

פסוק ז

וַיִּקְרָא לַמָּקוֹם. לְאוֹתוֹ מָלוֹן אוֹרְחִים שֶׁלָּן בּוֹ בְּלֶכְתּוֹ לְחָרָן, כְּאָמְרוֹ "וַיִּפְגַּע בַּמָּקוֹם" (בראשית כח:יא).

אֵל בֵּית אֵל. מִקְדָּשׁוֹ שֶׁל בֵּית אֵל.

פסוק ח

אַלּוֹן בָּכוּת. וְזֶה הִפְסִיק הַגָּלוּת הַשְּׁכִינָה, כְּאָמְרָם רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁאֵין הַשְּׁכִינָה שׁוֹרָה מִתּוֹךְ עַצְבוּת (שבת ל:).

פסוק ט

וַיֵּרָא אֱלֹהִים. אַחַר עֲבוֹר הַבְּכִי.

אֶל יַעֲקֹב עוֹד. כְּמוֹ שֶׁנִּרְאָה אֵלָיו שָׁם בְּלֶכְתּוֹ לְחָרָן, כְּאָמְרוֹ **הַנִּרְאָה אֵלֶיךָ בְּבָרְחֲךָ**:

בְּבֹאוֹ מִפַּדַּן אֲרָם. אֲבָל בְּפַדַּן אֲרָם לֹא נִגְלָה אֵלָיו, אַף עַל פִּי שֶׁדִּבֵּר עִמּוֹ עַל יְדֵי מַלְאָךְ, כְּאָמְרוֹ "וַיֹּאמֶר אֵלַי מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים בַּחֲלוֹם" (בראשית לא:יא):

פסוק י

שִׁמְךָ יַעֲקֹב. אֲנִי מְקַיֵּם לְךָ עַתָּה זֶה הַשֵּׁם, שֶׁתִּהְיֶה קַיָּם אַתָּה לְבַדְּךָ בְּעָקֵב וּבְסוֹף כֹּלְיוֹן כָּל שְׁאָר הָאֻמּוֹת, כְּאָמְרוֹ (ירמיהו מו:כח) "כִּי אֶעֱשֶׂה כְלָה בְּכָל הַגּוֹיִם וְאוֹתְךָ לֹא אֶעֱשֶׂה כָלָה":

לֹא יִקָּרֵא שִׁמְךָ עוֹד יַעֲקֹב. וְכַאֲשֶׁר יִתְקַיֵּם עִנְיַן שֵׁם יַעֲקֹב שֶׁתִּשָּׁאֵר בַּסּוֹף אַתָּה לְבַדְּךָ, כְּאָמְרוֹ "הֵן עָם לְבָדָד יִשְׁכֹּן" (במדבר כג:ט), אָז לֹא יִהְיֶה עִנְיַן עוֹד לְשֵׁם יַעֲקֹב.

כִּי אִם יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה שְׁמֶךָ. שֶׁתִּשְׁתָּרֵר עַל כָּל פְּלִיטֵי הָאֻמּוֹת, כְּאָמְרוֹ "וְקָרְקַר כָּל בְּנֵי שֵׁת" (במדבר כד:יז).

וַיִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ יִשְׂרָאֵל. בֵּרַךְ אוֹתוֹ שֶׁיִּתְחִיל קְצַת עִנְיַן שֵׁם יִשְׂרָאֵל מֵעַכְשָׁיו, שֶׁיּוּכַל נֶגֶד הַמִּתְקוֹמְמִים עָלָיו גַּם בְּאֶרֶץ לֹא לוֹ, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין עו): "כָּל מָקוֹם שֶׁהָלְכוּ נַעֲשׂוּ שָׂרִים לְאַדּוֹנֵיהֶם".

פסוק יא

אָנִי אֵל שַׁדָּי. בִּשְׁמִי אֲנִי נִשְׁבָּע, כְּעִנְיַן "וְאָמַרְתִּי חַי אָנֹכִי לְעוֹלָם" (דברים לב:מ), וּבָזֶה בִּלְבַד מָצָאנוּ שְׁבוּעַת הָאֵל יִתְבָּרַךְ לְיַעֲקֹב.

פְּרֵה וּרְבֵה. וְלֹא תִּרְאַג שֶׁיִּכְלֶה זַרְעֲךָ בְּיַד גּוֹיִם, גַּם כְּשֶׁיִּהְיֶה הַזֶּרַע בִּלְתִּי הָגוּן. לְפִיכָךְ לֹא תֶחְדַּל מִלְּפָרוֹת וְלִרְבּוֹת, עַל הֶפֶךְ עֻצַּת רַבִּי יִשְׁמָעֵאל, כְּאָמְרוֹ: "מִיּוֹם שֶׁפָּשְׁטָה מַלְכוּת הָרְשָׁעָה דִּין הוּא שֶׁנִּגְזוֹר עַל עַצְמֵינוּ שֶׁלֹּא לִשָּׂא אִשָּׁה וּלְהוֹלִיד בָּנִים, וְנִמְצָא זַרְעוֹ שֶׁל אַבְרָהָם [אָבִינוּ] כָּלֶה מֵאֵלָיו". וְזֶה כִּי בְּהִיוֹתִי אֵל שַׁדַּי, בִּלְתִּי צָרִיךְ לְנוֹשֵׂא מוּכָן, אֶעֱשֶׂה מַה שֶּׁאָמַרְתִּי עַל כָּל פָּנִים גַּם בִּלְתִּי נוֹשֵׂא מוּכָן.

וּמְלָכִים מֵחֲלָצֶיךָ יֵצְאוּ. אֲנָשִׁים הֲגוּנִים לַמַּלְכוּת וְלֹא תִצְטָרֵךְ לָתֵת עָלֶיךָ אִישׁ נָכְרִי, כְּעִנְיַן בְּמַלְכֵי אֱדוֹם (בראשית לו:לו-לז), שֶׁמְּלָה מִמַּשְׂרֵקָה, שָׁאוּל מֵרְחוֹבוֹת הַנָּהָר וְזוּלָתָם:

פסוק יב
וּלְזַרְעֲךָ אֶתֵּן אֶת הָאָרֶץ. לְקַץ הַיָּמִין אֶתֵּן אֶת לְזַרְעֲךָ כָּל כַּדּוּר הָאָרֶץ, לֹא אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל בִּלְבַד, כְּאָמְרוֹ (בראשית כח:יד) "וּפָרַצְתָּ יָמָּה וָקֵדְמָה וְצָפוֹנָה וָנֶגְבָּה", וּכְאָמְרוֹ (במדבר כד:יז) "וְקַרְקַר כָּל בְּנֵי שֵׁת".

פסוק יג
בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר דִּבֶּר אִתּוֹ. בְּצֵאתוֹ לָלֶכֶת לְחָרָן, בְּאוֹתוֹ הַמָּלוֹן הָיָה הַדִּבּוּר שָׁם. **וַיַּרְא אֱלֹהִים** וְשָׁם נִסְתַּלֵּק, וּלְפִיכָךְ הִצִּיב **מַצֵּבָה** בְּאוֹתוֹ הַמָּקוֹם בְּעַצְמוֹ.

פסוק יד
וַיַּסֵּךְ עָלֶיהָ נָסֶךְ. וְהִשְׁלִים נִדְרוֹ שֶׁנָּדַר בְּאָמְרוֹ "וְהָאֶבֶן הַזֹּאת אֲשֶׁר שַׂמְתִּי מַצֵּבָה יִהְיֶה בֵּית אֱלֹהִים" (בראשית כח:כב). כִּי בָזֶה הֵכִין אֶת הַמָּקוֹם שֶׁרָאוּי שֶׁיְּקִימָנָּה שָׁם, כְּעִנְיַן דָּוִד בְּהֵרָאוֹת אֵלָיו הַמַּלְאָךְ בְּגֹרֶן אֲרַוְנָה הַיְבוּסִי:

פסוק יז
אַל תִּירְאִי. שֶׁיִּהְיֶה הַיֶּלֶד נְקֵבָה מִפְּנֵי שֶׁהַחֲבָלִים מְרֻבִּים, כְּאָמְרָם רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (נדה לא.) חֲבָלֵי נְקֵבָה מְרֻבִּים מִשֶּׁל זָכָר.
כִּי גַם זֶה לָךְ בֵּן. אַף עַל פִּי שֶׁחֲבָלָיו מְרֻבִּים גַּם הוּא זָכָר:

פסוק כ
מַצֵּבָה עַל קְבוּרָתָהּ. מִפְּנֵי שֶׁהַקֶּבֶר עַל אֵם הַדֶּרֶךְ, וְיֵשׁ לָחוּשׁ לְחִטּוּטֵי קְבָרִי.

פסוק כב
וַיִּשְׁמַע יִשְׂרָאֵל וַיִּהְיוּ בְנֵי יַעֲקֹב שְׁנֵים עָשָׂר. אַף עַל פִּי שֶׁשָּׁמַע, לֹא הִפִּילוֹ מִמִּנְיַן בָּנָיו, כִּי לֹא הָיָה סָפֵק אֶצְלוֹ שֶׁעָשָׂה תְּשׁוּבָה לְאַלְתַּר, וְלֹא נֶעְדַּר מִמִּנְיַן בְּנֵי יַעֲקֹב הָעֲתִידִים לְהִתְקַיֵּם בְּעֵקֶב וּבְסוֹף כָּל הָאוּמּוֹת.

פסוק כג
בְּכוֹר יַעֲקֹב רְאוּבֵן. שֶׁלֹּא נָפַל מִן הַבְּכוֹרָה בְּדִינֵי שָׁמַיִם מִפְּנֵי הַתְּשׁוּבָה הַמַּגַּעַת עַד כִּסֵּא הַכָּבוֹד, וְלֹא נָפַל מִמֶּנָּה אֲפִלּוּ בָּעוֹלָם הַזֶּה עַד שֶׁהִפִּילוֹ יַעֲקֹב אָבִיו בְּדִינֵי אָדָם, כְּעִנְיַן כָּל מִי שֶׁהָיָה חַיָּב נִדּוּי שֶׁלֹּא הָיָה מְנֻדֶּה עַד שֶׁיְּנַדּוּהוּ חָכָם בַּדּוֹר, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מועד קטן טז.) מְנַלַּן דְּמְשַׁמְּתִינַן דִּכְתִיב "אוֹרוּ מֵרוֹז" (שופטים ה:כג), דְּהָכִי סָבַר גַּבְרָא רַבָּא פְּלַנְיָא דִּכְתִיב "אָמַר מַלְאַךְ ה'", וְכֵן הוֹרוּ הָאַחֲרוֹנִים:

פסוק כז

אֲשֶׁר גָּר שָׁם אַבְרָהָם וְיִצְחָק. כִּי אִמָּנָם זִכְרוֹן חַסְדֵי הַצַּדִּיקִים בָּאָרֶץ מְגוּרֵיהֶם מֵטִיב לִבְנֵיהֶם שֵׁם טוֹב וְאַהֲבַת חֶסֶד בְּעֵינֵי יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ, הֵפֶךְ הָרִשְׁעִים שֶׁנֶּאֱמַר בָּהֶם (ישעיהו יד:כא) "הָכִינוּ לְבָנָיו מַטְבֵּחַ בַּעֲוֹן אֲבוֹתָם בַּל יָקוּמוּ וְיִירְשׁוּ אָרֶץ":

פרק לו

פסוק א

אֵלֶּה תוֹלְדוֹת. עִנְיָנָיו וּמִקְרָיו, כְּעִנְיַן "מַה יֶּלֶד יוֹם" (משלי כז:א).

עֵשָׂו הוּא אֱדוֹם. לְעוֹלָם נִבְהָל לְהוֹן תַּאֲוֹתָיו הַנִּפְסָדוֹת, כְּמוֹ שֶׁעָשָׂה בְּיוֹם שֶׁנִּקְרָא אֱדוֹם, שֶׁבְּהִיוֹתוֹ עָיֵף בַּעֲסָקָיו הָרָעִים לֹא הִכִּיר הָעֲדָשִׁים לְהַזְכִּירָם בִּשְׁמָם (בראשית כה:ל).

פסוק ב

אֶת אָהֳלִיבָמָה בַּת עֲנָה. הִיא הָיְתָה מִבְּנֵי שֵׂעִיר הַחוֹרִי, וְעַל יָדָהּ הָלַךְ עֵשָׂו לְאֶרֶץ שֵׂעִיר, כְּאִמְרוֹ **וַיֵּשֶׁב עֵשָׂו בְּהַר שֵׂעִיר**, וּבָנָיו אַחֲרָיו הִשְׁמִידוּ אֶת הַחוֹרִי, כְּאָמְרוֹ "כַּאֲשֶׁר עָשָׂה לִבְנֵי עֵשָׂו הַיּוֹשְׁבִים בְּשֵׂעִיר אֲשֶׁר הִשְׁמִיד אֶת הַחוֹרִי מִפְּנֵיהֶם" (דברים ב:יב), וְלָזֶה חָזַר וְאָמַר **וַאֲלֶּה תּוֹלְדוֹת עֵשָׂו אֲבִי אֱדוֹם בְּהַר שֵׂעִיר**. וּמִנָּה הָאַלּוּפִים כִּי בָנָיו אַחֲרָיו הָיוּ שֶׁכָּבְשׁוּ, וְנַעֲשֵׂית תִּמְנַע פִּילֶגֶשׁ, וְנַעֲשׂוּ תּוֹלְדוֹת עֵשָׂו אַלּוּפִים.

פסוק יב

וְתִמְנַע הָיְתָה פִילֶגֶשׁ. שֶׁהָיָה אֱלִיפַז מֵהַכּוֹבְשִׁים אֶת הָאָרֶץ, וְלָקַח אֶת תִּמְנַע אֲחוֹת הָאַלּוּפִים, וְכָבַשׁ אוֹתָהּ לְפִילֶגֶשׁ.

פסוק כ

אֵלֶּה בְּנֵי שֵׂעִיר הַחֹרִי. הִזְכִּיר בְּשֵׁם הַגִּבּוֹרִים שֶׁהָיוּ אָז אַנְשֵׁי הַשֵּׁם, לְהוֹדִיעַ שֶׁאַף עַל פִּי כֵן הִשְׁמִידוּם בְּנֵי עֵשָׂו בִּרְצוֹן הָאֵל יִתְבָּרַךְ, כְּאָמְרוֹ "כַּאֲשֶׁר עָשָׂה לִבְנֵי עֵשָׂו הַיּוֹשְׁבִים בְּשֵׂעִיר וְכוּ'" (דברים ב:כב):

פסוק לא

וְאֵלֶּה הַמְּלָכִים. הוֹדִיעַ שֶׁהֻצְרְכוּ לְהַמְלִיךְ אֲנָשִׁים נְכָרִים מִבְּלִי אֵין בֵּינֵיהֶם רָאוּי לִמְלוֹךְ, וְשֶׁאֵין מַעֲמִידִים מֶלֶךְ בֶּן מֶלֶךְ.

לִפְנֵי מְלָךְ מָלָךְ. קוֹדֶם שֶׁיִּמְלוֹךְ מֹשֶׁה עֲלֵיהֶם בְּמִצְוַת הָאֵל יִתְבָּרַךְ, כְּאָמְרוֹ "וַיְצַוֵּם אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (שמות ו:כג), עַל דֶּרֶךְ "וְצִוּךְ לְנָגִיד" (שמואל א כה:ל). אָמְנָם כְּשֶׁמָּלַךְ מָלַךְ, חָדְלָה מַלְכוּת עֵשָׂו וְהָיוּ לוֹ אַלּוּפִים, כְּעִנְיַן "וּלְאֹם מִלְאֹם יֵאָמֵץ" (בראשית כה:כג).

פסוק מ
וְאֵלֶּה שְׁמוֹת אַלּוּפֵי עֵשָׂו... לְמִקֹמֹתָם בִּשְׁמֹתָם. שֶׁלֹּא הָיוּ חֲשׁוּבִים לְהִקָּרֵא בִּשְׁמָם, רַק עַל שֵׁם מְקוֹמָם.

פרק לז

פסוק א
וַיֵּשֶׁב יַעֲקֹב בְּאֶרֶץ מְגוּרֵי אָבִיו בְּאֶרֶץ כְּנָעַן. בְּאוֹתוֹ הַחֵלֶק מֵאֶרֶץ כְּנַעַן שֶׁדָּר בּוֹ אָבִיו, כְּעִנְיַן (בראשית לה:כז) "אֲשֶׁר גָּר שָׁם אַבְרָהָם וְיִצְחָק":

פסוק ב
אֵלֶּה תּוֹלְדוֹת יַעֲקֹב. מְאוֹרְעוֹתָיו וְיַלְדֵי יוֹם עָלָיו אַחַר שֶׁיָּשַׁב שָׁם, כִּי מֵאָז שֶׁיָּצָא מִבֵּית אָבִיו הָיוּ עִנְיָנָיו כְּמוֹ קוֹרוֹת אֲבוֹתֵינוּ בְּגָלוּת רִאשׁוֹן, וּמֵאָז שֶׁחָזַר אֶל אֶרֶץ מְגוּרֵי אָבִיו הָיוּ קוֹרוֹתָיו כְּמוֹ שֶׁקָּרָה לַאֲבוֹתֵינוּ בְּבֵית שֵׁנִי וְחָרְבָּנוֹ וְגָלוּתוֹ וּגְאֻלָּתוֹ לְקֵץ הַיָּמִין (משלי כז:א).
הָיָה רֹעֶה אֶת אֶחָיו בַּצֹּאן. הָיָה מַנְהִיג וּמוֹרֶה אוֹתָם בְּמֶלֶאכֶת מִרְעֶה הַצֹּאן:
וְהוּא נַעַר. וּמִפְּנֵי נַעֲרוּתוֹ חָטָא לְהָבִיא דִּבַּת אֶחָיו, כִּי לֹא נָסָּה וְלֹא הִתְבּוֹנֵן לְאַחֲרִית דָּבָר, אַף עַל פִּי שֶׁהָיָה אָז מַשְׂכִּיל מְאֹד, וְשֶׁהָיָה אַחַר כָּךְ מוֹרֶה לְזִקְנֵי הַדּוֹר, כְּאָמְרוֹ (תהלים קה:כב) "וְזִקְנָיו יְחַכֵּם", וְזֶה כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת פט.) וְלֹא בְּדַרְדְּקֵי עֻצָּה.
וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת דִּבָּתָם רָעָה. בְּאָמְרוֹ לְאָבִיו שֶׁאֶחָיו הָיוּ טוֹעִים וּמַפְסִידִים בִּבְלִי דַעַת כָּרְאוּי בְּמֶלֶאכֶת הַמִּקְנֶה, שֶׁהָיְתָה אָז עִקַּר הִשְׁתַּדְּלוּתָם בִּקְנִנַּית עֹשֶׁר וּנְכָסִים.

פסוק ג
וְעָשָׂה לוֹ כְּתֹנֶת פַּסִּים. לְאוֹת שֶׁיִּהְיֶה הוּא הַמַּנְהִיג בַּבַּיִת וּבַמִּשְׁפָּחָה, כְּעִנְיַן "וְהִלְבַּשְׁתִּיו כֻּתָּנְתֶּךָ" (ישעיהו כב:כא), וְכְאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא קמא יא.) בִּגְדוֹל אָחִי כִּי הֵיכִי דְּלִשְׁתַּמְּעָן מִילֵּיהּ.

פסוק ד
וַיִּרְאוּ אֶחָיו כִּי אֹתוֹ אָהַב אֲבִיהֶם. וּבָזֶה טָעָה יַעֲקֹב לְשַׁנּוֹת לְבֵן בֵּין הַבָּנִים בְּעִנְיַן שֶׁיַּכִּירוּ אֶחָיו אֶת הָאַהֲבָה אֲשֶׁר בִּלְבּוֹ.
וְלֹא יָכְלוּ דַּבְּרוֹ לְשָׁלוֹם. אַף עַל פִּי שֶׁהָיוּ צְרִיכִין לְדַבֵּר עִמּוֹ בְּעִנְיַן הַנְהָגַת הַבַּיִת וּמִרְעֵה הַצֹּאן, בִּהְיוֹתוֹ מַנְהִיג בְּמִצְוַת אָבִיו, לֹא יָכְלוּ לְדַבֵּר עִמּוֹ לְשָׁלוֹם וְרֵעוּת כְּמִנְהַג הָאַחִים.

פסוק ה
וַיַּגֶּד לְאֶחָיו. גַּם זֶה עָשָׂה מֵחֶסְרוֹן הָעֵצָה כְּנַעַר:

פסוק ו
שִׁמְעוּ נָא הַחֲלוֹם הַזֶּה. לֹא דַּי שֶׁסִּפֵּר הַחֲלוֹם, כִּי גַּם אָמַר לָהֶם שִׁמְעוּ נָא, כְּלוֹמַר הָבִינוּ אֶת הוֹרַאת הַחֲלוֹם, וּבָזֶה הוֹסִיף לְהָטִיל אֵיבַת אָחִיו עָלָיו, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ **הֲמָלוֹךְ תִּמְלוֹךְ עָלֵינוּ**:

פסוק ז
וְגַם נִצְּבָה. הוֹרָה שֶׁתִּהְיֶה מֶמְשַׁלְתּוֹ קַיֶּמֶת זְמַן אָרֹךְ, וְכֵן הָיָה כִּי אָמְנָם מָלַךְ שְׁמוֹנִים שָׁנָה. לֹא נַעֲשָׂה כֵּן לְכָל הַמַּמְלָכוֹת הַנִּזְכָּרוֹת בְּכִתְבֵי הַקֹּדֶשׁ:

פסוק ח
עַל חֲלוֹמוֹתָיו. עַל פְּרָטֵי הַחֲלוֹם שֶׁסִּפֵּר כְּמִיַּחֵל שֶׁיִּתְקַיְּמוּ בּוֹ:
עַל דְּבָרָיו. שֶׁאָמַר לָהֶם **שִׁמְעוּ נָא** לַהֲעִירָם שֶׁיִּתְּנוּ לֵב לְהָבִין הוֹרַאת הַחֲלוֹם:

פסוק י
מָה הַחֲלוֹם הַזֶּה? אֵין זֶה כִּי אִם רוֹעַ לֵב שֶׁתַּחְשׁוֹב לְמָלוֹךְ **עָלֵינוּ**, וְרַעְיוֹנְךָ עַל מִשְׁכָּבְךָ סְלִיקוּ.

פסוק יא
וַיְקַנְאוּ בוֹ אֶחָיו. בְּחָשְׁבָם שֶׁבִּשְׁבִיל מַעֲלָתוֹ אֲצֶל אָבִיו רָם לְבָבוֹ לְסַפֵּר כָּאֵלּוּ עַל פְּנֵי אָבִיו. **וְאָבִיו שָׁמַר**. שֶׁחָשַׁב שֶׁיִּהְיֶה הַחֲלוֹם אֲמִתִּי, וְהָיָה מִתְאַוֶּה וּמְצַפֶּה שֶׁיִּתְקַיֵּם, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין קה.) בְּכָל אָדָם מִתְקַנֵּא חוּץ מִבָּנָו וְתַלְמִידוֹ:

פסוק יג
הֲלֹא אַחֶיךָ רוֹעִים בִּשְׁכֶם. וְאֵין דַּרְכְּךָ רְחוֹקָה עַד שָׁם?

פסוק יד
לֶךְ נָא רְאֵה. רְאֵה בְּשִׂכְלְךָ וְתַקֵּן כָּל מְעָוָת אִם יִצְטָרֵךְ, כִּי אָמְנָם לְהַגִּיד הָאֱמֶת הָיָה מַסְפִּיק אֶחָד מֵעֲבָדָיו.
וַיִּשְׁלָחֵהוּ מֵעֵמֶק חֶבְרוֹן. לְוָוהוּ עַד הָעֵמֶק.

פסוק טו
תּוֹעֶה בַּשָּׂדֶה. הוֹלֵךְ אָנָה וָאָנָה לִמְצוֹא מְקוֹם מַרְעִיתָם.
מַה תְּבַקֵּשׁ. שֶׁאֵינְךָ הוֹלֵךְ עַל דֶּרֶךְ אֶחָד בְּיוֹשֶׁר.

פסוק טז
אֵיפֹה הֵם רוֹעִים. בְּאֵיזֶה חֵלֶק מִזֶּה הַמָּקוֹם:

פסוק יז
נָסְעוּ מִזֶּה. אֵין סָפֵק שֶׁנָּסְעוּ מִזֶּה הַמִּרְעֶה וְאֵין לְבַקְּשָׁם בְּאֶחָד מֵחֶלְקָיו:

כִּי שָׁמַעְתִּי אוֹתָרִים. וְהַטַּעַם שֶׁאָמַרְתִּי שֶׁבְּוַדַּאי נָסְעוּ הוּא, כִּי שָׁמַעְתִּי אוֹתָרִים **נֵלְכָה**, לֹא שֶׁרְאִיתִים נוֹסְעִים.

אַחַר אֶחָיו. אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא מְצָאָם בִּשְׁכֶם כִּדְבַר אָבִיו, טָרַח יוֹתֵר מִמַּה שֶּׁצִּוָּה לְהַשִּׂיג רְצוֹן אָבִיו.

פסוק יח

וַיִּתְנַכְּלוּ אוֹתוֹ לַהֲמִיתוֹ. הִנֵּה לְשׁוֹן נָכָל יוֹרֶה עַל הַמְצָאָה לְהָרַע, כְּמוֹ "אֲשֶׁר נִכְּלוּ לָכֶם" (במדבר כה:יח). אָמַר שֶׁחָשְׁבוּ אֶת יוֹסֵף בְּלִבָּם נוֹכֶל לְהָמִית, וְשָׁבָא אֲלֵיהֶם לֹא לִדְרֹשׁ שְׁלוֹמָם אֶלָּא לְמָצֹא עֲלֵיהֶם עִלָּה אוֹ לְהַחֲטִיאָם כְּדֵי שֶׁיְּקַלְּלֵם אֲבִיהֶם אוֹ יַעֲנִישֵׁם הָאֵל יִתְבָּרַךְ, וְיִשָּׁאֵר הוּא לְבַדּוֹ בָּרוּךְ מְבֹנָיִם. וּלְשׁוֹן הִתְפַּעֵל יוֹרֶה עַל צִיּוּר הַדָּבָר בַּנֶּפֶשׁ, כְּמוֹ "אַתָּה מִתְנַקֵּשׁ בְּנַפְשִׁי" (שמואל א כח:ט) – מְצַיֵּר בִּלְבָבְךָ מוֹקֵשׁ עַל נַפְשִׁי. וּלְשׁוֹן לַהֲמִיתוֹ – שֶׁיְּמִית הוּא אֶת אֶחָיו, כְּמוֹ "לַעֲשׂוֹתְכֶם אוֹתָם" (דברים ד:יד), "לְעָבְרְךָ בִּבְרִית" (דברים כט:יא). וּבָזֶה הוֹדִיעַ מַה הָיָה לָמוֹ בְּהִיוֹת כֻּלָּם צַדִּיקִים גְּמוּרִים, עַד שֶׁהָיוּ שְׁמוֹתָם לִפְנֵי ה' לְזִכָּרוֹן, אֵיךְ נוֹעֲדוּ לֵב יַחְדָּו לַהֲרֹג אֶת אֲחִיהֶם אוֹ לְמָכְרוֹ וְלֹא נִחֲמוּ עַל הָרָעָה, כִּי גַּם כְּשֶׁאָמְרוּ "אֲבָל אֲשֵׁמִים אֲנַחְנוּ עַל אָחִינוּ" (בראשית מב:כא), לֹא אָמְרוּ שֶׁתִּהְיֶה אַשְׁמָתָם עַל מְכִירָתוֹ אוֹ מִיתָתוֹ, אֶלָּא עַל אַכְזָרִיּוּתָם "בְּהִתְחַנְּנוֹ". וְהִנֵּה הִגִּיד הַכָּתוּב כִּי צִיְּרוּ בְלִבָּם וְחָשְׁבוּ אֶת יוֹסֵף לְנוֹכֵל וּמִתְנַקֵּשׁ בְּנַפְשָׁם לַהֲמִיתָם בָּעוֹלָם הַזֶּה אוֹ בָּעוֹלָם הַבָּא אוֹ בִּשְׁנֵיהֶם, וְהַתּוֹרָה אָמְרָה הַבָּא לְהָרְגְךָ וְכוּ'.

פסוק יט

הִנֵּה בַּעַל הַחֲלֹמוֹת. שֶׁסִּפֵּר לָנוּ אֶת הַחֲלוֹמוֹת לְהַקְצִיפֵנוּ, כְּדֵי שֶׁנִּתְקוֹמֵם עָלָיו וְנֶהֱטָא לָאֵל יִתְבָּרַךְ אוֹ לְאָבִינוּ אוֹ לִשְׁנֵיהֶם וְנֹאבַד.

פסוק כ

וְעַתָּה לְכוּ. הִזְדָּרְזוּ וְהִסְכִּימוּ לְהָרְגוֹ.

וְאָמַרְנוּ חַיָּה רָעָה אֲכָלָתְהוּ. פֶּן יִקָּצֵף וְיַקְלֵל אוֹתָנוּ.

וְנִרְאֶה מַה יִּהְיוּ חֲלֹמוֹתָיו. הַחֲלוֹמוֹת שֶׁסִּפֵּר שֶׁהָיוּ מוֹרִים שֶׁיַּעֲלֶה לְגֻדְלָה וְיִמְלֹךְ עָלֵינוּ, הִנֵּה אָז נִרְאֶה שֶׁיִּהְיוּ חֲלוֹמוֹת שֶׁקֶר, כִּי יַעֲלוּ בְתֹהוּ וְיֹאבְדוּ בְּלִי קִיּוּם.

פסוק כא

וַיַּצִּילֵהוּ מִיָּדָם. בְּמִנְיַעַת הַפֹּעַל הַפִּתְאוֹמִי הַמּוֹלִיד מְעָוֶת לֹא יוּכַל לְתִקּוּן (קהלת א:טו), שֶׁיִּפּוֹל בְּכָמוֹהוּ גַּם הַצַּדִּיק לִפְעָמִים, כְּעִנְיַן רְאוּבֵן עִם בִּלְהָה, כְּאָמְרוֹ "פַּחַז כַּמַּיִם" (בראשית מט:ד).

פסוק כב

וְיָד אַל תִּשְׁלְחוּ בּוֹ. לְהִתְאַכְזֵר כְּאָמְרוֹ (שמואל א כד:יג) "מֵרְשָׁעִים יֵצֵא רֶשַׁע וְיָדִי לֹא תִהְיֶה בָּךְ":

לְמַעַן הַצִּיל. לְהַעֲלוֹתוֹ אַחַר כָּךְ:

פסוק כה

וַיֵּשְׁבוּ לֶאֱכָל לָחֶם. שֶׁלֹּא הָיָה כָּל זֶה בְּעֵינֵיהֶם תַּקָּלָה אוֹ מִכְשׁוֹל שֶׁיִּמְנָעֵם מִלְּקַבֵּץ סְעוּדָתָם, כְּמוֹ שֶׁהָיָה רָאוּי לְצַדִּיקִים כְּמוֹתָם כְּשֶׁאֵרְעָה תַּקָּלָה עַל יָדָם, כְּמוֹ שֶׁעָשׂוּ יִשְׂרָאֵל אַחַר שֶׁהָרְגוּ אֶת שֵׁבֶט בִּנְיָמִין, כְּאָמְרוֹ: "וַיֵּשְׁבוּ עַד הָעֶרֶב לִפְנֵי הָאֱלֹהִים וַיִּשְׂאוּ קוֹלָם וַיִּבְכּוּ בְּכִי גָדוֹל וַיֹּאמְרוּ לָמָּה ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הָיְתָה זֹאת בְּיִשְׂרָאֵל" (שופטים כא:ב-ג). וְכֵן דָּרְיָוֶשׁ כְּשֶׁהִשְׁלִיךְ אֶת דָּנִיֵּאל בְּגוֹב אֲרָיוֹת, דִּכְתִיב: "וּבַת טָוֹת וְדַחֲוָן לָא הַנְעַל קֳדָמוֹהִי" (דניאל ו:יט). וְזֶה קָרָה לָהֶם מִפְּנֵי שֶׁחָשְׁבוּ אֶת יוֹסֵף לְרוֹדֵף שֶׁכָּל הַקּוֹדֵם לְהָרְגוֹ זָכָה, כְּשֶׁאֵין דֶּרֶךְ לְהַצִּיל הַנִּרְדָּף בְּזוּלַת זֶה.

הוֹלְכִים לְהוֹרִיד מִצְרָיְמָה. שֶׁהָיוּ בַּעֲלֵי הַגְּמַלִּים וְלֹא הָיוּ הֵם בַּעֲלֵי הַסְּחוֹרָה, וְלָכֵן הוֹרַדַת הַסְּחוֹרָה שָׁם הָיְתָה לְגָמַר מְלַאכְתָּם:

פסוק כו

מַה בֶּצַע. מַה תּוֹעֶלֶת? כִּי אָמְנָם הַנְּקָמָה תְּכַוֵּן לְאֶחָד מִשְּׁתַּיִם: אִם נִשְׁלֵם לְעוֹשֵׁי הָרָע, וְהִנֵּה בָּזֶה כִּי נַהֲרֹג אֶת אָחִינוּ נִשְׁלֵם רָעָה גַּם לְעַצְמֵנוּ, כִּי יִכְאַב לְבֵנוּ עַל מִיתָתוֹ וְעַל אַכְזָרִיּוּתֵינוּ נֶגְדּוֹ. וְאִם לְהַפְחִיד אֶת הַנִּשְׁאָרִים שֶׁיִּשְׁמְעוּ וְיִירְאוּ מִלְּהַזִּיק אוֹתָנוּ, הִנֵּה גַּם זֶה הַמִּין מֵהַתּוֹעֶלֶת לֹא נַשִּׂיג כִּי נַעֲלִים אֶת מִיתָתוֹ.

וְכִסִּינוּ אֶת דָּמוֹ. בִּשְׁבִיל כְּבוֹדֵנוּ וּבִשְׁבִיל יִרְאַת אָבִינוּ.

פסוק כז

לְכוּ וְנִמְכְּרֶנּוּ. וּנְשַׁלֵּם לוֹ מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה, שֶׁיִּהְיֶה עֶבֶד תְּמוּרַת מַה שֶּׁחָשַׁב לְהִשְׁתַּרֵר עָלֵינוּ.

פסוק כח

מִדְיָנִים סוֹחֲרִים. בַּעֲלֵי סְחוֹרַת גְּמַלֵּי הַיִּשְׁמְעֵאלִים:

וַיִּמְכְּרוּ אֶת יוֹסֵף לַיִּשְׁמְעֵאלִים. לַיִּשְׁמְעֵאלִים עָשׂוּ אֶת הַמֶּכֶר בְּעַד הַמִּדְיָנִים הַסּוֹחֲרִים, וְלֹא רָצוּ לְדַבֵּר עִם הַסּוֹחֲרִים פֶּן יַכִּירוּם בְּשִׂבְתָּם לִפְעָמִים בָּעֲיָרוֹת לִמְכּוֹר, אֲבָל דִּבְּרוּ עִם בַּעֲלֵי הַגְּמַלִּים שֶׁאֵינָם מִתְעַכְּבִים בָּעֲיָרוֹת אֲבָל עוֹבְרִים בָּהֶם דֶּרֶךְ הָעֲבָרָה בִּלְבַד, וְעַל יָדָם עָשׂוּ הַמֶּכֶר. אֲבָל הַקּוֹנִים הָיוּ הַמִּדְיָנִים סוֹחֲרִים כְּאָמְרוֹ **וְהַמָּדָנִים מָכְרוּ אוֹתוֹ אֶל מִצְרָיִם**. וְכֵן קָרָה לַאֲבוֹתֵינוּ בְּבֵית שֵׁנִי שֶׁמָּכְרוּ קְצָתָם אֶת קְצָתָם בְּיַד הָרוֹמִיִּים, בִּפְרָט כְּשֶׁצָּרוּ מַלְכֵי

בֵּית חַשְׁמוֹנַאי זֶה עַל זֶה, שֶׁשִּׁעְבְּדוּ יִשְׂרָאֵל לָרוֹמִיִּים וְגָרְמוּ לָנוּ זֶה הַגְּלוּת, כְּמוֹ שֶׁהָיָה הָעִנְיָן בְּמִכְירַת יוֹסֵף שֶׁנִּתְגַּלְגֵּל הַדָּבָר וְיָרְדוּ אֲבוֹתֵינוּ לְמִצְרַיִם כְּדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת י:).

פסוק לב

וַיְשַׁלְּחוּ אֶת כְּתֹנֶת הַפַּסִּים. הֶעֱבִירוּהָ בְּשֶׁלַח כְּדֵי שֶׁתְּהֶיהָ נִרְאֵית קְרוּעָה עַל יְדֵי חַיּוֹת רָעוֹת:

פסוק לד

וַיָּשֶׂם שַׂק בְּמָתְנָיו. אֵזוֹר שֶׁל מִין אֲרִיגָה נִקְרָא שַׂק, שֶׁמִּמֶּנּוּ הָיוּ עוֹשִׂים הַשַּׂקִּים לְעָבְיוֹ.

פסוק לה

וַיִּמָּאֵן לְהִתְנַחֵם. מֵאֵן לִשְׁמוֹעַ דִּבְרֵי תַּנְחוּמִין כְּדֵי שֶׁלֹּא לְהַעֲבִיר דְּאָגָה מִלִּבּוֹ.
וַיֹּאמֶר כִּי אֵרֵד אֶל בְּנִי אָבֵל שְׁאוֹלָה. קִבֵּל עָלָיו אֲבֵלוּת לְכָל יָמָיו, מִפְּנֵי שֶׁאֵרְעָה הַתַּקָּלָה עַל יָדוֹ שֶׁשָּׁלַח אֶת יוֹסֵף אֶל אֶחָיו.
וַיִּבְךְּ אֹתוֹ אָבִיו. יִצְחָק בָּכָה עַל שֶׁקִּבֵּל עָלָיו בְּנוֹ אֲבֵלוּת לְכָל יָמָיו, וּבְכֵן לֹא תִשְׁרֶה עָלָיו שְׂכִינָה:

פרק לח

פסוק א

וְהַמְּדָנִים מָכְרוּ אוֹתוֹ ... **וַיְהִי בָּעֵת הַהִיא**. בְּאוֹתוֹ הַזְּמַן שֶׁנִּמְכַּר יוֹסֵף לְמִצְרַיִם בְּסִבַּת עֲצַת יְהוּדָה שֶׁאָמַר לְמָכְרוֹ וְלֹא אָמַר לַהֲשִׁיבוֹ, וְשִׁכֵּל אֶת אָבִיו, חָל עַל יְהוּדָה פְּרִי מַעֲלָלָיו, וְהוֹלִיד שְׁנֵי בָּנִים מָוֶת, וְנִשְׁאַר שָׂכוּל מִשְּׁנֵיהֶם.

פסוק ה

וְהָיָה בְכְזִיב. וְהַטַּעַם שֶׁקְּרָאתּוּ שֵׁלָה לְשׁוֹן "אַל תַּשְׁלֶה" (מלכים ב ד:כח), שֶׁהוּא שֵׁם בִּלְתִּי נָאוֹת, מִפְּנֵי שֶׁיְּהוּדָה הָיָה אָז בִּכְזִיב, וְתוֹחֲלָתָהּ נִכְזְבָה מֵרְאוֹת פְּנֵי אִישָׁהּ בְּעֵת לֵדָתָהּ. וְהוּא, אִם הָיָה שָׁם, לֹא הָיָה מַסְכִּים בִּקְרִיאַת שֵׁם בִּלְתִּי נָאוֹת.

פסוק ז

וַיְהִי עֵר בְּכוֹר יְהוּדָה רַע בְּעֵינֵי ה'. בִּלְתִּי רַע לַבְּרִיּוֹת:

פסוק ט

כִּי לֹא לוֹ יִהְיֶה הַזָּרַע. יָדַע שֶׁלֹּא הָיָה הוּא לְבַדּוֹ הַזּוֹכֶה בְּכָל אוֹתָהּ הַמִּצְוָה, שֶׁהֲרֵי בְּקִדּוּשֵׁי אֶחָיו יִקָּיֵם הַזֶּרַע, וְנִמְצָא אָחִיו זוֹכֶה בְּמִקְצָתָהּ.
לְבִלְתִּי נָתֵן זֶרַע לְאָחִיו. שֶׁלֹּא יִזְכֶּה אָחִיו עַל יָדוֹ שֶׁיּוּשַׂג הַתַּכְלִית הַמְכֻוָּן בְּקִדּוּשָׁיו:

פסוק יא

שְׁבִי אַלְמָנָה. הַמְתִּינִי בְּאַלְמְנוּת, כְּמוֹ "יָמִים רַבִּים תֵּשְׁבִי לִי" (הושע ג:ג).

פֶּן יָמוּת גַּם הוּא כְּאֶחָיו. פֶּן יִשְׁגֶּה בְּיִפְיָהּ בִּילָדוּתוֹ כְּמוֹ שֶׁעָשׂוּ אֶחָיו וְיָמוּת:

פסוק יב

וַתָּמָת בַּת שׁוּעַ. וְהָיָה לוֹ לְהַכְנִיס אֶת כַּלָּתוֹ לְבֵיתוֹ תַּחַת אִשְׁתּוֹ, כְּמוֹ שֶׁעָשָׂה אַבְרָהָם, כְּאָמְרוֹ "וַיְבִיאֶהָ יִצְחָק הָאֹהֱלָה שָׂרָה אִמּוֹ" (בראשית כד:סז), וְלָכֵן נוֹאֲשָׁה תָּמָר שֶׁיַּכְנִיסָהּ לִהְיוֹת עוֹד כַּלָּתוֹ.

פסוק יד

בְּפֶתַח עֵינַיִם. בְּהַתְחָלַת שְׁתֵּי מְסִלּוֹת, כִּי הַמִּסְלָה תִּקָּרֵא עַיִן, כְּמוֹ "עַל הָעַיִן בְּדֶרֶךְ שׁוּר" (בראשית טז:ז).

אֲשֶׁר עַל דֶּרֶךְ תִּמְנָתָה. כִּדֵּי שֶׁלֹּא יִמָּלֵט יְהוּדָה מִלִּפְגֹּשׁ בָּהּ בְּבוֹאוֹ מִתִּמְנַת:

כִּי רָאָתָה כִּי גָדַל שֵׁלָה. וְחָשְׁבָה שֶׁכַּאֲשֶׁר יִרְאֶנָּה יְהוּדָה בְּזוּלַת בִּגְדֵי אַלְמְנוּתָהּ וְיִשְׁאַל מַדּוּעַ כָּכָה עָשְׂתָה, תְּשִׁיבֵהוּ כִּי בָא מוֹעֵד לַהֲסִירָם, שֶׁהֲרֵי אָמַר לָהּ "שְׁבִי אַלְמָנָה עַד יִגְדַּל שֵׁלָה", וְהִנֵּה אָז כְּבָר גָּדַל שֵׁלָה:

פסוק טז

כִּי לֹא יָדַע כִּי כַלָּתוֹ הִיא. גַּם אַחַר שֶׁנִּטָּה אֵלֶיהָ אֶל הַדֶּרֶךְ לֹא הִכִּירָהּ, שֶׁאִם הָיָה מַכִּירָהּ הָיָה מְדַבֵּר בָּהּ בִּשְׁבִיל בְּנוֹ, וְלָאֵל יִתְבָּרַךְ נִתְכְּנוּ עֲלִילוֹת שֶׁרָצָה שֶׁיִּהְיֶה זַרְעָהּ מִיהוּדָה שֶׁהָיָה יוֹתֵר שָׁלֵם וְרָצוּי מִשֵּׁלָה, וּמִמֶּנָּה יִהְיֶה מְשִׁיחַ צִדְקֵנוּ.

מַה תִּתֵּן לִי. הִתְחִילָה לְדַבֵּר כְּדֵי שֶׁיַּכִּירָהּ, כִּי לֹא הָיְתָה מְכֻוֶּנֶת לְשׁוּם אֶתְנָן בְּלִי סָפֵק, אֲבָל הָיְתָה כַּוָּנָתָהּ לְהָקִים זֶרַע מִיהוּדָה. וּבְכֵן לָקְחָה עֵרָבוֹן לֹא לֵהָנוֹת בּוֹ אֶלָּא לְעֵדוּת, וְאִם הָיָה נוֹתֵן לָהּ אֶתְנָן לֹא הָיְתָה מְקַבֶּלֶת, כִּי לֹא הָיָה אָז עִמָּהּ עֵדוּת לְזַכּוֹת אֶת נַפְשָׁהּ.

פסוק יז

אִם תִּתֵּן עֵרָבוֹן. אִם תִּתֵּן אָז אֶעֱשֶׂה מַה שֶּׁצִּוִּיתְ בְּאָמְרְךָ **הָבָה נָא אָבוֹא אֵלֶיךָ**:

פסוק יח

וּפְתִילֶךָ. צָמִיד פָּתִיל עָלֶיךָ, כְּמוֹ סוּדָר שֶׁבְּמָתְנָיו שָׁמְנוּ חֲכָמִים. וּבָחֲרָה בְּאֵלֶּה הַכֵּלִים הַמּוֹרִים הַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה, כַּחוֹתָם וְשֵׁבֶט הַמּוֹשֵׁל וְהָאָזוֹר, כְּאָמְרוֹ "אֵזֹר נָא כְגֶבֶר חָלְצֶיךָ" (איוב לח:ג), וְזֶה עָשְׂתָה כְּדֵי שֶׁתִּתְהָרֵהר בְּמַעֲלַת יְהוּדָה וּגְדֻלָּתוֹ:

פסוק יט

וַתִּלְבַּשׁ בִּגְדֵי אַלְמְנוּתָהּ. שֶׁלֹּא הָיָה עִם לְבָבָהּ לְהִנָּשֵׂא, אַחֲרֵי שֶׁהִשִּׂיגָה אֶת הַזֶּרַע הַמְכֻוָּן:

פסוק כב

וְגַם אַנְשֵׁי הַמָּקוֹם אָמְרוּ. כִּמְשַׂחֲקִים וְקִיקְלוֹן עַל כְּבוֹדָךְ.

פסוק כג
הִנֵּה שָׁלַחְתִּי. וְלֹא שִׁקַּרְתִּי בֶּאֱמוּנָתִי.

פסוק כד
וְגַם הִנֵּה הָרָה. וְלֹא הִשְׁתַּדְּלָה לְכַסּוֹת קָלוֹן לְכְבוֹדָךְ, כְּעִנְיַן אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יבמות לה): אִשָּׁה מְזַנָּה מִתְהַפֶּכֶת אוֹ מְשַׁמֶּשֶׁת בְּמוֹךְ כְּדֵי שֶׁלֹּא תִתְעַבֵּר.

פסוק כה
הִיא מוּצֵאת וְהִיא שָׁלְחָה. שֶׁלֹּא נָפַל לִבָּהּ מֵהִשְׁתַּדֵּל לְזַכּוֹת אֶת עַצְמָהּ אַף־עַל־פִּי שֶׁהָיוּ מוֹצִיאִים אוֹתָהּ לְהִשָּׂרֵף, כִּי הָיָה לִבָּהּ כְּלֵב הָאֲרִי.
לְאִישׁ אֲשֶׁר אֵלֶּה לוֹ. אַף עַל פִּי שֶׁהָיְתָה בְּאוֹתָהּ סַכָּנָה לֹא רָצְתָה לְהַלְבִּין פָּנָיו, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה: נוֹחַ לוֹ לָאָדָם שֶׁיַּפִּיל עַצְמוֹ לְתוֹךְ כִּבְשַׁן הָאֵשׁ וְאַל יַלְבִּין פְּנֵי חֲבֵרוֹ בָּרַבִּים, מְנָלַן מִתָּמָר (סוטה י:).

פסוק כו
צָדְקָה מִמֶּנִּי. אַף עַל פִּי שֶׁהִיא בָּאָה אֵלַי בְּמִרְמָה וַאֲנִי לֹא רְאִיתִיהָ כְּלָל כִּי שָׁלַחְתִּי הַגְּדִי, מִכָּל מָקוֹם הִיא צָדְקָה בְּמִרְמָתָהּ שֶׁהָיְתָה לְתַכְלִית טוֹב וְרָצוּי לָאֵל יִתְבָּרַךְ, שֶׁהִיא קִיּוּם הַזֶּרַע, לֹא לַהֲנָאַת עַצְמָהּ, שֶׁהֲרֵי חֶזְרָה לְאַלְמְנוּתָהּ תֵּכֶף, יוֹתֵר מִמַּה שֶׁצִּדַּקְתִּי אֲנִי בְּקִיּוּם אֱמוּנָתִי שֶׁהָיְתָה הַכָּוָנָה בּוֹ לִכְבוֹדִי וּלְהַשִּׂיג עֵרְבוֹנִי, שֶׁהוּא תַּכְלִית נִפְסָד וְנִרְוֹעַ, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (נזיר כג:): "גְּדוֹלָה עֲבֵרָה לִשְׁמָהּ מִמִּצְוָה שֶׁלֹּא לִשְׁמָהּ".

פסוק כז
וְהִנֵּה תְאוֹמִים בְּבִטְנָהּ. קוֹדֶם לְדָתָהּ הִכִּירוּ שֶׁהֵם תְּאוֹמִים, לְפִיכָךְ קָשְׁרָה **הַמְיַלֶּדֶת שָׁנִי** לְהַכִּיר הָרִאשׁוֹן.

פסוק כט
וַיְהִי כְּמֵשִׁיב יָדוֹ. הָיָה כְּמוֹ מֵשִׁיב יָדוֹ, לֹא מֵשִׁיב בֶּאֱמֶת, כִּי לֹא בִּפְעֻלַּת הַוָּלָד נֶעֱשָׂה כֵּן, רַק בִּפְעֻלַּת הַכֹּחַ הַדּוֹחֶה שֶׁדְּחָה אֶת אָחִיו לַחוּץ וְהוֹסִיג אָחוֹר זֶה עִם יָדוֹ.

פרק לט

פסוק א
וְיוֹסֵף הוּרַד. בְּזֶמֶן אֶחָד בְּעַצְמוֹ יָרַד יְהוּדָה מֵאֵת אֶחָיו וְקָרָה לוֹ כָּל מַה שֶּׁכָּתַב לְמַעְלָה, וּבְאוֹתוֹ הַזְּמַן בְּעַצְמוֹ יוֹסֵף הוּרַד.
מִיַּד הַיִּשְׁמְעֵאלִים. שֶׁהָיוּ בַּעֲלֵי הַגְּמַלִּים הַנּוֹשְׂאִים, וְהֵם בְּעַצְמָם הָיוּ סָרְסוּרִים:

פסוק ב
וַיְהִי ה' אֶת יוֹסֵף. לְהַצִּילוֹ מֵהַמִּתְקוֹמְמִים עָלָיו:
וַיְהִי אִישׁ מַצְלִיחַ. מַשִּׂיג כָּל תַּכְלִית מְכֻוָּן מִמֶּנּוּ.
וַיְהִי בְּבֵית אֲדֹנָיו הַמִּצְרִי. עוֹמֵד לְשָׂרַת בַּחֲדַר אֲדֹנָיו, וְלָשׁוֹן הָיָה כְּמוֹ "וְהָיָה שָׁם" (דברים לא:כו), "וַיִּהְיוּ שָׁם כַּאֲשֶׁר צִוַּנִי ה'" (דברים י:ה).

פסוק ד
וַיְשָׂרֵת אוֹתוֹ. בִּדְבָרִים הַצְּרִיכִים לְגוּפוֹ.

פסוק ו
וַיַּעֲזֹב כָּל אֲשֶׁר לוֹ. בְּלִי שֶׁיִּצְטָרֵךְ לְכַוֵּן חֶשְׁבּוֹן:
וַיְהִי יוֹסֵף יְפֵה תֹאַר וִיפֵה מַרְאֶה. אַחַר שֶׁהִפְקִיד אוֹתוֹ בְּאֹפֶן זֶה עַל הַפֶּה שֶׁהָיָה מִתְחַלֵּה שֶׁהָיָה עוֹבֵד בַּעֲבוּדָה קָשָׁה, כְּאָמְרוֹ (תהלים פא:ז) "הֲסִירוֹתִי מִסֶּבֶל שִׁכְמוֹ וְכוּ'":

פסוק ז
וַתִּשָּׂא אֵשֶׁת אֲדֹנָיו. בִּשְׁבִיל יָפְיוֹ שֶׁאָמַר לְמַעְלָה:

פסוק ט
כִּי אִם אוֹתָךְ בַּאֲשֶׁר אַתְּ אִשְׁתּוֹ. בְּעִנְיַן הָאִישׁוּת בִּלְבַד חָשַׂךְ אוֹתָךְ מִמֶּנִּי.
הָרָעָה הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת. לְשַׁלֵּם רָעָה תַּחַת טוֹבָה.
לְהֵיוֹת עִמָּהּ. בְּיִחוּד:

פסוק יא
כְּהַיּוֹם הַזֶּה. שֶׁנִּתְנָה עֵינֶיהָ וְהִתְאַוְּתָה לוֹ.
וַיָּבֹא הַבַּיְתָה. נִכְנַס לַחֶדֶר שֶׁלֹּא יָדַע שֶׁהַיְתָה הִיא שָׁם.
שָׁם בַּבָּיִת. בְּאוֹתוֹ הַחֶדֶר:

פסוק יב
וַיָּנָס. מִן הַחֶדֶר פֶּן יִגְבַּר עָלָיו יֵצֶר הָרָע:
וַיֵּצֵא הַחוּצָה. בְּהֵיוֹתוֹ חוּץ מִן הַחֶדֶר יָצָא לְאִטּוֹ, בְּלִתִּי תְּנוּעַת נִיסָה, שֶׁלֹּא יִשְׁאָלוּהוּ: "מַה לְּךָ כִּי תָנוּס וּמִי רוֹדְפֶךָ?" אֲבָל הִיא שֶׁרָאֲתָה שֶׁיָּצָא מִן הַחֶדֶר בִּתְנוּעַת נִיסָה, יָרְאָה שֶׁמָּא עָשָׂה כָּךְ חוּץ לַחֶדֶר וְשָׁאֲלוּהוּ וְהִגִּיד, לְפִיכָךְ:

פסוק יד
וַתִּקְרָא לְאַנְשֵׁי בֵיתָהּ. לִזְכּוֹת אֶת עַצְמָהּ, אָמְנָם כַּאֲשֶׁר רָאֲתָה שֶׁחוּץ לַחֶדֶר לֹא רָץ, וְזֶה רָאוּ גַּם אַנְשֵׁי בֵיתָהּ, אָמְרָה לָהֶם **וַיָּנָס וַיֵּצֵא הַחוּצָה** כְּמוֹ שֶׁהָיָה בֶּאֱמֶת. אֲבָל לְבַעְלָהּ שֶׁלֹּא רָאָה

הַדָּבָר אָמְרָה **וַיָּנָס הַחוּצָה** לְהוֹרוֹת שֶׁעָשָׂה תְּנוּעַת הַנִּיסָה גַּם בַּחוּץ לְהַמְלֵט מֵאֲנָשֵׁי בֵּיתָהּ, וְזֶה לְאַמֵּת עִנְיַן הַשֶּׁקֶר שֶׁלָּהּ:

לְצַחֵק בָּנוּ. בְּעִנְיְנֵי צְחוֹק שֶׁמִּתּוֹכָם נִכָּר שֶׁבָּא אֵלַי לִשְׁכַּב עִמִּי.

פסוק יט

וַיִּחַר אַפּוֹ. עַל שֶׁהִתְרַעֲמָה מִפְּנֵי שֶׁהֵבִיא לָהּ אִישׁ עִבְרִי לְצַחֵק בָּהּ, כִּי אָמְנָם לֹא חָרָה אַפּוֹ עַל יוֹסֵף בָּזֶה, שֶׁהֶאֱמִין יוֹתֵר לְדִבְרֵי יוֹסֵף, אֲבָל נָתְנוֹ בְּבֵית הַסֹּהַר לְהַרְאוֹת שֶׁהֶאֱמִין לָהּ לִכְבוֹדָהּ, וְנִשְׁתַּמֵּשׁ בְּיוֹסֵף בְּבֵית הַסֹּהַר כְּאָמְרוֹ: "וַיִּפְקֹד שַׂר הַטַּבָּחִים אֶת יוֹסֵף אִתָּם" (בראשית מ:ד).

פרק מ

פסוק א

חָטְאוּ מַשְׁקֵה מֶלֶךְ מִצְרַיִם וְהָאוֹפֶה. עַבְדֵי שַׂר הַמַּשְׁקִים וְעַבְדֵי שַׂר הָאוֹפִים.

פסוק ב

וַיִּקְצֹף פַּרְעֹה עַל שְׁנֵי סָרִיסָיו. שֶׁלֹּא הִשְׁגִּיחוּ עַל עַבְדֵיהֶם.

פסוק ה

הַמַּשְׁקֶה וְהָאוֹפֶה... אֲשֶׁר אֲסוּרִים. חָלְמוּ כְּמוֹ מַשְׁקֶה וְאוֹפֶה, לֹא כְּמוֹ שָׂרִים מְצֻוִּים לְעַבְדֵיהֶם, וְזֶה בִּהְיוֹתָם אֲסוּרִים וְלִבָּם חָלָל בְּקִרְבָּם, בִּלְתִּי מְהֻרְהָר בְּשָׁוְא.

פסוק ז

סְרִיסֵי פַּרְעֹה אֲשֶׁר אִתּוֹ בְּמִשְׁמַר בֵּית אֲדֹנָיו. בִּשְׁבִיל שֶׁהִפְקִיד אוֹתָם אֲדוֹנָיו בְּיָדוֹ, כְּאָמְרוֹ **וַיִּפְקֹד שַׂר הַטַּבָּחִים אֶת יוֹסֵף אִתָּם**. כִּי לוּלֵא זֶה לֹא הָיָה רָאוּי לְיוֹסֵף לַחֲקֹר עַל מַחְשְׁבוֹתֵיהֶם:

פסוק ח

הֲלֹא לֵאלֹהִים פִּתְרֹנִים. הִנֵּה חָכְמַת הַפִּתְרוֹן הִיא בָּאָדָם מִצַּד מַה שֶּׁהוּא בְּצֶלֶם אֱלֹהִים, וְלָזֶה יִתָּכֵן שֶׁתִּהְיֶה גַּם בְּי אַף עַל פִּי שֶׁאֲנִי עַתָּה עֶבֶד וּבְבֵית הָאֲסוּרִים, וּמִפְּנֵי זֶה אֶפְשָׁר שֶׁלֹּא צְדָקָתֶם בְּמַה שֶׁאֲמַרְתֶּם **וּפֹתֵר אֵין אֹתוֹ**:

פסוק יג

כַּמִּשְׁפָּט הָרִאשׁוֹן. קוֹדֶם שֶׁעָלִיתָ לִהְיוֹת שַׂר.

אֲשֶׁר הָיִיתָ מַשְׁקֵהוּ. אַתָּה בְּעַצְמְךָ, וְזֶה יַעֲשֶׂה עַתָּה לְהַרְאוֹת וּלְהוֹדִיעַ שֶׁהוּא מְקֻבָּל אוֹתְךָ בְּסֵבֶר פָּנִים יָפוֹת:

פסוק יד
כִּי אִם זְכַרְתַּנִי אִתְּךָ. וְזֶה יוֹרֶה שֶׁכָּל כָּךְ תִּהְיֶה חִבָּתוֹ עִמָּךְ, שֶׁאִם תִּזְכִּירֵנִי כַּאֲשֶׁר יִיטַב לְךָ, שֶׁתִּמְצָא שְׁעָה הֲגוּנָה לְזֶה:
וְהִזְכַּרְתַּנִי אֶל פַּרְעֹה. הַמַּכִּיר אוֹתִי כְּשֶׁהָיִיתִי בְּבֵית שַׂר הַטַּבָּחִים.
וְהוֹצֵאתַנִי. הִנֵּה תּוֹצִיאֵנִי בְּלִי סָפֵק.

פסוק טו
כִּי גָנֹב גֻּנַּבְתִּי וְגַם פֹּה לֹא עָשִׂיתִי מְאוּמָה. וְהַטַּעַם שֶׁיּוֹצִיאֵנִי בְּלִי סָפֵק כִּדְבָרֶךָ, כִּי אָמְנָם יִמָּצֵא שֶׁלֹּא הָיָה עַבְדוּתִי וְלֹא מַאֲסָרִי בְּסִבַּת חֵטְא שֶׁנִּמְצָא עָלַי.

פסוק טז
כִּי טוֹב פָּתָר. וְהָיָה מְקַוֶּה שֶׁיִּפְתּוֹר גַּם בַּעֲדוֹ לְטוֹב, שֶׁהַחֲלוֹמוֹת הוֹלְכִים אַחַר הַפֶּה כִּדְבָרִיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, כְּאָמְרוֹ **כַּאֲשֶׁר פָּתַר לָהֶם יוֹסֵף**:

פרק מא

פסוק א
וַיְהִי מִקֵּץ... וּפַרְעֹה חוֹלֵם. בִּהְיוֹתוֹ חוֹלֵם עִנְיְנֵי רַעְיוֹנָיו, חָלַם גַּם כֵּן שֶׁהָיָה עוֹמֵד עַל שְׂפַת הַיְאוֹר, כְּאָמְרָם רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות נה.): "כְּשֵׁם שֶׁאִי אֶפְשָׁר לְבָר בְּלֹא תֶּבֶן, כָּךְ אִי אֶפְשָׁר לַחֲלוֹם בְּלֹא דְּבָרִים בְּטֵלִים".

פסוק ג
וַתַּעֲמֹדְנָה אֵצֶל הַפָּרוֹת. קוֹדֶם שֶׁתֹּאכַלְנָה אוֹתָנָה, לְהוֹרוֹת שֶׁיִּהְיוּ הָרָעָב וְהַשָּׂבָע יַחְדָּו בְּאֵיזֶה זְמַן, כְּעִנְיַן **וַיְהִי רָעָב בְּכָל הָאֲרָצוֹת וּבְכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם הָיָה לָחֶם**:

פסוק ז
וְהִנֵּה חֲלוֹם. הִרְגִּישׁ שֶׁהַכֹּל הָיָה חֲלוֹם אֶחָד בְּעַצְמוֹ, שֶׁהָיָה נִרְאֶה לוֹ בַּחֲלוֹמוֹ הַשֵּׁנִי שֶׁהָיָה בְּאוֹתוֹ הַמַּעֲמָד בְּעַצְמוֹ שֶׁל חֲלוֹמוֹ הָרִאשׁוֹן, וְכָךְ פֵּרֵשׁ הוּא אַחַר כָּךְ בְּאָמְרוֹ **וָאֵרֶא בַּחֲלֹמִי**:

פסוק ח
וְאֵין פּוֹתֵר אוֹתָם. מִפְּנֵי שֶׁחָשְׁבוּ שֶׁהֵם שְׁנַיִם טָעוּ בַּפִּתְרוֹן, כִּי בַּחֵלֶק הָרִאשׁוֹן מִמֶּנּוּ הָיְתָה הַסִּבָּה הַפּוֹעֶלֶת וְהַחֲמָרִית בִּלְבַד, שֶׁהֵן הַפָּרוֹת חוֹרְשׁוֹת וְהַיְאוֹר הַמַּשְׁקֶה, וּבַחֵלֶק הַשֵּׁנִי הָיְתָה הַסִּבָּה הַצּוּרִית וְהַתַּכְלִיתִית בִּלְבַד, וְהֵם הַשִּׁבֳּלִים.

פסוק ט
אֶת חֲטָאַי אֲנִי מַזְכִּיר. לֹא כְּמִתְרַעֵם עַל שֶׁנִּתַּתָּ אוֹתִי בְּבֵית הַסֹּהַר, כִּי בְּחֶטְאִי הָיָה.

פסוק יד

וַיְרִיצֻהוּ מִן הַבּוֹר. כְּדֶרֶךְ כָּל תְּשׁוּעַת ה' שֶׁנַּעֲשֵׂית כְּמוֹ רֶגַע, כְּאָמְרוֹ "כִּי קְרוֹבָה יְשׁוּעָתִי לָבוֹא" (ישעיהו נו:א), וּכְאָמְרוֹ "לוּ עַמִּי שֹׁמֵעַ לִי וְכוּ' כִּמְעַט אוֹיְבֵיהֶם אַכְנִיעַ" (תהלים פא:יד-טו). וְכָךְ הָיָה עִנְיַן מִצְרִים, כְּאָמְרוֹ "כִּי גֹרְשׁוּ מִמִּצְרַיִם" (שמות יב:לט), כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁלֹּא הִסְפִּיק בְּצֵקָן שֶׁל אֲבוֹתֵינוּ לְהַחֲמִיץ וְכוּ'. וְכֵן אָמַר לַעֲשׂוֹת לָעָתִיד, כְּאָמְרוֹ "וּפִתְאוֹם יָבוֹא אֶל הֵיכָלוֹ הָאָדוֹן אֲשֶׁר אַתֶּם מְבַקְשִׁים וְכוּ'" (מלאכי ג:א):

וַיְחַלֵּף שִׂמְלֹתָיו. כִּי אֵין לָבֹא אֶל שַׁעַר הַמֶּלֶךְ בִּלְבוּשׁ שַׂק (אסתר ד:ב).

פסוק טו

תִּשְׁמַע חֲלוֹם לִפְתֹּר אֹתוֹ. שֶׁתִּבְין עִנְיַן הַחֲלוֹם לִפְתּוֹר אוֹתוֹ כְּפִי חָכְמַת הַפִּתְרוֹן וְלֹא תִּפְתּוֹר בְּמִקֶּרֶה:

פסוק טז

בִּלְעָדָי. אַף עַל פִּי שֶׁאָמַרְתָּ **וּפִתֹּר אֵין אֹתוֹ** כְּאִלּוּ אֲנִי יָחִיד בְּזֹאת הַחָכְמָה, אֲנִי חוֹשֵׁב שֶׁיֵּשׁ בִּלְעָדַי סָפֵק פּוֹתֵר בִּלְעָדַי.

אֱלֹהִים יַעֲנֶה. יַעֲשֶׂה שֶׁאֶעֱנֶה בְּפִתְרוֹנִי.

אֶת שְׁלוֹם פַּרְעֹה. דָּבָר שֶׁיִּהְיֶה שְׁלוֹם פַּרְעֹה, שֶׁהַחֲלוֹמוֹת הוֹלְכִים אַחַר הַפֶּה (ברכות נה:).

פסוק יט

לֹא רָאִיתִי כָהֵנָּה. לֹא קָרָה זֶה עַל דֶּרֶךְ רַעְיוֹנָךְ עַל מִשְׁכָּבְךָ סְלִיקוּ (דניאל ב:כט).

פסוק כא

וְלֹא נוֹדַע כִּי בָאוּ אֶל קִרְבָּנָה. עַל דֶּרֶךְ "וַאֲכַלְתֶּם וְלֹא תִשְׂבָּעוּ" (ויקרא כו:כו), כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה: אֵינוֹ דּוֹמֶה מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ פַּת בְּסַלּוֹ לְמִי שֶׁאֵין לוֹ (יומא עד.):

פסוק כד

וְאֵין מַגִּיד לִי. שֶׁרָאָה שֶׁכֻּלָּם חָשְׁבוּ שֶׁהֵם שְׁנֵי חֲלוֹמוֹת וּפִתְרוּ אוֹתָם עַל שְׁנֵי דְּבָרִים, וְהוּא הִכִּיר שֶׁשְּׁנֵיהֶם הָיוּ חֲלוֹם אֶחָד, כְּאָמְרוֹ **וָאֵרָא בַּחֲלוֹמִי**:

פסוק כה

חֲלוֹם פַּרְעֹה אֶחָד הוּא. וּלְפִיכָךְ טָעוּ הַפּוֹתְרִים:

אֵת אֲשֶׁר הָאֱלֹהִים עֹשֶׂה הִגִּיד לְפַרְעֹה. לְפִיכָךְ לֹא יָדְעוּ זֶה הַחַרְטֻמִּים, כִּי לֹא נוֹדַע לָהֶם בְּלַהֲטֵיהֶם, אֲבָל הִגִּיד לְפַרְעֹה בִּלְבָד.

פסוק כח

הוּא הַדָּבָר. עִנְיַן הָרָעָב הוּא הַדָּבָר שֶׁאָמַרְתִּי שֶׁהִגִּיד לְפַרְעֹה, כְּדֵי שֶׁלֹּא תִּכָּרֵת הָאָרֶץ בָּרָעָב:

הֶרְאָה אֶת פַּרְעֹה. שְׁנֵי הַשָּׂבָע לְהוֹדִיעוֹ בַּמָּה יוֹשִׁיעַ אֶת עַמּוֹ מִן הָרָעָב.

פסוק לג
וְעַתָּה יֵרֶא פַּרְעֹה. מֵאַחַר שֶׁהָאֵל יִתְבָּרַךְ הִגִּיד הָרָעָב הֶעָתִיד לְמַעַן תָּתוּר לְהוֹשִׁיעַ אֶת עַמְּךָ, וְהֶרְאֵךְ הַשֹּׁבֶע לְהוֹדִיעֲךָ בַּמֶּה תּוֹשִׁיעַ, רְאוּי לְךָ לְמַעַן לֹא תֶחֱטָא לוֹ שֶׁתִּרְאֶה.
אִישׁ נָבוֹן וְחָכָם. עִיּוּנִי וּמַעֲשִׂי בְּהַנְהָגַת הַמְּדִינוֹת, שֶׁיְּשִׁים הוּא לֵב לָזֶה, וּמַלְכָּא לָא לֶהֱוֵי נָזִיק.

פסוק לד
יַעֲשֶׂה פַּרְעֹה וְיִפְקֹד. וְתַעֲשֶׂה שֶׁזֶּה הַנָּבוֹן שֶׁתִּבְחַר יְפֻקֹּד פְּקִידִים בְּכָל עִיר וָעִיר, לְמַעַן יַכִּירוּהוּ לְשַׂר עֲלֵיהֶם, וְהָיוּ לַאֲחָדִים בְּיָדוֹ בְּכַוָּנָה אַחַת, וְלֹא יִהְיוּ חֲלוּקֵי דֵעוֹת, כְּעִנְיַן "וְקַמְתָּ וְעָלִיתָ אֶל הַמָּקוֹם" (דברים יז:ח).

פסוק לז
וַיִּיטַב הַדָּבָר. עֶצַת יוֹסֵף וּדְרָכָיו.

פסוק מא
רְאֵה נָתַתִּי אֹתְךָ עַל כָּל אֶרֶץ מִצְרָיִם. רְאֵה וְהִתְבּוֹנֵן הֵיטֵב לְהַנְהִיג בְּתַכְלִית הַטּוֹב, כִּי דָבָר גָּדוֹל נָתַתִּי בְּיָדְךָ:

פסוק מג
וַיַּקְרִאוּ לְפָנָיו אַבְרֵךְ. כְּמוֹ הַבְּרֵךְ, כְּלוֹמַר כָּל אִישׁ יִכְרַע עַל בִּרְכָּיו, כְּמוֹ שֶׁהָיוּ צוֹעֲקִים לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ לוֹמַר לָעָם כִּי לוֹ תִּכְרַע כָּל בֶּרֶךְ.
וְנָתוֹן אוֹתוֹ עַל כָּל אֶרֶץ מִצְרָיִם. שֶׁקִּבְּלוּ כֻּלָּם שִׁלְטוֹנוּתוֹ כְּמִנְהָג לְכָל שִׁלְטוֹן חָדָשׁ.

פסוק מה
וַיֵּצֵא יוֹסֵף עַל אֶרֶץ מִצְרָיִם. יָצָא מִלִּפְנֵי פַּרְעֹה בְּאֹפֶן מוֹרֶה שֶׁהָיָה שַׁלִּיט עַל כָּל אֶרֶץ מִצְרַיִם.

פסוק מו
וַיַּעֲבֹר בְּכָל אֶרֶץ מִצְרָיִם. לִפְקֹד הֶעָרִים וּלְסַדֵּר עִנְיְנֵיהֶם, כְּעִנְיַן "וְסָבַב הַמִּצְפָּה וְעָלָה בֵּית אֵל" (שמואל א ז:טז) בְּעִנְיַן שְׁמוּאֵל.

פסוק מז
לְקֹמָצִים. בְּכָל שִׁבֹּלֶת עֶשְׂתָּה קְמָצִים.

פסוק מט
אֵין מִסְפָּר. לֹא הָיָה עוֹד מִסְפָּר נִקְרָא בְּשֵׁם בְּאֹפֶן שֶׁיְּצַיֵּר בַּנֶּפֶשׁ:

פסוק נא
כִּי נַשַּׁנִי אֱלֹהִים. כְּעִנְיָן לֶעָתִיד, כְּאָמְרוֹ "כִּי נִשְׁכְּחוּ הַצָּרוֹת הָרִאשׁוֹנוֹת" (ישעיהו סה:טז).

פסוק נו
וַיִּפְתַּח יוֹסֵף אֶת כָּל אֲשֶׁר בָּהֶם. לְהַרְאוֹתָם שֶׁהָיָה בְּיָדוֹ כְּדֵי לְפַרְנְסָם.
וַיֶּחֱזַק הָרָעָב. גַּם בִּשְׁאָר מְזוֹנוֹת, בִּלְבַד הַלֶּחֶם.

פרק מב

פסוק א
לָמָּה תִתְרָאוּ. לָמָּה תַּבִּיטוּ זֶה אֶל זֶה, וְכָל אֶחָד מִכֶּם מְצַפֶּה שֶׁיֵּלֵךְ חֲבֵירוֹ וְיִתּוּר, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (עירובין ג) קְדֵרָה דְּשׁוּתְפֵי לֹא חָמִימָא וְלֹא קָרִירָא, וְכֵן (מלכים ב יד:ח) "נִתְרָאֶה פָּנִים" שֶׁנִּרְאֶה זֶה אֶל זֶה.

פסוק ב
וְנִחְיֶה. אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא יִהְיֶה לָשֹׂבַע, נַשִּׂיג דֵּי מִחְיָתֵנוּ, וּבְאוֹפֶן זֶה **וְלֹא נָמוּת** בָּרָעָב:

פסוק ג
וַיֵּרְדוּ אֲחֵי יוֹסֵף עֲשָׂרָה. כִּי לֹא הָיָה הַמַּשְׁבִּיר מוֹכֵר לְשׁוּם קוֹנֶה אֶלָּא בְּעַד בַּיִת אֶחָד וְלֹא בְּעַד רַבִּים, פֶּן יַעֲשֶׂה בּוֹ סְחוֹרָה כְּמוֹ שֶׁהוּא הַמִּנְהָג בִּשְׁנֵי רָעָב:

פסוק ה
בְּתוֹךְ הַבָּאִים. שֶׁהָיוּ הוֹלְכִים שָׁם חֲבוּרוֹת יַחַד לְהִמָּלֵט מִן הַשּׁוֹלְלִים שֶׁרַבּוּ אָז מִפְּנֵי הָרָעָב:

פסוק ו
הוּא הַשַּׁלִּיט עַל הָאָרֶץ הוּא הַמַּשְׁבִּיר. עִם הֱיוֹתוֹ הַשַּׁלִּיט, הָיָה הוּא בְּעַצְמוֹ הַמּוֹכֵר, וְלֹא הָיָה מַאֲמִין בַּעֲבָדָיו, כִּי אָמְנָם הָיָה הַכֶּסֶף רַב מְאֹד וְרָאוּי לְפַרְעֹה, כְּאָמְרוֹ "וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת הַכֶּסֶף בֵּיתָה פַּרְעֹה" (בראשית מז:יד), וְלָכֵן לֹא הָיָה שׁוּם בָּר נִמְכָּר לַקּוֹנִים בִּלְתִּי חוֹתָמוֹ אוֹ כְּתַב יָדוֹ.
וַיָּבֹאוּ אֲחֵי יוֹסֵף וַיִּשְׁתַּחֲווּ לוֹ. וּלְפִי שֶׁעִם הֱיוֹתוֹ שַׁלִּיט הָיָה הוּא בְּעַצְמוֹ הַמַּשְׁבִּיר, הֻצְרְכוּ אֲחֵי יוֹסֵף לָבוֹא אֵלָיו וְלֹא לְדַבֵּר אֶל עֲבָדָיו בִּלְבָד:

פסוק ז
וַיַּכִּירֵם. שֶׁהֵם אֶחָיו, לֹא שֶׁהִכִּיר אֶחָד לְאֶחָד:
וַיִּתְנַכֵּר אֲלֵיהֶם. שִׁנָּה טַעְמוֹ וְלֹא דִּבֵּר בַּעֲנָוָה כְּמִנְהָגוֹ.
קָשׁוֹת. פֶּן יַכִּירוּהוּ בַּקּוֹל.

פסוק ח
וַיַּכֵּר יוֹסֵף אֶת אֶחָיו. אֶחָד לְאֶחָד וְאַחַר כָּךְ:

פסוק ט

וַיִּזְכֹּר יוֹסֵף אֵת הַחֲלֹמוֹת אֲשֶׁר חָלַם לָהֶם. זָכַר לָהֶם אֶת הַחֲלוֹמוֹת, שֶׁבַּחֲלוֹם הָאֲלוּמוֹת הָיוּ כֻּלָּם מִשְׁתַּחֲוִים, וְשֶׁאֲלַמָּתוֹ קָמָה וְגַם נִצָּבָה שֶׁלֹּא נָפְלָה אַחַר שֶׁקָּמָה. וְלָכֵן רָצָה שֶׁיָּבֹאוּ כֻּלָּם וְיִבַּשְּׁרֵם וְיִתְקַיְּמוּ בּוֹ עִנְיַן "וְגַם נִצָּבָה". וְזֶה בִּזְכוּת שֶׁיִּהְיֶה הוּא רֶמֶז לַגּוֹאֵל הָעָתִיד עַל דֶּרֶךְ "יֶרֶה וַיּוֹר" (מלכים ב יג:יז), כְּאָמְרוֹ "וְנִקְבְּצוּ בְּנֵי יְהוּדָה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יַחְדָּיו וְשָׂמוּ לָהֶם רֹאשׁ אֶחָד" (הושע ב:ב), וְיִתְקַיְּמוּ בָּהֶם עִנְיַן "וְגַם נִצָּבָה" כְּאָמְרוֹ "מַלְכוּ דִּי לְעָלְמִין לָא תִתְחַבַּל" (דניאל ב:מד).

לִרְאוֹת אֶת עֶרְוַת הָאָרֶץ בָּאתֶם. לִרְאוֹת אִם יֵשׁ אִתָּנוּ מָזוֹן מַסְפִּיק לְאַרְצֵנוּ, וְלֹא בָּאתֶם לִקְנוֹת, כִּי אֵין מִנְהַג שְׁאָר הַבָּאִים שֶׁיִּהְיוּ עֲשָׂרָה יַחְדָּיו שׁוֹאֲלִים.

פסוק יא

כֻּלָּנוּ בְּנֵי אִישׁ אֶחָד נָחְנוּ. וְאִם הָיִינוּ מְרַגְּלִים הָיָה בְּמִצְוַת אִיזֶה מֶלֶךְ, וְלֹא יִבְחֲרוּ פְּקִידָיו כָּל הַמְרַגְּלִים בְּנֵי אִישׁ אֶחָד, אֲבָל בָּאנוּ יַחְדָּיו מִפְּנֵי שֶׁאָנוּ אַחִים.

כֵּנִים אֲנַחְנוּ. בְּכָל עֶסְקֵינוּ:

לֹא הָיוּ עֲבָדֶיךָ מְרַגְּלִים. מֵעוֹלָם, וְאֵין רָאוּי לַחֲשֹׁד אוֹתָנוּ בִּמְרַגְּלוּת עַתָּה.

פסוק יב

לֹא. אֵין זֶה אֱמֶת שֶׁתִּהְיוּ אַחִים.

כִּי עֶרְוַת הָאָרֶץ בָּאתֶם לִרְאוֹת. אֲבָל נוֹעַצְתֶּם לוֹמַר שֶׁאַתֶּם אַחִים כְּדֵי לָבֹא יַחְדָּיו וְלִרְאוֹת עֶרְוַת הָאָרֶץ.

פסוק יג

שְׁנֵים עָשָׂר עֲבָדֶיךָ וְכוּ'. הִנֵּה מַה שֶּׁאָמַרְנוּ יִתְבָּרֵר, כִּי אָמְנָם **אָבִינוּ** עוֹדֶנּוּ חַי בְּאֶרֶץ כְּנַעַן, וְיַגִּיד הוּא וּשְׁכֵנָיו שֶׁהָיֵינוּ שְׁנֵים עָשָׂר בָּנָיו, וְחָסֵר אֶחָד, **וְהַקָּטֹן** נִשְׁאַר לְכַלְכֵּל, וּבְכָל אֵלֶּה הַפְּרָטִים יִתְבָּרֵר הָאֱמֶת אֶצְלְךָ.

פסוק יד

הוּא אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֲלֵיכֶם. אוֹתוֹ הָאֶחָד שֶׁאַתֶּם אוֹמְרִים שֶׁאֵינֶנּוּ וְאֵינְכֶם מְפָרְשִׁים אָנָה הָלַךְ, הוּא שֶׁהָלַךְ בַּעֲצַתְכֶם לְהַגִּיד מַה שֶּׁרְאִיתֶם, אוֹ שֶׁהִסְכַּמְתֶּם כְּדֵי לְרַגֵּל כְּמוֹ שֶׁאָמַרְתִּי:

פסוק טו

בְּזֹאת תִּבָּחֲנוּ. שֶׁאִם אֵינְכֶם אַחִים, לֹא יְסַכֵּן הַקָּטָן אֶת עַצְמוֹ לָבוֹא עִמָּכֶם לְשֶׁקֶר וְלִהְיוֹת בֶּן מָוֶת עִמָּכֶם.

פסוק יח

אֶת הָאֱלֹהִים אֲנִי יָרֵא. וְלָכֵן אֲנִיחָכֶם לְהוֹלִיךְ לְבָתֵּיכֶם דֵּי מִחְיַתְכֶם:

פסוק כ
וְלֹא תָמוּתוּ. כִּי גַּם בְּאֶרֶץ כְּנַעַן אוּכַל לְהַמִּיתְכֶם אִם לֹא תָבֹאוּ׃

פסוק כא
בְּהִתְחַנְּנוֹ אֵלֵינוּ וְלֹא שָׁמָעְנוּ. וְהָיֵינוּ אַכְזָרִים נֶגֶד אָחִינוּ, אַף עַל פִּי שֶׁחֲשַׁבְנוּהוּ לְרוֹדֵף הָיָה לָנוּ לְרַחֵם בְּהִתְחַנְּנוֹ, וּכְנֶגֶד מִדַּת אַכְזָרִיּוּתֵינוּ זֶה הָאִישׁ מִתְאַכְזֵר נֶגְדֵּנוּ.

פסוק כב
הֲלֹא אָמַרְתִּי אֲלֵיכֶם אַל תֶּחֱטְאוּ בַיֶּלֶד? שֶׁלֹּא הָיָה מִתְכַּוֵּן לַהֲמִיתְכֶם כְּשֶׁעָשָׂה מַה שֶּׁעָשָׂה כַּאֲשֶׁר חֲשַׁבְתֶּם, אֲבָל הָיוּ מַעֲשָׂיו בַּאֲשֶׁר הוּא יֶלֶד בִּלְתִּי פּוֹעֵל לְתַכְלִית מְכֻוָּן.
וְגַם דָּמוֹ הִנֵּה נִדְרָשׁ. אֵין הַחֵטְא הַנִּדְרָשׁ עַתָּה הָאַכְזָרִיּוּת בִּלְבַד כַּאֲשֶׁר חֲשַׁבְתֶּם, אֲבָל גַּם דָּמוֹ שֶׁחֲטָאתֶם לִשְׁפּוֹךְ דָּם נָקִי שֶׁלֹּא הָיָה בֶּן מָוֶת כַּאֲשֶׁר חֲשַׁבְתֶּם, וְהִנֵּה בְּלִי סָפֵק מֵת בְּעַבְדוּתוֹ׃

פסוק כד
וַיֵּבְךְּ. כַּאֲשֶׁר רָאָה בְּצָרָתָם.

פסוק כה
וּלְהָשִׁיב כַּסְפֵּיהֶם. לֹא יִפּוֹל לָשׁוֹן רַבִּים עַל הַכֶּסֶף, אֲבָל יִפּוֹל עַל הַמַּטְבְּעוֹת׃

פסוק כח
מַה זֹּאת עָשָׂה אֱלֹהִים לָנוּ. שֶׁנָּתַן בְּלֵב זֶה עִם הֱיוֹתוֹ יָרֵא אֱלֹהִים שֶׁיַּעֲשֶׂה לָנוּ זֹאת כְּדֵי לְכְבּוֹשׁ אוֹתָנוּ לַעֲבָדִים בְּבוֹאֵנוּ אֵלָיו, כְּאָמְרָם אַחַר כָּךְ (בראשית מג:יח) "וְלָקַחַת אוֹתָנוּ לַעֲבָדִים", וְזֶה לְשַׁלֵּם לָנוּ מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה עַל מְכִירַת אָחִינוּ. וְהִנֵּה הַמְכִירָה לֹא הָיְתָה מֵאִתָּנוּ לְהָרַע, אֲבָל הָיְתָה מִפְּנֵי שֶׁחֲשַׁבְנוּהוּ לְרוֹדֵף וּבֶן מָוֶת, וּמַה שֶּׁלֹּא הֲרַגְנוּהוּ הָיָה עַל צַד הַחֶסֶד בִּהְיוֹתוֹ אָחִינוּ.

פסוק לו
עָלַי הָיוּ כֻלָּנָה. אֵין אֶחָד מֵאֵלּוּ הַמִּקְרִים בְּאֶחָד מִבְּנֵיכֶם, אֲבָל כֻּלָּם בִּבְנַי. זֶה בְּלִי סָפֵק אֵינוֹ כִּי אִם בְּסִבַּת מְרִיבוֹתֵיכֶם זֶה עִם זֶה, וְאַתֶּם הַמְשַׁכְּלִים אוֹתִי.

פסוק לז
אֶת שְׁנֵי בָנַי תָּמִית. קִלֵּל עַתָּה אֶת שְׁנֵי בָנַי שֶׁיְּמוּתוּ אִם לֹא אֲבִיאֶנּוּ, כְּעִנְיַן קִלְלַת רַב לְשִׁמּוּאֵל כְּאָמְרוֹ (שבת קח.) יְהֵא רַעֲוָא דְּלָא לוֹקְמוּ לֵיהּ בְּנֵי, וְכֵן הָוָה לֵיהּ׃

פסוק לח
לֹא יֵרֵד בְּנִי. הַיָּחִיד לִי מֵאוֹתָהּ הָאֵם שֶׁהָיְתָה עֲקָרָת הַבַּיִת׃

פרק מג

פסוק ב

שׁוּבוּ שִׁבְרוּ לָנוּ. כִּי חָשַׁב שֶׁהָיוּ מְבַקְּשִׁים לְהוֹלִיךְ עִמָּם אֶת בִּנְיָמִין כְּדֵי לְאַבְּדוֹ כְּיוֹסֵף, כְּמוֹ שֶׁאָמַר לָהֶם **אֹתִי שִׁכַּלְתֶּם**, לֹא שֶׁהָיָה הַדָּבָר כַּאֲשֶׁר סִפְּרוּ.

פסוק ח

וְנִחְיֶה. בַּמָּזוֹן.

וְלֹא נָמוּת. עַל יַד הָאִישׁ אֲדוֹנִי הָאָרֶץ שֶׁאָמַר לָנוּ "וְיַאֲמִנוּ דִבְרֵיכֶם וְלֹא תָמוּתוּ" (בראשית מב:כ).

פסוק י

כִּי לוּלֵא הִתְמַהְמָהְנוּ. וְהִשְׁעִם שֶׁקִּבַּלְתִּי עָלַי חֵטְא עוֹלָם אִם לֹא הֲבִיאוֹתִיו, הוּא מִפְּנֵי שֶׁדָּבָר בָּרוּר אֶצְלִי שֶׁלּוּלֵא הִתְמַהְמַהְנוּ מֵאָז שֶׁסִּפַּרְנוּ אֵלֶיךָ דִּבְרֵי הָאִישׁ אוֹ מֵאָז שֶׁכָּלָה הַשֶּׁבֶר:

כִּי עַתָּה שַׁבְנוּ זֶה פַּעֲמָיִם. שֶׁלֹּא הָיָה הָאִישׁ מְעַכְּבֵנוּ כְּלָל בִּהְיוֹתוֹ יָרֵא אֱלֹהִים, וְלֹא יוֹסִיף לְהָרַע עִמָּנוּ כַּאֲשֶׁר יֵדַע הָאֱמֶת:

פסוק יא

אִם כֵּן. אִם הַדָּבָר כֵּן כְּמוֹ שֶׁאָמַרְתֶּם שֶׁהִתְגָּרָה הָאִישׁ בָּכֶם וְהוּא יָרֵא אֱלֹהִים:

אֵיפוֹא. מִן הַהֶכְרֵחַ רָאוּי שֶׁזֹּאת תַּעֲשׂוּ:

קְחוּ מִזִּמְרַת הָאָרֶץ **בִּכְלֵיכֶם מְעַט צָרִי**. כִּי אָמְנָם הַמִּנְחָה שֶׁתּוּבַל לְאִישׁ נִבְהָל לַהוֹן יִצְטָרֵךְ שֶׁתִּהְיֶה רַבַּת הַכַּמּוּת לְהַשְׁבִּיעַ עַיִן, וּמִזֶּה הַמִּין הָיְתָה מִנְחַת יַעֲקֹב לְעֵשָׂו. אֲבָל כַּאֲשֶׁר יוֹבִילוּהָ לְנָדִיב אֲשֶׁר כֶּסֶף לֹא יַחְשֹׁב, רָאוּי שֶׁתִּהְיֶה מְעַט, אֲבָל תִּהְיֶה דָּבָר נִבְחָר מִדְּבָרִים הַנִּמְצָאִים עַל הַמְעַט וְהֵם בְּהֵיכְלֵי מֶלֶךְ, וּמִזֶּה הַמִּין הָיְתָה הַמִּנְחָה הַזֹּאת לְיוֹסֵף.

וְהוֹרִידוּ לָאִישׁ מִנְחָה. קֹדֶם שֶׁתֵּלְכוּ לִרְאוֹת פָּנָיו, לְמַעַן תִּרְאוּ אֵיךְ יְקַבֵּל הַמִּנְחָה בְּרָצוֹן. וּבָזֶה תֵּדְעוּ אֵיךְ יְקַבֵּל אֶתְכֶם בְּסֵבֶר פָּנִים יְפוֹת, כְּאָמְרוֹ (שופטים יג:כג) "לוּ חָפֵץ ה' לַהֲמִיתֵנוּ לֹא לָקַח מִיָּדֵנוּ עוֹלָה וּמִנְחָה". וְאַחַר כָּךְ:

פסוק יג

וְקוּמוּ שׁוּבוּ אֶל הָאִישׁ. כִּי עַל כָּל פָּנִים תְּכַפְּרוּ פָּנָיו מִצַּד מַה בַּמִּנְחָה הַהוֹלֶכֶת לִפְנֵיכֶם, כְּאָמְרוֹ (משלי יז:ח) "אֶבֶן חֵן הַשֹּׁחַד בְּעֵינֵי בְעָלָיו אֶל כָּל אֲשֶׁר יִפְנֶה יַשְׂכִּיל":

פסוק טו

וַיַּעַמְדוּ לִפְנֵי יוֹסֵף. קוֹדֶם הֲבָאַת הַמִּנְחָה, וְלָכֵן יָרְאוּ כַּאֲשֶׁר הוּבְאוּ בֵּית יוֹסֵף.

פסוק טז
וַיֹּאמֶר לַאֲשֶׁר עַל בֵּיתוֹ. וְלֹא רָצָה לְדַבֵּר לְאֶחָיו עַד צֵאת מֵאִתּוֹ כָּל הַנִּצָּבִים עָלָיו, כְּדֵי לְהַאֲרִיךְ בַּסִּפּוּר עִמָּהֶם:
הָבֵא הָאֲנָשִׁים הַבָּיְתָה. אֶל בֵּית הַדִּירָה, כִּי הָיָה אָז בְּשַׁעַר הַמֶּלֶךְ אוֹ בְּמָקוֹם אֲשֶׁר יִשְׁפּוֹט שָׁם.
כִּי אִתִּי יֹאכְלוּ. לִרְאוֹת עִנְיָנָם עִם בִּנְיָמִין וְלִנְסוֹת אִם יִקָּנְאוּ בוֹ כְּשֶׁיַּרְבֶּה מַשְׂאַת בִּנְיָמִין מִמַּשְׂאוֹת כֻּלָּם:

פסוק כא
כַּסְפֵּנוּ בְּמִשְׁקָלוֹ. בְּאוֹתָם הַמַּטְבְּעוֹת עַצְמָם, לְפִיכָךְ חָשַׁבְנוּ שֶׁלֹּא הָיָה מִשְׁגֶּה מִמָּעוֹת שֶׁל אֲחֵרִים.

פסוק כב
הַשָּׁלוֹם. הֲיֵשׁ שָׁלוֹם לָכֶם בִּבְרִיאוּת הַגּוּף, כִּי אָמְנָם הַבְּרִיאוּת יִהְיֶה בְּשָׁלוֹם הַהָפְכִים, וְזֶה כְּשֶׁלֹּא יִתְקוֹמֵם אֶחָד מֵהַהָפְכִים עַל הֶפְכּוֹ.
אֲבִיכֶם הַזָּקֵן אֲשֶׁר אֲמַרְתֶּם וְגוֹ'. כִּי אָמְנָם שָׁלוֹם הַזָּקֵן יִקָּרֶה עַל הַמְּעַט, כְּאָמְרָם רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שִׁפְתֵיהֶם שֶׁל זְקֵנִים מִתְרַפְּטוֹת וְאָזְנֵיהֶם מִתְכַּבְּדוֹת.

פסוק כח
שָׁלוֹם לְעַבְדְּךָ לְאָבִינוּ עוֹדֶנּוּ חָי. גַּם לְעַבְדְּךָ לְאָבִינוּ יֵשׁ שָׁלוֹם, וְלֹא שָׁלוֹם הַמֵּתִים, כִּי אָמְנָם עוֹדֶנּוּ חָי:
וַיִּקְּדוּ וַיִּשְׁתַּחֲווּ. עַל שְׁאֵלַת שָׁלוֹם.

פסוק כט
אֱלֹהִים יָחְנְךָ בְּנִי. מֵאַחַר שֶׁאַתָּה יָחִיד לְאִמְּךָ, כְּאָמְרָם "וַיִּוָּתֵר הוּא לְבַדּוֹ לְאִמּוֹ" (בראשית מד:כ), אֱלֹהִים יִתֵּן לְךָ חֵן שֶׁיְּקָרְבוּךָ אַחֶיךָ וְזוּלָתָם:

פסוק ל
וַיֵּבְךְּ שָׁמָּה. שֶׁחָשַׁב בְּצָרַת אָבִיו וְאֶחָיו:

פסוק לב
וַיָּשִׂימוּ לוֹ לְבַדּוֹ. שֶׁלֹּא יַרְגִּישׁוּ אֶחָיו שֶׁהוּא עִבְרִי.
כִּי לֹא יוּכְלוּן הַמִּצְרִים. לְפִיכָךְ לֹא אָכַל הוּא עִם אֶחָיו, וְלֹא הוּא וְלֹא אֶחָיו עִם הַמִּצְרִים.

פסוק לד
וַתֵּרֶב מַשְׂאַת בִּנְיָמִין. לִרְאוֹת אִם יִקָּנְאוּ בוֹ.

חֲמֵשׁ יָדוֹת. שֶׁעִם כָּל חֵלֶק שֶׁהָיָה שׁוֹלֵחַ לְכָל שְׁנַיִם מֵהֶם כַּמִּנְהָג, הָיָה שׁוֹלֵחַ חֵלֶק לְבִנְיָמִין לְהַרְאוֹת חֲשִׁיבוּתוֹ עַל כֻּלָּם:

וַיִּשְׁכְּרוּ עִמּוֹ. בְּמֵינֵי יַיִן מַלְכוּת רַב שֶׁנָּתַן לִפְנֵיהֶם, שֶׁלֹּא הָיוּ מֻרְגָּלִים בָּהֶם, וְלֹא הִשְׁגִּיחוּ שֶׁלֹּא לִשְׁתּוֹת כָּל צָרְכָם מִן הָרִאשׁוֹן, כַּאֲשֶׁר רָאוּי לַעֲשׂוֹת לְכָל סוֹעֵד עִם הַגְּדוֹלִים, כְּאָמְרוֹ: "כִּי תֵשֵׁב לִלְחוֹם אֶת מוֹשֵׁל בִּין תָּבִין אֶת אֲשֶׁר לְפָנֶיךָ" (משלי כג:א).

פרק מד

פסוק א

וְשִׂים כֶּסֶף אִישׁ בְּפִי אַמְתַּחְתּוֹ. בִּידִיעָתָם שֶׁהוֹאִמַר לָהֶם שֶׁחִפַּצְתִּי לְשַׁלֵּם לָהֶם טוֹבָה תְּמוּרַת הַצַּעַר שֶׁצִּעַרְתִּים.

פסוק ב

תָּשִׂים בְּפִי אַמְתַּחַת הַקָּטֹן. לִרְאוֹת אֵיךְ יִמְסְרוּ עַצְמָם עָלָיו כְּדֵי לְהַצִּילוֹ:

פסוק ה

הֲלֹא זֶה אֲשֶׁר יִשְׁתֶּה אֲדֹנִי בּוֹ. הָיָה דִּבְּרוֹ עִמָּהֶם כְּחוֹשֵׁב שֶׁיִּהְיוּ כֻּלָּם יוֹדְעִים הַדָּבָר.

פסוק ז

לָמָּה יְדַבֵּר אֲדֹנִי כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה? כְּמוֹ חוֹשֵׁד אֶת כֻּלָּנוּ:

פסוק י

גַּם עַתָּה כִּדְבָרֵיכֶם כֵּן הוּא. אַף עַל פִּי שֶׁעַתָּה בָּזֶה הָעִנְיָן כֵּן הוּא הַדִּין כְּמוֹ שֶׁאָמַרְתֶּם, בְּהִיוֹת הַגְּבִיעַ גְּבִיעַ הַשַּׁלִּיט אֲשֶׁר שִׁלַּם לָכֶם טוֹבָה לְהָשִׁיב כַּסְפְּכֶם אִישׁ אֶל שַׂקּוֹ, מִכָּל מָקוֹם הָאִישׁ אֲשֶׁר יִמָּצֵא אִתּוֹ הוּא יִהְיֶה לִי עֶבֶד וְלֹא כֻלְּכֶם, וְגַם הוּא לֹא יָמוּת כְּמוֹ שֶׁהָיָה מִן הַדִּין.

וְאַתֶּם תִּהְיוּ נְקִיִּים. מֵעַבְדוּת וּמִכָּל עֹנֶשׁ אַחֵר:

פסוק טו

מָה הַמַּעֲשָׂה הַזֹּאת. שֶׁהָיָה בּוֹ רֶשַׁע עִם סִכְלוּת, שֶׁהָיָה לָכֶם לַחְשׁוֹב שֶׁלֹּא יַעֲלֶה זֶה בְּיֶדְכֶם.

פסוק טז

מַה נֹּאמַר לַאדֹנִי. לְהָשִׁיב עַל דְּבָרֶיךָ כְּשֶׁאָמַרְתָּ **מָה הַמַּעֲשָׂה הַזֹּאת**, כִּי אָמְנָם?

מַה נְּדַבֵּר. לְהַכְחִישׁ שֶׁלֹּא עָשִׂינוּ זֹאת אַף עַל פִּי שֶׁהַדִּין עִמָּנוּ?

וּמַה נִּצְטַדָּק. לְהוֹכִיחַ בְּמִישׁוֹר שֶׁהָיָה הַכֹּל תַּחְבּוּלָה לְהִתְעוֹלֵל?

הָאֱלֹהִים מָצָא אֶת עֲוֹן עֲבָדֶיךָ. לֹא בִּשְׁבִיל זֶה אָנוּ נֶעֱנָשִׁים, שֶׁלֹּא חָטָאנוּ בָּזֶה כְּלָל, אֶלָּא בִּשְׁבִיל עָוֹן שֶׁעָשִׂינוּ לְיָמִים רִאשׁוֹנִים רָצָה הָאֵל לְהַעֲנִישֵׁנוּ לְהִפָּרַע מִמֶּנּוּ עַל יָדְךָ, עַל דֶּרֶךְ

"מֵרְשָׁעִים יֵצֵא רֶשַׁע" (שמואל א כד:יד), כְּמַאֲמַר לוּלְיָנוּס וּפַפּוּס (איכה רבתי) בְּאָמְרָם: "אָנוּ הָרְבֵּה נִתְחַיַּבְנוּ מִיתָה לַמָּקוֹם, אֶלָּא הָרְבֵּה שְׁלוּחִים לַמָּקוֹם, נְמֵרִים וַאֲרָיוֹת שֶׁפּוֹגְעִים בָּנוּ, וְלֹא נִפְרָע מִמֶּנּוּ אֶלָּא עַל יָדְךָ שֶׁעָתִיד לְתָבוֹעַ דָּמֵנוּ מִיָּדְךָ".

פסוק יז

חָלִילָה לִּי מֵעֲשׂוֹת זֹאת. שֶׁאֲהֶיֶה אֲנִי הַשָּׁלִיחַ לְהַפְרַע מִכֶּם מַעֲוֹנוֹתֵיכֶם הַקּוֹדְמִים, כְּעִנְיַן "מֵרְשָׁעִים יֵצֵא רֶשַׁע" (שמואל א כד:יד), וְיָדַי לֹא תִהְיֶה בָּךְ. לֹא אֶקַח לְעֶבֶד וְלֹא אַעֲנִישׁ זוּלָתִי הַחוֹטֵא אֵלַי עַתָּה בָּזֶה הַחֵטְא בִּלְבַד. חסלת פרשת מקץ.

פסוק יח

וַיִּגַּשׁ אֵלָיו... יְדַבֶּר נָא עַבְדְּךָ דָבָר. מֵאַחַר שֶׁאָמַרְתָּ **חָלִילָה לִּי מֵעֲשׂוֹת זֹאת**, שֶׁלֹּא תַחְפֹּץ שֶׁתִּהְיֶה תַּקָּלָה עַל יָדְךָ אֲפִלּוּ לְחַיָּבִים.

יְדַבֶּר נָא עַבְדְּךָ. לְהוֹדִיעֲךָ הַתַּקָּלָה שֶׁתֵּאָרַע עַל יָדְךָ אִם תַּעֲשֶׂה זֶה.

וְאַל יִחַר אַפְּךָ. בְּאָמְרִי אֵלֶיךָ שֶׁאַתָּה גָּרַמְתָּ זֹאת הַתַּקָּלָה עַל כָּרְחֵנוּ.

כִּי כָמוֹךָ כְּפַרְעֹה. כִּי מַה שֶּׁאַטִּיחַ דְּבָרִים כְּנֶגְדְּךָ לֹא יִהְיֶה מִהְיוֹתִי בִּלְתִּי מַחְשִׁיב אוֹתְךָ, כִּי אָמְנָם אַתָּה חָשׁוּב בְּעֵינַי כְּמוֹ פַּרְעֹה שֶׁהוּא הַמֶּלֶךְ.

פסוק כ

וְאָבִיו אֲהֵבוֹ. יוֹתֵר מִכֻּלָּנוּ, וְלָכֵן לֹא הִנִּיחוֹ בָּרְאשׁוֹנָה לָבוֹא עִמָּנוּ, וְזֹאת הָיְתָה הַסִּבָּה שֶׁלֹּא הָיָה עִמָּנוּ אָז, לֹא שֶׁשְּׁלָחְנוּהוּ לְרַגֵּל כַּאֲשֶׁר חָשַׁבְתָּ:

פסוק כא

וְאָשִׂימָה עֵינִי עָלָיו. וְאֵין צָרִיךְ שֶׁיִּדְאַג אָבִיו לְשָׁלְחוֹ:

פסוק כב

לֹא יוּכַל הַנַּעַר לַעֲזֹב אֶת אָבִיו. כִּי מֵאָז שֶׁיַּעֲזֹב אֶת גַּעֲגוּעֵי אָבִיו וְהַסְּבָרַת פָּנָיו יִתְעַצֵּב וְנָפַל לְמִשְׁכָּב וְאָז יָמוּת:

וְעָזַב אֶת אָבִיו וָמֵת. וְעִם זֶה אָבִיו יָמוּת בְּלִי סָפֵק:

פסוק כג

אִם לֹא יֵרֵד. אַף עַל פִּי שֶׁשָּׁמַעְתָּ טַעֲנוֹתֵינוּ הָאֲמִתִּיּוֹת, גָּזַרְתָּ עָלֵינוּ בְּרֵצוֹן פָּשׁוּט וּבְקִנְסָ שֶׁנְּבִיאֵהוּ:

פסוק כד

וַנַּגֶּד לוֹ אֵת דִּבְרֵי אֲדֹנִי. וְאַף עַל פִּי כֵן לֹא שָׁמַע לְשַׁלְּחוֹ אָז.

פסוק כה
שׁוּבוּ שִׁבְרוּ לָנוּ. וּבְהֶכְרֵחַ הָרָעָב הִכְרַחְנוּהוּ לְשַׁלְּחוֹ, וּבְכָל זֹאת הֵעִיד בָּנוּ שֶׁאוּלַי לֹא נְבִיאֵהוּ אֵלָיו וְנִהְיֶה סִבַּת מִיתָתוֹ בְּיָגוֹן׃

פסוק ל
וְעַתָּה כְּבוֹאִי וְהוֹרִידוּ עַבְדֶּךָ. מֵאַחַר שֶׁהֵעִיד בָּנוּ הַנָּה, כַּאֲשֶׁר יִהְיֶה כֵּן לֹא יְיוּחַס זֶה אֶל הַמִּקְרֶה, אֲבָל רָאוּי שֶׁיְּיוּחַס לָנוּ שֶׁעָשִׂינוּ זֹאת הַתַּקָּלָה בְּיָדַיִם, כְּעִנְיַן "בְּטֶרֶם תָּבוֹא הִשְׁמַעְתִּיךְ פֶּן תֹּאמַר עָצְבִּי עָשָׂם" (ישעיהו מח:ה).

פסוק לב
כִּי עַבְדְּךָ עָרַב. וְהַטַּעַם שֶׁיְּמוּת בִּרְאוֹתוֹ כִּי אֵין הַנַּעַר מִבִּלְתִּי שֶׁיִּשְׁאַל מַה הָיָה לוֹ, הוּא מִפְּנֵי שֶׁעַבְדְּךָ עָרַב, וּמֵאַחַר שֶׁלֹּא אֲבִיאֶנּוּ יַחְשֹׁב שֶׁאָבַד בְּלִי סָפֵק, וְשֶׁבַּשְׁבִיל זֶה לֹא יְכֹלְתִּי לְקַיֵּם נִדְרִי.

פסוק לג
וְעַתָּה יֵשֶׁב נָא עַבְדְּךָ תַּחַת הַנַּעַר. לְפִיכָךְ אֲנִי מְבַקֵּשׁ לִהְיוֹת עֶבֶד תַּחְתָּיו, כְּדֵי שֶׁלֹּא אֶחְטָא לְאָבִי כָּל הַיָּמִים כְּמוֹ שֶׁקִּבַּלְתִּי עָלַי׃

פסוק לד
כִּי אֵיךְ אָעֱלֶה. אַף עַל פִּי שֶׁחָשַׁבְתִּי שֶׁיִּצְטַעֵר עָלַי, טוֹב לִי שֶׁלֹּא אֶרְאֶנּוּ בְּאוֹתוֹ הַצַּעַר׃

פרק מה

פסוק א
לְהִתְאַפֵּק לְכֹל הַנִּצָּבִים עָלָיו. לְהִתְאַפֵּק הִתְאַפְּקוּת מַסְפִּיק לְבָרֵר עִסְקֵי כָּל הַנִּצָּבִים עָלָיו.

פסוק ג
הַעוֹד אָבִי חָי. אִי אֶפְשָׁר שֶׁלֹּא מֵת מִדַּאֲגָתוֹ עָלַי?

פסוק ד
גְּשׁוּ נָא אֵלָי. שֶׁלֹּא יִשְׁמְעוּ שׁוֹמְעֵי הַבְּכִי אֶת מְכִירָתוֹ׃
אֲשֶׁר מְכַרְתֶּם. וּבָזֶה תֵּדְעוּ שֶׁאֲנִי יוֹסֵף בְּלִי סָפֵק, שֶׁלֹּא יָדַע אִישׁ בְּמִכִירָתִי וְשֶׁאֲנִי אֲחִיכֶם זוּלָתֵנוּ, כִּי הַקּוֹנִים לֹא יָדְעוּ שֶׁאֲנִי אֲחִיכֶם.

פסוק ח
וְעַתָּה לֹא אַתֶּם שְׁלַחְתֶּם. הִנֵּה בְּרֹאותְכֶם תַּכְלִית אֱלֹהִי שֶׁלֹּא הָיָה מֻשָּׂג בְּזוּלַת אֱלֹהַּ הַסִּבּוֹת הַקּוֹדְמוֹת, אֵין סָפֵק שֶׁהַסִּבּוֹת הַקּוֹדְמוֹת הָיוּ גַּם כֵּן בִּרְצוֹן אֱלֹהִי לְסַבֵּב זֶה הַתַּכְלִית.
לְאָב לְפַרְעֹה. יוֹעֵץ לַמֶּלֶךְ׃

וּלְאָדוֹן לְכָל בֵּיתוֹ. מְמוּנֶה עַל הַבַּיִת.
וּמוֹשֵׁל בְּכָל אֶרֶץ מִצְרָיִם. לְהַנְהִיג עִנְיְנֵי הָעַמִּים.

פסוק ט
מַהֲרוּ. שֶׁלֹּא יִצְטַעֵר יוֹתֵר.

פסוק יא
פֶּן תִּוָּרֵשׁ. לְחֶסְרוֹן מִרְעֶה הַצֹּאן, כְּאָמְרָם אַחַר כָּךְ "כִּי אֵין מִרְעֶה לַצֹּאן" (בראשית מז:ד).

פסוק יב
וְעֵינֵי אָחִי בִנְיָמִין. שֶׁלֹּא יָדַע בִּמְכִירָתִי.
כִּי פִי הַמְדַבֵּר אֲלֵיכֶם. בִּלְתִּי מֵלִיץ, וְהִנֵּה בִּמְכִירָתִי לֹא הָיָה אִישׁ מְדַבֵּר בִּלְשׁוֹנֵנוּ זוּלָתֵנוּ, כִּי הַקּוֹנִים הָיוּ יִשְׁמְעֵאלִים וּמִדְיָנִים:

פסוק יג
וּמִהַרְתֶּם וְהוֹרַדְתֶּם אֶת אָבִי הֵנָּה. לְמַעַן יִשְׂמַח לִרְאוֹת.

פסוק טז
וַיִּיטַב בְּעֵינֵי פַּרְעֹה. שֶׁחָשַׁב שֶׁמִּכָּאן וְאֵילָךְ תִּהְיֶה הַשְׁגָּחַת יוֹסֵף עַל הָאָרֶץ לֹא כְּהַשְׁגָּחַת גֵּר מַנְהִיג, אֶבָל בְּהַשְׁגָּחַת אֶזְרָח. הוּשַׁב לְשֶׁבֶת בָּאָרֶץ הוּא וְזַרְעוֹ, וְלָזֶה יַשְׁגִּיחַ בְּכָל לֵב לְהֵיטִיב לָאָרֶץ וּלְיוֹשְׁבֶיהָ.

פסוק יז
אֱמוֹר אֶל אַחֶיךָ זֹאת עֲשׂוּ. שֶׁזֹּאת הִיא הַכַּוָּנָה שֶׁתַּעֲשׂוּ, שֶׁתִּתְקְחוּ **אֶת אֲבִיכֶם וְאֶת בָּתֵּיכֶם**:

פסוק יט
וְאַתָּה צֻוִּיתָה. וֶאֱמוֹר לָהֶם גַּם כֵּן שֶׁאַתָּה צִוִּיתָ עֲלֵיהֶם:
זֹאת עֲשׂוּ. וּלְהַשִּׂיג זֶה הַמְכֻוָּן שֶׁלֹּא יְמָאֵן אֲבִיכֶם מִבֹּא (בראשית מה:כז-כח).
קְחוּ לָכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עֲגָלוֹת. כִּי כְּשֶׁיִּרְאֶה הָעֲגָלוֹת מוּכָנוֹת שְׁלוּחוֹת מֵאִתָּנוּ, לֹא יִמְצָא כָּל כָּךְ מָקוֹם לִדְחוֹת וּלְמָאֵן. וְכֵן הָיָה אַחַר כָּךְ בֶּאֱמְרוֹ **וַיַּרְא אֶת הָעֲגָלוֹת אֲשֶׁר שָׁלַח יוֹסֵף לָשֵׂאת אוֹתוֹ וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֵלְכָה וְאֶרְאֶנּוּ**:

פסוק כ
וְעֵינְכֶם אַל תָּחוֹס עַל כְּלֵיכֶם. שֶׁלֹּא תְּאַחֲרוּ וְיִרְבֶּה הַנֶּזֶק בַּמַּקְנֶה בְּרֹב הָאִחוּר:

פסוק כג
וּלְאָבִיו שָׁלַח כְּזֹאת. כְּמוֹ מַתְּנַת בִּנְיָמִין, וְעִם זֶה שָׁלַח עֲשָׂרָה חֲמוֹרִים וְעֶשֶׂר אֲתוֹנוֹת, כִּי בָּרְבִים תִּהְיֶה הַוָּא"ו בַּסּוֹף כְּמוֹ יִשָּׂשכָר זְבוּלוּן וּבִנְיָמִין (שמות א:ב).

פסוק כד
וַיְשַׁלַּח אֶת אֶחָיו. פִּטָּרָן וְנָתַן לָהֶם רְשׁוּת, כְּמוֹ "שַׁלְּחֵנִי כִּי עָלָה הַשָּׁחַר" (בראשית לב:כז), "שַׁלְּחוּנִי וְאֵלְכָה לַאדֹנִי" (בראשית כד:נו).

פסוק כו
וַיָּפָג לִבּוֹ. נִתְעַלֵּף וְחָסְרָה קְצָת דְּפִיקַת לִבּוֹ וְרוּחוֹ מִמַּה שֶׁ'הָיָה קוֹדֶם, כַּמִּנְהָג בְּעִלּוּף מִדַּאֲגַת לִבּוֹ בְּהַזְכִּירָם אֶת יוֹסֵף.
כִּי לֹא הֶאֱמִין לָהֶם. לְפִיכָךְ **וַתְּחִי רוּחַ יַעֲקֹב**, וְלֹא אָבְדָה רוּחוֹ אַחַר כָּךְ כְּשֶׁהֶאֱמִין, כְּמוֹ שֶׁיִּקָּרֶה בְּעֵת הַשִּׂמְחָה הַפִּתְאוֹמִית הַמְּמִית בְּצֵאת הָרוּחַ הַחַיּוֹנִי אֶל הַחוּץ, כִּי אָמְנָם נִכְנְסָה לִפְנִים בְּעֵת הַדְּאָגָה הַקּוֹדֶמֶת כְּשֶׁלֹּא הֶאֱמִין.

פסוק כז
וַיְדַבְּרוּ אֵלָיו אֵת כָּל דִּבְרֵי יוֹסֵף. שֶׁאָמַר **וְעוֹד חֲמֵשׁ שָׁנִים אֲשֶׁר אֵין חָרִישׁ וְקָצִיר**, כְּדֵי לְעָרֵב בַּדָּבָר הַבְּשׂוֹרָה אֵיזֶהוּ דְּאָגָה.
וַתְּחִי רוּחַ יַעֲקֹב. נִרְפָּא מִן הָעִלּוּף הַקּוֹדֵם בְּהַדְרָגַת הַשִּׂמְחָה עִם הַדְּאָגָה.

פסוק כח
רַב אֵלְכָה וְאֶרְאֶנּוּ. לֹא שֶׁאָגוּר שָׁם כִּדְבָרָיו.

פרק מו

פסוק א
לֵאלֹהֵי אָבִיו יִצְחָק. שֶׁאָמַר לְיִצְחָק אַל תֵּרֵד מִצְרַיְמָה:

פסוק ב
וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים לְיִשְׂרָאֵל. מַה שֶּׁאָמַר לוֹ עַתָּה הָיָה בִּשְׁבִיל הֱיוֹתוֹ יִשְׂרָאֵל, שֶׁיִּצְטָרְכוּ בָּנָיו לְהִשְׁתָּרֵר עַל אוֹיְבֵיהֶם בִּכְנַעַן.

פסוק ג
אָנֹכִי הָאֵל אֱלֹהֵי אָבִיךָ. אֲנִי הוּא שֶׁאָמַרְתִּי לְאָבִיךָ "אַל תֵּרֵד מִצְרַיְמָה" (בראשית כו:ב), אֲנִי הוּא שֶׁאוֹמֵר אֵלֶיךָ **אַל תִּירָא מֵרְדָה מִצְרַיְמָה** אַתָּה, וְזֶה **כִּי לְגוֹי גָּדוֹל אֲשִׂימְךָ שָּׁם**. כִּי אָמְנָם אִם הָיוּ בָּנֶיךָ יוֹשְׁבִים פֹּה, הָיוּ מִתְחַתְּנִים בַּכְּנַעֲנִים וּמִתְעָרְבִים עִמָּהֶם, אֲבָל בְּמִצְרַיִם לֹא יִקָּרֶה זֶה, כִּי לֹא יוּכְלוּן הַמִּצְרִים לֶאֱכֹל אֶת הָעִבְרִים לֶחֶם, וּבְכֵן יִהְיוּ לְגוֹי נִבְדָּל, כְּאָמְרָם רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה "וַיְהִי שָׁם לְגוֹי" (דברים כו:ה) – מְלַמֵּד שֶׁהָיוּ מְצֻיָּנִים שָׁם.

פסוק ד

אַעַלְךָ גַם עָל�ה. אַחַר שֶׁאַעַלְךָ וְאוֹצִיאֲךָ מִשָּׁם, תּוֹסִיף מַעֲלָה עַל מַה שֶׁהָיָה לְךָ קוֹדֶם רִדְתְּךָ שָׁם, כְּאָמְרוֹ "וְלַהַעֲלֹתוֹ מִן הָאָרֶץ הַהִיא אֶל אֶרֶץ טוֹבָה" (שמות ג:ח).

יָשִׁית יָדוֹ עַל עֵינֶיךָ. לֹא תִצְטָרֵךְ לְפִקּוּחַ עֵינֶיךָ לְהַשִּׂיג חֶפְצֶיךָ, כִּי יוֹסֵף יַגִּיעַם אֵלֶיךָ בְּזוּלַת הַשְׁגָּחָתְךָ, וְלֹא תִצְטָרֵךְ אַתָּה לְהִתְעַסֵּק עִם הַמִּצְרִים הַבִּלְתִּי רְאוּיִים לְקָרוֹב אֵלֶיךָ.

פסוק ה

וַיִּשְׂאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל. שֶׁהָיוּ צְרִיכִים מִכָּאן וָאֵילְךָ לְהִיוֹתָם עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְהִשְׁתַּדֵּר עִם אֱלֹהִים וְעִם אֲנָשִׁים הַמִּתְקוֹמְמִים בְּלֶכְתָּם עַתָּה אֶל אַדְמַת נֵכָר.

אֶת יַעֲקֹב אֲבִיהֶם. שֶׁבְּלֶכְתּוֹ אֶל שִׁמְחָתוֹ זֹאת אֲשֶׁר אֵין אַחֲרֵי הַתּוּגָה, אַחַר שֶׁעָבְרוּ עָלָיו כָּל הַצָּרוֹת שֶׁעָבְרוּ, הוֹרָה מַה שֶׁיִּקָּרֵא לוֹ בְּעָקֵב וּבְאַחֲרִית הַיָּמִים, כְּאָמְרוֹ (ירמיהו לא:ו) "רָנּוּ לְיַעֲקֹב שִׂמְחָה".

פסוק ח

וְאֵלֶּה שְׁמוֹת יַעֲקֹב וּבָנָיו. הָרָאוּי בְּכָל אֵלֶּה שֶׁיִּהְיֶה נֶחְשָׁב כָּל אֶחָד מֵהֶם וְנוֹדָע בְּשֵׁם אִישִׁי הֵם יַעֲקֹב וּבָנָיו בִּלְבָד, כְּאָמְרוֹ "וְנָשָׂא אַהֲרֹן אֶת שְׁמוֹתָם לִפְנֵי ה'" (שמות כח:יב), אֲבָל שְׁאָר שִׁבְעִים נֶפֶשׁ אַף עַל פִּי שֶׁהָיוּ צַדִּיקִים לֹא עָלוּ לְמַעֲלַת אֵלֶּה.

פסוק יט

בְּנֵי רָחֵל אֵשֶׁת יַעֲקֹב. שֶׁהָיְתָה עִקַּר כַּוָּנָתוֹ, וְכֵן מִמֶּנָּה נוֹלְדוּ **יוֹסֵף וּבִנְיָמִן**, שֶׁהָיוּ מְעֻלִּים בַּשְּׁבָטִים, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוטה לו:) רָאוּי הָיָה יוֹסֵף שֶׁיֵּצְאוּ מִמֶּנּוּ שְׁנֵים עָשָׂר שְׁבָטִים כְּיַעֲקֹב, וְכְאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת נה:) עַל בִּנְיָמִין שֶׁמֵּת בְּעֶטְיוֹ שֶׁל נָחָשׁ, וְכֵן הֵעִיד בְּאָמְרוֹ "לִפְנֵי אֶפְרַיִם וּבִנְיָמִין וּמְנַשֶּׁה עוֹרְרָה אֶת גְּבוּרָתֶךָ" (תהלים פ:ג).

פסוק כח

לְהוֹרוֹת לְפָנָיו גֹּשְׁנָה. לְמַעַן יוֹרֶה יְהוּדָה אֵיךְ יִתַּקֵּן בֵּית דִּירָה לִפְנֵי בּוֹא יַעֲקֹב לְגֹשֶׁן.

פסוק כט

וַיֵּרָא אֵלָיו. מִתּוֹךְ עֲבָדָיו הַסּוֹבְבִים אוֹתוֹ, וְלֹא הִמְתִּין שֶׁיָּבֹא אֲבִיו אֵלָיו אֶל הַמֶּרְכָּבָה.

פסוק ל

אָמוּתָה הַפָּעַם. מִצָּרוֹת אֲחֵרוֹת נוֹשַׁעְתִּי, וְאַחַר הִתְשׁוּעָה מֵהֶם אָפְפוּ עָלַי רָעוֹת. עַתָּה בְּזֹאת הַפַּעַם שֶׁנּוֹשַׁעְתִּי מִצָּרָתְךָ **אַחֲרֵי רְאוֹתִי אֶת פָּנֶיךָ**, יְהִי רָצוֹן שֶׁאָמוּת בְּזֹאת הַתְּשׁוּעָה וְלֹא יוֹסִיף עֶצֶב עִמָּהּ.

פסוק לא
אֳעֻלָּה וְאַגִּידָה. שֶׁמְּלַאכְתְּכֶם הִיא מִרְעֵה הַצֹּאן, מִבִּלְתִּי שֶׁאֲשֶׁאַל מִמֶּנּוּ אֹז שֶׁיִּתֵּן לָכֶם **אֶרֶץ גֹּשֶׁן**, כְּדֵי שֶׁיַּאֲמִין כְּשֶׁתֹּאמְרוּ לוֹ שֶׁזֹּאת מְלַאכְתְּכֶם, וְלֹא יַחְשֹׁב שֶׁתֹּאמְרוּ כֵּן כְּדֵי שֶׁיִּתֵּן לָכֶם **אֶרֶץ גֹּשֶׁן**.

פרק מז

פסוק ב
וּמִקְצֵה אֶחָיו לָקַח. כְּדֵי שֶׁיְּבִין פַּרְעֹה מִדִּבְרֵיהֶם וּמֵעֲנְיָנָם שֶׁהֵם בַּעֲלֵי מְלֶאכֶת מִרְעֵה הַצֹּאן בְּלִבַד.

פסוק ו
וַיְבָרֶךְ יַעֲקֹב. וְלֹא הִשְׁתַּחֲוָה לֹא בְּבוֹאוֹ וְלֹא בְּצֵאתוֹ.

פסוק ח
כַּמָּה יְמֵי שְׁנֵי חַיֶּיךָ. תְּמַהּ כִּי לֹא הָיָה דָּבָר מָצוּי בְּמִצְרַיִם שֶׁיַּאֲרִיךְ אָדָם יָמִים כָּל כָּךְ שֶׁיַּגִּיעַ לַפֶּרֶק שֶׁהָיָה אָז יַעֲקֹב בּוֹ, וְגַם שֵׂיבָה זָרְקָה כּוֹ׳:

פסוק ט
מְעַט וְרָעִים הָיוּ יְמֵי שְׁנֵי חַיַּי. עַל מַה שֶּׁאָמַרְתָּ **כַּמָּה יְמֵי שְׁנֵי חַיֶּיךָ**, אֲנִי אוֹמֵר כִּי שְׁנֵי חַיַּי הָיוּ מְעַט וְרָעִים בְּרֹב טִרְדַּת מְזוֹנוֹת וְדַאֲגוֹת הַקּוֹרוֹת, כִּי הַיָּמִים אֲשֶׁר בָּהֶם יִהְיֶה הָאָדָם בְּצָרָה לֹא יִקָּרְאוּ יְמֵי שְׁנֵי חַיִּים, אֲבָל **יְמֵי שְׁנֵי מְגוּרַי** הָיוּ בֵּין הַכֹּל **מֵאָה וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה**:
וְלֹא הִשִּׂיגוּ יְמֵי שְׁנֵי חַיַּי אֲבוֹתַי בִּימֵי מְגוּרֵיהֶם. כִּי אֲבוֹתַי אַף עַל פִּי שֶׁהָיוּ גַּם הֵם גֵּרִים בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם, מִכָּל מָקוֹם הָיוּ לָהֶם יְמֵי חַיִּים רַבִּים בִּלְתִּי צָרוֹת, אֲבָל שְׁנֵי חַיַּי לֹא הִשִּׂיגוּ לִשְׁנֵי חַיֵּי אֲבוֹתַי שֶׁהָיוּ לָהֶם בִּימֵי מְגוּרֵיהֶם.

פסוק יב
לֶחֶם לְפִי הַטָּף. אַף עַל פִּי שֶׁהָיָה בְּיָדוֹ לְהַרְבּוֹת לָהֶם מָזוֹן, נָתַן לָהֶם בְּמִדָּה מַסְפֶּקֶת, כְּאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תַּעֲנִית יא.) בִּזְמַן שֶׁהַצִּבּוּר שְׁרוּיִ בְּצַעַר אַל יֹאמַר אָדָם אֵלֵךְ לְבֵיתִי וְאֹכַל וְאֶשְׁתֶּה וְשָׁלוֹם עָלַיִךְ נַפְשִׁי׳:

פסוק יד
וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת הַכֶּסֶף בֵּיתָה פַּרְעֹה. שֶׁלֹּא הוֹרָה לְעַצְמוֹ הֶתֵּר בְּכָל עָמְלוֹ לָקַחַת דָּבָר לְעַצְמוֹ.

פסוק יז

וַיְנַהֲלֵם בַּלֶּחֶם. נִהֲלָם לְאַט, כְּעִנְיַן "עֲלוֹת יְנַהֵל" (ישעיהו מ:יא). נָתַן לָהֶם הַלֶּחֶם מְעַט מְעַט, אֲכוֹל וְלֹא לִשְׂבְעָה, כְּרָאוּי בִּשְׁנֵי רְעָבוֹן, כְּאָמְרָם (תענית יא.) הַמַּרְעִיב עַצְמוֹ בִּשְׁנֵי רְעָבוֹן נִצּוֹל מִמִּיתָה מְשֻׁנָּה. וּכְבָר אָמְרוּ חַכְמֵי הָרְפוּאָה שֶׁהַשּׁוֹבַע אַחַר הָרָעָב גּוֹרֵם חֹלִי מֵמִית:
בַּשָּׁנָה הַהִיא. אַחַר שֶׁאָפַס כֶּסֶף, וְהִיא הָיְתָה הַשָּׁנָה הַשִּׁשִּׁית לִשְׁנֵי הָרָעָב:

פסוק יח

בַּשָּׁנָה הַשֵּׁנִית. הַשֵּׁנִית מִזְּמַן שֶׁתַּם הַכֶּסֶף, וְהִיא הָיְתָה הַשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִית לִשְׁנֵי הָרָעָב.
לֹא נְכַחֵד מֵאֲדֹנִי. שֶׁיֵּשׁ לָנוּ עוֹד מִקְנֶה, **כִּי אִם תַּם הַכֶּסֶף וּמִקְנֵה הַבְּהֵמָה**:

פסוק יט

לָמָּה נָמוּת לְעֵינֶיךָ. כִּי אֲפִלּוּ הָיָה זֶה אֱמֶת שֶׁכְּבָר **תַּם הַכֶּסֶף וּמִקְנֵה הַבְּהֵמָה** וְהָיָה הַכֹּל בָּא לְיָדֶךָ, לֹא הָיָה רָאוּי שֶׁתַּנִּיחֵנוּ לָמוּת בָּרָעָב.

פסוק כא

הֶעֱבִיר אוֹתוֹ לֶעָרִים. הֶעֱבִירָם עִמּוֹ שֶׁיֹּאמְרוּ לוֹ "לֵךְ חֲזַק וּקְנֵה", וְיַחֲזִיק בָּהֶם וּבַקַּרְקַע בִּפְנֵיהֶם וּבְהַסְכָּמַת שְׁכֵנִים.

פסוק כג

הֵן קָנִיתִי אֶתְכֶם הַיּוֹם וְאֶת אַדְמַתְכֶם לְפַרְעֹה. וְאִם כֵּן אַתֶּם עֲבָדָיו וְחַיָּבִים לַעֲבֹד אֶת הָאֲדָמָה שֶׁקָּנִיתִי לוֹ, וְהוּא חַיָּב לָתֵת מְזוֹנוֹתֵיכֶם וְהַזֶּרַע לִזְרֹעַ. וּבָזֶה הָאֹפֶן תִּהְיֶה מִן הַדִּין כָּל תְּבוּאַת מִצְרַיִם שֶׁלּוֹ.
הֵא לָכֶם זֶרַע וּזְרַעְתֶּם. אַתֶּם עֲבָדָיו עִבְדוּ אֶת הָאֲדָמָה שֶׁהִיא שֶׁלּוֹ:

פסוק כד

וְהָיָה בַּתְּבוּאֹת. שֶׁהֵם שֶׁלּוֹ.
וּנְתַתֶּם חֲמִישִׁית לְפַרְעֹה. כִּי זֶה הוּא הָרָאוּי לוֹ מֵהֶם, אַחַר שֶׁיְּפַרְעֶכֶם אֶת הַמּוּטָל עָלָיו לְפִרְעֹה.
וְאַרְבַּע הַיָּדוֹת יִהְיֶה לָכֶם לְזֶרַע הַשָּׂדֶה. שֶׁהוּא חַיָּב לָתֵת לָכֶם כְּמוֹ בַּעַל הַשָּׂדֶה.
וּלְאָכְלְכֶם. וּבִשְׁבִיל מְזוֹנוֹתֵיכֶם שֶׁהוּא חַיָּב לָתֵת לָכֶם, וּבְכֵן נִשְׁאָר בְּדִין הַחוֹמֶשׁ שֶׁלּוֹ:

פסוק כו

וַיָּשֶׂם אוֹתָהּ יוֹסֵף לְחֹק. אַחַר שֶׁהֶרְאָה לָהֶם שֶׁהַדִּין כָּךְ, וְשֶׁאֵינוֹ מֵקִים מָכָס חָדָשׁ דֶּרֶךְ גָּזֵל, שָׂם אֶת הַדָּבָר בְּנִימוּסֵי מִצְרַיִם.

פסוק כט

אל נא תקברני במצרים. אָפְלוּ בְּאָרוֹן כְּעִנְיָן "וַיִּישָׂם בָּאָרוֹן בְּמִצְרָיִם" (בראשית נ:כו). שֶׁאִם תַּעֲשֶׂה כֵּן אֲפִלּוּ לְשָׁעָה, לֹא יַנִּיחוּךָ לְהוֹלִיכֵנִי לַמְּעָרָה, שֶׁיֹּאמְרוּ שֶׁזֶּה מַסְפִּיק כְּמוֹ שֶׁהָיָה הַמִּנְהָג אֶצְלָם.

פסוק ל

ושכבתי עם אבותי. עִנְיַן שְׁכִיבַת הַמֵּת עִם אֲבוֹתָיו הוּא הַנָּחַת מִטַּת הַמֵּת בִּמְקוֹם הַמִּסְפֵּד וְסִבּוּב הַסּוֹפְדִים, וְלָכֵן נִכְתַּב זֶה הַלָּשׁוֹן בְּכָל הַמְּלָכִים צַדִּיקִים וּרְשָׁעִים שֶׁמֵּתוּ עַל מִטָּתָם בְּסֵפֶר מְלָכִים.

ונשאתני ממצרים. וְכַאֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה בְּאֹפֶן זֶה תּוּכַל לָשֵׂאת אוֹתִי מִמִּצְרַיִם, כִּי כַּאֲשֶׁר יִמָּלְאוּ יְמֵי הַשְׁכִּיבָה יָסוּר יְגוֹנִי מִלִּבָּם, כְּעִנְיַן (בראשית נ:ד) "וַיַּעַבְרוּ יְמֵי בְכִיתוֹ", וְלֹא יִמְחוּ בְּךָ אִם תִּשָּׂאֵנִי אֶל אֶרֶץ אַחֶרֶת.

אנכי אעשה כדברך. אָנֹכִי מִצַּד עַצְמִי אֶעֱשֶׂה כִּדְבָרְךָ בְּכָל כֹּחִי.

פסוק לא

השבעה לי. לְמַעַן יִהְיֶה לְךָ פִּתְחוֹן פֶּה נֶגְדָּם אִם יִרְצוּ לִמְחוֹת.

וישתחו ישראל. לְהוֹדוֹת לְקוֹנוֹ עַל שֶׁחָנַנוֹ לְהַשִּׂיג זֶה מֵאֵת בְּנוֹ, כְּעִנְיַן "וַיְהִי כַּאֲשֶׁר שָׁמַע עֶבֶד אַבְרָהָם אֶת דִּבְרֵיהֶם וַיִּשְׁתַּחוּ אַרְצָה לַה'" (בראשית כד:נב).

פרק מח

פסוק ב

ויישב על המטה. לְחֻלַּק כָּבוֹד לַמַּלְכוּת כְּפִי הָאֶפְשָׁר לוֹ אָז. וְהַהֵפֶךְ "וְלֹא קָם וְלֹא זָע מִמֶּנּוּ" (אסתר ה:ט).

פסוק ד

ונתתיך לקהל עמים ונתתי את הארץ. הִנֵּה אָז כְּבָר נוֹלְדוּ כָּל הַשְּׁבָטִים חוּץ מִבִּנְיָמִין, וּכְבָר אָמַר לִי בְּצֵאתִי מֵחָרָן "הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה שׁוֹכֵב עָלֶיהָ לְךָ אֶתְּנֶנָּה וּלְזַרְעֶךָ" (בראשית כח:יג). אִם כֵּן הָיְתָה הַכַּוָּנָה שֶׁיִּתֵּן לִי קְהַל שֶׁל עַמִּים בְּעִנְיַן יֶרֶשֶׁת הָאָרֶץ. וְאֵין לַחֲשׁוֹב שֶׁאָמַר זֶה אֶלָּא עָלֶיךָ שֶׁיִּתֵּן לִי אוֹתְךָ וְאֶת שְׁנֵי בָנֶיךָ יַחְדָּו:

פסוק ה

ועתה שני בניך וכו' לי הם. שֶׁאוֹתָם לְבַדָּם נָתַן לִי יַחְדָּו עִמְּךָ, כְּעִנְיַן **רְאֹה פָּנֶיךָ לֹא פִלָּלְתִּי וְהִנֵּה הֶרְאָה אֹתִי אֱלֹהִים גַּם אֶת זַרְעֶךָ**:

פסוק ו

וּמוֹלַדְתְּךָ אֲשֶׁר הוֹלַדְתָּ אַחֲרֵיהֶם. שֶׁהֵם בְּנֵי בָנֶיךָ הַנִּקְרָאִים מוֹלַדְתְּךָ בֶּאֱמֶת:

לְךָ יִהְיוּ. יִקָּרְאוּ בֵּית יוֹסֵף וְיִתְבָּרְכוּ בִּבְרָכוֹתֶיךָ.

עַל שֵׁם אֲחֵיהֶם יִקָּרְאוּ בְּנַחֲלָתָם. כָּל אֶחָד מִבְּנֵי מְנַשֶּׁה יִקָּרֵא כְּאָחִיו עַל שֵׁם מְנַשֶּׁה לִנְחֹל עִמָּם בְּנַחֲלָתוֹ, וְכֵן כָּל אֶחָד מִבְּנֵי אֶפְרַיִם יִקָּרֵא כְּאָחִיו עַל שֵׁם אֶפְרַיִם לִנְחֹל עִמָּם בְּנַחֲלַת אֶפְרַיִם:

פסוק ז

וַאֲנִי. שֶׁמָּא תֹּאמַר כְּשֶׁאָמַר אֵלַי הָאֵל יִתְבָּרֵךְ **וּנְתַתִּיךָ לִקְהַל עַמִּים**, הָיְתָה הַכַּוָּנָה שֶׁאוֹלִיד עוֹד בָּנִים, אֶלָּא שֶׁגָּרַם הַחֵטְא – זֶה לֹא יִתָּכֵן:

כִּי **בְּבוֹאִי מִפַּדָּן.** כְּשֶׁנִּגְלָה אֵלַי אָז הָאֵל יִתְבָּרֵךְ:

מֵתָה עָלַי רָחֵל. כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין כב.) אֵין אִשָּׁה מֵתָה אֶלָּא לְבַעְלָהּ:

בַּדֶּרֶךְ בְּעוֹד כִּבְרַת אֶרֶץ לָבֹא אֶפְרָתָה. תֵּכֶף כְּשֶׁנִּסַּעְתִּי מֵאוֹתוֹ הַמָּקוֹם שֶׁהָיָה דִּבֵּר הָאֵל יִתְבָּרֵךְ אֵלַי, בְּעוֹדִי בַּדֶּרֶךְ טֶרֶם הַגִּיעִי לְבֵית לֶחֶם, **וָאֶקְבְּרֶהָ שָּׁם בְּדֶרֶךְ אֶפְרָת.** וְכָל כָּךְ גָּבְרָה עָלַי טִרְדָּתִי וַאֲבִלּוּתִי שֶׁלֹּא עָצַרְתִּי כֹּחַ לְהוֹלִיכָהּ לְבֵית קְבָרוֹת בֵּית לֶחֶם, וְאֵין סָפֵק כִּי מֵאָז הָיָה לִבִּי חָלָל בְּקִרְבִּי וְלֹא שָׁלַט עוֹד בִּי יֵצֶר הָרָע, וְנָחְלְשָׁה תַּאֲוָתִי וְלֹא נִשְׁאַר בִּי כֹּחַ לְהוֹלִיד בָּנִים.

פסוק ח

וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת בְּנֵי יוֹסֵף. רָאָה שֶׁהֵם בְּנֵי אָדָם, אֲבָל לֹא הִכִּיר מִי הֵם.

פסוק ט

בָּנַי הֵם אֲשֶׁר נָתַן לִי אֱלֹהִים בָּזֶה. בָּנַי הֵם וְלֹא בְּנֵי בָנַי, אֲבָל הֵם אוֹתָם הַבָּנִים אֲשֶׁר נָתַן לִי אֱלֹהִים בָּזֶה, בְּעוֹדִי לְבַדִּי פֹּה, כְּאָמְרוֹ **הַנּוֹלָדִים לְךָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם עַד בּוֹאִי אֵלֶיךָ מִצְרַיְמָה** וְאָמַרְתָּ **לִי הֵם**:

פסוק י

לֹא יָכוֹל לִרְאוֹת. הֵיטֵב כְּדֵי שֶׁתְּחוּל עֲלֵיהֶם בִּרְכָתוֹ בִּרְאוֹתוֹ אוֹתָם, כְּעִנְיַן "אֲשֶׁר תִּרְאֶנּוּ מִשָּׁם" (במדבר כג:יג), וּכְעִנְיַן "וַיַּרְאֵהוּ ה' אֶת כָּל הָאָרֶץ" (דברים לד:א) כְּדֵי שֶׁיְּבָרֵךְ אוֹתָם, וְכֵן בָּאֱלִישָׁע "וַיִּפָּן אַחֲרָיו וַיִּרְאֵם" (מלכים ב ב:כד).

וַיִּשַּׁק לָהֶם וַיְחַבֵּק לָהֶם. כְּדֵי שֶׁתִּדְבַּק נַפְשׁוֹ בָּהֶם וְתָחוּל עֲלֵיהֶם בִּרְכָתוֹ.

פסוק יא
גַּם אֶת זַרְעֶךָ. וַעֲלֵיהֶם אָמַר קָהַל עַמִּים, וְזֶה אָמַר אֲלַי כְּשֶׁבֵּרְכַנִי בִּירֻשַּׁת הָאָרֶץ, כְּאָמְרוֹ לְמַעְלָה **וַיְבָרֶךְ אוֹתִי**, אִם כֵּן רָאוּי שֶׁאוֹתָהּ הַבְּרָכָה תָּחוּל עֲלֵיהֶם, וּלְכָךְ בֵּרַךְ אָז אֶת יוֹסֵף וְאֶת בָּנָיו.

פסוק יב
מֵעִם בִּרְכָּיו. שֶׁל אָבִיו שֶׁחִבֵּק אוֹתָם:

פסוק יד
שִׂכֵּל אֶת יָדָיו. הִשְׂכִּיל וְהֵבִין בְּמִשּׁוּשׁ יָדָיו בְּלֹא רְאוֹת.

פסוק טו
וַיְבָרֶךְ אֶת יוֹסֵף. וְלֹא הֻצְרַךְ בָּזֶה לִרְאִיָּה, וְלֹא לְחִבּוּק, וְלֹא נְשִׁיקָה, וְלֹא הִזְכִּיר מַה הָיְתָה הַבְּרָכָה.
וַיֹּאמַר. אַחַר שֶׁבֵּרַךְ אֶת יוֹסֵף.
הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר הִתְהַלְּכוּ אֲבוֹתַי לְפָנָיו. אַתָּה אֱלֹהִים אֲשֶׁר אַתָּה הוּא שֶׁהִתְהַלְּכוּ אֲבוֹתַי לְפָנֶיךָ, עֲשֵׂה בִּזְכוּתָם.
הָאֱלֹהִים הָרוֹעֶה אוֹתִי. אַתָּה שֶׁעָשִׂיתָ עִמָּדִי חֶסֶד.

פסוק טז
הַמַּלְאָךְ הַגֹּאֵל אוֹתִי מִכָּל רָע יְבָרֵךְ. צִוָּה שֶׁהַמַּלְאָךְ הַגּוֹאֵל אוֹתִי יְבָרֵךְ **אֶת הַנְּעָרִים** אִם אֵינָם רְאוּיִים לְבִרְכָתְךָ בִּלְתִּי אֶמְצָעִי:
וְיִקָּרֵא בָהֶם שְׁמִי וְשֵׁם אֲבֹתַי אַבְרָהָם וְיִצְחָק. לֹא שֵׁם תֶּרַח וְנָחוֹר, כִּי הַצַּדִּיקִים לֹא יִקָּרֵא עֲלֵיהֶם שֵׁם אֲבוֹתֵיהֶם הָרְשָׁעִים, וְכֵן בְּהֵפֶךְ, כְּאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סַנְהֶדְרִין נב.) דְּקָרִינָן לְרָשִׁיעָא אֲפִלּוּ בַּר צַדִּיקָא רָשִׁיעָא בַּר רָשִׁיעָא, שֶׁלֹּא יִתְיַחֵס לְאָבִיו הַצַּדִּיק אֲבָל יִתְיַחֵס לְאֵיזֶה מֵאֲבוֹתָיו הָרְשָׁעִים. וְלָכֵן הִתְפַּלֵּל עֲלֵיהֶם שֶׁיִּהְיוּ מוּכָנִים וְנֶעֱזָרִים לַעֲבוֹדַת הָאֵל יִתְבָּרַךְ, בְּאֹפֶן שֶׁיִּהְיוּ רְאוּיִים לְהִתְיַחֵס לְאַבְרָהָם וּלְיִצְחָק, עַל דֶּרֶךְ (תהלים פו:יא) "יַחֵד לְבָבִי לְיִרְאָה" אֶת "שְׁמֶךָ":

פסוק יח
כִּי זֶה הַבְּכוֹר שִׂים יְמִינְךָ עַל רֹאשׁוֹ. כִּי אָמְנָם הַסְּמִיכָה בְּיָד תְּכֵלִּית הַנֶּפֶשׁ אֶל מַה שֶּׁנִּסְמַךְ עָלָיו, כְּעִנְיַן "וַיִּסְמֹךְ אֶת יָדָיו עָלָיו" (במדבר כז:כג), וְכֹחַ הַיָּמִין חָזָק מִכֹּחַ הַשְּׂמֹאל, וּתְכֵלִּית יוֹתֵר סְמִיכַת הַיָּמִין אֶל הַיָּמִין מִמַּה שֶּׁתְּכֵלִּית אוֹתָהּ סְמִיכָה הַשְּׂמֹאל אֶל הַשְּׂמֹאל:

פסוק כא
הִנֵּה אָנֹכִי מֵת. הִנְנִי מְצַוֶּה בְּשָׁעַת מִיתָה וּמְקַיֵּם הַמַּתָּנָה שֶׁנָּתַתִּי:

וְהֵשִׁיב אֶתְכֶם אֶל אֶרֶץ. וְשָׁם תִּתְקַיְּמוּ מַתְּנָתוֹ.

פסוק כב

וַאֲנִי נָתַתִּי לְךָ. וַאֲנִי הִנֵּה אָמְנָם לֹא עָבַרְתִּי נַחֲלָה כְּלָל כְּשֶׁנָּתַתִּי לְךָ **שְׁכֶם אֶחָד עַל אַחֶיךָ** בָּאָרֶץ, אַף עַל פִּי שֶׁהִיא אֶרֶץ אֲבוֹתֵיכֶם, בִּלְעָדֵי כִּי נָתַתִּי לְךָ מַה שֶּׁלָּקַחְתִּי **מִיַּד** מִי שֶׁהוּא **אֱמוֹרִי** בְּמַעֲשָׂיו הָרָעִים וּבְעַל אֱמִירָה שֶׁאוֹמֵר הַרְבֵּה וַאֲפִלּוּ מְעַט אֵינוֹ עוֹשֶׂה לְהֵיטִיב, וְזֶה הוּא עֶשְׂו כְּשֶׁקִּנִּיתִי הַבְּכוֹרָה מִמֶּנּוּ, כִּי לוּלֵא זֶה לֹא הָיָה לְאַחֶיךָ בִּירוּשַׁת הָאָבוֹת כָּל כָּךְ חֵלֶק בָּאָרֶץ.

בְּחַרְבִּי וּבְקַשְׁתִּי. בְּחָכְמָתִי וּבִינָתִי שֶׁהֵם חַרְבָּם וְקַשְׁתָּם שֶׁל צַדִּיקִים, כְּאָמְרוֹ "חֲגוֹר חַרְבְּךָ עַל יָרֵךְ גִּבּוֹר" (תהלים מה:ד), וּכְבָר בֵּאֲרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת סג.) הַהוּא בְּדִבְרֵי תוֹרָה הוּא דִּכְתִיב, וּכְעִנְיָן עַל הֶפֶךְ זֶה "שִׁנֵּיהֶם חָנִית וְחִצִּים וּלְשׁוֹנָם חֶרֶב חַדָּה" (תהלים נז:ה), וּכְעִנְיָן "וַיְדְרְכוּ אֶת לְשׁוֹנָם קַשְׁתָּם שֶׁקֶר" (ירמיהו ט:ב).

פרק מט

פסוק א

בְּאַחֲרִית הַיָּמִים. לְקֵץ הַיָּמִין בְּבוֹא גּוֹאֵל, שֶׁיִּהְיֶה אַחֲרִית יְמֵי הָאוּמּוֹת אוֹיְבֵי ה' וּמַלְכוּתָם, שֶׁתִּתְמַלֵּא סְאָתָם עַד סוֹף מְלוֹאָהּ, כְּאָמְרוֹ "כִּי אֶעֱשֶׂה כָלָה" (ירמיהו מו:כח), וְכֶזֶה דִּבֵּר בִּלְעָם בְּאָמְרוֹ "בְּאַחֲרִית הַיָּמִים" (במדבר כד:יד), כְּמוֹ שֶׁהֵעִיד בְּאָמְרוֹ "וְקָרַקַר כָּל בְּנֵי שֵׁת" (במדבר כד:יז), וְכֵן הַנְּבִיאִים בְּאָמְרָם "וְהָיָה בְּאַחֲרִית הַיָּמִים יִהְיֶה הַר בֵּית ה' נָכוֹן בְּרֹאשׁ הֶהָרִים" (מיכה ד:א), וְזֶה הִגִּיד יַעֲקֹב בְּזֶה בְּאָמְרוֹ **כִּי יָבֹא שִׁילֹה וְלוֹ יִקְּהַת עַמִּים** אֹסְרִי לַגֶּפֶן עִירֹה וְכוּ':

פסוק ב

וְשִׁמְעוּ אֶל יִשְׂרָאֵל אֲבִיכֶם. קַבְּלוּ אֶת הַדֶּרֶךְ שֶׁהוֹרָה לָכֶם כָּל יָמָיו, אֲשֶׁר בָּהּ תִּהְיוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהוּא אֲבִיכֶם, כִּי תִּשְׁתָּרְרוּ עִם אֱלֹהִים וַאֲנָשִׁים, וְלֹא יֹאבַד מִכֶּם הַטּוֹב הֶעָתִיד לָבֹא.

פסוק ג

יֶתֶר שְׂאֵת וְיֶתֶר עָז. **פַּחַז כַּמַּיִם אַל תּוֹתַר** אַתָּה פַּחַז כַּמַּיִם, אַל תּוֹתַר עַל אַחֶיךָ בְּעִנְיַן יֶתֶר שְׂאֵת שֶׁהִיא מַעֲלַת שְׂאֵת וְקַבָּלַת חֵלֶק יֶתֶר בַּכְּהֻנָּה וּבַבְּכוֹרָה. אַף עַל פִּי שֶׁאַתָּה **רֵאשִׁית אוֹנִי** וְהָיָה רָאוּי לְךָ מִשְׁפַּט הַבְּכוֹרָה, כְּאָמְרוֹ "כִּי הוּא רֵאשִׁית אוֹנוֹ וְכוּ'" (דברים כא:יז): **וְיֶתֶר עָז**. גַּם כֵּן לֹא **תּוֹתַר** בְּמַעֲלַת הָעֹז שֶׁהוּא הַמֶּלֶךְ, שֶׁהוּא יוֹתֵר עַז וְתַקִּיף מִכָּל אַחֵר זוּלָתוֹ בְּמַלְכוּתוֹ, כְּאָמְרָם רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אֵין עֹז אֶלָּא מַלְכוּת, וְזֶה גַּם כֵּן יָאוֹת לַבְּכוֹר, כְּאָמְרוֹ "וְאֶת הַמַּמְלָכָה נָתַן לִיהוֹרָם כִּי הוּא הַבְּכוֹר" (דברי הימים ב כא:ג).

פסוק ד

אַז חִלַּלְתָּ יְצוּעִי עָלָה. אָז חִלַּלְתָּ כְּבוֹד אָבִיךָ אוֹ כְּבוֹד שְׁכִינָה שֶׁכָּבַר עָלָה עַל יְצוּעִי, וּכְנֶגֶד זֶה יְחֻלַּל כְּבוֹדְךָ וְלֹא יִהְיֶה בְּמַדְרֵגָתוֹ הָרִאשׁוֹנָה.

פסוק ה

אַחִים. וְהָיָה הַכָּבוֹד הָרָאוּי לְרָאוּבֵן רָאוּי לָהֶם בְּנָפְלוֹ מִמֶּנּוּ.
אָמְנָם **כְּלֵי חָמָס מְכֵרֹתֵיהֶם**. וְזֶה לֹא יָאוּת לְמֶלֶךְ אֲשֶׁר בְּמִשְׁפָּט יַעֲמִיד אָרֶץ (משלי כט:ד), לָכֵן לֹא יָאוּת מַלְכוּת לְשׁוּם אֶחָד מִשְּׁנֵיכֶם.

פסוק ז

אָרוּר אַפָּם. יֶחְסַר אַפִּם בְּשִׁפְלוּת וְקִשְׁי מְזוֹנוֹתֵיהֶם עַל יְדֵי חִלּוּק וּתְפוּצָה. אָמְנָם הַכְּהוּנָה נִשְׁאֲרָה לַבְּכוֹרוֹת כְּמֵאָז, עַד שֶׁזָּכוּ בָהּ בְּנֵי לֵוִי, כְּאָמְרוֹ (דברים י:ח) "בָּעֵת הַהִיא הִבְדִּיל ה' אֶת שֵׁבֶט הַלֵּוִי".

פסוק ח

יְהוּדָה אַתָּה. אַתָּה הוּא הָרָאוּי לַמַּלְכוּת בִּנְפֹל מִמֶּנּוּ הַקּוֹדְמִים לְךָ, כִּי לֹא נִמְצָא בְּךָ פְּגָם שֶׁיַּמְאִיסְךָ מִמֶּלֶךְ.
יוֹדוּךָ אַחֶיךָ. יְקַבְּלוּךָ לְמֶלֶךְ כִּי יוֹדוּךָ לָרָאוּי לִמְלוֹךְ:
יָדְךָ בְּעֹרֶף אוֹיְבֶיךָ. שֶׁיְּנוּסוּ מִפָּנֶיךָ, כְּעִנְיַן "וְנָתַתִּי אֶת כָּל אוֹיְבֶיךָ אֵלֶיךָ עֹרֶף" (שמות כג:כז).
וְיִשְׁתַּחֲווּ לְךָ בְּנֵי אָבִיךָ. תִּמְלוֹךְ עַל כָּל בְּנֵי אָבִיךָ, אֲבָל לֹא עַל הָאֻמּוֹת עַד כִּי יָבֹא שִׁילֹה, כִּי אָז לֹא עַל בְּנֵי אָבִיךָ בִּלְבַד:

פסוק ט

גּוּר אַרְיֵה יְהוּדָה. הִנֵּה יְהוּדָה, אַף עַל פִּי שֶׁהוּא אֵינוֹ אַרְיֵה שֶׁאֵין לוֹ מַלְכוּת, הוּא אָמְנָם גּוּר אַרְיֵה, גּוֹבֵר בְּאָחָיו וְעָתִיד לִמְלוֹךְ. וְאַף עַל פִּי כֵן:
מִטֶּרֶף בְּנִי עָלִיתָ. אַתָּה יוֹסֵף בְּנִי עָלִיתָ מִטַּרְפּוֹ, שֶׁלֹּא טָרַף אוֹתְךָ בְּאָפּוֹ לַהֲמִיתֶךָ אַף עַל פִּי שֶׁהָיָה שׁוֹנְאֶךָ, וְזֶה כִּי **כָּרַע רָבַץ כְּאַרְיֵה**. הָיָה אָז כְּמוֹ הָאַרְיֵה הַכּוֹרֵעַ וְרוֹבֵץ בִּלְתִּי מַזִּיק, כֵּן הוּא אָז לֹא צָוָה לַהֲמִיתֶךָ.
וּכְלָבִיא מִי יְקִימֶנּוּ. כֵּן יִהְיֶה בְּמַלְכוּתוֹ לָעֲתִיד, שֶׁיִּרְבַּץ כְּלָבִיא, וְלֹא יִהְיֶה מִי שֶׁיּוּכַל לְהַטִּיל עָלָיו אֵימָה כְּדֵי שֶׁיְּקִימֶנּוּ מִמְּקוֹמוֹ מֵחֲמַת יִרְאָה.

פסוק י

לֹא יָסוּר שֵׁבֶט מִיהוּדָה. כְּשֶׁתִּהְיֶה לוֹ הַמַּלְכוּת כְּמוֹ שֶׁאָמַר **וּכְלָבִיא מִי יְקִימֶנּוּ**, לֹא יָסוּר שֵׁבֶט הַמַּלְכוּת מִמֶּנּוּ אֶל אֶחָד מִשִּׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל, כְּאָמְרוֹ "וְחַסְדִּי לֹא יָסוּר מִמֶּנּוּ כַּאֲשֶׁר הֲסִרֹתִי מֵעִם שָׁאוּל אֲשֶׁר הֲסִרֹתִי מִלְּפָנֶיךָ" (שמואל ב ז:טו). אֲבָל כְּשֶׁנִּפְלָה הַמַּלְכוּת בְּיַד הָאֻמּוֹת,

לֹא הָיָה זֶה מִין הֶסְרֵה שֶׁיָּסוּר הַדָּבָר מִמָּקוֹם לְמָקוֹם, אֲבָל נִפְסַד לְגַמְרֵי, כִּי לֹא סָר שֵׁבֶט יְשֻׂרָאֵל וּמַלְכוּתוֹ מִזֶּה אֶל זֶה, אֲבָל אָבַד לְגַמְרֵי, וְלֹא תִּפּוֹל הֶסְרָה עַל הַבִּלְתִּי נִמְצָא כְּלָל:

וּמְחוֹקֵק מִבֵּין רַגְלָיו. שֶׁיִּהְיֶה מִזַּרְעוֹ שׁוֹפֵט יוֹשֵׁב עַל כִּסֵּא, וּבֵין רַגְלָיו יִהְיוּ סוֹפְרֵי הַדַּיָּנִים כְּמִנְהָגָם.

עַד כִּי יָבֹא שִׁילֹה. הִנֵּה תֵּבַת שִׁילֹה מֻרְכֶּבֶת מִשִּׁרְשׁ שׁוּל וּמוֹרֶה שׁוּלַיִם, וּמִשֹּׁרֶשׁ שָׁלָה הַמּוֹרֶה שָׁלוֹם, כְּלוֹמַר שְׁלוֹם הַסּוֹף. אָמַר שֶׁזֶּה שֶׁאָמַר שֶׁיִּהְיֶה לִיהוּדָה שֵׁבֶט וּמְחוֹקֵק בֵּין אֶחָיו בִּלְבַד בְּעוֹד שִׁבְטָם קַיָּם, יִתְאַמֵּת עַד כִּי יָבֹא שִׁילֹה:

וְלוֹ יִקְהַת עַמִּים. אֲבָל כְּשֶׁיִּגָּלֶה הַמַּשִׁיחַ שֶׁיִּהְיֶה שְׁלוֹם הַסּוֹף, לוֹ תִּהְיֶה גַּם יִקְהַת עַמִּים. חֲלִישַׁת הָעַמִּים, כְּמוֹ "אִם קֻהָה הַבַּרְזֶל" (קהלת י:י), כְּלוֹמַר מוֹתַר חֲלוּשִׁים שֶׁיִּשָּׁאֲרוּ אַחַר אָבְדַן מַלְכוּתָם יִשְׁמְעוּ לְשִׁילֹה שֶׁהִזְכִּיר, כְּאָמְרוֹ "וְקָרְקַר כָּל בְּנֵי שֵׁת" (במדבר כד:יז).

פסוק יא

אֹסְרִי לַגֶּפֶן עִירֹה. וּמֵאוֹתוֹת אוֹתוֹ הַמַּשִׁיחַ הוּא אֶחָד, שֶׁיִּגָּלֶה "עַל עֵיר בֶּן אֲתוֹנוֹת" כְּמַאֲמַר הַנָּבִיא (זכריה ט:ט), וְזֶה שֶׁלֹּא יָבֹא עַל סוּס מוּכָן לְיוֹם מִלְחָמָה, כִּי אָמְנָם מִלְחֶמֶת הָאֻמּוֹת וְאָבְדַן מַלְכוּתָם כְּבָר תִּהְיֶה נִשְׁלֶמֶת עַל יְדֵי הָאֵל יִתְבָּרַךְ, וְהוּא יִהְיֶה לְמֶלֶךְ בְּשָׁלוֹם. שֵׁנִית, שֶׁיֶּאֱסֹר אוֹתוֹ הָעַיִר אֶל הַגֶּפֶן, וְזֶה שֶׁיִּשְׁכֹּן מַלְכוּת שְׁלוֹמוֹ בְּקֶרֶב יִשְׂרָאֵל שֶׁנִּמְשְׁלוּ לַגֶּפֶן, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (חולין צב.) אֲמָה זוֹ לְגֶפֶן נִמְשְׁלָה, וְכֵן הֵעִיד הַנָּבִיא בְּאָמְרוֹ "כִּי כֶרֶם ה' צְבָאוֹת בֵּית יִשְׂרָאֵל" (ישעיהו ה:ז):

וְלַשֹּׂרֵקָה בְּנִי אֲתֹנוֹ. שְׁלִישִׁית מֵאוֹתוֹתָיו הוּא שֶׁיִּקְשֹׁר חֲמוֹרוֹ הַנִּזְכָּר, וְיִהְיֶה מִשְׁכָּנוֹ בְּשׂוֹרֵק שֶׁהוּא מִבְחַר הַגֶּפֶן, וְזֶה שֶׁיֵּאָר פָּנָיו אֶל צַדִּיקִים שֶׁבַּדּוֹר וְלֹא לְכָל הַגֶּפֶן:

כִּבֵּס בַּיַּיִן לְבוּשׁוֹ. רְבִיעִית מֵאוֹתוֹתָיו תִּהְיֶה שֶׁיּוּכַל לְכַבֵּס לְבוּשׁוֹ בְּדָם, כִּי יִמְצָא הֶרֶג רַב נַעֲשָׂה קוֹדֶם בּוֹאוֹ, כְּעִנְיַן "מַדּוּעַ אָדֹום לִלְבוּשֶׁךָ" (ישעיהו סג:ב), וּכְאָמְרוֹ "יָדִין בַּגּוֹיִם מָלֵא גְוִיּוֹת" (תהלים קי:ו).

פסוק יב

חַכְלִילִי עֵינַיִם מִיָּיִן. חֲמִישִׁית מֵאוֹתוֹתָיו תִּהְיֶה שֶׁיִּגְדַּל שׂוֹבַע שֶׁלֹּא כְּמִנְהָגוֹ שֶׁל עוֹלָם, כְּאָמְרוֹ "יְהִי פִּסַּת בַּר בָּאָרֶץ בְּרֹאשׁ הָרִים יִרְעַשׁ כַּלְּבָנוֹן פִּרְיוֹ" (תהלים עב:טז). וְכְאָמְרָם (שבת ל.) עָתִידָה אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל שֶׁתּוֹצִיא גְּלוּסְקָאוֹת וּכְלֵי מִילַת.

פסוק יג

זְבוּלֻן לְחוֹף יַמִּים יִשְׁכֹּן. בְּאַרְצוֹ כִּי יִרַשׁ מְקוֹם חוֹף יַמִּים, וְהִקְדִּים זְבוּלֻן הָעוֹסֵק בְּפִרְקְמַטְיָא לְיִשָּׂשכָר הָעוֹסֵק בַּתּוֹרָה, וְכֵן מֹשֶׁה רַבֵּינוּ בְּבִרְכָתוֹ בְּאָמְרוֹ "שְׂמַח זְבוּלֻן בְּצֵאתֶךָ וְיִשָּׂשכָר בְּאֹהָלֶיךָ" (דברים לג:יח), כִּי אָמְנָם אִי אֶפְשָׁר לַעֲסֹק בַּתּוֹרָה מִבְּלִי שֶׁיַּשִּׂיג

הָאָדָם קֹדֶם דֵּי מַחְסוֹרוֹ, כְּאָמְרָם "אִם אֵין קֶמַח אֵין תּוֹרָה" (אבות ג:יז), וּכְשֶׁיִּסַּיֵּעַ הָאֶחָד אֶת חֲבֵרוֹ לְהַמְצִיאוֹ דֵּי מַחְסוֹרוֹ כְּדֵי שֶׁיַּעֲסֹק בַּתּוֹרָה כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ בִּזְבוּלֻן, הִנֵּה עֲבוֹדַת הָאֵל יִתְבָּרַךְ בְּהִשְׁתַּדְּלוּת הָעוֹסֵק בַּתּוֹרָה תִּהְיֶה מְיֻחֶסֶת לִשְׁנֵיהֶם. וְזֹאת הָיְתָה כַּוָּנַת הַתּוֹרָה בְּמַתְּנוֹת כְּהוּנָּה וּלְוִיָּה, שֶׁיְּסַיְּעוּ כָּל הָעָם לְתוֹפְשֵׁי הַתּוֹרָה שֶׁהֵם הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם, כְּאָמְרוֹ "יוֹרוּ מִשְׁפָּטֶיךָ לְיַעֲקֹב" (דברים לג:י), וְיִזְכּוּ כֻּלָּם לְחַיֵּי עוֹלָם כְּאָמְרָם כָּל יִשְׂרָאֵל יֵשׁ לָהֶם חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא (סנהדרין צ.).

וְהוּא לְחוֹף אֳנִיּוֹת. חוֹץ מֵאַרְצוֹ הוֹלֵךְ לְחוֹף אֳנִיּוֹת בְּמִינֵי סְחוֹרָה, כְּגוֹן טָרִית וְחִלָּזוֹן וּזְכוּכִית לְבָנָה שֶׁהָיוּ נִמְצָאִים בַּיַּמִּים וּבַחוֹל שָׁלוֹ, כְּמוֹ שֶׁהֵעִיד עָלָיו הַכָּתוּב בְּאָמְרוֹ "כִּי שִׁפַע יַמִּים יִינָקוּ וּשְׂפוּנֵי טְמוּנֵי חוֹל" (דברים לג:יט).

פסוק יד

יִשָּׂשכָר חֲמוֹר. בִּלְתִּי מוּכָן לַמִּלְחָמָה, כְּאָמְרָם (עבודה זרה יז:) "אִי סַפְרָא לָא סַיְּפָא":

גָּרֶם. **חֲמוֹר** בַּעַל עֶצֶם חָזָק, וּבְחָזְקוֹ **רֹבֵץ בֵּין הַמִּשְׁפְּתָיִם**. כְּשֶׁהוּא חוֹנֶה רוֹבֵץ בֵּין שְׁתֵּי הַחֲבִילוֹת הַנְּתוּנוֹת לְמַשָּׂא עַל שְׁנֵי צִדָּיו, עַל דֶּרֶךְ שְׁפִיתַת שְׁתֵּי קְדֵרוֹת בַּכִּירַיִם שֶׁלֹּא תְּמוּשְׁנָה עַד שֶׁיַּשְׁלִים הַפּוֹעֵל בָּהֶן אֶת כַּוָּנָתוֹ. וְזֶה לֹא יִתָּכֵן זוּלָתִי לַחֲמוֹר חָזָק מְאֹד שֶׁיְּרַבֵּץ עִם הַחֲבִילוֹת עַל גַּבָּיו, וּכְמוֹ כֵן **יִשָּׂשכָר** נוֹשֵׂא עָלָיו עֹל תּוֹרָה וְעֹל דֶּרֶךְ אֶרֶץ וְהַנְהָגַת מְדִינוֹת כְּרָאוּי לְחָכָם שֶׁלֵּם בְּמִדּוֹת וּבְמַשְׂכֻּלוֹת.

פסוק טו

וַיַּרְא מְנֻחָה כִּי טוֹב. וְזֶה רָאָה שֶׁהַמְּנוּחָה בְּשִׁלֵּמוּת הַמַּשְׂכֻּלוֹת אֲשֶׁר בּוֹ תָּנוּחַ הַנֶּפֶשׁ, כְּעִנְיַן "וּמְצָאוּ מַרְגּוֹעַ לְנַפְשׁוֹתֵיכֶם" (ירמיהו ו:טז), שֶׁהוּא הַטּוֹב וְהַתַּכְלִית הַמְכֻוָּן.

וְאֶת־הָאָרֶץ כִּי נָעֲמָה. וְרָאָה גַּם כֵּן שֶׁאַרְצוֹ מוּכָנָת לָתֵת מְזוֹנוֹ בְּלִי טֹרַח וּלְהִתְפָּרְנֵס שֶׁלֹּא בְּצַעַר:

וַיֵּט שִׁכְמוֹ לִסְבֹּל. שְׁנֵי מִינֵי הַמַּשָּׂא, וְהֵם עֹול תּוֹרָה וְעוֹל צִבּוּר, כְּאָמְרָם רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מועד קטן ו.) "הַאי צוּרְבָא מֵרַבָּנָן דְּאִיתֵיהּ בְּמָתָא כָּל מִילֵּי דְמָתָא עֲלֵיהּ":

וַיְהִי לְמַס עֹבֵד. וְהֶהָמוֹן הָעוֹבֵד כָּל מְלֶאכֶת עֲבוֹדָה בְּעִסְקֵי חַיֵּי שָׁעָה הָיָה לוֹ לְמַס, כְּאָמְרָם רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יומא עב.) שֶׁבְּנֵי עִירוֹ הָיוּ מְצַוִּים לַעֲשׂוֹת מְלַאכְתּוֹ.

פסוק יז

יְהִי דָן נָחָשׁ. הוּא מִמִּין הַנָּחָשׁ הָרַע בְּתַכְלִית, וְהוּא הַנִּקְרָא צִפְעוֹנִי, וְאֵצֶל רוֹפְאֵי הָעֲרָב נִקְרָא חוּרְמָן, כִּי אָמְנָם צִפְעוֹנִי אֶחָד יָמִית רַבִּים יַחְדָּו בְּהַבָּטָתוֹ וּבְקוֹלוֹ שֶׁיִּשְׁלַח עַל אָדָם רַב. וְכֵן שִׁמְשׁוֹן הֵמִית הוּא לְבַדּוֹ רַבִּים בְּמַעַט רֶגַע:

שְׁפִיפוֹן. הוּא נָחָשׁ דַּק, כְּאָמְרָם: "כְּחוּט הַשַּׂעֲרָה הוּא וּשְׁפִיפוֹן שְׁמוֹ". וְעָלָיו סִפְּרוּ הָרוֹפְאִים שֶׁהוּא נֶחְבָּא בָּאֵילָנוֹת לִירוֹת בְּעַצְמוֹ כַּחֵץ עַל יֶתֶר בַּעֲלֵי חַיִּים. וְכֵן שִׁמְשׁוֹן בִּהְיוֹתוֹ נִלְחָם לְבַדּוֹ הָיָה בִּלְתִּי נִרְאֶה בְּחֵיל הֲרוּגָיו.

פסוק יט

גָּד גְּדוּד יְגוּדֶנּוּ. אַחַר שֶׁאָמַר שֶׁדָּן נִלְחָם כַּנָּחָשׁ וּמַפִּיל **סוּס וְרֹכְבוֹ**, אָמַר עַל גָּד שֶׁיִּלְחָם דֶּרֶךְ גְּדוּד שֶׁיְּגוּד וְיִכְרוֹת סוּסוֹ וְרוֹכְבוֹ, עַל דֶּרֶךְ "וְטָרַף זְרוֹעַ אַף קָדְקֹד" (דברים לג:כ).
וְהוּא יָגוּד עָקֵב. וּכְשֶׁיִּכְרוֹת **סוּס וְרֹכְבוֹ** יִכְרוֹת אֶת עֲקֵבָם, כִּי יִבְרְחוּ מִמֶּנּוּ, כְּעִנְיַן "וְנָתַתִּי אֶת כָּל אוֹיְבֶיךָ אֵלֶיךָ עֹרֶף" (שמות כג:כז).

פסוק כב

בֵּן פֹּרָת יוֹסֵף. הִנֵּה יוֹסֵף הוּא בֶּן גֶּפֶן פֹּרָת, עָנָף שֶׁל גֶּפֶן פּוֹרִיָּה הָעוֹשָׂה צֵל לָרַבִּים כְּדֶרֶךְ הַגֶּפֶן, כְּאָמְרוֹ "כִּסּוּ הָרִים צִלָּהּ" (תהלים פ:יא), וְזֶה כִּי בְּצִלּוֹ חַי יַעֲקֹב וּבָנָיו בְּמִצְרַיִם:
בֵּן פֹּרָת עֲלֵי עָיִן בָּנוֹת. וְעִנְיָנוֹ הָיָה כְּעִנְיַן עָנָף שֶׁל גֶּפֶן פּוֹרִיָּה סָמוּךְ לְמַעְיָן, שֶׁהִיא פּוֹרַת וּמַגְדֶּלֶת בָּנוֹת שֶׁהֵן עֲנָפִים:
צָעֲדָה עֲלֵי שׁוּר. בְּאֹפֶן שֶׁאוֹתָהּ הַגֶּפֶן צָעֲדָה עַל הַחוֹמָה אוֹ הַגָּדֵר אֲשֶׁר לִפְנֵי הָעַיִן, בְּאֹפֶן שֶׁקֹּדֶם לָכֵן לֹא הָיְתָה נִרְאֵית מִצַּד הַשֵּׁנִי לַחוֹמָה, וְהָיְתָה בִּלְתִּי נוֹדַעַת לְגַמְרֵי לַיּוֹשְׁבִים שָׁם, וְאַחַר שֶׁצָּעֲדָה עַל הַחוֹמָה נוֹדְעָה הִיא וּבְנוֹתֶיהָ. וְכֵן קָרָה לְיַעֲקֹב בְּעִנְיַן יוֹסֵף וּבָנָיו שֶׁלֹּא הָיָה יוֹדֵעַ מְצִיאוּת יוֹסֵף, וּכְמוֹ רָגַע נִגְלוּ אֵלָיו הוּא וּבָנָיו, כְּעִנְיַן "רְאֹה פָּנֶיךָ לֹא פִלָּלְתִּי וְכוּ'" (בראשית מח:יא).

פסוק כג

וַיְשִׂטְמֻהוּ בַּעֲלֵי חִצִּים. בַּעֲלֵי לָשׁוֹן הָרָע, כְּעִנְיַן "חֵץ שָׁחוּט לְשׁוֹנָם" (ירמיהו ט:ז). מֵהֶם הָיָה שֹׂר הַמַּשְׁקִים בְּאָמְרוֹ "נַעַר עִבְרִי עֶבֶד" (בראשית מא:יב), וּמֵהֶם קְצָת עַבְדֵי פַּרְעֹה שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוטה לו:) שֶׁאָמְרוּ לַמֶּלֶךְ: "עֶבֶד שֶׁקָּנָה אוֹתוֹ רַבּוֹ בְּעֶשְׂרִים כֶּסֶף תַּמְלִיכֶהוּ עָלֵינוּ?"

פסוק כד

וַתֵּשֶׁב בְּאֵיתָן קַשְׁתּוֹ. אָמְנָם קַשְׁתּוֹ שֶׁל יוֹסֵף לִירוֹת חֵץ עַל מְסַפְּרֵי לָשׁוֹן הָרָע יָשְׁבָה בְּאֵיתָן, וְהוּא הַמֶּלֶךְ, כְּאָמְרוֹ אֶל עֲבָדָיו "הֲנִמְצָא כָזֶה אִישׁ אֲשֶׁר רוּחַ אֱלֹהִים בּוֹ" (בראשית מא:לח), וּבְאָמְרוֹ "אֵין נָבוֹן וְחָכָם כָּמוֹךָ" (בראשית מא:לט).
וַיָּפֹזּוּ זְרוֹעֵי יָדָיו. בִּנְתִינַת טַבַּעַת פַּרְעֹה עַל יָדוֹ.

מִידֵי אֲבִיר יַעֲקֹב. אָמְנָם זֹאת הַהַצָּלָה וְהַהַצְלָחָה הָיְתָה לְךָ מִידֵי אֲבִירוֹ שֶׁל יַעֲקֹב, שֶׁמְּקַיֵּם אֶת בָּנָיו לְבֵין הָאֻמּוֹת לְהַשְׁאִירָם בְּסוֹף כֻּלָּם, כְּעִנְיַן שֵׁם יַעֲקֹב הַמּוֹרֶה שֶׁיִּשָּׁאֵר בְּעָקֵב וּבְסוֹף כָּל הָאֻמּוֹת, וְכֵן קַיֵּם אוֹתְךָ וְהִצִּילְךָ מִבַּעֲלֵי הַחִצִּים אֲשֶׁר שְׂטָמוּךָ וַיְמָרְרוּ וָרָבּוּ.

מִשָּׁם. וּמִדֶּרֶךְ טוּבוֹ זֶה:

רוֹעֶה אֶבֶן יִשְׂרָאֵל. הוּא רוֹעֶה יִשְׂרָאֵל הַמִּתְקַיְּמִים לְבֵין הָאֻמּוֹת כְּמוֹ אֶבֶן יְקָרָה אוֹ בִּלְתִּי יְקָרָה הַמִּתְקַיֶּמֶת לְאֹרֶךְ יָמִים, כְּעִנְיַן "הִתְגַּזֶּרֶת אֶבֶן דִּי לָא בִידַיִן וּמְחַת לְצַלְמָא עַל רַגְלוֹהִי" (דניאל ב:לד), וְהֵם יִשְׂרָאֵל כִּי יָשׂוּרוּ עִם אֱלֹהִים וְעִם אֲנָשִׁים, כְּאָמְרָם בְּכָל מָקוֹם שֶׁהָלְכוּ נַעֲשׂוּ שָׂרִים לַאֲדוֹנֵיהֶם:

פסוק כה

מֵאֵל אָבִיךָ. וְגַם כֵּן הָיָה לְךָ זֶה מֵאֵת הָאֵל יִתְבָּרַךְ בַּאֲשֶׁר הוּא אֵל אָבִיךָ, שֶׁאָמַר לִי שֶׁהַמַּעֲלָה תִּהְיֶה לְזַרְעִי אַחַר הַשִּׁפְלוּת, כְּאָמְרוֹ "וְהָיָה זַרְעֲךָ כַּעֲפַר הָאָרֶץ וּפָרַצְתָּ" (בראשית כח:יד).

וַיְעָזְרֶךָּ. שֶׁלֹּא תִּפּוֹל עוֹד.

וְאֵת שַׁדַּי. וּמֵאֵת אֵל שַׁדַּי שֶׁאָמַר לִי "אֲנִי אֵל שַׁדַּי פְּרֵה וּרְבֵה גּוֹי וּקְהַל גּוֹיִם יִהְיֶה מִמֶּךָּ" (בראשית לה:יא), מֵאִתּוֹ הָיְתָה לְךָ זֹאת הַמַּעֲלָה.

וִיבָרְכֶךָּ. בִּלְתִּי אֶמְצָעִי, לֹא כְּבִרְכָתוֹ לְמְנַשֶּׁה וּלְאֶפְרַיִם שֶׁהָיְתָה עַל־יְדֵי הַמַּלְאָךְ הַגּוֹאֵל (בראשית מח:טז), וְלֹא כִּבִרְכַּת יִצְחָק לְעֵשָׂו וּבִרְכַּת מֹשֶׁה לְבָאֵי הָאָרֶץ שֶׁהָיְתָה מִפִּי אָדָם, אֲבָל הוּא יִהְיֶה הַמְבֹרָךְ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר יִצְחָק לְיַעֲקֹב "וְאֵל שַׁדַּי יְבָרֵךְ אוֹתָךְ". וְכֵן מֹשֶׁה לְיִשְׂרָאֵל קוֹדֶם חֶטְאָם בַּמְרַגְּלִים כְּאָמְרוֹ "וִיבָרֵךְ אֶתְכֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר לָכֶם" (דברים א:יא):

בִּרְכוֹת שָׁמַיִם מֵעָל. בְּאוֹפֶן שֶׁמִּסְפַּר יָמֶיךָ יְמַלֵּא (שמות כג:כז).

בִּרְכוֹת תְּהוֹם רוֹבֶצֶת תָּחַת. וְהֵם בְּרָכוֹת בַּמְּזוֹנוֹת וּבַמָּמוֹן:

בִּרְכוֹת שָׁדַיִם וָרָחַם. וְהֵם בְּרָכוֹת בַּבָּנִים, עַל הֵפֶךְ "רֶחֶם מַשְׁכִּיל וְשַׁדַּיִם צוֹמְקִים" (הושע ט:יד):

פסוק כו

בִּרְכוֹת אָבִיךָ. וִיבָרֶכְךָ גַּם כֵּן בִּרְכוֹת אָבִיךָ, וְהֵם כְּאָמְרוֹ "וּפָרַצְתָּ יָמָּה וָקֵדְמָה וְצָפוֹנָה וָנֶגְבָּה" (בראשית כח:יד), שֶׁהוּא נַחֲלָה בְּלֹא מְצָרִים, וּכְאָמְרוֹ "וְנִבְרְכוּ בְךָ כֹּל מִשְׁפְּחוֹת הָאֲדָמָה וּבְזַרְעֶךָ" (בראשית יב:ג). וְהוּא אֲשֶׁר עָתִיד לַשְּׂרִידִים אֲשֶׁר ה' קוֹרֵא, כְּאָמְרוֹ "כָּעֵת יֵאָמֵר לְיַעֲקֹב וּלְיִשְׂרָאֵל מַה פָּעַל אֵל" (במדבר כג:כג), וּכְאָמְרוֹ "וְאַתֶּם כֹּהֲנֵי ה' תִּקָּרֵאוּ" (ישעיהו סא:ו), וּכְאָמְרוֹ "יַחֲזִיקוּ עֲשָׂרָה אֲנָשִׁים מִכֹּל לְשֹׁנוֹת הַגּוֹיִם וְהֶחֱזִיקוּ בִּכְנַף אִישׁ יְהוּדִי לֵאמֹר נֵלְכָה עִמָּכֶם כִּי שָׁמַעְנוּ אֱלֹהִים עִמָּכֶם" (זכריה ח:כג):

גָּבְרוּ עַל בִּרְכוֹת הוֹרַי. וְאָמַרְתִּי **בִּרְכוֹת אָבִיךָ** כִּי גָּבְרוּ עַל הַבְּרָכוֹת שֶׁקִּבְּלוּ הוֹרַי:

עַד תַּאֲוַת גִּבְעוֹת עוֹלָם. שֶׁבִּרְכוֹתַי הִתְפַּשְּׁטוּ עַד גְּבוּל שְׁנֵי צִדֵּי חֵלֶק הַגַּלְגַּל שֶׁל מַהֲלַךְ הַשֶּׁמֶשׁ הַיּוֹצֵא מֶרְכָּז, הַמַּגְבִּילִים אֶת הַיַּבָּשָׁה, שֶׁהֵם שְׁתֵּי קְצוֹת עוֹלָם הַזְּמַנִּיִּים וְנִפְסָדִים. וְקָרָא גִּבְעוֹת עוֹלָם אֶת שְׁנֵי חֲלָקָיו הַמַּגְבִּילִים אֶת הַיַּבָּשָׁה מִפְּנֵי גָּבְהָם מִמֶּרְכַּז הָאָרֶץ עַל תְּמוּנַת גִּבְעָה. וּבִרְכוֹתָיו אֵלֶּה הָיוּ כְּשֶׁנֶּאֱמַר לוֹ "וּפָרַצְתָּ וְנִבְרְכוּ בְךָ", שֶׁהִיא בִּרְכַּת אֹשֶׁר נִצְחִי אֲשֶׁר בָּהּ יִתְבָּרְךְ כָּל הַמִּין הָאֱנוֹשִׁי.

תִּהְיֶיןָ לְרֹאשׁ יוֹסֵף. מִפִּי עֶלְיוֹן שֶׁיִּשְׁלַח מִמָּרוֹם בִּרְכוֹתָיו לְרֹאשׁ יוֹסֵף בִּלְתִּי אֶמְצָעִי. וְכֵן אָמַר מֹשֶׁה רַבֵּינוּ אַחַר שֶׁאָמַר "וּרְצוֹן שֹׁכְנִי סְנֶה" (דברים לג:טז) שֶׁהוּא אֱלֹהֵי מָרוֹם וּבִרְכוֹתָיו מִמָּרוֹם "תְּבוֹאתָה לְרֹאשׁ יוֹסֵף".

וּלְקָדְקֹד נְזִיר אֶחָיו. וְזֶה כִּי בִּהְיוֹתוֹ נָזִיר, מִעֵטָר בְּנֵזֶר שִׁלִּיט בֵּין אֶחָיו, הֵעִידוּ מַעֲשָׂיו שֶׁהוּא רָאוּי לְקַבֵּל בְּרָכוֹת מֵאֵת הָאֵל יִתְבָּרַךְ בִּלְתִּי אֶמְצָעִי, וְכֵן הָיָה זַרְעוֹ בְּמַעֲלָה קָרוֹב לְשֵׁבֶט הַמַּלְכוּת, כְּאָמְרוֹ (הושע יג:א) "כִּדְבֵר אֶפְרַיִם רְתֵת נָשָׂיא הוּא בְּיִשְׂרָאֵל", וּמִמֶּנּוּ הָיָה רִאשׁוֹן לַשּׁוֹפְטִים וְנִבְחַר רִאשׁוֹן לַמֶּלֶךְ כַּאֲשֶׁר נֶחְלְקָה מַלְכוּת בֵּית דָּוִד:

פסוק כז

זְאֵב יִטְרָף. תֹּקֶף הַזְּאֵב וְטַרְפּוֹ הוּא בַּבֹּקֶר וּבָעֶרֶב עִם מְעוּט הָאוֹר, כְּאָמְרוֹ "וְחַדּוּ מִזְאֵבֵי עֶרֶב" (חבקוק א:ח). וְכֵן הָיָה עִנְיַן בִּנְיָמִין, כִּי הָיְתָה מַלְכוּתוֹ בִּתְחִלַּת זְרִיחַת מַלְכוּת אֶחָיו בִּימֵי שָׁאוּל, וְאַחַר אָבְדָן מַלְכוּתוֹ בִּימֵי מָרְדְּכַי וְאֶסְתֵּר, כִּי אָמְנָם מַלְכוּת בַּיִת שֵׁנִי הָיָה כְּמוֹ רֶגַע וְעִם שִׁעְבּוּד עַל הָרוֹב:

פסוק כח

כָּל אֵלֶּה שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל. אֵלֶּה שֶׁהִזְכִּיר יַעֲקֹב כָּאן הֵם הַשִּׁנִּים עָשָׂר שְׁבָטִים בֶּאֱמֶת, אֲשֶׁר נִכְתְּבוּ עַל הַחֹשֶׁן וְהָאֵפוֹד לְזִכָּרוֹן לִפְנֵי ה', וְהָיוּ בִּבְרִית הַר גְּרִיזִים וְהַר עֵיבָל, וּכְנֶגְדָּם הֵקִים מֹשֶׁה שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה מַצֵּבָה, וִיהוֹשֻׁעַ הֵקִים אֲבָנִים בַּיַּרְדֵּן וּבַגִּלְגָּל, וְאֵלִיָּהוּ הֵקִים אֲבָנִים בַּמִּזְבֵּחַ. אֲבָל מְנַשֶּׁה וְאֶפְרַיִם לֹא הָיוּ בְּמִנְיַן הַשְּׁבָטִים, זוּלָתִי בְּעִנְיַן יְרֻשַּׁת הָאָרֶץ וְהַנִּמְשָׁךְ אֵלֶיהָ בְּהֵעָדֵר שֵׁבֶט לֵוִי:

וַיְבָרֶךְ אוֹתָם. בְּזוּלַת מַה שֶׁאָמַר לְמַעְלָה.

אִישׁ אֲשֶׁר כִּבְרָכָתוֹ בֵּרַךְ אֹתָם. לְכָל אֶחָד מֵהֶם נָתַן בְּרָכָה צְרִיכָה לוֹ בְּיִחוּד, כְּגוֹן לִיהוּדָה בְּעִנְיַן הַמַּלְכוּת, וּלְיִשָּׂשכָר בְּעִנְיַן הַתּוֹרָה, וּלְלֵוִי בְּעִנְיַן הָעֲבוֹדָה:

פסוק ל

אֲשֶׁר קָנָה אַבְרָהָם. מִפְּנֵי שֶׁיָּשְׁבוּ בְּאֶרֶץ אַחֶרֶת יָמִים וְשָׁנִים, הוֹדִיעָם אֶת קִנְיַן אַבְרָהָם לְאַחֲזַת קֶבֶר מֵאֵת עֶפְרוֹן וּמֵאֵת בְּנֵי חֵת, וְשֶׁכְּבָר קְבָרוּ שָׁם הוּא וּשְׁנֵי דּוֹרוֹת קוֹדְמִים, בְּאֹפֶן שֶׁלֹּא יוּכַל אָדָם לְעָרְעֵר.

פרק נ

פסוק ג
וַיִּבְכּוּ אוֹתוֹ מִצְרַיִם. לֹא בִּלְבַד לִכְבוֹד יוֹסֵף וּבְמִצְוָתוֹ, אֲבָל מִצַּד מַה שֶּׁהוּא יִשְׂרָאֵל שֶׁהָיָה רָאוּי לִשְׂרָרָה וּלְכָבוֹד מַלְכוּת:

פסוק ד
וַיְדַבֵּר יוֹסֵף אֶל בֵּית פַּרְעֹה. כִּי אֵין לָבֹא אֶל שַׁעַר הַמֶּלֶךְ בִּלְבוּשׁ שַׂק.

פסוק ז
וַיַּעֲלוּ אִתּוֹ. בִּלְתִּי מִצְוָתוֹ.
זִקְנֵי בֵיתוֹ וְכֹל זִקְנֵי אֶרֶץ מִצְרָיִם. לְהִיוֹת נֶחְשָׁב לְחָכָם בְּעֵינֵי חַכְמֵי הַדּוֹר, כְּאָמְרוֹ "וּזְקֵנָיו יְחַכֵּם" (תהלים קה:כב).

פסוק ט
גַּם רֶכֶב גַּם פָּרָשִׁים. שֶׁהָיָה נֶחְשָׁב לְאִישׁ חַיִל בְּעֵינֵי אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה:

פסוק טז
וַיְצַוּוּ אֶל יוֹסֵף. צִוּוּ לְעַבְדֵי יַעֲקֹב אוֹ זוּלָתָם עַל אוֹדוֹת יוֹסֵף, כְּמוֹ "וַיְצַוֵּם אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (שמות ו:יג).
לֵאמֹר אָבִיךָ צִוָּה. צִוָּה שֶׁיֹּאמְרוּ לְיוֹסֵף "אָבִיךָ צִוָּה לָנוּ" שֶׁנֹּאמַר אֵלֶיךָ מֵאֲלֵינוּ, לֹא מִצַּדּוֹ, שֶׁאֵינוֹ חוֹשֵׁד אוֹתְךָ כְּלָל, אֲבָל שֶׁאִם יִירְאוּ אֲחֵיךָ נֹאמַר אֵלֶיךָ אֲלֵה הַדְּבָרִים.
לִפְנֵי מוֹתוֹ. בְּאוֹתוֹ הַפֶּרֶק צִוָּה, וְלֹא הָיָה לָנוּ פְּנַאי לְדַבֵּר אֵלֶיךָ אָז.

פסוק יז
וַיֵּבְךְּ יוֹסֵף. בְּהַזְכִּירָם אֶת אָבִיו וְאֶת חִבָּתוֹ שֶׁלֹּא חָשָׁדוֹ:

פסוק יט
הֲתַחַת אֱלֹהִים אָנִי. הַאֻמְנָם אֲנִי דַּיָּן תַּחְתָּיו שֶׁאָדוּן אַחַר גְּזֵרוֹתָיו וְאַעֲנִישׁ מִי שֶׁהָיָה שָׁלִיחַ מֵאִתּוֹ לַעֲשׂוֹתָם כְּמוֹ בֵּית דִּין הַמְבַטֵּל דִּבְרֵי בֵּית דִּין חֲבֵרוֹ (עדיות א:ה). כִּי אָמְנָם הֱיִיתֶם שְׁלוּחָיו בָּזֶה בְּלִי סָפֵק כְּעִנְיָן "לֹא אַתֶּם שְׁלַחְתֶּם אֹתִי הֵנָּה כִּי הָאֱלֹהִים" (בראשית מה:ח).

פסוק כ
וְאַתֶּם חֲשַׁבְתֶּם עָלַי רָעָה. הִנֵּה פְּעָלַתְכֶם הָיְתָה בִּשְׁגָגָה, שֶׁחֲשַׁבְתֶּם אוֹתִי לְרוֹדֵף, וְאִם הָיָה זֶה הָאֱמֶת הָיָה פְּעָלַתְכֶם בְּדִין.
אֱלֹהִים חֲשָׁבָהּ לְטוֹבָה. הִמְצִיא בָּכֶם זֹאת הַשְּׁגָגָה לְתַכְלִית טוֹב:

פסוק כו

וַיַּחַנְטוּ אוֹתוֹ וַיִּישֶׂם בָּאָרוֹן. בְּאוֹתוֹ הָאָרוֹן שֶׁהָיְתָה הַחֲנִיטָה בּוֹ הִנִּיחוּ עַצְמוֹתָיו, וְלֹא קְבָרוּהוּ בַּקַּרְקַע, וּבָזֶה נוֹדַע הָאָרוֹן לְדוֹרוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר "וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת עַצְמוֹת יוֹסֵף" (שמות יג:יט). חסלת פרשת ויחי. סליק ספר בראשית בעזר העושה כל בימים ששת.